

PRED XII. MEDZINÁRODNÝM ZJAZDOM SLAVISTOV V KRAKOVE

Predchádzajúci, XI. medzinárodný zjazd slavistov, ktorý sa konal r. 1993 v Bratislave, zastihol slovanský svet "in nascendi" – vo veľkom prelome, keď si všetky slovanské národy po r. 1989 založili vlastné suverénne štáty. S odstupom času možno konštatovať, že slavisti sa mohli po veľkom "šoku" zísť v Bratislave len vďaka pochopeniu niektorých vtedajších významných predstaviteľov slovenskej vlády (mimochodom dobre známych v slovanskom svete), ako aj vďaka neúnavnému úsiliu organizačného výboru zjazdu (a najmä jeho predsedu J. Doruľu). Poľskí slavisti na čele so súčasným predsedom Medzinárodného komitétu slavistov J. Siatkowskim prebrali túto náročnú štafetu, aby sa neprerušila doterajšia päťročná tradícia slavistických kongresov, ktorá bola pred r. 1993 reálne ohrozená.

Po zvyčajných rokovaníach Medzinárodný komitét slavistov schválil pre jazykovedu na XII. slavistický kongres tieto tematické okruhy: 1. Etnogenéza Slovanov. Paleoslavistika. 2. Jazykové kontakty. 3. Konfrontatívne výskumy a typológia jazyka. 4. Areálové výskumy slovanských jazykov. Súčasný stav slovanských nárečí. Onomastika. 5. Jazykové zmeny (kontrolovaný a nekontrolovaný vývin). 6. Význam slovanského jazykového materiálu pre teóriu jazyka.

Podľa informácií o programe zjazdu, ktoré máme doteraz k dispozícii, sa ukazuje, že na rozdiel od bratislavského krakovský zjazd bude orientovaný viac filologicky ako interdisciplinárne (čo sme sa pred piatimi rokmi v Bratislave dosť výrazne usilovali presadiť). Nôvum však bude v tom, že sa v Krakove po prvý raz v dejinách slavistických zjazdov uskutočnia tematické bloky, na ktorých sa bude diskutovať o najaktuálnejších problémoch súčasnej slavistiky. Je to vlastne reakcia na oprávnené požiadavky viacerých národných slavistických komitétov (najmä západných), aby sa na zjazd nedostávali "zastarané" témy a aby program nebol obmedzovaný stanovenými kvótami. Žiaľ, pri kvótach sa zostalo (my máme z viac ako 800 referátov a skriptov "pridelených" 45 vystúpení).

Na tematické bloky pripadá 25% z celého programu zjazdu. V rámci jedného bloku, ktorý má trvať iba 2 hodiny, môže vystúpiť najviac 5 vybraných účastníkov, pričom každý musí byť z inej krajiny. Povinnosťou vedúceho tematického bloku je zabezpečiť aj vydanie referátov. V našom časopise publikujeme referáty tematické-

ho bloku nazvaného Zmeny v súčasných slovanských jazykoch (1945–1995), ktorý je jedným z výstupov rovnomenného medzinárodného projektu, iniciovaného a zorganizovaného prof. S. Gajdom (Uniwersytet Opolski). Cieľom tematického bloku je predstaviť najvýznamnejšie výsledky tohto projektu na najširšom a najvýznamnejšom slavistickom fóre. (Pravda, okrem kolektívnych monografií jednotlivých slovanských jazykov; doteraz vyšli štyri, do zjazdu by mali vyjsť ešte ďalšie štyri, vrátane slovenskej.)

Možno vari bez nadsádzky povedať, že Uniwersytet Opolski sa v období medzi dvoma zjazdmi stal najaktívnejším “centrom” slavistických stretnutí, že sa tu pod gesciou Instytutu Filologii Polskiej stretávali mnohí jazykovedci zo všetkých slovanských krajín. Výsledky týchto stretnutí sú zhrnuté pomaly v dvoch desiatkach vydaných zborníkov s najaktuálnejšou problematikou, ako aj v spomínaných kolektívnych monografiách predstavujúcich každý slovanský jazyk.

Ako sa možno presvedčiť z referátov publikovaných v tomto dvojčísle Jazykovedného časopisu, no aj z uverejnených recenzií prvých dvoch kolektívnych monografií o srbskom jazyku a bulharskom jazyku, na rozdiel od tradičných konfrontačných, štruktúrno-typologických či iných opisov sa v tomto projekte veľa priestoru venuje opisu jazykových situácií v jednotlivých slovanských krajinách, jazykovej politike, pre niektorých “novému”, ale čoraz potrebnejšiemu jazykovému plánovaniu aj v slovanských jazykoch, nielen v Afrike, stratifikácii a diferenciacii, medzijazykovým kontaktom a i. Všeobecne povedané, pomaly sa začína “naberať smer” na skúmanie jazyka v komunikácii, skúmanie komunikačných procesov v širokých sociálnych a psychologických kontextoch. Lebo jazyk je nielen svedok, ale aj účastník zmien.

Očakávame, že publikované referáty predstavujú zároveň aj úroveň jazykovedného myslenia v konkrétnom, jazykovom prostredí – zatiaľ aspoň väčšiny – slovanských jazykov.

Ján Bosák
hlavný redaktor

TEORETYCZNE I METODOLOGICZNE ZAŁOŻENIA
PROGRAMU BADAWCZEGO
“WSPÓŁCZESNE PRZEMIANY JĘZYKÓW SŁOWIAŃSKICH (1945–1995)”

STANISŁAW GAJDA (Opole)

GAJDA, S.: The Theoretical and Methodological Principles of the International Research Project “The Contemporary Changes of Slavonic Languages (1945–1995)”. *Jazykovedný casopis*, 49, 1998, No. 1–2, pp. 5–14. (Bratislava)

The international research project “The Contemporary Changes of Slavonic Languages (1945–1995)” and its theoretical, methodological and organizational frames is discussed in the article. The starting point for the description of each language was the notion of the language-cultural situation of its users. It contains four main components: linguistic proper, language community, communicational spheres linked to its needs and cultural context.

1. Geneza programu i jego ramy organizacyjne

Współczesne naukowstwo docenia w coraz większym stopniu okoliczności, kontekst działalności naukowej (por. termin *kontekst odkrycia*) w przeciwieństwie do tradycyjnego, pozytywistycznego z ducha ideału nauki nowożytnej, który w uprawianiu nauki zalecał ograniczanie się do tzw. kontekstu dowodzenia. Ośmiela to mnie do przedstawienia okoliczności, w jakich program się zrodził.

Idea programu pojawiła się na początku lat 90. pod wrażeniem historycznych przemian dokonujących się w świecie słowiańskim. Widać było, że dotyczą one również rzeczywistości językowej. Celowe wydawało mi się ich chwytnie na gorąco i “chłodzenie” oglądu przyjęciem szerszej perspektywy czasowej, tj. współczesności rozumianej szerzej jako epoka po II wojnie światowej. Nowe czasy pozwalały zresztą na nie skrepowane (czy może raczej mniej skrepowane) podejście do najnowszych dziejów języków słowiańskich. Nie bez znaczenia był też pewien szczególny moment natury emocjonalnej. Nowe budziło obok lęków i niepokoju także nadzieje na przyszłość bardziej autentyczną, na lepiej zorganizowane i funkcjonujące życie ludzi w poszczególnych krajach słowiańskich i w skali międzynarodowej. Wydawało mi się, że do tworzenia nowej rzeczywistości społecznej, co dokonywało się przecież także

poprzez język, językoznawcy mogą wnieść wkład, przedstawiając rezultaty swojej pracy poznawczej i służąc radą w kwestiach językowych.

W kształtowaniu się pomysłu ogólnosłowiańskiego projektu badawczego dużą rolę odegrały opolskie konferencje językoznawcze, na których już od połowy lat 70. spotykali się badacze z wielu krajów, oraz wielkie opolskie projekty naukowe. W latach 1986–1990 z Opola kierowany był przez H. Borka i po jego śmierci w 1986 r. przeze mnie ogólnopolski program badawczy “Rozwój języka polskiego, jego odmian i słownictwa”. W znacznej mierze opolski rodowód ma program związany z realizacją słowiańskiego atlasu onomastycznego. Jego pomysł wysuwany przez S. Rosponda zaczął realizować H. Borek wspólnie z E. Eichlerem i R. Šramkiem. Od 1988 r. zaczęła się w Opolu seria corocznych międzynarodowych konferencji stylistycznych, dotąd odbyło się dziesięć takich spotkań – ich materiały zostały opublikowane w pokonferencyjnych tomach: *Wariancja w języku* (Opole 1991), *Synteza w stylistyce słowiańskiej* (Opole 1991), *Systematyzacja pojęć w stylistyce* (Opole 1992), *Język potoczny jako przedmiot badań językoznawczych* (Opole 1991), *Przemiany współczesnej polszczyzny* (Opole 1994), *Stylistyczne konfrontacje* (Opole 1994), *Kształcenie porozumiewania się* (Opole 1994), *Styl a tekst* (Opole 1996), *Człowiek – dzieło – sacrum* (Opole 1998), *Słowo i czas* (Opole 1998); efektem tych spotkań jest także czasopismo-rocznik “Stylistyka” wydawane od 1992 r. Z uczestników tych konferencji wyłoniła się część wykonawców i kierownicy niektórych zespołów narodowojęzycznych (S. Dimitrowa z Bułgarii, T. Pańko i S. Jermolenko z Ukrainy, M. Cechová, M. Krcmová i J. Korenský z Czech).

Publicznie ideę programu i propozycję ram organizacyjnych jego realizacji przedstawiłem na konferencji “Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w Europie Środkowej i Wschodniej” zorganizowanej w Opolu w dniach 23–25 IX 1992 r. (zob. tom pokonferencyjny Gajda 1993). Pomysł programu został pozytywnie przyjęty. Koledzy z kilku krajów podjęli się zorganizowania pracy swoich zespołów narodowojęzycznych (m. in. T. Pańko na Ukrainie, M. Prigodczic na Białorusi, J. Korenský w Czechach, S. Dimitrowa w Bułgarii, S. Gajda w Polsce). Daleko było jednak do powołania wszystkich zespołów narodowojęzycznych.

Tu warto przypomnieć ówczesną sytuację nauki w krajach słowiańskich. Była ona skrajnie trudna. Brakowało środków finansowych na funkcjonowanie instytucji naukowych. Nie płacono nawet bardzo niskich płac. Dokonywały się zmiany organizacyjne i personalne motywowane względami ekonomicznymi i politycznymi. Porwały się w znacznej mierze międzynarodowe kontakty regulowane oficjalnymi umowami o współpracy. Słowem aura do podjęcia wielkiego programu wydawała się niekorzystna. Na pewno nie można było liczyć na znaczące środki finansowe. Okazało się, jak ważny w takiej sytuacji jest czynnik ludzki – ambicja, życzliwość, koleżeńskość i przyjaźń, słowiańska solidarność itd. Na niwie slawistycznej byłem osobą nową, bez większych dokonań naukowych i organizacyjnych oraz rozleglejszych kontaktów zwłaszcza na południu Słowiańszczyzny. Moje listy adresowane trochę “w ciemno”

pozostawały bez odpowiedzi lub wracały – jak w wypadku Sarajewa – z powodu niemożliwości doręczenia. Prosiłem o pomoc w nawiązaniu kontaktów polskich slawistów: K. Feleszkę, S. Kochmana, E. Rzetelską-Feleszkową, J. Siatkowskiego. Okazało się potem, że ich zaangażowanie odegrało ważną rolę w powodzeniu moich starań.

Przełomowy okazał się rok 1993. Podczas Międzynarodowego Kongresu Sławistów w Bratysławie udało mi się w bezpośrednich rozmowach przedstawić wizję realizacji programu kolegom z większości krajów dotąd nie włączonych w projekt, m. in. z Serbii, Chorwacji i Łużyc. W miesiąc po Kongresie odbyło się w Opolu pierwsze spotkanie tzw. Zespołu Koordynacyjnego (w jego skład wchodziłi wszyscy kierownicy zespołów narodowojęzykowych) i wykonawców programu. Odtąd takie spotkania odbywały się co roku – w 1994, 1995 i 1996; materiały ze spotkania w 1995 r. zostały opublikowane, por. Gajda 1996). Dzięki uzyskanemu w polskim Komitecie Badań Naukowych grantowi można było sfinalizować koszty koordynacji i pobytu w Opolu dla trzech osób z każdego zespołu. Te trzydniowe spotkania z udziałem przeciętnie czterdziestu osób poświęcone kwestiom merytorycznym i organizacyjnym były – tak myślę – świetną szkołą slawistyczną. Obrady, w których uczestniczyli także zaproszeni goście oraz wszyscy, którzy mieli na to ochotę i możliwości, toczyły się we wszystkich językach słowiańskich. Debatowano na sali obrad i rozmawiano poza nią o najbardziej “gorących” kwestiach w sposób otwarty. Niepowtarzalna była atmosfera tych spotkań.

W 1993 r. doszło więc do sfinalizowania wstępnych prac organizacyjnych i do rozpoczęcia realizacji programu. Na czele poszczególnych zespołów stanli: język białoruski – Mikołaj Prigodczic, język bułgarski – Stefana Dimitrowa, język chorwacki – Mijo Lončarić, język czeski – Jan Korenský, język łużycki – Helmut Faska, język macedoński – Liliana Minova-G`urkova, język polski – Stanisław Gajda, język rosyjski – Jewgienij Szyriajew, język serbski – Milorad Radovanović, język słowacki – Ján Bosák, język słoweński – Ada Vidovic-Muha, język ukraiński – Tamiła Pańko, a po jej śmierci w 1995 r. Switłana Jermolenko.

Przyjęto, że jako organizator i koordynator programu zapewnię warunki wspólnych działań oraz edycję finalnych rezultatów. Początkowo miała to być stosunkowo nieduża publikacja (o objętości do 60 arkuszy), w której na każdy język przypadałoby po kilka arkuszy. Opracowanie miało mieć dość zunifikowany charakter. Kłopoty z kompletowaniem wykonawców oraz obawy, czy uda się doprowadzić do powstania wszystkich opracowań i utrzymania ich jednolitości, sprawiły, że pod koniec 1993 r. zmieniłem pierwotną koncepcję i zaproponowałem zespołom narodowojęzykowym przygotowanie dla każdego języka osobnej monografii, co zostało przez wszystkich przyjęte na spotkaniu w 1994 r. Podtrzymałem swoje zobowiązanie do ich wydania w Polsce w ramach jednolitej serii, zakończonej 1–2 tomami syntetycznymi. Natomiast każdy zespół w swoim kraju miał znaleźć środki i siły na przeprowadzenie stosownych badań i przygotowanie finalnej monografii.

Była to istotna zmiana pierwotnych założeń. Jak ją oceniam dziś? Miała niewątpliwie istotne znaczenie dla mobilizacji poszczególnych zespołów i przyspieszenia prac. Już nie groziło złożenie gotowych opracowań do szuflady i czekanie na pozostałe. Wyzwoliło to zdrową rywalizację i dążenie całego zespołu koordynacyjnego do wydania choćby części serii do czasu kolejnego Międzynarodowego Kongresu Słowistów w 1998 r. Dziś można powiedzieć, że to zamierzenie udało się spełnić. Na ostatnim spotkaniu wykonawców w Opolu w 1996 r. wszystkie zespoły deklarowały ukończenie prac, ich kończenie albo dalekie zaawansowanie. Już na to spotkanie udało się wydać jako pierwszy tom serbski (Radovanović 1996). Zapoczątkował on serię, której tytuł wydawniczy brzmi: *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*. W 1997 r. ukazały się dwa kolejne tomy – bułgarski (Dimitrova 1997) i rosyjski (Širjaev 1997). W chwili gdy pisz niniejszy tekst ukazała się monografia łużycka (Faska 1998), a dalsze tomy znajdują się w wydawnictwie i powinny ukazać się do Kongresu (czeski, słowacki, macedoński i słoweński).

Na wstępnym etapie skorygowany został nie tylko kształt końcowej edycji, zmianie uległa również koncepcja merytoryczna. Pierwotnie zakładałem co prawda również sporządzenie opisów najnowszych dziejów poszczególnych języków, ale miały one być przygotowane według dość ściśle zaplanowanego schematu, który pozwalałby na stosunkowo łatwą komparację. Dość szybko okazało się jednak, że jeśli nawet uda się podczas opolskich spotkań wydyskutować obowiązujący wszystkich jeden schemat opisu, to raczej małe są szanse na to, że będzie on respektowany. Przesłanki do takiego rozumowania stanowiły m. in. obserwowana sytuacja poznawcza w lingwistyce oraz różnice między narodowymi tradycjami i stylami uprawiania językoznawstwa, ale przede wszystkim idiomatyczność, niepowtarzalność sytuacji poszczególnych języków. Nie wydawało mi się właściwe twarde kierowanie merytoryczne, zmuszające zespoły wykonawcze do respektowania nie aprobowanych reguł postępowania badawczego. Wobec takiego stanu rzeczy pierwotne twarde reguły stawały się tylko nie zobowiązującymi zaleceniami, a każdy zespół uzyskiwał swobodę w przygotowaniu monografii. Myślę, że dla czytelników i historyków nauki wymowny będzie kształt narodowojęzykowych opracowań.

Tak więc za ostateczną postać monografii narodowojęzykowej ponosi odpowiedzialność przede wszystkim zespół autorski oraz ja jako koordynator całego projektu i przewodniczący Komitetu Redakcyjnego serii *Najnowsze dzieje języków słowiańskich* oraz jej wydawca, a także recenzenci. Zespół Koordynacyjny, który przekształcił się w Komitet Redakcyjny, w pełnym składzie nie ma możliwości – głównie z powodów techniczno-organizacyjnych – zapoznania się z przedłożonymi do druku w Opolu monografiami. Nie wydawało mi się właściwe ograniczanie praw poszczególnych autorów i całych zespołów do własnego zdania, o ile zostaje ono sformułowane zgodnie z regułami gry naukowej. Komitet nie może spełniać roli jakiegokolwiek cenzora. Ewentualna polemika naukowa z tezami któregośkolwiek z zespołów jest przecież możliwa choćby poprzez recenzje.

Taka ewolucja projektu zdecydowała o tym, że można widzieć w jego realizacji dwa stadia. Przygotowanie kilkunastu monografii narodowojęzycznych stanowi jedynie uwieńczenie i zamknięcie stadium pierwszego. Otwiera się natomiast stadium drugie – w ścisłym tego słowa znaczeniu komparacyjno-syntetyczne. Czas między kongresami bratysławskim i krakowskim został wykorzystany na realizację zadań pierwszego stadium. Czy na kolejny kongres w 2003 r. uda się przyjść z drugą częścią serii *Najnowsze dzieje języków słowiańskich*?

2. Teoretyczno-metodologiczne podstawy badań najnowszych dziejów poszczególnych języków słowiańskich

W świecie słowiańskim dokonują się zasadnicze przemiany. Z takim stwierdzeniem zgadza się chyba zdecydowana większość jego obserwatorów. Różnice w poglądach dotyczą m. in. stopnia i głębokości przeobrażeń oraz ich zakresu i charakteru w różnych sferach życia. Widać zresztą ewolucję w opiniach. Publicystyczne raczej określenia *chaos* i *szok kulturowy* z początków lat 90. zdają się ustępować terminom bardziej analitycznym. Dziś mówi się już o rysujących się *perspektywach przemian* i o *nowym ładzie* sprowadzającym się do wielu *porządków lokalnych*. W samej transformacji dostrzega się procesy trwania oraz progresji, transplantacji, rekombinacji i retrogresji. Proporcje między nimi zmieniają się w czasie, odmiennie kształtują się w różnych dziedzinach życia i częściach obszaru słowiańskiego.

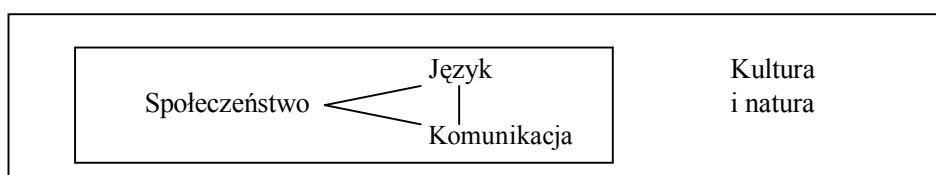
Ważną składową tego świata stanowi rzeczywistość językowa – język bierze udział w jego przemianach i jako świadek, i jako aktywny uczestnik. Współczesne przemiany w świecie słowiańskim mają dwa spektakularne wymiary: modernizacyjny i narodowy. Przewrót ustrojowy motywowany był przede wszystkim chęcią odrobienia cywilizacyjnych zapóźnień, dążeniem do lepszego materialnie i duchowo życia oraz wolą uzyskania narodowo-państwowej suwerenności, w której następuje splecenie tych dwu zasad integracji społecznej.

W definicjach pojęcia “naród” z reguły umieszcza się wśród jego cech posiadanie własnego języka. W odniesieniu do narodów słowiańskich – określanych jako narody kulturowe i młode – ma to pełne uzasadnienie. Ich języki wyrokami historii stały się sercem ich kultur, pełniąc pewne funkcje – przysługujące także innym językom – bardziej intensywnie, zwłaszcza rolę organizatora życia narodowego. Stąd tak aktywny dziś ich udział w procesach narodo- i państwowotwórczych (które zresztą jeszcze nie wydają się zakończone) oraz wysoki stopień etniczności, tj. wyrażania specyfiki kulturowej.

Ścisły związek z losami swoich narodów i głębokie osadzenie w kulturach narodowych (stanowiących konglomeraty pierwiastków kulturowych o charakterze globalnym, europejskim, słowiańskim i specyficznie narodowym) sprawiły, że genetycznie spokrewnione języki – między którymi i dziś dystans strukturalny jest relatywnie niezbyt wielki, co sprawia kłopoty przy kreowaniu nowych języków literackich, czyli

tej odmiany języka narodowego, która w najwyższym stopniu spełnia funkcję reprezentacyjną (i separacyjno-integracyjną) wobec narodu i państwa – rozwijały się każdy na swój sposób. W rezultacie sytuacja językowo–kulturowa Słowian jest bardzo złożona, zob. model rzeczywistości językowej na schemacie 1.

Cechuje ją wysoki stopień “polityzacji” (por. konflikty językowe, narodziny i śmierć języków, planowanie językowe itd.) oraz znaczna dynamizacja komunikacyjna (przemiany w systemie odmian, zmiany tradycyjnych opozycji, nasilenie współdziałania, tworzenie się nowych odmian, przewartościowania środków językowych itp.).

Schemat 1. Model rzeczywistości językowej

Przy takim ogólnym rozpoznaniu współczesnej słowiańskiej sytuacji językowej nasuwa się zasadnicze pytanie, czy językoznawstwo jest w stanie ogarnąć ją poznawczo? Czy wykreowane wcześniej narzędzia, metody, kategorie i teorie są wystarczające. Szeroko pojętej refleksji humanistycznej, której ambicje obejmują nie tylko opis czy rozumienie, ale także wyjaśnianie oraz przewidywanie i projektowanie, towarzyszy dziś poczucie nienadążania i nieadekwatności teoretycznych i empirycznych deskrypcji świata.

U podstaw narodzin programu “Współczesne przemiany...” legło przekonanie, że pełna charakterystyka słowiańskiej rzeczywistości językowej wymaga uwzględnienia podejścia teoretycznego, opisowo-historycznego, porównawczo-historycznego i stosowanego (zob. schemat 2, por. Wąsik 1997 : 79). Przyjęto, że w monografiach poszczególnych języków przedmiotem synchroniczno-dynamicznego opisu będą ich właściwości systemowe i funkcjonalne. Natomiast w monografiach syntetyczno-komparacyjnych drugiej części serii *Najnowsze dzieje...* zostaną przedstawione różne aspekty typologii systemowej oraz funkcjonalnej. Nie określono natomiast dokładniej obecności aspektu stosowanego, pozostawiając decyzję w tej sprawie zespołom narodowej językowym.

Teoria	Model właściwości systemowych języka	Matryca właściwości funkcjonalnych języka
Opis	System języka	Funkcjonowanie języka
Porównanie	Typologia i historia systemowa języków	Typologia i historia funkcjonalna języków

Zastosowanie	Kultura języka	Polityka językowa
--------------	----------------	-------------------

Schemat 2. Charakterystyka rzeczywistości językowej

Takie ustalenia wynikały z przyjęcia podstawowego założenia, że język jako system i narzędzie międzyludzkiej komunikacji jest zdeterminowane funkcjonalnie względem swoich użytkowników i ich kultury. Traktuje się więc język jako byt heteronomiczny. Skutkiem tej naturalnej heteronomiczności jest różnorodność jego teorii opartych na różnych danych empirycznych i przyjmujących różne założenia filozoficzne, a także służących odmiennym celom. Trudno ocenić adekwatność tych teorii i stopień ich korespondencji. W rezultacie nie istnieje monolityczne językoznawstwo. Współcześnie rozwija się ono wyraźnie w kierunku dyscypliny z rozmytymi brzegami. Możliwe jest autonomizowanie języka z punktu widzenia akceptowanej (wybranej lub narzuconej) perspektywy badawczej.

Wykonawcy programu wychodzili zatem od rozpoznania sytuacji poznawczej w lingwistyce (i w nielingwistycznych naukach o języku), którą charakteryzuje wielkość teorii wynikających z przyjęcia różnych perspektyw badawczych (por. empiryzm, racjonalizm i pragmatyzm; ewolucjonizm, strukturalizm, generatywizm; psychologizm, socjologizm, kognitywizm; izolacjonizm, interdyscyplinaryzm itp.). Gdyby przywołać termin *paradygmat* (w sensie nadanym mu przez Kuhna), to nauki o języku przedstawiają rozległy obszar, na którym znajduje się wiele przeżytych, choć nie całkiem martwych, aktualnych oraz potencjalnych małych i średnich paradygmatów. Ich rozwój jest często determinowany nie tyle odkryciami nowych faktów, ile ich nowymi interpretacjami. Jednak za ową różnorodnością da się dostrzec w językoznawstwie wielki paradygmat, czy może raczej wspólny styl myślenia.

Ów współczesny styl myślenia o języku charakteryzuje tolerancja wobec poli paradygmatowości, ale i wyrazistości tendencji integracyjnych, syntetyzujących różne podejścia (strukturalizm, generatywizm, kognitywizm i komunikacjonizm). Cała różnorodność lingwistycznych poglądów ma bowiem u podstaw określone ogólne orientacje, które stanowią przesłanki kształtowania konkretnych idei, koncepcji, teorii i programów badawczych. Do tych dominujących orientacji należy zaliczyć:

– **otwartość** (w opozycji choćby do strukturalistycznego de Saussure’owskiego redukcjonizmu, badania języka “samego w sobie i dla samego siebie”);

– **ekologizm**, czyli rozpatrywanie języka nie tylko w odniesieniu do człowieka (antropocentryzm) i charakteru kultury (kulturocentryzm), lecz środowiska pojętego jeszcze szerzej;

– **neofunkcjonalizm**, przejawiający się w połączeniu podejścia kognitywnego z funkcjonalno-pragmatycznym komunikacyjnym;

– **interpretacyjność** (wyjaśnieniowość), która wiąże się z dążeniem do objaśnienia zjawisk językowych nie tylko w ramach samego wąsko pojmowanego języka, ale i dla głębszego zrozumienia człowieka i jego świata (język jako *explanandum* i *explanans* wobec świadomości, społeczeństwa, kultury), por. Kubriakowa 1996.

Niewątpliwie ta aura intelektualna naszych czasów obok wspomnianych wyżej względów organizacyjnych zadecydowała o pewnej swobodzie pozostawionej poszczególnym zespołom wykonawczym. Dotyczyła ona zarówno wyróżnienia i sposobu opisu właściwości języka jako systemu oraz jego właściwości funkcjonalnych (ekologicznych). Właściwości systemowe (strukturalno-funkcjonalne i ewolucyjne) rozpatruje się na poszczególnych poziomach od fonologicznego po tekstowy. Bierze się przy tym pod uwagę zewnątrzjęzykowe i pozajęzykowe determinanty systemowej wariacji i dynamiki rozwojowej, m. in. okoliczności demograficzne, socjalne, polityczne, ekonomiczne, terytorialne itp. Dwie główne strony języka – systemowa i funkcjonalna – nie istnieją w izolacji.

Mówiąc o charakterystyce (matrycy) ekologicznej języka, postulowano wzięcie pod uwagę (por. tu Brozović 1967, Tolstoj 1988, Wąsik 1997:15–35) min. takich właściwości jak:

- miejsce danego języka w klasyfikacji genetyczno-typologicznej (rodzina, liga, grupa językowa; język w pełni autonomiczny, żywotny, rozwijający się, zagrożony);
- struktura demograficzna i socjalna użytkowników, ich lokalizacja geograficzna (klasy, warstwy społeczne, zawodowe; grupa etniczna, naród; terytorium zwarte, wyspy językowe; państwo);
- dzieje języka i jego użytkowników;
- stosunek do innych języków;
- funkcje społeczne języka (domeny użycia, rodzaje komunikacji);
- lojalność językowa i solidarność etniczna użytkowników;
- kultura języka i polityka językowa.

3. Najnowsze dzieje języków słowiańskich w ujęciu syntetyczno-komparacyjnym

Podjęcie się syntetyczno-komparacyjnego opisu najnowszych dziejów słowiańskiej rzeczywistości językowej (typologia oraz historia systemowa i funkcjonalna) stawia przed badaczami poważne wyzwania teoretyczno-metodologiczne i organizacyjne. Według tradycyjnej teorii językoznawstwa historyczno-porównawczego grupa języków zwana rodziną językową – a taką rodzinę tworzą języki słowiańskie – rozwija się z prajęzyka w ten sposób, że morfemy tych języków znajdują się w ściśle określonych i regularnych związkach z odpowiednimi morfemami prajęzyka. Metoda historyczno-porównawcza pozwala więc ustalić regularne systemowe odpowiedności między prajęzykiem i poszczególnymi rozwijającymi się z niego językami pochodnymi, lecz nie między tymi językami. Czasami jednak przyjmuje się także założenie, że pokrewieństwo zakłada bezpośrednie regularne odpowiedności między wszystkimi językami rodziny.

Lingwistyka porównawcza ma największe osiągnięcia w zestawianiu systemów języków wcześniej opisanych według tych samych lub podobnych zasad. Szuka wówczas tożsamości i różnic genetyczno-ewolucyjnych oraz strukturalno-funkcjonalnych. Natomiast badania porównawcze nad właściwościami funkcjonalnymi (ekologicznymi) języków nie mogą poszczycić się równie efektywnymi wynikami. Samo wypracowanie *tertium comparationis* pozostaje zadaniem do rozwiązania (por. Korenský, w druku).

Na ile rezultaty dotychczasowej realizacji programu "Współczesne przemiany..." zawarte w opublikowanych i przygotowanych do druku monografiach poszczególnych języków słowiańskich dają materiał do komparacyjnej syntezy najnowszych dziejów tych języków? Odpowiedź na tak postawione pytanie nie może być jednoznaczna. Widać wyraźnie, że monografie pod wieloma względami różnią się i proste ich zestawienie nie doprowadzi do powstania syntezy. Genetyczna wspólnota i do pewnego stopnia podobieństwo historycznych doświadczeń społeczności słowiańskich i ich języków nie zagwarantowały jednolitości opracowań. Zdecydowały o tym różnorodne względy m. in.:

- różnice w sytuacji językowo-kulturowej (właściwości społeczno-kulturowe użytkowników języka, charakter i kultury narodowej, status polityczny języka, szerokość spektrum funkcjonalnego itp.);

- sytuacja poznawcza w badaniach nad poszczególnymi językami i całą rodziną języków słowiańskich (np. stopień i szerokość poznania, tradycje narodowych szkół językoznawczych);

- trudności organizacyjne, które towarzyszyły realizacji programu.

A zatem jak przygotować komparacyjno-syntetyczne opracowanie najnowszych dziejów języków słowiańskich? Dyskusji wymaga zarówno strona teoretyczno-metodologiczna, jak i organizacyjna. Porównanie na pewno nie może dokonywać się jedynie na gruncie tradycyjnej genetycznie zorientowanej typologii systemowej. Musi także odwoływać się do typologii i historii funkcjonalnej, co wymaga znalezienia odpowiednich wymiarów i kryteriów porównania. Współczesne językoznawstwo i inne nauki o języku dysponują jednak wystarczającą mocą poznawczą, by takiego zadania się podjąć i go wykonać.

B i b l i o g r a f i a

- BOSÁK, J. (red.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenský jazyk. Opole 1998.
BROZOVIC, D.: Slavianskije standartnyje jazyki i sravnitelnyj metod. Voprosy jazykoznanija 1967, 1.
DIMITROVA, S. (red.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. ?????????? ?????. Opole 1997.
FASKA, H. (red.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Serbščina. Opole 1998.
GAJDA, S. (red.): Języki słowiańskie wobec współczesnych przemian w Europie Środkowej i Wschodniej. Opole 1993.

- GAJDA, S. (red.): Języki słowiańskie 1945–1995. Gramatyka – słownictwo – odmiany. Opole 1996.
- KORENSKÝ, J.: Metodologické problémy zkoumání funkčních vlastností současných slovanských jazyků. Opole, w druku.
- KUBRIAKOVA, J.: Evolucija lingvističeskich idej v vtoroj polovinie XX vieka. In: Jazyk i nauka konca XX vieka. Red. J. S. Stepanov. Moskva 1995, s. 144–238.
- RADOVANOVIĆ, M. (red.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. ?????? ?????. Opole 1996.
- ŠIRJAEV, E. (red.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. ?????? ?????. Opole 1998.
- TOLSTOJ, N.: Istorija i struktura slavjanskich literaturnych jazykov. Moskva 1988, s. 6–27.
- VIDOVIĆ MUHA, A. (red.): Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Slovenski jezik. Opole 1998.
- WAŚIK, Z.: Systemowe i ekologiczne właściwości języka w interdyscyplinarnych podejściach badawczych. *Studia Linguistica XVIII*, Wrocław 1997.

THE THEORETICAL AND METHODOLOGICAL PRINCIPLES
OF THE INTERNATIONAL RESEARCH PROJECT
“THE CONTEMPORARY CHANGES OF SLAVONIC LANGUAGES (1945–1995)”

S u m m a r y

Deep and extensive changes in the Slavic world after the Second World War have also affected the languages of the area – their systems and functioning. To describe their evolution is the main task of the international programme “The Contemporary changes of Slavonic Languages (1945–1995)”. The programme comprises two stages. The first one – which has been almost completed by now – consists in the preparation of a dozen monographs concerning particular languages. The monographs – each written in the language it concerns – are being published in Poland as a series entitled *The Modern History of Slavonic Languages*. The second stage has been planned to render a comparative synthesis.

The starting point for the description of each language was the notion of the language-cultural situation of its users. It contains four main components: linguistic proper, language community, communicational spheres linked to its needs and cultural context. (COMMUNITY – LANGUAGE – COMMUNICATION – CULTURE). The descriptions obtained for particular languages are to a large extent incommensurable. This is caused by the differences in situations and in the ways they are perceived (as determined e. g. by national traditions in practising linguistics).

Starting the second stage of the programme requires that its methodology (especially finding the parameters and grounds of comparison) and organization be prepared first. The starting point could be the culturally commensurable forms of the communities and their needs as well as mental representations of the same or similar reality, while the proper object of comparison would be the linguistic means of expression, by means of which individuals and communities achieve their objectiv.

ОБЩИЕ ТЕНДЕНЦИИ И СПЕЦИФИЧЕСКИЕ ФОРМЫ
ИХ РЕАЛИЗАЦИИ В СОВРЕМЕННЫХ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКАХ

КАРЛ ГУТШМИДТ (Dresden)

GUTSCHMIDT, K.: General Tendencies and Their Specific Realisations in Contemporary Slavic Languages. *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, pp. 15–26. (Bratislava)

Comparing changes in the Slavic standard languages the term of tendency is proposed as a *tertium comparationis*. A difference is made between systematic-structural, typological and standard language specific tendencies.

1. По успешном завершении международного („опольского“) проекта „Изменения в современных славянских языках (1945–1995 гг.)“ (об этом проекте ср. Bosák, 1995; к моменту сдачи в печать этой статьи вышли в свет сербский, болгарский, русский, серболужицкий и первый польский тома) перед славяноведами-лингвистами теперь поставлена задача создания обобщающего или итогового тома, посвященного выявлению общих процессов и особенностей развития славянских языков во второй половине XX века и сопоставительному рассмотрению конкретных явлений. Надежным фундаментом для такого рода синтеза послужат результаты разысканий, представленные в отдельных выше названных национальных томах. Сопоставимость результатов обеспечивается тем, что во всех томах акцент делается на литературный язык; остальные разновидности языка, за единичными исключениями, оправданными специфичностью национальной языковой ситуации, рассматриваются с точки зрения их соотношения и взаимодействия с литературным языком. Хотя единой концепции признаков и функций литературного языка в лингвистике вообще и в славянском языкознании в частности не существует, набор аспектов и проблем, представленных в национальных монографиях, в большой степени совпадает. Он связан, с одной стороны, с понятием языковой ситуации, и с другой, с литературным языком, его системой, субстанцией, нормами, коммуникативными функциями. Во всех томах большое внимание уделяется языковой ситуации, компонентам последней и факторам, определяющим ее динамику, а также сдвигам, произошедшим в языковой ситуации за рассматриваемые 50 лет. Нет необходимости перечислять заглавия тех разделов, в которых анализируются язык

овые ситуации в отдельных славянских странах и регионах, хочется однако обратить внимание на некоторые аспекты изучения языковой ситуации, которые должны быть учтены именно в итоговом томе. Во-первых, это отношение носителей языка к изменениям в строе языка и в нормах его употребления, к кодификации (напр. орфографии), к демократизации, коллоквиализации и интернационализации литературного языка, к культуре речи. Сюда же следует отнести и проблему языковой лояльности. Не для всех этноязыковых социумов она актуальна в одинаковой мере. Напр., вряд ли приходится сомневаться в языковой лояльности русских, поляков, чехов, словаков. Но как обстоит дело в Беларуси, на Украине, в Лужицах; как сказывается ослабление языковой лояльности на функциях соответствующего литературного языка?

Второй аспект –

это соотношение „больших“ или общеэтнических литературных языков и литературных микроязыков. В последние годы мы стали свидетелями всплески литературноязыкового регионализма на Кашубах (Zieniukowa, 1996), на югозападной окраине украинского языкового континуума; была проведена кодификация письменной нормы словенского резьянского диалекта в Италии и т. д. Не вдаваясь в подробности, считаем все-таки уместным сделать два замечания. Во-первых, этим стремлениям к олитературиванию местных разновидностей этнического языка или диалектного континуума нельзя дать одинаковую, однозначную, будь-то положительную или отрицательную, оценку, потому что причины и условия возникновения и применения этих литературных языковых образований весьма различны. Во-вторых, явление языкового регионализма вовсе не исключительно славянское, наоборот, оно хорошо вписывается в картину общеевропейского возрождения региональных культур и языковых образований и переоценки региональных ценностей.

2. Перейдем к теме тенденций в современных славянских языках. Если сопоставление языковых ситуаций может идти по линии рассмотрения и сравнения их составляющих и факторов, то сопоставление структуры и сущности литературных языков и их норм требует определения некоторого *tertium comparationis*. Ведь утверждения типа „в языках X и Y вокатив (звательная форма) заметно отстает, но в языке Z употребляется регулярно“ не выходят за границы установления фактов. Хотя само такое установление является, конечно, предпосылкой для выводов и обобщений, необходимый выбор определенного количества языковых явлений грозит, однако, сделаться случайным, а такой подход обладает лишь ограниченной эвристической и объяснительной силой. Целью итогового тома не может быть простое перечис-

сление процессов и изменений в славянских языках, а тем более должно стать раскрытием динамики языкового состояния современных славянских языков и выяснение сущности тех преобразований, которые в них произошли за последние 50 лет.

Перспективным кажется проведение сопоставления преобразований в славянских языках с опорой на *tertium comparationis*, которое хотелось бы обозначить термином „тенденция“. Слово тенденция –

нередко в форме множественного числа и с определением: тенденции развития, чеш. *vývojové tendence*, болг. *развойни тенденции* – употребляется многими авторами, но его терминологическое содержание, тем не менее, остается весьма неопределенным, расплывчатым. Показательно, что в большинстве лингвистических словарей статьи „тенденция“ не существует. Но

в языковедческой литературе встречаются опыты уточнения терминологического значения этого слова и его применения в качестве *tertium comparationis* (ср. Gut-

schmidt, 1995). Учитывая эти опыты, предлагаем следующее рабочее определение термина „тенденция“: Тенденции определяют направленность языковых процессов или изменений, протекающих под формой укрепления инноваций или устранения устаревших языковых единиц, конструкций, норм. Тенденция –

понятие синхронного подхода к языку, отражающее его динамику, движения, происходящие в нем в определенный отрезок времени. Один и тот же языковой процесс может одновременно включиться в тенденцию, действующую в рамках языковой системы и ее уровней, в тенденцию, ведущую к изменению типологического облика языка, и в тенденцию, направленную на преобразование системных и прагматических норм литературного языка.

Проиллюстрируем сказанное на примере именной префиксации в славянских языках. Еще с конца прошлого столетия наблюдается рост префиксального образования существительных и прилагательных (ср. Jiráček, 1971; 1982; Kaliszan, 1980; Земская, 1996). При этом используются как „национальные“, так и интернациональные приставки, ср. рус. *противо-*, *анти-*; *сверх-*, *супер-*; в последнее время активизируются префиксы *про-* (*проельцинский*), *пост-* (*постсоветский*), *квази-* (*квазиюридический*), *транс-* (*транснациональный*), появляются и новые, напр. *кросс-* (*кросс-этнический*) и т. д. Применительно к системе языка можно говорить о тенденции к расширению словообразовательного способа префиксации или о тенденции генерализации средств морфологического словопроизводства. С точки зре-

ния лингвистической типологии усиление именной префиксации сигнализирует тенденцию роста агглютинативных черт, ибо именные приставки, в отличие от суффиксов, отличаются повышенной моносемантической о-четаются с мотивирующей основой без морфонологических чередований. Наконец, рост именной префиксации, характерной для литературного языка, является и процессом в рамках литературноязыковой тенденции интернационализации. Следовательно, речь идет о трех совокупностях тенденций в зависимости от аспекта и предмета исследования. Предлагаем обозначить их как тенденции системно-структурные, типологические и литературноязыковые. Есть тенденции более общие (напр. тенденция к генерализации средств словопроизводства) и тенденции частные (напр., тенденция к расширению словообразовательного способа префиксации). Различать более общие и частные тенденции предлагает и А. Bartoszewicz (1987), но критерием их определения у него скорее всего является частотность соотносимых с тенденциями языковых процессов, а не системные отношения тенденций.

3. Рассмотрим подробнее названные совокупности тенденций. Остановимся сперва на системно-структурных тенденциях. Сдвигам в фонетике и фонологии, грамматике, словообразовании и лексике славянских языков уделяется немало места в монографиях „опольского“ проекта и в многочисленных исследованиях, выполненных за последние 50 лет. В них накоплен и проанализирован огромный фактический материал, так что необходимая база для выявления некоторых более общих и частных тенденций, а также форм их реализации в общеславянском плане имеется. Системно-структурные тенденции можно обнаружить, во-первых, на уровнях незнаковых элементов и знаковых единиц применительно к их формальной стороне. В области морфологии напр. действуют тенденция к унификации – сюда относится процесс выравнивания суффикса инфинитива чешских глаголов: *mluviti, říci* > *mluvit, říct* – и тенденция к диверсификации, напр. экспансия в русском языке флексии мн. ч. -á у существительных м. р. – *профессора́, автора́* (прост.) и т. д.

Во-вторых, имеются тенденции, охватывающие процессы изменения формы в связи со специализацией функций нововозникшей формы и процессы грамматикализации конструкций. Так, напр. в белорусском языке действует такая частная тенденция – не чуждая, впрочем, и другим славянским языкам – к формальному выделению лексико-грамматических разрядов существительных мужского рода – имен мужско-личных, вещественных, отвлеченных – с помощью особых флексий. Эта тенденция у существительных мужско-

ичных первого (отчасти и второго) склонения ведет к тому, что в местном падеже ед. ч. обобщается флексия -у (ср. *размаўляць аб песняру*, ~ *аб вучню*, ~ *аб брату / браце*, ~ *аб бацьку*, но ~ *аб гушчары*, ~ *аб верасні*, ~ *аб садзе*). Процесс грамматикализации наблюдается по отношению к болгарским предикативным конструкциям с отглагольными существительными, ср. *хлябът е на а привършване*; *в София някои велосипедни платна бяха ликвидирани, а други са в процес на изчезване*. Появление этих конструкций свидетельствует о частной тенденции к формальной дифференциации акциональных видо-временных оттенков глагольного действия. При этом данная тенденция, наблюдаемая и в некоторых других славянских языках, реализуется конструкциями, специфическими для каждого отдельного языка. Так в русском языке конструкция т. наз. поссесивного перфекта, использует те же средства выражения, которые характерны для притяжательно-экзистенциальных предложений, ср. *У меня был привезен из Петербурга рабочий костюм* (Кунин), в то время как в чешском и болгарском языках, где основным средством выражения поссесивности является глагол *have*.

В этих языках *have* в качестве вспомогательного глагола появляется и в поссесивном перфекте, ср. чеш. *tát ivařeno, táte husy napasené* (ср. †Hausenblas, 1963); болг. *в Братислава имама изпратени около 50 души* (ср. †Георгиев, 1957).

Действие тенденции к диверсификации проявляется в области лексики и словообразования в разнообразных формах создания вторичных номинаций. Это универбаты разных типов (суффиксального, эллиптического и др., напр. *безналичка, больничный; демдвижение*; относительно польских и чешских универбатов см. Szczepańska, 1994); усеченные слова (рус. *неформал*); аббревиатуры; переразложенные словосочетания (рус. *вооруженская программа* вм. *программа вооружения*; болг. *външният министър* вм. *министър на външните работи* и т. д.) Данные наименования, не обозначающие ни новых реалий, ни новых концептов, не обладают новыми денотативными значениями, являясь средствами выражения оценочности, экспрессивности и „оразговорничания“ литературной речи. Подобным образом вторичные наименования, представляющие собой результат мультивербизации, напр. глагольно-именные сочетания типа рус. *подвергать критике, подвергаться критике*; именные мультивербаты рус. *переговорный процесс* вм. *переговоры*; чеш. *čtenářská* *обес* *вм. čtenáře* обогащают инвентарь книжных средств литературного языка.

В-третьих, тенденции наблюдаются и применительно к изменению семантики лексических единиц. Традиционно основными способами переосмысления слов считают метафору и метонимию. Но вряд ли уместно назва

ть метафоризацию и метонимизацию тенденциями. Метонимия, метафора и другие изменения значения связаны с функциональными операциями, т. е. общими принципами, регулирующими изменения значений семантического инвентаря языка (ср. работы Lehmann'a, 1995; 1996). Так, метонимические значения возникают в результате проведения операции профилиции, а метафорические –

в результате проведения операции рекатегоризации. Считаем возможным говорить о тенденции к усилению метафоризации и метонимизации в языке и политике и публицистики (ср. Баранов – Караулов, 1991).

Здесь хотелось бы обратить внимание на некоторые процессы в семантической системе существительных, касающиеся изменения соотношения именованных и нарицательных и имен собственных. Тенденция онимизации отражает увеличение возможности говорящего совершать референцию на объекты действительности не только именами нарицательными, но и именами собственными.

Не вдаваясь в подробности, назовем два процесса, выражающие тенденцию онимизации. Это, во-первых, расширение онимического пространства; иными словами, формируются новые классы онимических объектов, а уже существующие классы пополняются новыми объектами. В результате возникают новые онимические названия банков, приватизационных фондов, акционерных обществ (ср. *Континентбанк*, *Банк столичный*, *ОЛБИ-Дипломат*); разных групп и объединений людей (ср. „*Альфа*“, „*Память*“, „*Яблоко*“); новые хремотонимы (среди которых немало заимствований). Во-вторых, изменяются мотивация и структура имен собственных; аpellативы и онимы более четко разграничиваются. Дело в том, что если раньше названия предприятий, издательств и т. д. большей частью были дескрипциями, т. е. представляют собой (юридически) установленное словосочетание, не только называющее, но и характеризующее объект, ср. „*Государственное издательство художественной литературы*“, то новые названия очень часто представляют собой настоящие онимы, ср. рус. „*Три кита*“, *Новый Геликон*, „*Языки русской культуры*“; чеш. *Baronet*, *Faun*, *H & H*; польск. *Da capo*, *Eventus*, *Alfa*, *Amber*, *Viking* и т. д. (ср. Gutschmidt, 1998).

4. Обратимся к типологическим тенденциям. В современной лингвистике понятие типологии объединяет разные направления с разными предметами, целями и приемами исследования. На наш взгляд, полезными для установления типологических тенденций развития современных славянских языков могут оказаться два направления, учитывающие обширный материал славянских языков. Это, с одной стороны, ленинградско-петербургская функциональная типология, располагающая весьма действенными методами исследования (см. обзор соответствующих публикаций у Hansen'a, 1994, s. 49–

128), и, с другой стороны, таксономическая типология В.†Скалички (сжато изложение его концепции дает Sgall, 1993), стремящаяся к разработке целостной характеристики конкретного языка с учетом взаимосвязей структурных уровней языка. В. Скаличка считает, что существует пять языковых типов-конструктов: флективный, интро-флективный, агглютинативный, изолирующий (обычно называемый аналитическим), и полисинтетический. В конкретном языке могут быть представлены все типы-конструкты, но в различной степени. Соотношение этих типов является динамичным, т. е. в любой отрезок времени действуют тенденции, направляющие языковые процессы в сторону, скажем, увеличения аналитических или агглютинативных черт за счет других. До сих пор заметный отход славянских языков от флективного строя связывался преимущественно с тенденцией к росту аналитизма; реже указывалось на увеличение агглютинативных черт. На наш взгляд, славянским языкам не чужда и определенная тенденция к усилению черт полисинтетических. Исследователи подчеркивают растущее значение словосложения в русском языке (Земская, 1991).

Композиты образуются не только за счет традиционных моделей и типов (*скалорез, боезаряд, словозначение*), но и по более новым образцам, напр. рус. *рок-группа*, болгар. *рок-състав*. Словосложение играет важную роль и при производстве вторичных наименований в восточнославянских языках, ср. рус. *госдума, оргпреступная группа*, ряды слов с первым и компонентами *дем-, парт-, соц-* (ср. Дуличенко, 1994, с. 290 сл.); в болгарском языке в последнее время на газетной полосе стали появляться композиты английского-немецкого типа *МВР-офицер, БСП-лидери* и т. д. Полисинтетические черты наблюдаются в восточно- и южнославянских язы-

ках и в пределах глагола. Речь идет о глаголах с начальной местоименной основой *сам-*. Наиболее регулярно такие глаголы образуются в болгарском языке –

самоотравям се, самовзривява се (ср. Иванчев, 1977 с учетом фактов других славянских языков; о словенских глаголах типа *samouničiti se* см. Vidovič-Muha, 1986).

В восточнославянских, в польском, чешском и словацком языках основа *сам-*

сочеталась долгое время только с именными отглагольными основами, ср. уже у Срезневского *самоизменение языка* („Мысли об истории русского языка”, 1849); почти сто лет спустя словарь Ушакова фиксирует только семь глаголов, напр. *самообольщаться, самоуплотниться*; к середине 90-ых годов удалось собрать около семидесяти. Хотя существование таких глаголов в польском языке подтверждается компе-

тентными носителями языка, словари пока отмечают только отглагольные дериваты – *samopalenie*, *samooszukiwanie się*; в современных газетных текстах встречаются и причастия – *To niestety źle wróży samotrzymującym się uczelniom prywatnym* (Gazeta Wyb., 9. 9. 96). В чешском и словацком, языках, где вообще предпочтение дается образованиям с *sebe-* / *seba-*, подобных глаголов нет.

5. Литературноязыковые тенденции определяются статусом литературного языка в языковой ситуации, его функциями в коммуникации, т. е. в коммуникативных сферах и коммуникативных ситуациях, а также его функциями по отношению к этноязыковому социуму –

интегративной, выделяющей (сепаративной), престижной и *frame-of-reference* (выявление этих функций – заслуга П. Гарвина, см. Lencek, 1985).

Данные тенденции отражают, во-первых отношение норм к языковой структуре и субстанции самого литературного языка, во-вторых, включение материала нестандартных языковых образований в систему норм литературного языка (как в систему и системные нормы, так и в тексты и высказывания с ориентацией на литературный стандарт) и в-третьих, контакты литературного языка с дру-

гими языками в пределах и за пределами соответствующего государства. Нетрудно заметить, что речь идет, с одной стороны, о тенденциях, определяющих развитие структуры, субстанции и норм самого литературного языка, а, с другой стороны, о тенденциях развития языковой ситуации. Эти вещи следует, конечно, различать, но нельзя забывать и о том, что сдвиги в языковой ситуации влекут за собой изменения в литературном языке, а также в других разновидностях национального языка. Наиболее общими мы считаем вслед за чешским языковедом М. Докулилом (1960) интегративную (*zjednocovací*) тенденцию и дифференцирующую (*rozlišovací*)

тенденцию. Последняя действует в рамках литературного языка и ведет к созданию сложного инвентаря средств книжных, нейтральных и разговорных. Та тенденция, которую при рассмотрении системно-структурных тенденций мы характеризовали как тенденцию к диверсификации форм и значений, выступает как литературноязыковая тенденция дифференцирующая. Интегративная тенденция способствует включению ранее нелитературных или находящихся на периферии литературного употребления языковых ресурсов в литературный язык. Иными словами, тенденция интегративная и тенденция дифференцирующая реализуются в сходных и взаимосвязанных процессах: с одной стороны, суффиксальная универбизация, характерная прежде всего для разговорной речи (русского и польского языков) или даже субстандарта (чешского языка), постепенно включается в систему словообразования литературного языка, причем употребление и стилистическая значимость конкретных лексем-универбатов регулируется узусом и нормой

; с другой стороны, универбизация становится источником выразительных средств разговорности в литературном языке и способствует его внутренней дифференциации.

Интегративная тенденция в литературном языке объединяет тенденции демократизации и тенденции коллоквиализации. Эти тенденции нельзя отождествлять. По мнению некоторых лингвистов, в условиях чешской диглоссии демократизация достигается отказом, напр., от некоторых архаичных форм словоизменения в пользу словоформ, употребительных в устном, не официальном общении (Sgall – Hronek, 1992). В русской языковой ситуации коллоквиализация проявляется в толерировании определенных средств литературной разговорной речи и даже „окололитературных“ в текстовых жанрах, ранее их запрещающих (об этой тенденции ср. Gutschmidt,

1995a). В русском, польском, чешском и словацком языках к этим средствам относятся напр. некоторые типы вторичных наименований; в болгарском (где кстати, суффиксальная универбизация фактически отсутствует) наблюдается известная реабилитация разговорных слов турецкого происхождения (Nicolova, 1997). Принимая положение о том, что славянские языки в месте с остальными европейскими языками входят в социолингвистическую макроситуацию, в единое коммуникативное пространство, считаем также оправданным включение тенденции интернационализации в интегративную тенденцию, ведь часть процессов, протекающих в европейских языках, ведет к их сближению прежде всего в области словарного состава и фразеологии, а также словообразования (в широком смысле) и синтаксиса.

Надо подчеркнуть, что при сопоставлении тенденций и направляемых ими языковых процессов в славянских языках следует рассматривать их (тенденции и процессы) как члены определенной системы, находящиеся в отношениях оппозиции и иерархии. Так, напр., тенденции интернационализации противостоит тенденция автохтонизации („национализации“), а направляемые ими процессы обладают различной силой и принимают особые формы в отдельных славянских языках, ср. конкуренцию интернациональных и „домашних“ суффиксов при образовании отглагольных существительных напр. в болгарском (Малкова –

Некезова 1996) или в словацком (Horecký – Buzássyová – Bosák a kol., 1989, s. 279–292; автор раздела – К. Бузашиова) языках.

Как мы уже отмечали, один и тот же языковой процесс можно одновременно рассматривать как проявление структурно-системной тенденции, типологической тенденции и литературноязыковой тенденции. При этом изменения системно-структурные не всегда имеют типологическую значимость (или, по крайней мере, ее пока не удалось раскрыть), но обязательно связаны с развитием норм литературного языка. Возьмем в качестве примера

судьбу звательной формы, вокатива, в славянских языках. Судя по литературе, почти во всех славянских литературных языках вокатив отстывает, например, в болгарском, сербском, польском. Пока неясно, имеет ли это явление отношение к типологическому характеру языка, но нет сомнения в том, что оно касается системы норм литературного языка, притом как норм системных, так и норм употребления или прагматических, и в конце концов, их кодификации. Проблема отступления вокатива входит в еще одну область исследования современных славянских языков, которой мы до сих пор не касались: изучение прагматических перемен, изменений речевого поведения носителей языка. Представляется допустимым говорить и о тенденциях в употреблении языка, о прагматических тенденциях. Какова сущность этих тенденций? В чем их специфичность? Дать ответ на этот вопрос пока затруднительно. Конечно, тенденция интернационализации действует и применительно к прагматическим нормам, ср. напр. формы обращения (применительно к русскому языку ср. Comrie – Stone – Polinsky, 1996, s. 249–282). Намечающаяся утрата вокатива в болгарском языке началась с момента заимствования модных женских личных имен (*Жана, Виолета* и т. д.), употребление которых в звательной форме (*Жано!, Виолето!*) для многих носителей языка „попахивало деревенщиной“.

Следует подчеркнуть, что возникновение системно-структурных тенденций и литературноязыковых тенденций связывается с изменением речевого поведения. В качестве примеров можно привести частную тенденцию к вторичной номинации или частную тенденцию к деагентивизации или затупевыванию субъекта действия в высказывании (Караулов, 1991, с. 8). Иными словами, ставится вопрос о причинности языковых изменений и их направленности.

6. Мы задались целью указать на необходимость определения *tertium comparationis* для сопоставительного описания изменений, происшедших за последние 50 лет и наблюдаемых в наши дни. Таким *tertium comparationis* может стать понятие „тенденция“. Полагаем, что более общие тенденции, названные здесь, действуют во всех славянских языках, при различиях в частных тенденциях и по отношению к конкретным процессам и формам их реализации. Дальнейшая задача состоит в том, чтобы собрать и критически пересмотреть набор феноменов, называемых в литературе тенденциями, определить системные отношения выявленных тенденций (их оппозиции и иерархию), прикрепить конкретные языковые процессы к определенным тенденциям.

Считаем, что даже в таком явно фрагментарном виде, в каком здесь было представлено использование понятия тенденции, его применение в подготовке тома-синтеза, суммирующего результаты исследований, представленных в национальных монографиях „опольского проекта“, может бы

ть полезным , хотя бы в ходе поисков наиболее целесообразного подхода к решению этой важной задачи славянского языкознания.

Л и т е р а т у р а

- БАРАНОВ, Н. А. –
КАРАУЛОВ, Ю. Н.: Русская политическая метафора (материалы к словарю). Москва 1991.
Български език. Red. naukowy S. Dimitrova. Opole 1997.
ГЕОРГИЕВ, В.: Възникване на нови сложни глаголни форми със спомагателен глагол „и мам“. In: Известия на Института за български език V. София 1957, с. 31–59.
ДУЛИЧЕНКО, А. Д.: Русский язык конца XX столетия. München 1994.
ЗЕМСКАЯ, Е. А.: Русское словообразование 80-годов XX века (динамический аспект). In : Linguistique et slavistique: Melanges offerts à Paul Garde. Aix-en-Provence – Paris 1991, s. 377–91.
ЗЕМСКАЯ, Е. А.: Активные процессы современного словопроизводства. In: Русский язык к конца XX века (1985–1995). Москва 1996, с. 90–141.
ИВАНЧЕВ, С.: Един неописан семантико-словообразователен модел в съвременния български книжовен език. In: Закономерности в развитието на славянските езици. София 1977, с. 37–53.
КАРАУЛОВ, Ю. Н.: Некоторые мысли о состоянии русского языка. Русский язык в СССР, 1991, 8, с. 5–10.
МАЛКОВА, В. – НЕКЕЗОВА, Й.: О некоторых общих тенденциях в современном русском и болгарском словообразовании. Споставително езикознание, 21, 1996, 1, с. 14–29.
Русский язык. Red. naukowy E. Širjaev. Opole 1997.
Српски језик. Red. naukowy M. Radovanović. Opole 1996.
BARTOSZEWICZ, A.: Zagadnienia ewolucji współczesnego języka rosyjskiego. Warszawa 1987.
BOSÁK, J.: Spisovné jazyky v pohybe: problematika ich opisu. Jazykovedný časopis, 46, 1995, 1, s. 23–35.
COMRIE, B. – STONE, G. – POLINSKY, M.: The Russian Language in the Twentieth Century. Second Ed., Revised and Expanded, of The Russian Language since the Revolution by B. Comrie and G. Stone. Oxford 1996.
DOKULIL, M.: Vývojové tendence časování v současné spisovné češtině. In: O češtině pro Čechy: Jazyková příručka. Praha 1960, s. 192–221.
GUTSCHMIDT, K.: Der Begriff der Tendenz in der slawischen Sprachwissenschaft. In: Das Russische in seiner Geschichte, Gegenwart und Literatur: Festschrift für Erika Günther. München 1995, s. 52–69.
GUTSCHMIDT, K.: Struktur, Substanz und Normen slawischer Gegenwartssprachen. Zeitschrift für Slawistik, 40, 1995, 4, s. 382–387.
GUTSCHMIDT, K.: Die Ausweitung des onymischen Raums in den slawischen Sprachen der Gegenwart. (im Druck)
HANSEN, B.: Typologie: Ein Forschungsbericht für Slavisten. München 1994.
HAUSENBLAS, K.: Slovesné kategorie výsledného stavu v dnešní češtině. Naše řeč, 46, 1963, 1, s. 13–28.
HORECKÝ, J. – BUZÁSSYOVÁ, K. – BOSÁK, J. a kolektív: Dynamika slovné zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava 1989.
Język polski poza granicami kraju. Red. naukowy St. Dubisz. Opole 1997.

- JIRÁČEK, J.:
 Интернациональные суффиксы существительных в современном русском языке (Структурно-опоставительное исследование). Brno 1971.
- JIRÁČEK, J.: Adjektiva s internacionálními sufiksálními morfy v současné ruštině v porovnání s češtinou. Brno 1984.
- KALISZAN, J.:
 Интернациональные препозитивные морфемы греко-латинского происхождения в современном русском и польском словообразовании. Poznań 1980.
- LEHMANN, V.: Rekategorisierung und interne Struktur von Kategorien (Die Beispiele Aspekt und Metapher). In: Festschrift für Hans-Bernd Harder zum 60. Geburtstag. Hrsg. von K. Harder und H. Schaller. München 1995, s. 303–319.
- LEHMANN, V.: Die Rekonstruktion von Bedeutungsentwicklung und -motiviertheit mit funktionalen Operationen. In: Slavistische Linguistik 1995. Hrsg. von W. Girke. München 1996, s. 255–289.
- LENCEK, R.: On Sociolinguistic Determinants in the Evolution of Slavic Literary Languages. In: The Formation of the Slavonic Literary Languages. Ed. by G. Stone and D. Worth. Columbus, Ohio 1985, s. 39–51.
- NICOLOVA, R.: Die Varietäten des Bulgarischen und ihre Widerspiegelung in der Sprache der bulgarischen Presse nach 1989. Zeitschrift für Slawistik, 42, 1997, 4, s. 431–449.
- SGALL, P.: Skaličkas Sprachtypologie und ihre Fortsetzungen. Sprachtypologie und Universalienforschung, 46, 1993, 3, s. 318–329.
- SGALL, P. – HRONEK, J.: Čeština bez příkras. Praha 1992.
- SZCZEPAŃSKA, E.: Uniwerbizacja w języku czeskim i polskim. Kraków 1994.
- VIDOVIČ-MUHA, A.: Zložénke z določujočo sestavino *sam-*. Slavistična revija, 34, 1986, 2, s. 197–207.
- ZIENIUKOWA, J.: Das Kaschubische in der polnischen sprachwissenschaftlichen Forschung nach 1945. Zeitschrift für Slawistik, 41, 1996, 1, s. 75–85.

ALLGEMEINE TENDENZEN UND SPEZIFISCHE FORMEN IHRER REALISIERUNG
 IN DEN SLAVISCHEN SPRACHEN DER GEGENWART

Z u s a m m e n f a s s u n g

Die vergleichende Betrachtung des Wandels der Struktur, Substanz und Normen der slavischen Standardsprachen, der in den nationalen Bänden des "Opoler Projekts" beschrieben wird, bedarf eines Kriteriums, das geeignet ist, die Dynamik des Sprachwandels und die Richtung, in die er verläuft, aufzudecken.

Als ein solches Kriterium bietet sich der Begriff der Tendenz an. Tendenzen bestimmen die Richtung sprachlicher Prozesse, die als Durchsetzung von Innovationen und als Zurückdrängung sprachlicher Einheiten, Konstruktionen und Normen verlaufen. Tendenzen betreffen Bau und Substanz der Sprache, ihren typologischen Charakter und die Art und Weise des Ausbaus und der Verwendung der Standardsprache. Entsprechend werden systemisch-strukturelle, typologische und standardsprachenspezifische Tendenzen unterschieden und ihre Ausprägungen in einzelnen Sprachen illustriert.

METODOLOGICKÉ PROBLÉMY ZKOUMÁNÍ PROMĚN
SOUČASNÝCH SLOVANSKÝCH JAZYKŮ

JAN KOŘENSKÝ (Praha)

KOŘENSKÝ, J.: On the Methodology of the Investigation of the Contemporary Changes of Slavic Languages. *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, No. 1–2, pp. 27–33. (Bratislava)

For the purpose of the further development of linguistic Slavic studies it is necessary to begin to think of the criteria of comparison of all Slavic languages together. The criteria mentioned have to be derived from the present stage of linguistics given by the so called communicative turn.

Vývoj lingvistického myšlení posledních desetiletí dává podnět k tomu, abychom se důkladněji zamysleli nad otázkou, zda v současné době není žádoucí promýšlet zásady porovnávání jazyků – v našem případě jazyků blízkých, tradičně řečeno geneticky příbuzných – šířeji a komplexněji, tedy v duchu vývoje jazykovědy po tzv. komunikativním obratu.

V souvislosti s tím je užitečné hledat soubor kritérií, dimenzí, které umožní nalézt spolehlivou, adekvátní, v nejlepším slova smyslu současnou, sociolingvisticky a psycholingvisticky orientovanou komparativní metodiku určenou k porovnávání slovanských jazyků v širokém rámci plurality dnešních lingvistických hledisek a postojů. Znamená to porovnávat, nikoli ovšem v duchu tradiční geneticky orientované porovnávací gramatiky, popř. z hledisek strukturalisticky orientované typologie, ale ve smyslu typologie založené na principech komunikativně-textologických, které nejlépe vyhovují cílům sociolingvistickým a hlediskům teorie a praxe jazykové politiky.

Je třeba říci, jaký je rozdíl mezi porovnáváním, komparací systémovou a komunikativně-textovou. Systémová komparace jako přístup důsledně založený na lišení jazyka a řeči je závislá na “předem daných” souborech tzv. systémových jazykových prostředků. Silným předpokladem úspěšné komparace jazyků je tedy užití téhož typu gramatiky v gnoseologickém smyslu. Tento předpoklad nebývá vždy snadné splnit, což souvisí s výraznými diferencemi v metodologických východiscích jednotlivých národních slovanských jazykověd. Komunikativně-textové porovnávání naopak spočívá v komparaci kulturologicky, civilizačně srovnatelných vyjadřovacích potřeb, záměrů, cílů uživatelů jazyka a v komparaci lineárně textových procedur produkce textů, jejichž prostřednictvím je komunikativních a kognitivních záměrů dosahováno. Komunikativně-textová komparace je pochopitelně rovněž závislá na typech a druzích

komunikativních a textových gramatik, ale tato závislost je tím menší, čím menší roli hrají v porovnávacích postupech apriorní systémové předpoklady reálné řeči. Jinak řečeno – je tím menší, čím více se porovnávají způsoby řeči ve srovnatelných situacích a čím méně se porovnávají teorie předpokladů k řeči. Východiskem porovnávání je socio-etno-individualizovaná podoba mentální reprezentace “téže” či srovnatelné skutečnosti. Vlastním předmětem porovnávání je pak linearizační textotvorná procedura podavatele (mluvího, autora) a recepčně interpretační procedura příjemce (posluchače, čtenáře). Jde tedy o porovnávání rozdílů ve způsobech vyjádření totožných, přesněji řečeno srovnatelných referovaných skutečností. V těchto souvislostech pak lze říci, že předmětem pozornosti se stávají mimo jiné právě ty jevy, které klasická metodika systémové komparace odmítá (např. kontaktné působení jazyků). Mohlo by tak docházet k jisté syntéze zřetelů uplatňovaných v různých “příbuzných” lingvistických disciplínách (kontrastivní lingvistika, areálová lingvistika, etnolingvistika, srovnávací teorie spisovných jazyků, jazyková politika apod.). Za výše uvedených okolností je tedy potřebné a užitečné uvažovat a diskutovat o kritériích, dimenzích, které se mohou stát v současných metodologických podmínkách osnovou a východiskem porovnávání strukturních a funkčních vlastností slovanských jazyků v synchronním smyslu. Jestliže dále navrhu některá z těchto kritérií, neznamená to, že právě jen tato kritéria a v této skladbě pokrývají plně výše charakterizovanou problematiku komunikačně-textového porovnávání. Uvažujme o těchto hlediscích:

Specifická situace daná vztahem pojmů národ/národnost/etnos – stát – státní/národní jazyk. Znamená to přistoupit k jednotlivým slovanským jazykům z toho hlediska, zda jeho nositelem je národ v novodobém smyslu, či zda jde o národnost, popř. o etnos formující se do podoby národa ve smyslu kritérií tohoto pojmu daných rozhraním mezi dvacátým a jedenadvacátým stoletím. Bude třeba v tomto ohledu formou diskuse konfrontovat sebereflexi jednotlivých národních jazykověd s pohledy slovanských jazykověd ostatních, zvláště pak těch, jejichž národní jazyky jsou ve vzájemném bezprostředním komunikačním, politickém a ekonomickém kontaktu. V tomto kontextu bude užitečné posoudit, v jakém smyslu jsou jednotlivé slovanské jazyky jazyky státními, jakou dynamiku (progres, regres této funkce) ve sledovaném období prodělávaly a prodělávají.

Základní problémy funkční existence národního jazyka. V této souvislosti je třeba postavit vedle sebe přehledným způsobem to, co se považuje za nejzávažnější problém fungování daného slovanského jazyka v rámci příslušného národního či státního společenství. Jde o takové otázky, jako zda jazyk je schopen bez obtíží plnit všechny funkce, zejména pokud jde o oficiální komunikaci, o komunikaci v oblasti vědy, umění i kultury v užším slova smyslu. Na některé současné slovanské jazyky jsou kladeny nové nároky, jiné jsou v těchto souvislostech ve stavu dlouhodobě platné rovnováhy mezi funkčními vyjadřovacími potřebami a stavem rozvoje jazyka. Tam, kde funkční požadavky skutečně reálně narůstají, dochází pravděpodobně k potřebě rozsáhlých intervenčních aktivit, prioritními se stávají otázky vztahu mezi normou a

kodifikací, otázky institucionalizace intervenčních aktivit. Pro některé slovanské jazyky může být naopak charakteristická subjektivní či objektivní potřeba neustále bránit jazykovou praxi před vlivem jiného, slovanského nebo neslovanského jazyka. Komparací můžeme zjistit, že určité podoby neustálého ovlivňování se vyskytují u více jazyků a přesto jsou jen u některých z nich vnímány jako ohrožení systémové stability, funkční pozice v rámci státního společenství apod. Naopak jistá míra lhostejnosti, nevnímavosti k takovým procesům (může se projevat u jazykového společenství jako celku nebo jen u určitých skupin jazykovědců, může tomu být i opačně, tj. nevnímaví k regresi identity národního jazyka mohou být jazykovědci, zatímco určitá část jazykového společenství si problém uvědomuje) podává svědectví o politických, programově nadnárodních, evropských atp. postojích. Mohou se ovšem objevit i zcela jiné problémy, které budou považovat jazykovědci či jazyková společenství za základní a klíčové.

Loajalita nositelů k jazyku, hodnotové, hodnotící postoje, schopnost sebereflexe jazykového společenství. Jde o velmi důležité postojové faktory, jejichž vzájemné porovnání přinese cenné poznatky o objektivní společenské situaci dnešních slovanských jazyků. Třebaže pravděpodobně nebudou k dispozici reprezentativní sociologické výzkumy, lze očekávat, že v této oblasti budou značné diference. Setkáme se nejspíš s těmito variantami: (a) Jazyk může být v situaci funkční a strukturní rovnováhy a společenství (proto, nebo přesto?) je v podstatě lhostejné, až nelajální ke svému jazyku, neváží si ho, všechen svůj řečový zájem orientuje ke zvládnutí jazyků jiných, v ekonomickém a politickém smyslu prestižnějších. (b) Jazyk je ve stavu strukturní a funkční rovnováhy ve výše uvedeném smyslu a společenství si tyto jeho hodnoty uvědomuje, váží si svého jazyka. Může to však mít podobu pocitu naprosté samozřejmosti jazyka, pozitivní postoje k němu jsou neuvědomované. Může to však být i vyjádřeno a vyjadřováno explicitně zájmem a péčí o jazyk. (c) Jazyk může být na funkčním vzestupu, např. proto, že se nově stává státním jazykem nebo že tato jeho pozice se dostává z polohy proklamativní do polohy reálné a faktické, ale společenství je spíše inertní k těmto procesům. Intervenční procesy nutné proto, aby jazyk mohl plnit nové nebo rozšířené úkoly, jsou pouze věcí jazykovědců, nikoli celého nebo podstatné části společenství. Lhostejný, popř. též přezíravý postoj k vlastnímu národnímu jazyku může být dán např. tím, že společenství jako celek, spíše však některé sociální skupiny bez problémů realizují své komunikační potřeby – nejen pasivně, ale popř. i aktivně – jiným jazykem. (d) Růst funkčních požadavků – včetně intervenčních aktivit nezbytných k tomu, aby jazyk byl sto tyto rostoucí funkční požadavky splňovat – je jazykovým společenstvím, popř. jeho podstatnou nebo významnou částí akceptován, podporován, společenství má pozitivní, aktivní vztah ke svému jazyku v nové náročnější situaci.

Komparace dynamických tendencí jednotlivých slovanských jazyků. Jde o nejvýznamnější a nejlingvističtější porovnávací hledisko. Má dvě základní složky, které je třeba respektovat, jestliže chceme dosáhnout spolehlivých a reprezentativních vý-

sledků. Bude nezbytná nejprve komparace metodologických prostředků, jejichž prostřednictvím jednotlivé národní jazykovědy procesy systémové a strukturní dynamiky reflektují a interpretují. Teprve na tomto základě můžeme porovnávat příslušné projevy vývoje, tendencí, synchronní dynamiky v jednotlivých jazycích.

(a) Výchozím pojmem je v těchto souvislostech koncept vyjadřovacích potřeb. Ty mohou být – v souladu s tím, co bylo řečeno výše – z hlediska obsahu i rozsahu buď ve stavu setrvalém, mohou narůstat nebo naopak projevovat regresivní tendence.

(b) Jednotlivé soubory systémových prostředků mohou podléhat různé funkční zátěži, která vyplývá právě buď z nárůstu vyjadřovacích potřeb, nebo naopak vyplývá z opačného procesu. Např. rostoucí funkční požadavky v oblasti školství, vědy, státní správy apod. mohou vést k procesům tzv. intelektualizace jazyka projevující se intenzifikací tvaroslovných, slovtvorných procesů, které se souhrnně označují jako nominalizace, tendencemi k analytickým predikačním konstrukcím apod. S rozvojem státní zprávy, žurnalistiky může docházet k unifikačním procesům, např. k funkčnímu přetěžování některých valenčních, zvláště předložkových konstrukcí na úkor jiných. Regres v obsahové struktuře vyjadřovacích potřeb může vést naopak ke kvantitativně-funkčnímu zanedbávání některých vyjadřovacích prostředků. Tato fakta ovšem nelze automaticky interpretovat jako systémové změny. V komplikovaných podmínkách proměn funkční zátěže může docházet k proměnám způsobů využívání jednotlivých gramatických prostředků. Pro jejich systémově-dynamickou interpretaci je však třeba zavést další kritéria. Je užitečné navrhnout alespoň relativně spolehlivá kritéria odlišení synchronní dynamiky, vývojových systémových tendencí a skutečných systémově-vývojových procesů (teoreticky viz Kořenský, 1995).

Výše zmíněné procesy proměňující se funkční zátěže jednotlivých systémových prostředků vyvolané proměnami vyjadřovacích potřeb je tedy účelné vykládat několikým způsobem. Jestliže se takové procesy projevují v kratších časových intervalech, z hlediska svého směru jeví značnou variabilitu, jsou vázány pouze na některé stylové oblasti, jsou charakteristické jen pro některé komunikační situace, pouze pro některé typy textů, pro některé sociální skupiny komunikantů apod., je třeba je chápat jako projevy pružné stability, synchronní dynamiky systému. Nezřídka jde o jevy aktualizací, projevy unifikačních tendencí (tendencí k nápodobě a vytváření konstantních textových vzorců a schémat), často jen dočasné, krátkodobé, z hlediska frekvenčního ovšem mnohdy velmi intenzivní a nápadné.

Jestliže však tyto procesy setrvaleji působí relativně delší dobu, jestliže mají zřetelný směr (např. zřetelně se projevující "náhrada" jedné konstrukce jinou, zřetelné ustupování plnovýznamných sloves ve prospěch analytických konstrukcí tvořených verbem finitem slovesa *být* nebo *mít*, popř. jinými slovesy kategoriálního charakteru a podstatnými jmény slovesnými), jestliže se tento proces uskutečňuje v řadě stylových oblastí, v řadě textových typů, jestliže není omezen jen na určité skupiny komunikantů, pak lze již uvažovat o vývojové tendenci. Z hlediska sociolingvistického a psycholingvistického se tento jev vyznačuje obvykle tím, že mluvčí jsou schopni užít pros-

tředků ustupujících, znají jejich formální charakter i potenciální funkce, ale pocítují užití expandujícího prostředku jako prioritní, funkčnější, aktuálnější, dokonce bezpříznakové. Jde tedy o procesy, u nichž lze zaznamenat vektorický charakter, o procesy, které mají zřetelný směr a rychlost, setrvalejší působení, nabývají obecnější, bezpříznakové funkční platnosti.

Jestliže se však tyto procesy vektoricky projevují delší dobu, jestliže se uplatňují v převážné většině stylových typů, v převážné většině textů a komunikačních situací, jestliže se neomezují pouze na některé skupiny komunikantů, pak lze mluvit o vývojových změnách, začleňujících se do diachronních dynamických procesů. Sociolingvistickým a psycholingvistickým kritériem je skutečnost, že rodilí mluvčí nemají již dostatečné povědomí formální struktury ustupujících prostředků, jejich funkční uplatnění považují za výrazně příznakové, až nenoremní, disponují jejich znalostí pouze pasivně.

Navržená kritéria lišení vývojových změn, vývojových tendencí a synchronní dynamiky mají toliko orientační charakter a chtějí přispět k tomu, aby systémová dynamika jednotlivých slovanských jazyků ve vzájemné konfrontaci nebyla v současnosti a budoucnosti posuzována na základě příliš odlišných metodologických hledisek. Mohlo by to způsobit, že v podstatě tentýž jev ve srovnatelných funkčních a společenských podmínkách by byl v jednom jazyce posuzován jako "pouhá" synchronní dynamika, jako projev pružné stability systému, zatímco v jiném jazyce by byl již kvalifikován jako diachronní vývojový proces. Zejména časová kritéria jsou však vágní, předpokládají diskusi a zpřesnění. Je třeba počítat i s tím, že jednotlivé slovanské jazyky mohou právě v závislosti na velmi různých podmínkách svého fungování (přes vnější dojem shodných nebo velmi blízkých politických a ekonomických podmínek fungování) projevovaly diference v tom, co bychom mohli označit jako "rychlostní koeficienty" dynamiky. I tyto "rychlostní koeficienty" mohou být předmětem porovnávání.

Při uplatňování navržených kritérií je třeba také vzít v úvahu charakter, tradice, intenzitu a míru reálného vlivu regulativních, intervenčních, kodifikačních aktivit v rámci jednotlivých slovanských jazyků. Právě energičtější, efektivně působící, tradičně důsledně institucionalizované intervenční zásahy mohou rozlišované dynamické procesy intenzifikovat, modifikovat posilovat či oslabovat, urychlovat, zpomalovat. Odlišné tradice těchto aktivit jsou patrně vyložitelné na škále mezi krajními body danými explicitní jazykovou legislativou, jazykovým zákonem a kodifikačními aktivitami chápanými jako nezávazná doporučení založená na systematickém studiu normy a úzu.

Komparace způsobů uskutečňování kodifikačních aktivit. Zdá se, že komparace způsobů uskutečňování kodifikačních aktivit by měla být také jedním ze samostatně uplatňovaných hledisek. Víme, že některé jazyky jsou v určitých obdobích doslova vytvářeny aktivitou jazykovědců (s velmi různými důsledky pro skutečnou jazykovou

praxi), jiné – zpravidla ty funkčně a systémově velmi stabilizované – se vyvíjejí s minimem “profesionálního ovlivnění”.

Charakter materiálové báze. V budoucnosti bychom měli také porovnat, jaké druhy textů, komunikačních situací, stylových typů jsou informačním materiálovým východiskem jednotlivých národních jazykověd. Je pravděpodobné, že některé tradice chápání materiálové báze vycházejí především z umělecké literatury, jiné se právě této oblasti pro její kreativní specifickou vyhýbají. Budou jistě zákonité, objektivně i subjektivně dané diference v tom, do jaké míry jednotlivé národní lingvistické tradice vycházejí z psaného a do jaké míry spontánně mluveného jazyka. Bez porovnání těchto materiálově-empirických tradic může docházet k tomu, že pak v úzce gramatickém či lexikálním smyslu bude porovnáváno neporovnatelné.

Komparace sémantických procesů. Z porovnávacího hlediska je asi nejobtížnější oblastí to, co bychom mohli nazvat komparací sémantických dynamických procesů v jednotlivých slovanských jazycích. (Nejde tu pochopitelně o tradiční problematiku diachronních porovnávacích sémantických rekonstrukcí.) Jde o problémy, které na první pohled vykazují snadnou srovnatelnost. Naše národy přece prošly srovnatelným ekonomickým, politickým, ideologickým vývojem. Je však třeba počítat s tím, že se právě zde budeme výrazně lišit metodologicky. Některé národní jazykovědy jsou v současnosti – alespoň z části – ovlivněny principy “vědeckého orwelismu”, z nichž vyplývá, že komunikace v období socialismu sovětského typu byla ahistorickým anomálním “novojazem”, zatímco komunikace před tím a potom se řídí zcela odlišnými, přirozenými principy. Jiní z nás se budou opírat spíše o kriticko-analytická hlediska např. francouzské a německé filosofie šedesátých, sedmdesátých a osmdesátých let a budou tedy tyto procesy vidět bez ideologicky zjednodušujících apriori. Jiní z nás možná naleznou oporu v klasických sémiotických postojích nebo ve východiscích daných národní tradicí onomasiologie, slovtvorby apod.

Bylo by pochopitelně možné nalézat další hlediska, jejichž uplatnění by pomohlo učinit porovnávání funkčních vlastností jazyků všestrannějším, a tedy adekvátnějším pluralitní, mnohorozměrné jazykovědě dneška. Uvedený návrh proto považuju pouze za jeden z podnětů určený k posouzení a k diskusi. Proti obsahu této stati lze vyslovit jednu zásadní globální námitku: Máme přece k dispozici osvědčený, promyšlený, systematicky dlouhodobě propracovávaný způsob porovnávání geneticky příbuzných i geneticky nepříbuzných jazyků, tedy přístup označený zde jako systémové porovnávání. Vedle toho existují rovněž osvědčené postupy vzájemného porovnávání např. spisovných jazyků, jednotlivých stylových typů apod. Navíc jde o postupy všeobecně uznávané jako ryze lingvistické. To co je v této stati navrhováno, překračuje tradiční rámec lingvistických hledisek, lze dokonce namítat, že to tato tradiční hlediska popírá či rozměšňuje. Myslím, že na tyto námitky je třeba dát odpověď, která je ostatně v textu již obsažena: způsoby a prostředky porovnávání jazyků vždy vyplývaly z dané, aktuální metodologické situace jazykovědy. Tím, že se vytvořila v tomto směru specifická lingvistická disciplína (tj. komparativní lingvistika s dalším vnitřním

členěním), docházelo zákonitě k jakési petrifikaci dobově podmíněných metod a postupů, čímž vzniká nebezpečí, že se porovnávání bude metodologicky izolovat. Je tedy dobré položit čas od času otázku, jak by mělo porovnávání vypadat v daných, nových, aktuální metodologických podmínkách, zvláště když vývoj lingvistických metodologií je tak dynamický jako na sklonku 20. stol.

L i t e r a t u r a

- KOŘENSKÝ, J.: Komunikace a čeština. Praha 1992.
KOŘENSKÝ, J.: Pojem gramatické změny a pojem synchronní dynamiky. In: *Języki słowiańskie 1945–1995*. Red. S. Gajda. Opole 1995.
KOŘENSKÝ, J.: Metodologické problémy zkoumání funkčních vlastností současných slovanských jazyků. In: *Stylistika* (v tisku).
Mluvnice češtiny I, II, III. Praha 1986–1987.
STARÝ, Z.: *Ve jménu funkce a intervence*. Praha 1994.
VACHEK, J.: *Dynamika fonologického systému spisovné češtiny*. Praha 1968.

ON THE METHODOLOGY OF THE INVESTIGATION OF THE CONTEMPORARY CHANGES OF SLAVIC LANGUAGES

S u m m a r y

For the reason of comparison among the Slavic languages, one can apply not only grammatical points of view, but also the viewpoints from the side of sociolinguistics, psycholinguistics and the language policy. The dimensions of consideration can be summed up as follows: (1) The specification of the situation given by the relationship the nation/the etnos – the state – the official language. (2) The topical problems of the social functioning of single Slavic languages. (3) The native speakers' loyalty towards the language. (4) The comparison of the dynamics tendencies of the individual Slavic language from the grammatical point of view. (5) The comparison within the dynamics of the semantic processes. (To what extent do politics, social relations, ideology influence the language.) (6) The comparison between the traditions of the regulative and codificational activities.

Záverečné stretnutie autorov medzinárodného slavistického projektu *Wspólczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)* v Opole 11.9.–13.9.1996. V prvom rade uprostred iniciátor a hlavný organizátor projektu S. Gajda. Účastníci rovnomenného tematického bloku na XII. medzinárodný zjazd slavistov v Krakove: K. Gutschmidt (posledný rad, vpravo), J. Kořenský (posledný rad, tretí zľava), A. Vidovič-Muha (druhý rad, tretia zľava), M. Radovanović (prvý rad, vpravo), J. Bosák (prvý rad, vľavo).

DYNAMIKA NORMATÍVNYCH KRITÉRIÍ V SLOVANSKÝCH JAZYKOCH (NA ZÁKLADE SLOVINSKÝCH SKÚSENOSTÍ)

ADA VIDOVIČ-MUHA (Ljubljana)

VIDOVIČ-MUHA, A.: The Dynamics of the Normative Criteria in Slavic Languages (From the Slovene Experience). *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, No. 1–2, pp. 35–56. (Bratislava)

The question of normativity of literary language and of changing its criteria is interpreted as a reflection of the way language reacted to the social and political events that had fundamentally changed the Slavic world, affecting even its value system. The tendency for a partial redefinition of the normative criteria of literary language originates in – among other things – changed public and non-public communicative needs, as they affect a partially altered understanding of the relationship between literary language and language usage.

1 Spoločensko-politické udalosti, ktoré koncom osemdesiatych a začiatkom deväťdesiatych rokov otriasli slovanským svetom, podstatne vplývali na zmenu ich jazykovej situácie (Jedlička 1974),¹ – vznikom nových, predovšetkým národných štátov, sa aj z formálneho hľadiska optimalizujú jazykové funkcie. Socialisticko-komunistický model viacnárrodných a tým (v podstate) viacjazyčných, nie viacjazykových² štátov sa zrútil.

2 V našom príspevku v rámci jazykovej normy najskôr vydelíme princíp tzv. ideologizácie, ktorý vo väčšej alebo v menšej miere (so zreteľom na postavenie krajiny mimo alebo vnútri východného bloku, ako aj so zreteľom na rozličný stupeň ideologického nátlaku) zasiahol všetky slovanské jazyky a v značnej miere ovplyvnil ich normatívnu rozštiepenosť. Z tohto aspektu je potrebný aspoň letný pohľad na ruštinu ako na jazyk, ktorý po druhej svetovej vojne, prípadne po roku 1948 vnútri východného bloku mal ambície prevziať isté časti jazykovej komunikácie: perspektíva dorozumievacieho jazyka vedy vnútri štátov východného bloku, nútený druhý jazyk v týchto štátoch, školské programy, mimoriadne silné rusistiky na vysokých školách a

¹ Pojem jazykovej situácie u A. Jedličku (1974, 1978) je v podstate jazykovokomunikačná dynamika istého jazykového (komunikačného) spoločenstva. N. B. Mečkovskaja (1996) definuje tento pojem ako súhrn všetkých funkčných štýlov daného jazyka používaných v rámci istých politicko-teritoriálnych útvarov alebo štátov. K. Gutschmidt (1995) vnáša do tohto pojmu aj vzťah používateľov jazyka k jazykovej kultúre spolu s normou a kodifikáciou.

² J. Horecký (1979a) rozlišuje pojmy viacjazykovosť a viacjazyčnosť; v prvom prípade ide o rovnocenné a rovnoprávne spolužitie dvoch alebo viacerých jazykov, v druhom prípade ide v podstate o imperialistické jazykové zásady.

pod.; zámerom bola čiastočná alebo úplná dvojjazyčnosť. Automatický vplyv ruštiny vyplýval z toho, že bola jazykom rozličných variantov ideológie mocenských štruktúr.³ V tomto smere si tak z jazykového, ako aj z jazykovedného hľadiska zaslúži pozornosť čeština, jazyk, ktorý bol v dvojnárodnom štáte dominantnejší, slovenčina prakticky nebola problematická vo vzťahu k normatívnym otázkam češtiny, čeština, naopak, áno. (Pozri ďalej.) Pôvodnú teóriu jazykovej normy v európskom a širšom kontexte už v tridsiatych rokoch aktualizovali členovia Pražského lingvistického krúžku (PLK); ovplyvnili ňou aj slovinské jazykovedné myslenie, chápanie slovinskej jazykovej reality.

2.1 Jazyková norma všeobecne, predovšetkým sám spisovný jazyk, podľa názoru členov PLK (najmä B. Havránka) začiatkom tridsiatych rokov patriaci k imanentným otázkam jazykovedy, bola vymedzená vzťahom k jazykovému systému a jeho kontaktov s reálnym používaním spisovného jazyka, t. j. k úzu, v rovine spisovnosti aj v závislosti od jazykovej regulácie (intervencie). Táto pôvodná trojkomponentnosť má v slovanských jazykoch, ak veľmi zovšeobecníme, závažnú odchýlku, a to politickú ideologizáciu. V niektorých donedávna neštátnych jazykoch možno popritom pozorovať aj istý druh sakralizácie (národného) jazyka, ktorá vplývala na jazykovú frustráciu, najmä mladšej generácie. Obidve odchýlky sú späť s úsilím podriadiť si spisovný jazyk ako fenomén, ktorý má sui generis najväčší vplyv a účinok, prirodzene, najmä v určitých oblastiach verejnej komunikácie. Odcudzenie spisovnej jazykovej normy jej prirodzenému (spisovno)jazykovému prostrediu privlastnením si práva byť kritériom jej normatívnosti je tou najlepšou cestou na zmocnenie sa verejných prejavov.

2.1.1 Po roku 1945 možno hovoriť o zmenených jazykových podmienkach vo všetkých slovanských jazykoch ako dôsledku spoločensko-politického a vo veľkej miere aj ekonomického vzoru bývalého Sovietskeho zväzu, ktorý sa rozšíril do všetkých slovanských štátov; juhoslovanský politicko-hospodársky model spoločenskej samosprávy bol síce formálnym ústupom od tohto vzoru, ale zároveň zachovával podstatu socialisticko-komunistickej ideológie. Funkcie jazyka, osobitne, pravdaže, už na úrovni definovania kritérií jeho spisovnosti, si dobre uvedomovali aj vedúci ideológovia.⁴ Predovšetkým vo sfére verejných prejavov sa pod vplyvom spoločenských pomerov začínajú objavovať tvrdé zásahy do referenčného sveta spisovného jazyka. Vo väčšej alebo menšej miere sa verbalizuje tzv. virtuálna skutočnosť. Spisovný jazyk sa stal prostriedkom ovplyvňovania a pôsobenia v službách istej ideológie, ako aj sebarealizácie nositeľov tejto ideológie; tak či onak vyjadroval skresľujúco, virtuálne

³ Napr. v češtine podľa F. Daneša (1997) ruština nezanechala väčšie dôsledky. Ale v ostatných slovanských jazykoch ostáva prinajmenšom ako časť jazykovej spomienky lexika, ktorú zrodil špecifický spoločenský, politický a ekonomický systém; v každej chvíli ju možno aktualizovať napr. v rovine ironie.

⁴ Známy je Leninov zásah do jazykovej normy spisovnej ruštiny v dvadsiatych rokoch; Stalinove názory v päťdesiatych rokoch vyvolali "zodpovedajúce" reakcie napr. aj v Čechách. (Pozri ďalej.)

skutočnosť, ktorá bola v podstate nepravdou (Wierzbicka 1993), alebo túto “pravdu” odsúval do budúcnosti.

Ideologickou náplňou referenčného sveta najvplyvnejšej časti spisovného jazyka automaticky prestal byť spisovný jazyk základným semiotickým výrazom všetkých tých používateľov, ktorí sa s jeho ideologickou náplňou nemohli alebo nechceli stotožniť. Spisovný jazyk a jeho kodifikovaná norma sa pre mnohých stali zdrojom sociálnej semiotickej frustrácie; tým, že sa stal nástrojom sebarealizácie a sebasúhlasu záujmov (ideológie) mocenských štruktúr, prestal plniť svoju základnú úlohu ako prostriedok sebaaprezentácie tým aj sebaopotvrdenia človeka jednotlivca. Príčinou rozštiepenia jazykovej normy, ktorá sa aj v dôsledku ich zvrchovanej ideologickej zodpovednosti mimoriadne intenzívne odrazila v dominantných jazykoch štátov východného bloku – ruština v rámci Sovietskeho zväzu, čeština v rámci Československa, poľština, je aj virtuálna politicko-ideologická náplň prevažnej časti spisovného jazyka (vo väčšej alebo v menšej miere stranou zostáva len jazyk vedy).

Politická “diglosia” (Wierzbicka 1993; Širiajev 1997) vplýva na viac alebo menej pozorovateľné rozštiepenie jazykovej normy, t. j. na utváranie tzv. jazykovej “diglosie”; “prostorečije”, “obecná” čeština, subštandardná (nespisovná) poľština⁵ je neraz jazykom osobnej reakcie jednotlivca vo veľkej miere aj na virtuálnu realitu spisovného jazyka.⁶ Prišlo k oddeleniu jazyka reality s jeho vlastnou, veľmi vplyvnou, aj keď nekodifikovanou normou od jazyka oficiálnej mocenskej ideológie tzv. ideologického jazyka (v lexikálnej rovine reprezentovaného tzv. ideológami), v ruskej jazykovede nazývaného “novojazyk” alebo “novojaz” (porov. Širiajev 1997; Zemskaja 1997) s normou, ktorá je dôsledne kodifikovaná. Vnútrojazyková diglosia, pochopiteľne, nemohla zostať bez vzájomného spontánneho ovplyvňovania: zmenená jazyková situácia po roku 1990, najmä v uvedených slovanských štátoch, je determinovaná aj aktualizáciou normatívneho kritéria vnútri spisovného jazyka vo veľkej miere aj z hľadiska nutnosti brať do úvahy jazykový subštandard.⁷

Možno teda zhrnúť: spisovný jazyk v slovanských štátoch, najmä v štátoch východného bloku, sa vo väčšej alebo menšej miere – pochopiteľne v závislosti od rozličných vnútorných spoločenských a politických výkyvov⁸ – vyznačuje dôslednou

⁵ Ide o jazykový subštandard, ktorý sa napr. v slovinčine vôbec nesformuloval. Pre slovenčinu J. Horecký (1979b) síce predpokladal popri spisovnom jazyku aj jazykový štandard a subštandard, ale bez empirického základu; jeho členenie, ako konštatuje J. Bosák (1995b), sa ani napriek popularizácii (uvedenie do vysokoškolských učebníc a i.) neuplatnilo.

⁶ Podľa A. Wierzbickej (1993) je to aj jazyk anekdot, irónie, rozličných ostrovtipných jazykových zvrátov na účet aktuálneho politického diania.

⁷ Z tohto aspektu si osobitnú pozornosť zaslúžia diskusie v spojitosti s ambicióznou koncepciou rozsiahleho poľského slovníka (predpokladá sa 30, možno aj viac zväzkov) *Practiczny słownik współczesnej polszczyzny*, napr. v *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej* (1996).

⁸ V ruskej jazykovede sú obdobia nárastu alebo úpadku demokratizácie jazyka pomenované podľa vedúcich vládnych osobností, napr. stalinizmus, obdobie Chruščova, Brežneva, prípadne podľa politického a spoločenského hnutia, ktoré ovplyvnilo aj jazyk – perestrojka (Širiajev 1997).

normovanosťou, ktorú možno nazvať formálnou; ako taká môže byť, samozrejme, konfliktná so zreteľom na základnú úlohu jazyka byť sebaпредstavením a sebaпотvrdením človeka a tým aj spoločnosti. Objektívne sú teda “nenormatívne” možno všetky tie prvky jazyka, ktoré sú výrazom ohraničenej, v našom prípade mocenskej skupiny vnútri jazykového spoločenstva, pričom sa deklarujú ako spoločenské vzhľadom na celé jazykové spoločenstvo. Do spisovnej normy sa tak dostávajú prvky, ktoré spôsobujú konfliktovosť pri uplatňovaní jazyka v jeho základnej funkcii.

2.1.2 Spomínali sme, že vnútri viacnárrodných, resp. viacjazyčných slovanských štátov bola popri ideologizácii spoločnosti prostredníctvom jazyka permanentne prítomná ešte jedna odchýlka, ktorá sa v jednotlivých štátoch artikulovala s rozličnou otvorenosťou a s nerovnakou intenzitou, a to opäť v závislosti od politického, prípadne ideologického nátlaku. Jednoducho povedané, ide o vzťah medzi väčšinovým jazykom (jazykom väčšiny), ktorý je (bol) skutočne, v podstate aj formálne štátnym jazykom a ako taký bol určený na prirodzené používanie vo všetkých komunikačných situáciách a oblastiach, a jazykom menšiny (početne menšieho celku), ktorého použitie je (bolo) selektívne vzhľadom na situáciu a komunikačnú sféru.

Napriek tomu, že transparentnosť tejto problematiky je (bola), najmä na úrovni verejných prejavov v jednotlivých štátoch veľmi rozdielna,⁹ platí, že za takýchto okolností máme do činenia s dvoma protichodnými reakciami: narastanie kompetencií alebo vôbec väčšia kompetencia tzv. štátneho jazyka vyvolávala zároveň obranné reakcie, ktoré sa potom prejavovali v “neprirodzenom” vzťahu k jazyku; akýkoľvek druh zmocnenia sa kritérií normatívnosti, a to aj zo strany tzv. ochrancov jazyka, znamená odcudzenie normy od jej prirodzeného jazykového prostredia, čo je tiež istým druhom “ideologizácie” jazyka – jeho sakralizácia: jazyk už nie je len socializáciou a tým prirodzeným prostriedkom poznania človeka, je aj výrazom používateľovho hodnotového vzťahu k nemu. Osudným následkom jazykovej sakralizácie je nezriedka útek od vlastného jazyka, najmä mladých ľudí, a príklon k jazyku, ktorý vyvoláva predstavu jazykovej slobody (dnes je to najčastejšie angličtina).

Ukazuje sa, že to, čo sa v súčasnosti deje s chorvátčinou (Pranjaković 1997), znamená viac ako iba sakralizáciu jazyka: časť spoločensky a politicky angažovaného prostredia sa pokúša aspoň korigovať, ak už nie úplne zotrieť historickú reminiscenciu na tú časť spisovného jazyka, ktorá z hľadiska súčasných politických pomerov pôsobí s ohľadom na srbčinu tak alebo onak traumatizujúco. Pokusy o “čistenie” jazyka, sú, pochopiteľne, predovšetkým lexikálne,¹⁰ čiastočne morfológické, v oblasti

⁹ Jazyková situácia bola veľmi rozdielna, ak porovnáme Sovietsky zväz s bývalou Juhosláviou, najmä po prijatí reformovanej ústavy roku 1974, alebo Slovenska po roku 1970, hoci, pochopiteľne, v nijakom prípade nie optimálna (Bosák 1995a; Buzássyová 1995; Toporišič 1991); pre slovinčinu je veľavravné dianie v súvislosti s jazykom v armáde aj v osemdesiatych rokoch (Gjurin 1991).

¹⁰ Takýto účinok môže mať napr. aj *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika* (Brodnjak 1991), ktorý nielenže nevymedzuje presné kritériá spisovnosti, prozódie, ale utvára aj tzv. výrazovo prázdne miesta v chorvátčine – namiesto priliehavého pomenovania je parafráza (opis), napr. hlebnica (1)

slovotvorby¹¹ a i.; aj tzv. internacionalizmy (chápané možno ako srbizmy) sú často predmetom normotvorných zásahov, pričom sa stiera alebo zastiera význam iných kritérií spisovnej normy, ako sú napr. slovotvorné typy.¹² Kritériá spisovnej chorvátčiny sú nielen mimojazykové, ale vo veľkej miere aj nejazykovedné.¹³ Cez chorvátsky spisovný jazyk sa totiž presadzovali politické ciele. Ako konštatuje V. Anić (1993) “hľadanie rozdielov a vymýšľanie rozdielov s ohľadom na srbský jazyk za každú cenu je len iná tvár minulej organizovanej starostlivosti o jazyk, ale v opačnom smere”.¹⁴

2.1.3 Stručne zhrnieme: spisovná norma v slovanských jazykoch na rovine spisovnosti sa do istej miery odcudzuje svojmu prirodzenému jazykovosystémovému prostrediu, inými slovami – ideologizácia jazyka je možná aj cez ovládnutie, dokonca cez privlastnenie si normotvorných kritérií. Tzv. starostlivosť o jazyk zo strany vedúcich predstaviteľov mocenskej ideológie je preto pochopiteľná.

2.2 Ruský spisovný jazyk je z hľadiska svojej spisovnej normy pôvodným a najstarším výrazom (od revolučných a porevolučných čias, teda od dvadsiatych rokov) rozličných mutácií komunistickej ideológie východného bloku, jej najspolahlivejším historickým pamätníkom.

2.2.1 Rozpad klasickej elitnej (napr. moskovskej ortoepickej) spisovnej jazykovej normy z druhej polovice 19. a začiatku 20. storočia¹⁵ sa začal v revolučnom a porevolučnom období (Kunert 1984) vstupom nás do verejných prejavov. M. V. Panov (1962) predstavuje jazyk vtedajšej verejnej komunikácie vo forme dvoch kruhov: menší kruh predstavuje prísne normovaný jazyk, druhý, oveľa väčší, možno len po-

prostorija, u kojoj stoji kruh; privoče dijete koje dovede muž ženi ili žena mužu iz prvog braka (s. 431); tu sa, pochopiteľne, vynára zaujímavá otázka: sú tieto prázdne miesta reálne v zmysle iného pojmového sveta, ktorý odráža lexika srbského jazyka – v takom prípade by išlo o neprítomnosť denotátu v chorvátčine, alebo ide v podstate o ochudobňovanie lexiky chorvátskeho jazyka v dôsledku úsilia o jej odlišnú podobu za každú cenu. Odpoveď na túto otázku by bola zaujímavá nielen z kultúrneho, ale aj zo sociologického pohľadu.

¹¹ Napr. forsirovaná slovotvorná prípona *-telj* pred príponou *-l(a)c* na označenie pôvodcu deja typu *brani-telj/brani-č* – *brani-lac*, *podržava-č/podržava-telj* – *podržava-lac*, *izvesti-telj* *izvesti-lac* a pod. V tomto zmysle je koncipovaná normatívna slovotvorba S. Babića (1986), hoci sa odvodneniny so sufixom *-telj* a *-l(a)c* významovo nerozlišujú (s. 280); rozdiely v norme sú teda jazykovopolitického charakteru.

¹² Napr. *moralan* – *čudoredan*, *ventrikolista* – *trbuhozborac*, *helikopter* – *zrakomlat*, *izvestilac* – *glasnogovornik/izvestitelj* a pod.

¹³ Ako píše V. Anić (1993), “na likvidáciu belehradského typu jazyka (na lexikálnej rovine), ktorý A. Belić charakterizoval ako “belehradský štýl” (s. 70), vplývalo dielo P. Guberina a A. Krstića *Razlike između hrvatskoga i srpskoga književnog jezika* z roku 1940.

¹⁴ D. Brozović (1970, s. 101) konštatuje, že srbochorvátčina ako štandardný jazyk bola “handicapovaná” už pri svojom vzniku, lebo nemala vlastný “autonómny vývin”; vznikla “zámerou intervenciou Vuka Káraia a ilýrcov”.

¹⁵ Osobitná komisia pri Ruskej akademii vied predložila návrh na ruský pravopis roku 1912; schválený bol roku 1917.

tenciálne chápať ako spisovný, lebo množstvom nespisovného (kolokviálneho) stiera, resp. oslabuje platné kritériá spisovnosti. Leninov zásah do jazyka z pozície vedúceho ideológa vládnej štruktúry v zmysle návratu do pevných tradičných normatívnych hraníc – jednoduchosť, jasnosť, presnosť, nepotrebnosť cudzích slov (Kunert 1984) – bol podmienený uvedomovaním si vplyvu, prípadne sily jazyka. Leninovo odmietnutie ruštiny ako štátneho jazyka si možno vysvetliť aj obavou, že komunikačne nediferencovaný spisovný jazyk s tvrdo sledovanou normou sám osebe môže prevziať funkcie v štáte, čím sa automaticky stane štátnym jazykom.

Možno predpokladať, že znemožnenie obrodzenia normy ruského spisovného jazyka v súlade s priebehom spoločenských a politických udalostí znamená istý druh základnej “legalizácie” jazykovonormatívnej rozštiepenosti, lebo kritériá spisovnej normatívnosti si privlastní jazyk vládnej ideológie.

Vzhľadom na povedané je pochopiteľné, že dynamiku spisovnej jazykovej normy v tomto medziobdobí – od 30. rokov po “perestrojku” – možno posudzovať v súvislosti s väčšou alebo menšou demokratizáciou spoločnosti vnútri pôvodnej politickej ideológie. Tak je chruščovovské medziobdobie – medzi predchádzajúcim stalinizmom a následným brežnevovským obdobím – aj istým stupňom jazykovej demokratizácie.¹⁶ V projekte Vinogradova–Ožegova (1958) *Ruský jazyk a sovietska spoločnosť* (neskôr – 1963 – séria publikácií *Rozvoj súčasného ruského jazyka*) možno pozorovať teoretické základy pražskej školy: (spisovno)jazyková norma sa podáva a kodifikuje v rámci podsystemov na základe najdôležitejších sociálnych funkcií spisovného jazyka (Kunert 1984).¹⁷ Aktuálnym sa stáva systematické štúdium “prostorečija” (Krasil’nikova 1984). Napr. A. O. Lapteva (1966) delením hovoreného jazyka na jazyk verejnej komunikácie a každodennej komunikácie pripomína Havránkovo členenie hovoreného jazyka na dialogický jazyk a jazyk verejného vystupovania (Tézy PLK 1929).

Pre normu ruského spisovného jazyka platí možno ešte viac ako pre normy iných slovanských spisovných jazykov, že stupňovanie ideologického nátlaku vplývalo na

¹⁶ Skutočnosť, že jazykovedci (napr. Širiajev 1997; Zemskaja 1997 a iní), ktorí z hľadiska súčasných zmenených spoločenských a politických podmienok analyzujú procesy vývinu ruského jazyka od r. 1945, a tým nepriamo odhaľujú dynamiku spisovnej normy, môžu brať za základ tejto analýzy spoločensko-politické východiska, nám veľa povie o základnej funkcii spisovného jazyka a apriórnosti jeho normy. Hovorí sa o štyroch základných obdobiach: o totalitno-administratívnom – stalinizmus, o čiastočne demokratickom v rámci komunistickej ideológie – chruščovovské obdobie, o období stagnácie – brežnevovské obdobie a o demokratickom období s pluralizmom ideológií – tzv. perestrojka a obdobie po nej.

¹⁷ Odmietnutím Coseriovho statického chápania normy (Coseriu 1970) – (veľmi zjednodušené) norma je len v reči realizovaný jazykový systém – bola koncepcia L. J. Skvorcova (1980, cit. podľa Kunertovej 1984), ktorý odlišuje realizovanú normu od potenciálnej: prvá je aktualizovaná (súčasná, produktívna, kodifikovaná) a neaktualizovaná (archaizmy a pod.), druhá začiera do neologizmov a jazykových javov, ktoré (v súčasnosti) nemožno kodifikovať. Jadro dynamicky chápanej spisovnej jazykovej normy tvoria prvé skupiny z realizovanej a potenciálnej normy, teda aktualizovaná norma a normované neologizmy.

normatívnu uzavretosť tak vo vzťahu k jazyku iných sociálnych štruktúr, k tzv. “prostorečiju”, žargónu a pod., ako aj vo vzťahu k cudzojazyčným prvkom. Opačný proces – uvoľňovanie ideologického tlaku, tzv. chruščovovské obdobie v 60. rokoch, vplývalo na výskyt prvkov demokratizácie jazyka, ktorú bolo možné pozorovať (podľa Panova 1988, cit. podľa Širiajeva 1997) napr. ako väčšiu jazykovú individualizáciu, ale – do istej miery – predovšetkým väčšie rešpektovanie zásad tzv. komunikačnej normy (Jedlička 1974; Nebeská 1995).

2.2.2 Podstatné zmeny, ktoré spôsobili rozpad platných systémov vo všetkých oblastiach života a ktoré hlboko vplývali aj na chápanie normatívnosti v ruskom spisovnom jazyku, sa viažu na začiatok a na koniec nášho storočia. V oboch prípadoch je potrebné mať na zreteli aj zmenené postavenie ruštiny vo vzťahu k iným jazykom: po roku 1917 sa spisovná ruština stala vnútroštátnym a zároveň medzinárodným jazykom, totalita politického systému ju však uzatvára navonok, čím sa zmenšila možnosť cudzojazyčných vplyvov. Po rozpade Sovietskeho zväzu sa jej vnútroštátna medzinárodnosť podstatne obmedzila – demokratizáciou politického systému, normalizáciou medzinárodných vzťahov sa však otvoril medzijazykový vplyv iného druhu: dominantnú úlohu dnes zohrávajú tzv. svetové jazyky, ktorých hodnotu určuje sila kapitálu, pričom počet používateľov daného jazyka nemá prvoradú úlohu. V takých podmienkach sa aj ruština stáva len jedným spomedzi prijímajúcich jazykov – internacionalizácia, najmä amerikanizácia zasahuje všetky roviny jej stavby, osobitne, pochopiteľne, morfológiu a lexiku (Zemskaja 1997).

Premena referenčného sveta spisovného jazyka, ktorá sa začala “perestrojkou” a pokračovala i v období po nej – ideológiou presýtený virtuálny svet sa konkretizuje a materializuje – na objektívnej i subjektívnej úrovni zasahuje platné normatívne základy spisovnej ruštiny: demokratizáciu jazyka najmä v zmysle jazykovosystémovej otvorenosti rozličným komunikačným úlohám a cieľom sprevádza okrem iného¹⁸ aj univerzálny vpád “prostorečija” do verejných prejavov, čo vplýva na vulgarizáciu jazyka (Zemskaja 1997; Širiajev 1997). Ukazuje sa však, že ide o zložitejší problém. Vulgarizácia jazyka môže byť aj výrazom “stavu ducha” v spoločnosti, ktorý má konečne možnosť verejne sa prejavovať. V takom prípade, samozrejme, nemožno hovoriť o vulgarizácii, ale o zrkadlovej úlohe jazykových výrazov.

2.3 Pri úvahách o češtine, prípadne o jej spisovnej norme, budú v centre nášho záujmu dva fenomény: pôvodná teória normy spisovného jazyka, ktorá sa sformovala v rámci Pražského lingvistického krúžku (PLK), a jej vývin najmä v rámci českej a (čiastočne) slovenskej jazykovedy, ako aj jej bezprostredný a sprostredkovaný vplyv v slovinskom jazykovom prostredí.

2.3.1 Odvtedy, čo sa v tridsiatych rokoch v rámci PLK (Havránek 1963) a v rámci jeho teórie funkčných štýlov formálne vymedzil pojem normy ako imanent-

¹⁸ Výrazná je najmä internacionalizácia – aj v oblasti odborného výraziva; jeho účinok chápe E. A. Zemskaja (1997) ako intelektualizáciu jazyka.

tnej vlastnosti jazyka všeobecne, s osobitnými funkciami aj vnútri jazyka,¹⁹ prešiel tento pojem tak v Čechách, ako aj v iných slovanských lingvistikách (prehľad Jedlička 1988), ba aj inde na svete (napr. Coseriu 1970; Bartsch 1985) mnohými modifikáciami, doplneniami, sprostredkovane alebo bezprostredne aj úplným odmietnutím – najotvorenejšie možno práve v prostredí svojho vzniku v Čechách (Starý 1995a). Z jednej strany ide o prirodzený vývin európskeho a svetového jazykovedného myslenia, z druhej strany o radikálnu premenu jazykového prostredia, ktorá spôsobila aj radikálnu zmenu jazykovej situácie.

Je známe, že na utváranie teórie spisovného jazyka pražských štrukturalistov vplývali tak jazykové a jazykovedné, ako aj novovzniknuté širšie spoločenské a politické pomery v Čechách. Predchádzajúce pôsobenie spisovného jazyka, najmä v oblasti jeho pragmatickej aplikácie na celonárodnú štruktúru mladého, ambiciózneho meštiansko-demokratického česko-slovenského štátu, bolo neuspokojujúce. Hallerovo stotožnenie spisovnej (jazykovej) normy s normou umeleckého jazyka (Mathesius 1982; Havránek 1963; Nebeská 1995) v zmenených spoločenských a politických podmienkach stupňovalo jazykovú frustráciu.

Pod vplyvom ženevských štrukturalistických myšlienok sa začala v európskom priestore realizovať aktuálna metodológia výskumu jazyka vychádzajúca z “objektívizácie” jazyka – jazyk sa stáva “predmetom” pozorovania a výskumu –, ktorá našla ohlas vo vtedajších spoločenských a politických podmienkach nového česko-slovenského štátu. Saussurovo chápanie jazyka ako predmetu, “objektu” výskumu sa operacionalizovalo pojmom prostriedok; ide o vymedzenie jazyka na rovine jeho dorozumievacej (komunikatívnej) funkcie ako systému *prostriedkov* s určitým zámerom, napr. “jazyk ako dorozumievací prostriedok istej – osobitne národnej – spoločnosti” (Havránek 1963). Tým sa, pochopiteľne, otvára možnosť operacionalizácie jazyka, lebo je postavená dichotómia: jazyk ako prostriedok človeka na dorozumievanie – jazyk ako *spôsob* vyjadrovania vlastný človeku.

Saussurova dichotómia (jazykový) systém – reč sa dopĺňa pragmatickým poznatkom o základných funkciách jazyka, ktoré možno pozorovať tak v oblasti (pod)systémov (*langue*), ako aj v oblasti ich realizácie v reči (*parole*).

Funkčný zreteľ obsiahnutý už v pojme jazykovej intencie (Tézy PLK) je jedným z hlavných východísk úvah o jazyku v rámci pražskej školy. Tento zreteľ automaticky charakterizuje spisovný jazyk ako taký, ktorý je práve z hľadiska funkcií vnútorne najviac rozčlenený, ktorý je ako jediný útvar závažný aj mimojazykovo, a to funkciou národnej spätosti a z nej vychádzajúcej národnej reprezentatívnosti (Havránek 1963). Najmä v istých historických podmienkach, keď napr. jazykové spoločenstvo stavia svoje národné sebauvedomovanie predovšetkým na jazyku, alebo keď sa utvára štát-

¹⁹ B. Havránek (1963) oddeľuje dvojzložkovosť normy ľudového jazyka, kde ide o vzťah medzi jazykovým systémom a jeho použitím (úzom), od trojzložkovej spisovnej jazykovej normy, kde zásada funkčnosti umožňuje, aby sa k systému a jeho použitiu – čo je obmedzené na spisovný jazyk – pridružilo aj regulovanie spisovného jazyka zvonku.

nosť istého (národného) spoločenstva, je spisovný jazyk ešte vo väčšej miere určovaný týmito mimojazykovými funkciami.

Spredmetnenie (objektnosť) jazyka – jazyk je účelový (dorozumievací) prostriedok – umožňuje jeho funkcionalizáciu, v dôsledku svojich prestížnych prvkov s mimojazykovým dosahom mimoriadne významná pre spisovný jazyk, ktorá ospravedľňuje aj zásahy do jazyka. Možno povedať, že funkčná regulácia jeho spisovnej variety je dôležitým aspektom normatívnosti.²⁰ Uzákonením (kodifikáciou) spisovnej normy, ktorej cieľom je prinajmenšom ochrániť jeho stabilitu a iné želateľné vlastnosti (Havránek 1963; Nebeská 1995), sa zároveň ponúka aj možnosť na usmerňovanie jeho pôsobenia. Závisí len od (stupňa) demokratickosti spoločnosti, či sa toto “usmerňovanie” bude uplatňovať cez primerane podnetnú, teda rozvitú jazykovedu,²¹ alebo sa bude všetko toto realizovať (aj) v rámci ideologických alebo iných ambícií spoločenskej moci.²²

Zhŕňame: Pôvodné (najmä Havránkovo) chápanie jazykovej normy charakterizuje normu spisovného jazyka hlavne z hľadiska jeho osobitej funkcie. Ako imanentná vlastnosť jazykového systému je norma aktívne spätá so spisovno-jazykovým používaním, funkčný princíp chápania (spisovného) jazyka predpokladá aj úpravu normy alebo zásahy do nej.

2.3.2 Rozširovanie, prípadne spresňovanie chápania normy spisovného jazyka bolo v súlade s domácim i svetovým jazykovedným dianím. Pribratie syntaktickej problematiky, teda prenášanie záujmu na vyššie roviny jazykovej stavby, malo za následok zvýraznenie najmä zvukovo-morfologickej spätosti a tým aj jej jazykovosystémové doplnenie (Nebeská 1995). Rozšírením o problematiku textu, podchytením aj pragmatických okolností jeho vzniku, implikovaním komunikatívnej problematiky do jazykovedy (s explicitným dôrazom aj na normu spisovného jazyka, najmä Jedlička 1974, 1978, 1982; Chloupek 1988, 1991),²³ zapojením iných vedných odborov do procesualného vysvetlenia rečovej činnosti (Košenský 1988) sa problematika normy

²⁰ I. Nebeská (1995) v intenciách PLK konštatuje, že funkčnosť je všeobecný prístup k jazyku a základný princíp jeho regulácie.

²¹ O zasahovaní do spisovnej normy B. Havránek hovorí: “Norma spisovného jazyka se vytváří i dále vyvíjí zpravidla za teoretických zásahů, a to teorie jazykové i mimojazykové” (1963, s. 31); ak pojem mimojazykovosti otvára možnosť ideologického alebo akéhokoľvek záujmami vymedzeného zasahovania do normy spisovného jazyka, musí ho pojem teoretickosti obmedziť.

²² O stave ducha v Čechách pred druhou svetovou vojnou nepriamo svedčí aj fakt, že v rámci PLK našli modus vivendi aj ruskí intelektuáli, medzi nimi príslušníci ruskej formalistickej školy (Jerman 1978); v kontexte našich úvah je relevantná najmä participácia R. Jakobsona. Doplnenie Téz PLK o poznatok, že jazyk má nielen komunikatívnu (dorozumievaciu), ale aj poetickú (estetickú) funkciu, otvára možnosť úplnej interpretácie jazyka. Pribratím estetickej funkcie jazyka dostáva aj Saussurov pojem jazykového znaku variantnú interpretáciu: informácia môže vychádzať aj z jeho úplnosti.

²³ A. Jedlička obohacuje pojem jazykovej normy o mimojazykové prvky: jazykovú normu usúvzťažňuje s konkrétnou komunikačnou situáciou. Zaradenie komunikačných prvkov do pojmu normy znamená, samozrejme, aj koniec možnosti jej kodifikácie.

relativizuje – presnejšie, stáva sa závislou od mnohých menej predpokladaných, aj mimojazykových okolností. Aktualizuje sa norma jednotlivých funkčných štýlov, napr. publicistického, jednotlivých systémových daností jazyka, napr. lexikálna norma (Filipec 1995). Funkčné chápanie jazyka, ktoré vniesla do jazykovedy pražská škola začiatkom tridsiatych rokov, si stále zachováva spojitosť s mnohými aj implicitne normatívnymi segmentmi nasledujúcej jazykovednej činnosti.

A predsa, ako sme už spomenuli, spisovná čeština a tým aj jej norma po roku 1945, keď sa Čechy spolu s inými slovanskými štátmi ocitli v dosahu stalinskej ideológie a jej explicitnej jazykovej doktríny, sa dostáva do dvojitej frustrácie – v zmysle ideologizácie a antiideologizácie; to druhé, pochopiteľne, neznamená bezpodmienečnú jazykovú demokraciu. Päťdesiate roky priniesli odmietanie štrukturalizmu, najmä pre jeho chápanie jazyka ako znakového systému (Novák 1990) – jazyk sa redukuje len na jeho sociálnu (dorozumievaciu) úlohu (Trávníček 1955).

Ukazuje sa však, že v ideologicky indoktrinovanom spoločenskom prostredí v Čechách po roku 1945 sa zosilňuje typická vnútrojazyková diglosia, ako F. Daneš (1997) nazýva nespisovný jazykový štandard (subštandard), t. j. obecnú češtinu (popri českom spisovnom štandarde alebo spisovnom jazyku). V podstate ide o istý spôsob odmietania normovanej podoby jazyka, vlastný všetkým médiám politickej a ideologickej propagandy, o čom svedčia šesťdesiate roky, keď v spoločensky a politicky uvoľnených podmienkach začína tzv. obecná čeština preberať úlohy spisovného jazyka: v tom čase najpopulárnejší českí spisovatelia, dramatici a esejistí – Hrabal, Škvorecký, Kohout a iní – takmer dôsledne (Hrabal dôsledne) používajú jazykový subštandard – obecnú češtinu.

Ide o zaujímavý jav, osobitý aj v rámci slovanských jazykov, keď v dôsledku pomerne veľkej geografickej rozšírenosti alebo prinajmenšom v dôsledku centrálnej lokalizácie prijíma obecnú češtinu veľké množstvo používateľov jazyka. Táto skutočnosť sa v šesťdesiatych rokoch naplno prejavila v krásnej literatúre.²⁴ Zdá sa, akoby sa searlovská charakteristika umeleckého textu v zmysle zhmotnenia (umelcovho) vnútorného sveta nemohla realizovať vo výrazovej podobe jazyka, ktorý v dôsledku daných spoločenských a politických podmienok stratil hodnovernosť vo svojich najfrekventovanejších a najvplyvnejších funkciách (publicistika a celý mediálny aparát); akoby prevládal pocit, že samotný výraz normovaného spisovného jazyka by mohol zničiť celú informačnú silu textu alebo naopak – akoby obecná čeština už svojimi samotnými zvukovo-morfologickými osobitosťami prehovorila sama osebe.

Svedectvo o tom, že obecná čeština je aj osobnou reakciou človeka na politickú jazykovú frustráciu, predstavuje aj skutočnosť, že po roku 1968 bola obecná čeština spolu so svojimi nositeľmi na indexe, aby sa tým zmiernil alebo eliminoval jej účinok.

²⁴ Pravda, obecná čeština bola vďačným charakterizačným prostriedkom v krásnej literatúre už aj predtým (napr. Haškov Švejk). V 60. rokoch však v tvorbe známych spisovateľov preberá funkcie spisovného jazyka.

2.3.2.1 V jazykovedných kruhoch sa obecná čeština hodnotila protichodne. Niektorí jazykovedci, medzi nimi napr. P. Sgall, po celý čas, teda od šesťdesiatych rokov obhajujú uvoľňovanie normy spisovného jazyka (Sgall 1963; Sgall – Hronek 1992).²⁵ Pozornosť si zaslúži názor P. Sgalla, podľa ktorého by selektívne otváranie spisovnej jazykovej normy obecnej češtine – ide najmä o niektoré zvukovo-tvarové vlastnosti – umožnilo prekonať exkluzívnosť spisovnej češtiny: takýto jazyk by sa potom mohol stať dorozumievacím prostriedkom aj v neverejných komunikačných situáciách, čo by vo veľkej miere prispelo k prekonaniu typickej českej diglosie (Sgall 1994).

Ešte sú tu dva aspekty, ktoré českí jazykovedci zreteľne artikulujú od 80. rokov: prihovárajú sa za otváranie normy spisovnej češtiny a zároveň aj postupné zmiernovanie vnútrojazykovej diglosie. Ide o radikálnu kritiku funkčného jazykového kritéria spisovnosti ako základného východiska (podľa niektorých príslušníkov PLK) najmä zo strany Z. Starého (1995a, 1995b) a o upriamanie pozornosti na českú jazykovú situáciu v období baroka (Stich 1991, 1995), keď obecná čeština, v tom čase aj jazyk verejných prejavov, stratila kodifikáciou staršieho (obrodenského) jazykového štandardu (Dobrovský, Jungmann) svoje prestížne postavenie (Sgall 1994; Starý 1995a, 1995b).²⁶

Vo veľkej miere prevládajúce názory o ochrane spisovnej češtiny v doterajších normatívnych hraniciach (napr. K. Hausenblas 1962; Skalička 1962; Chloupek 1991 a i.) majú svoje opodstatnenie najmä v geografickej ohraničenosti obecnej češtiny a v pociťovanom pragocentrizme (Daneš 1997), ako aj v úplne inej jazykovej situácii na Morave a v Sliezsku (častejšie používanie spisovnej češtiny v hovorenej komunikácii popri výraznejšej nárečovej rozdrobenosti a pod.). Spomedzi troch dôležitých činiteľov, ktoré vplyvajú na súčasnú spisovnú komunikáciu z hľadiska jej normatívnosti, F. Daneš (1995, 1997) zaraďuje na prvé miesto práve “špecifickú českú diglosiu” – okrem neustále sa prehľbujúcej a spresňujúcej funkčnej diferenciácie a masového vplyvu cudzích jazykov, najmä angličtiny.

2.3.2.2 V rámci aktuálnej problematiky vplyvu cudzích jazykov, najmä angličtiny na súčasný český jazyk²⁷ nejde len o normatívne otázky, ide aj o obmedzovanie, perspektívne možno aj o úplnú likvidáciu vedeckej komunikácie v národných jazykoch, prípadne o zrušenie prinajmenšom niektorých komunikačných situácií a oblastí.

²⁵ Diskusia o otázkach obecnej češtiny sa v 60. rokoch preniesla aj von z českého prostredia, z časopisu Slovo a slovesnosť do časopisu Voprosy jazykoznanija (napr. Sgall 1960 a i.).

²⁶ Z. Starý (1995b, s. 62) vyčíta B. Havránkovi nerovnaké hodnotenie otvárania češtiny ľudovému jazyku: v husitskom období bol vraj tento jav prejavom zblížovania spisovného a ľudového jazyka, kým v čase baroka sa “analogický proces” chápe ako prenikanie “ľudových osobitostí a dialektizmov do spisovného jazyka”. Havránkov postoj sa ukazuje byť rozumným, lebo jazykové situácie sú odlišné: ak by nebol iný dôvod, ide o rozličný stupeň ustálenosti spisovnej češtiny, nehovoriac o iných spoločenských a politických pomeroch.

²⁷ Predovšetkým na rovine citového vzťahu k jazyku bola táto problematika prítomná v polemikách o novom českom pravopise, napr. v Literárnych novinách.

Ukazuje sa, že v tomto smere je jazyková situácia v slovanských jazykoch, najmä v jazykoch s menším počtom používateľov, veľmi podobná; odlišná alebo čiastočne odlišná je odborná reakcia na tento jav (porovnaj slovinčinu, čiastočne slovenčinu, osobitosti v súvislosti s chorvátčinou a pod.). Iste je rozumné prijať v súčasnosti nezmeniteľnú situáciu: Faktom je, že jazykom “nadmárodnej” vedy sa stáva angličtina; do akej miery sa bude brať do úvahy dosah jej používania (Daneš 1997), do akej miery bude zasahovať do štruktúry národného jazyka a ovplyvňovať jeho normu, závisí, pochopiteľne, aj od jazykového reagovania nositeľov iných národných jazykov. Treba pripomenúť, že hoci sú “vedecké poznatky svojím významom nadnárodné” (Daneš 1997, s. 80), angličtina nie je “nadmárodná”, preto je jej prirovnávanie k stredovekej latinčine vo vede prinajmenšom sporné; najmä u menších západoeurópskych národov sú markantné jej imperialistické jazykové ambície (Phillipson 1992).

2.3.2.3 Nakrátko zhrňame: súčasná česká spisovná norma si aj koncepčne zachováva svoje tradičné chápanie, čo znamená, že svojou teóriou “pružnej stability” je schopná prispôbiť sa aj osobitne náročným aktuálnym spoločenským potrebám, s možnosťou postupného vstupu aspoň do niektorých neverejných komunikačných situácií. Aj tzv. národnoreprezentatívna a národnointegračná funkcia spisovného jazyka, vymedzená ako jeho imanentná vlastnosť v osobitých spoločenských a politických podmienkach, ako ju charakterizovali niektorí príslušníci PLK, má aj v tomto období v európskom a svetovom kontexte ešte stále značný význam. Historické analógie bez zohľadňovania širších spoločenských podmienok sa zdajú zavádzajúce.

2.4 Jazyková situácia na Slovensku bola do roku 1989 determinovaná, niekedy viac, inokedy menej, úsilím o dvojazyčnosť (Horecký 1979a). Myšlienky z dvadsiatych rokov o jednotnom národe a jazyku obnovené v päťdesiatych a čiastočne šesťdesiatych rokoch pod vplyvom stalinskej jazykovej doktríny (Bosák 1995a; Buzássyová 1995) spolu s ideologickou zaťaženosťou, ktorá postihla všetky slovanské jazyky, ešte navyše zaťažili normu spisovnej slovenčiny, vrátane pojmu hodnoty spisovného jazyka na základe jazykového povedomia (v zb. Kultúra spisovnej slovenčiny 1967 napr. Ružička, Miko a i.); všeobecne povedané, záväznosť k prvému z kritérií spisovnosti podľa J. Ružičku (1967) – národnej reprezentatívnosti – je závažný aspekt normatívneho prístupu. Jazykoví normatívi, ako ich nazýva J. Bosák (1995a), si otvárali cestu do jazyka aj cez (aspoň pracovnú) zmenu vzťahu medzi pojmi spisovná norma, úzus, kodifikácia: norma je súhrn jazykových *zákonitostí* (napr. Kočiš 1979) – hranice s kodifikáciou sa stierajú.

Jazykovú stratifikáciu slovenčiny, ktorá znamená podstatný ústup od štýlovo-funkčnej koncepcie pražskej školy, sformuloval J. Horecký (1979b).²⁸ Primárne vy-

²⁸ V diskusii o teórii spisovného jazyka na bratislavskej konferencii K. Horálek (1979) v súvislosti s príspevkom J. Horeckého upozornil na nevyhnutnosť nového kritického zhodnotenia stanovísk pražskej školy.

chádzal z národného jazyka a jeho geograficko-sociálneho členenia v súvislosti s rozličnými typmi jazykovej komunikácie. Vyčlenil spisovný jazyk, štandard, subštandard, interdiálekt a nárečie.²⁹ Jazykový štandard by sa mal od spisovnej slovenčiny odlišovať tolerantnejšou normou. Napriek aktuálnemu komunikatívnemu prístupu sa koncepcia J. Horeckého všeobecne neuplatnila v praxi (Bosák 1995b).³⁰ Aktuálnym základom súčasného normatívneho opisu (spisovnej) slovenčiny by sa mal stať sociálnokomunikačný zreteľ (Bosák 1995a; Buzássyová 1995).

2.5Z hľadiska utvárania normy spisovnú slovinčinu charakterizujú tri zložky: (1) najväčšia nárečová členitosť medzi slovanskými jazykmi;³¹ (2) rozličný stupeň neštátnosti počas celej histórie po najnovšie časy; (3) politicko-ideologické skúsenosti, avšak v súvislosti so slovinčinou modifikované podľa juhoslovanského modelu, ktorý sa trochu odlišoval od väčšiny iných slovanských jazykov.

Vychádzajúc zo súčasného stavu spisovnej jazykovej normy, možno konštatovať, že uvedené zložky vplývali najmä na: (a) chronickú prítomnosť spisovnonormatívnej úpravy (uplatňovanie intervenčnej zásady v zmysle koncepcie Z. Starého, 1995); (b) primálne rešpektovanie alebo úplné nerešpektovanie spisovnej slovinčiny v širšom národnostnom priestore (Taliansko, Rakúsko, Maďarsko) a nadovšetko v diaspóre, ktorá žije spoločne – v dôsledku veľkého počtu vysťahovalcov, najmä zásluhou rozvitej školskej a inej kultúrnej činnosti je najviac aktuálna Argentína (Glušič 1996) –, to všetko do istej miery vplývalo na realitu normovanej spisovnej podoby slovinčiny.

2.5.1 Rozličný stupeň neštátnosti³² slovinského jazyka mal za následok rozličný stupeň dvojazyčnosti nositeľov slovinčiny v celom etnickom priestore.³³

²⁹ Niektoré tendencie v súčasnej českej jazykovede (Starý 1995; čiastočne Sgall už napr. od roku 1960 a iní) prejavujú isté asociácie s uvedenou jazykovednou stratégiou.

³⁰ V slovenčine totiž ešte nevznikol všeobecný nespisovný subštandard, akým je napr. obecná čeština alebo hovorová ruština (Bosák 1989).

³¹ Ako je známe, slovinčinu možno najmä na základe zvukovo-morfologických vlastností rozčleniť na sedem základných nárečových celkov so 46 nárečiami; F. Bezlaj (1967) konštatuje, že ani jeden zo slovanských jazykov nie je tak výrazne diferencovaný. Rozdiely v nárečiach, predovšetkým v nárečových celkoch, možno interpretovať ako apriórne duchovné bohatstvo aj v humboldtovskom zmysle – ako rozdiely “videnia sveta”. Bibliografiu s ohľadom na vývin normy slovinského spisovného jazyka spracovala A. Vidovičová-Muhová (1996).

³² Aj juhoslovanská ústava z roku 1974, ktorú možno zo slovinského hľadiska hodnotiť ako najdemokratickejšiu v rámci bývalej predvojnovnej i povojnovnej Juhoslávie, vylučuje používanie slovinčiny z vojenského povelového aparátu i z vojenského vyučovacieho jazyka (Gjurin 1991); v tomto zmysle bolo do istej miery výnimočné obdobie druhej svetovej vojny. Aj sám fakt, že hlavné mesto Juhoslávie vždy bolo mimo Slovinskej republiky, malo pochopiteľne aj prirodzené následky: na úrovni vysokej štátnej administrácie bola slovinčina v lepšom prípade iba jazykom druhého, teda jazykom, ktorý bolo treba prekladať.

³³ Najmä po vzniku prvej Juhoslávie r. 1918, resp. po pričlenení Korutánska k Rakúsku r. 1920, treba si osobitne všimnúť postavenie Slovincov, ktorí sa dostali mimo materskej krajiny – do Talianska, Rakúska a do Maďarska – kde sa ocitli v postavení menšiny.

Z poznania bezprostrednej jazykovej konkurenčnosti, v ktorej mala slovinčina v daných historických podmienkach objektívne menšie možnosti (Toporišič 1991), sa u Slovincov vyvinul istý druh kompenzačného pocitu aktívneho vzťahu k vlastnému jazyku: pojem tzv. jazykového ohrozenia, lepšie nesamozrejmosti, ktorý sa stal súčasťou slovinského (jazykového) povedomia, možno v jeho kreatívnej podobe hodnotiť ako vzpruhu za zachovanie jazyka vo všetkých tých jeho životných úlohách, ktoré boli v daných historických podmienkach optimálne. Pravda, pojem nesamozrejmosti a ohrozenia slovinčiny možno chápať aj ako dôsledok príčiny: neprítomnosť štátnoreprezentatívnej úlohy slovinčiny znamenalo už a priori nerovnocennú možnosť jej používania a tým aj jej prirodzeného rozvoja v osobitne citlivom viacjazykovom štátnom spoločenstve, o čom svedčia aj posledné juhoslovanské skúsenosti po r. 1945. Povedomie ohrozenia je (bolo) dôsledkom nesamozrejmosti použitia vlastného jazyka vo všetkých komunikačných situáciách alebo dôsledkom neprirodzeného, politicky motivovaného rozhodnutia.

V daných podmienkach je pochopiteľné, že na utváranie normy slovinského spisovného jazyka počas celej jeho histórie mala výrazný vplyv jazyková politika, o ktorej takmer dôsledne platí, že spravidla bola sice národovtorná, ale priveľmi závislá od každodennej, praktickej politiky, a preto – prinajmenšom perspektívne – z hľadiska jazyka často nekonštruktívna. Neprehľadnosť vlastných meradiel formovania jazykovej politiky ako prvku jazykovej kultúry v dávnejšej i nedávnej histórii najskôr vo vzťahu k štátnemu jazyku (nemčina, srbochorvátčina), dnes najmä vo vzťahu k tzv. svetovému jazyku (angličtina, čiastočne nemčina), to všetko vplýva na utváranie, prípadne zachovanie normy slovinského spisovného jazyka.

2.5.2 O utváraní, vlastne o normatívnej podobe slovinského spisovného jazyka možno objektívne hovoriť až po ustálení jeho podoby, teda po vyjdení obsiahleho Pleteršnikovho slovinško-nemeckého slovníka v rokoch 1894–1895: vtedy sa po prvý raz v histórii slovinkej lexikografie stalo východiskom výrazivo pojmového sveta slovinského človeka a toto výrazivo dostáva bezprostredne alebo sprostredkovane normatívnu podobu. Možno povedať, že týmto slovníkom sa v podstate končí hľadanie normatívnosti v slovinčine v kontrastívnom postavení s nemčinou – charakteristické vlastnosti slovinčiny vyrastajú z nej samej (Vidovič-Muha 1995).

V 30. rokoch možno pozorovať silnú obranársku jazykovopolitickú činnosť podmienenú unitaristickým úsilím štátu, ktoré sa prejavilo v oblasti školstva v súvislosti s učebnicami (tie mali byť celoštátne, do slovinčiny sa mali len prekladať, kým sa srbochorvátčina nestane celoštátnym jazykom), ako aj v oblasti odbornej terminológie a sprostredkovane aj vo vedeckom jazyku (Rotar 1996).³⁴

Tridsiate roky s myšlienkami európskeho (ženevského a pražského) štrukturalizmu – najmä funkčné chápanie jazykových štýlov s dôrazom na osobitosti spisovného jazyka vzhľadom na jeho rečovú realizáciu a pod. – znamenajú aj pre slovinský ja-

³⁴ Slovinská situácia tohto obdobia pripomína slovenské 20. roky.

zykový priestor začiatok diania, ktorého výsledky sa ukázali najmä začiatkom šesťdesiatych rokov. V tom čase v slovinskej jazykovede existovalo dvojaké chápanie spisovného jazyka a jeho normy: tradičné – spisovný jazyk je monolitný jav s normou slovníkársky opraveného “dobrého autora”,³⁵ a iné, pomerne málo známe, ktoré vychádzali z programovo napísanej rozpravy B. Voduška (1932/33) s veľavravným názvom *Za úpravu názoru o jazyku*, s niektorými v tom čase v Európe aktuálnymi myšlienkami o jazyku.

Pre Voduškovo chápanie spisovnej normy slovinčiny je dôležitá najmä národno-zjednovacia funkcia spisovného jazyka, preto sa mu zdali zásahy do jeho normy z hľadiska každodennej politiky neprípustné. Išlo predovšetkým o purizmus 19. storočia, ktorý ideou panslavizmu prerušil podstatu spisovnej normy vychádzajúcej z prirodzenej ľudovej reči, a o purizmus tridsiatych rokov, ktorý sa kriticky pustil do všetkého pôvodom slovanského. S ohľadom na rozličné sociálne funkcie spisovného jazyka B. Vodušek odmietal vyzdvihovanie umeleckého jazyka na kritérium normy; najmä vedecký jazyk má svojou funkciou podmienený poznávací charakter (napr. nominálne vyjadrenie). Vďaka Voduškovým, poväčšine polemickým myšlienkam o jazyku, mali sme v slovinskom prostredí síce málo výrazné, ale predsa len jazykovedne aktuálne sociálnofunkčné chápanie jazyka.

Obdobie po šesťdesiate roky (najmä pôsobenie B. Voduška od začiatku tridsiatych a cez päťdesiate roky po začiatok šesťdesiatych rokov, na metodologicko-výskumnej rovine aj pôsobenie A. V. Isačenka [jeho dialektologickú monografiu *Govor vasi Sele na Rožu* z roku 1939], slovtovornú rozpravu A. Breznika z roku 1944 a diela funkcionalistického štrukturalistu R. F. Mikuša; viac o spomínaných autoroch Vidovič-Muha 1988, 1994) možno charakterizovať ako istý druh usmerňovania jazykovedy na moderné, európsky aktuálne chápanie spisovného jazyka, jeho úlohy a fungovania.

2.5.3 Prejavom jazykovednej činnosti a rozvoja slovinskej jazykovedy začiatkom šesťdesiatych rokov je kritika Slovenske slovnice (Slovinskej gramatiky) z roku 1956 od J. Toporišiča, v dôsledku ktorej ten istý autor spracoval koncepciu novej gramatiky, najmä z roku 1976; odborne argumentačná kritika Slovenskega pravopisa (Slovinského pravopisu) z roku 1962, najmä zo strany jazykovedcov B. Pogorelcovej, B. Urbančiča, J. Toporišiča, ktorá mala široký ohlas; kritika Poskusnega snopka Slovarja slovenskega knjižnega jezika – SSKJ (Pokusného zväzku Slovníka slovinského spisovného jazyka), najmä zo strany F. Jakopina, B. Pogorelcovej, ako aj zo strany českých jazykovedcov (prehľad literatúry Vidovič-Muha 1996).

Teórie funkčných štýlov, ktoré sa v tom čase sformulovali v Slovinsku, v dôsledku osobitých slovinských pomerov v nijakom prípade nemožno hodnotiť ako čisté

³⁵ Ako je známe, s pojmom “dobrého autora” sa stretávame v tomto období aj v českej jazykovede. B. Havránek (1961, s. 31) konštatuje, že za normu spisovného jazyka pokladá to, čo je použité aj v súčasnej literatúre; v podstate je to Ertllov “dobrý autor”; ale tu sa prirodzene nehovorí o slovníkárskych “úpravách”.

aplikáciu tejto problematiky v rámci PLK. Slovinský variant funkčných štýlov tohto obdobia sa nám predstavuje najmä v dvoch podobách:

a) S ohľadom na komplexnosť jazykových funkcií jeden smer zdôrazňuje v podstate len dorozumievaciu funkciu jazyka, aby bol konečne prekonaný názor pokladajúci umelecký jazyk za jediné hodnotové (normatívne) kritérium pre všetky ostatné funkčné štýly, o osobitostiach umeleckého jazyka (najmä v chápaní R. Jakobsona) sa v podstate nehovorí (Urbančič 1960/61, 1961/62; 1972), alebo sa jeho funkcia v dôsledku polemických okolností vyčleňuje osobitne. Protipuristický postoj B. Urbančiča sa prejavuje predovšetkým v osobitnom zdôrazňovaní jazyka (len) ako “prostriedku na dorozumievanie”. Podobný postoj možno pozorovať aj u iných jazykovedcov, napr. B. Pogorelcová (1965, s. 132): “Jazyk ako prostriedok dorozumievania nie je jednotná forma.” Zanedbávanie tzv. básnickej (poetickej) funkcie jazyka bolo v tom čase vlastne pochopiteľné, pretože celá slovinská normatívna tradícia spočívala na viac alebo menej idealizovanom jazyku krásnej literatúry ako najvyššom normatívnom kritériu.

b) Spolu s prijatím koncepcie SSKJ a jeho úspešným dotvorením sa pri vyjdení jeho prvého zväzku (vyšiel r. 1970) uplatňuje (v lexikálnej rovine) celá slovinská teória funkčných štýlov. SSKJ sa vyznačuje hlavne dvoma súbormi prvkov:

Ako sme už povedali, uplatnenie štýlovofunkčného chápania jazyka v slovinskom (jazykovednom) prostredí na základe pomerne vyrovnaného materiálového zachytenia funkčných štýlov značilo poznávanie spisovnej jazykovej normy na úrovni podsystémov spisovného jazyka; po prvý raz od čias Pleteršnikovho slovníka sa aktualizuje melodický prízvuk.³⁶

Ochrana čistej referenčnosti s uvedením tzv. významových kvalifikátorov vylučuje zo slovníkového výkladu politicko-ideologické hodnotové zásady, napr. v *kapitalistickej ekonomike delnica* “cenný papier, ktorý oprávňuje na podiel /.../” a pod.³⁷

Najmä z hľadiska relevantnosti celkovej spisovnej jazykovej normy pre SSKJ platí, že z politicko-ideologických príčin nemohol zachytiť bohatú jazykovú tvorivosť slovinských vystaňovalcov, na slovinské zahraničie sa bral ohľad len čiastočne.

V slovinskom jazykovednom a celkovom kultúrnom prostredí vyvolala začiatkom šesťdesiatych rokov veľký ohlas programová rozprava o jazyku E. Kocbeka (1963), básnika, kultúrneho činiteľa a (takpovediac od vojnových čias opozičného) politika. Svoje názory odôvodňuje potrebou autenticity jazykového výrazu, pretože “otázky jazyka sa stávajú otázkami “sebarealizácie človeka” (s. 206).

³⁶ Zasluhou J. Riglera SSKJ prináša údaj o vysokom – nízkom tóne; schémami dynamického a melodického prízvuku v úvode SSKJ (I, s. XXV–LVIII) rieši prízvukovú problematiku aj na morfológickej rovine.

³⁷ Treba spomenúť, že práve na základe redaktorských skúseností pri tvorbe I. zväzku SSKJ vznikli viac alebo menej zaujímavé príspevky aj z hľadiska normatívnosti spisovného jazyka, napr. príspevky T. Korošca, J. Müllera, A. Vidovičovej-Muhovej (prehľad literatúry Vidovič-Muha 1996). Skrátka, SSKJ rozhýbal slovinské prostredie aj v smere širších aktuálnych úvah o jazyku.

Postavením jazyka do stredobodu poznávania človeka ako takého – identifikácie človeka – E. Kocbek postavil intelektuálne silnú kritiku iluzórnosti alebo ilúziu pravdy, pričom vychádzal z niektorých základných politických ideologém vtedajšieho obdobia, napr. *mierumilovná koexistencia* vzhľadom na *dialóg* a z neho vyvierajúci *pluralizmus*,³⁸ *internacionalizmus* (jazykový unitarizmus) vzhľadom na národ ako “nadtriednu kategóriu”, *kolektivizmus*, *univerzalizmus* vzhľadom na *individualizmus* pravdy alebo *integráciu* špecifických skúseností človeka. Do kritiky ilúzie pravdy E. Kocbek zahrnul aj kritiku technokratickej redukcie jazyka na čistý jazykový funkcionalizmus: charakteristika jazyka v zmysle prostriedku/nástroja znamená jeho odčudzenie – inými slovami: je to výraz na vyjadrenie zdania pravdy.³⁹

V prvej polovici sedemdesiatych rokov sa funkčnoštylistické chápanie jazyka dopĺňa aj o osobitosti, podmienené slovinským prostredím (napr. Toporišič 1970). V rámci funkčných štýlov sa veľká pozornosť venuje publicistike (napr. Dular 1975; Korošec 1977). Funkčnoštylistické chápanie jazyka sa dopĺňa pokusmi o zachytenie oblastí jazykovej komunikácie (Toporišič, Gjurin 1981).

V druhej polovici sedemdesiatych rokov akoby sa zopakovali tridsiate roky: najmä cez školstvo, školské programy a učebnice sa stupňuje unitaristický nátlak, ktorý vyvoláva rozhodnú odmietavú reakciu slovinskej verejnosti: do popredia jazykovedného záujmu vystupujú otázky jazykovej politiky, jazyková politika sa prejavuje ako základný impulz upevňovania slovinského jazykového odkazu a tým sprostredkované ako istý druh normatívneho jazykového filtra, najmä vo vzťahu k srbochorvátčine. Vnútri masovej politickej organizácie Socialistického zväzu pracujúcich Slovincov sa podľa jednotlivých komunikačných sfér (hospodárstvo, veda, vojsko, film, televízia a iné) utvárali rozličné pracovné skupiny, ktorých úlohou bolo starať sa o plnofunkčnú slovinčinu, zároveň aj o jazykovú kultúru verejných prejavov. Záslužná a pre normu spisovného jazyka veľmi vplyvná bola činnosť Rozhodcovskej jazykovej poradne (1981–1989): možno menej v úlohe jazykového poradcu a viac v politicko-inštitucionálnom úsilí o pestovanie pocitu zodpovednosti za kvalitu verejného prejavu.

V deväťdesiatych rokoch sa ukazuje potreba zmeniť tak celkové, ako aj politické vedomie (vedomie zodpovedných politikov) o postavení a úlohách slovinčiny ako štátneho jazyka (Vidovič-Muha 1991). Ešte stále, viac alebo menej marginálne, sa hovorí o ohrození a hľadá sa “vonkajší nepriateľ”, vo veľkej miere bez základného uvedomenia si, že sme sa ocitli v položení iných (európskych) početne menších jazy-

³⁸ V čase prevažujúceho monológu E. Kocbek píše o dialógu ako podmienke vlastnej pravdy, ako podmienke “bytošnej pravdy pred formálnou pravdou” (s. 208); v tom zmysle *dialóg* znamená “oveľa viac ako mierumilovná koexistencia”, ktorá je “paralelou monológov” (s. 208); *mierumilovná koexistencia* spočíva viac na nutnosti nevyjadrenia a ako taká vedie k “indiferentnosti, zakrývaniu klamstva a k novému násiliu” (s. 208).

³⁹ Programovo písané Kocbekove Misli o jeziku (Myšlienky o jazyku) svedčia o to, že autor poznal relevantnú jazykovedu, najmä Bühlera, ženevskú školu, pravdepodobne aj Tězy PLK.

kov, ktoré konkrétnymi, najmä motivovanými prvkami regulujú postavenie svojho jazyka vo vzťahu k iným jazykom, a to aj k svetovému jazyku.⁴⁰

3 Ukazuje sa, že napriek vnútrojazykovej “diglosii”, ako aj zmenenej jazykovej situácii vzniknutej po rozpade viacnárrodných a tým aj viacjazyčných štátov, napriek “amerikanizácii” života slovanského sveta a tým, prirodzene, aj jeho jazykov – alebo možno práve vďaka tomuto všetkému – pretrvávajú úsilie o pôvodné chápanie normy spisovného jazyka, prípadne o aktualizáciu koncepcie “pružnej stability”, z ktorej toto chápanie vychádza. Pružná stabilita totiž poskytuje možnosť (čiastočnej) redefinície normatívnosti ako reakcie na zmenené spoločenské a individuálne komunikačné potreby.

(Preložila Anna Rýzková)

B i b l i o g r a f i a

- ANIĆ, V., 1993: *Jezik i sloboda (Stare i nove dileme)*. Erasmus, br. 1, s. 64–76.
- BABIĆ, S., 1986: *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Jugoslovenska akademija znanosti i umjetnosti.
- BARTSCH, R., 1985: *Sprachnormen: Theorie und Praxis*. Tübingen: Niemeyer.
- BEZLAJ, F., 1967: Blišč in beda slovenskega jezika. Eseji o slovenskem jeziku. Ljubljana: Mladinska knjiga, s. 9–75.
- BOSÁK, J., 1995(a): *Systémový a komunikačný prístup v skúmaní slovenčiny z aspektu protirečivých vzťahov normy, úzu a kodifikácie. Języki słowiańskie 1945–1995 (Gramatyka – leksyka – odmiany)*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, s. 9–15.
- BOSÁK, J., 1995(b): *Hľadanie nových ciest v teórii spisovnej slovenčiny*. Studia Academica Slovaca, 24. Bratislava: STIMUL, s. 23–31.
- BOSÁK, J., 1989: Tendencia k demokratizácii. Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. Bratislava: Slovenská akadémia vied, s. 295–296.
- BRODNJAK, V., 1991: *Razlikovni rječnik srpskog i hrvatskog jezika*. Zagreb: Školske novine.
- BROZOVIĆ, D., 1970: *Standardni jezik*. Zagreb: Matica hrvatska.
- BUZÁSSYOVÁ, K., 1995: *Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine (tendencie, motívy, komunikačné efekty)*. *Języki słowiańskie 1945–1995 (Gramatyka – leksyka – odmiany)*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej, s. 195–205.
- COSERIU, E., 1970: *System, Norm und Rede. Sprache*. Tübingen: UTB, s. 193–212.
- DANEŠ, F., 1995: Situace češtiny: perspektiva i retrospektiva. Spisovná čeština a jazyková kultura 1993. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 23–32.
- DANEŠ, F., 1997: Situace a celkový stav dnešní češtiny. Český jazyk na přelomu tisíciletí. Praha: Academia, s. 12–25.

⁴⁰ Roku 1995 Fakulta spoločenských vied a novinárstva zorganizovala viacero mediálnych vystúpení na tému *Slovinčina ohrozená – áno alebo nie?* najmä z aktuálneho pohľadu, teda z pohľadu vzťahu slovinčiny k svetovým jazykom, najmä k angličtine. Záverom bolo, že dnes je slovinčina ohrozená len do takej miery, do akej sú ohrozené aj iné jazyky, predovšetkým početne menšie (štátne) jazykové spoločenstvá.

- DULAR, J., 1975: Zvrstna pripadnost prvin v publicističnem besedilu. *Slavistična revija*, s. 197–222.
- FILIPEC, J., 1995: *Lexikální norma*. Slovo a slovesnost, č. 3, s. 190–203.
- GJURIN, V., 1991: *Slovenščina zdaj*. Ljubljana: Art agencija.
- GLUŠIČ, H., 1996: Značilnosti kulturnega delovanja slovenske izseljenske skupnosti v Argentini. *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, s. 125–135.
- GUTSCHMIDT, K., 1995: Struktur, Substanz und Normen in slawischer Gegenwartssprachen. *ZfSL* 40, 4, s. 382–387.
- HAUSENBLAS, K., 1962: *Styly jazykových projevů a rozvrstvení jazyka*. Slovo a slovesnost, s. 189–201.
- HAVRÁNEK, B., (1932) 1963: Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. Studie o spisovném jazyce. Praha: Československá akademie věd.
- HORÁLEK, K., 1979: *O značích spisovného jazyka. Z teórie spisovného jazyka*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, s. 87–89.
- HORECKÝ, J., 1979(a): Všeobecné a špecifické črty jazykovej kultúry v našich jazykoch. Aktualní otázky jazykové kultury v socialistické společnosti. Praha: Československá akademie věd.
- HORECKÝ, J., 1979(b): *Východiská k teorii spisovného jazyka. Z teórie spisovného jazyka*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, s. 13–23.
- CHLOUPEK, J., 1988: Normativní povaha struktury, stylu a komunikátu. *Československá slavistika 1988*. Praha: Československá akademie věd, s. 119–127.
- CHLOUPEK, J. a kol., 1991: *Stylistika češtiny*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství.
- JEDLIČKA, A., 1974, 1978: *Spisovný jazyk v současné komunikaci*. Praha: Univerzita Karlova.
- JEDLIČKA, A., 1982: Typy norem jazykové komunikace. *Slovo a slovesnost* 43, s. 272–281.
- JEDLIČKA, A., 1988: Rozvoj bádání o slovanských spisovných jazycích v dějinách slavistických sjezdů. *Československá slavistika 1988*. Praha: Československá akademie věd.
- JERMAN, F., 1978: Jan Mukařovský in strukturalna estetika. *Jan Mukařovský, Estetske razprave*. Ljubljana: Slovenska matica, s. 5–27.
- Jezik in čas* 1996: Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- KOCBEK, E., 1963: Misli o jeziku. *Sodobnost* XI, 6, s. 205–222.
- KOČIŠ, F., 1979: *Pojem jazykové normy a normovanosti. Z teórie spisovného jazyka*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, s. 32–43.
- KOROŠEC, T., 1977: Razslojenost slovenskega besedišča. *Seminar slovenskega jezika, literature in kulture (Informativni zbornik)*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, s. 75–91.
- KOŘENSKÝ, J., 1988: Koncepty znak, jazyková jednotka, funkce, pravidlo, norma v procesuálním modelování jazyka. *Československá slavistika 1988*. Praha: Československá akademie věd, s. 109–119.
- KRASIŇNIKOVA, E., V., 1984: Zur russischen Umgangssprache (razgovornaja reč'). *Handbuch des Russisten*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s. 352–378.
- Kultura spisovnej slovenčiny* 1967. Bratislava: Slovenská akadémia vied.
- KUNERT, I., 1984: Russische Sprachpflege und Sprachakkulturation. *Handbuch des Russisten*. Wiesbaden: Otto Harrassowitz, s. 378–404.
- LAPTEVA, A., O., 1966: O nekodificirovannyh sferach, sovremennogo russkogo literaturnogo jazyka. *Voprosy jazykoznanija*, č. 2, s. 40–55.
- MATHESIUS, W., (1939) 1982: *Řeč a sloh. Jazyk, kultura a slovesnost*. Praha: Odeon, s. 92–147.
- MEČKOVSKAJA, N., B., 1996: *Social'naja lingvistika*. Moskva: Aspekt Press.
- NEBESKÁ, I., 1995: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha: Univerzita Karlova.

- NOVÁK, P., 1990: Konstanty a proměny Havránkových metodologických postojů (se zvláštním zřetelem k jeho pojetím marxistické orientace v jazykovědě). *Slavica Pragensia XXXIV*. Praha: Univerzita Karlova, s. 21–39.
- PANOV, M., V., 1962: O razvitii russkogo jazyka v sovetskom obščestve. *Voprosy jazykoznanija*, č. 3, s. 3–17.
- PHILLIPSON, R., 1992: *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- POGORELEC, B., 1965: Vprašanja govorenega jezika. *Jezikovni pogovori*. Ljubljana: DZS.
- Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny. Tom 1: 1994. Poznań: Wydawnictwo “Kupisz”.
- PRANJKOVIĆ, I., 1997: *Jezikoslovna sporenja*. Zagreb: Konzor.
- ROTAR, J., 1996: *Slovenščina in slovenstvo*. Maribor: Obzorja.
- RUŽIČKA, J., 1967: Problémy jazykovej kultúry. *Kultúra spisovnej slovenčiny*. Bratislava: Slovenská akadémia vied, s. 9–23.
- SGALL, P., 1960: Obichodno-razgovornyj česskij jazyk. *Voprosy jazykoznanija*, č. 2, s. 11–20.
- SGALL, P., 1963: K diskusi o obecné češtině. *Slovo a slovesnost* 24, s. 244–254.
- SGALL, P., 1994: Spisovnost a kultura vyjadřování. *Slovo a slovesnost*, s. 34–47.
- SGALL, P., HRONEK, J., 1992: *Čeština bez příkras*. Praha: HŠH.
- SKALIČKA, V., 1962: Poznámky o obecné češtině. *SaS*, (?). s. 201–204.
- SKVORCOV, L., I., 1980: *Teoretičeskije osnovy kul'tury reči*. Moskva.
- STARÝ, Z., 1995(a): Ve jménu funkce a intervence. Praha: Univerzita Karlova.
- STARÝ, Z., 1995(b): Jazykověda a teorie jazykové kultury. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 60–65.
- STICH, A., 1995: Česká spisovnost a nespisovnost – kořeny a přítomnost. *Spisovná čeština a jazyková kultura 1993*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, s. 49–56.
- STICH, A., 1991: O počátcích moderní spisovné češtiny. *Naše řeč*, 74, s. 57–62.
- Studia z Filologii Polskiej i słowiańskiej* 33, 1996. Instytut slawistyki Polskiej akademii nauk.
- ŠIRIAJEV, E., 1997: Obščije processy v razvitii russkogo jazyka v 1945–1995 gg. *Russkij jazyk*. Opole: Uniwersytet Opolski–Instytut Filologii Polskiej, s. 15–27.
- Teze Praškog lingvističkog kružoka, 1929. V: Jan Mukaržovski, *Struktura pesničkog jezika*, 1986. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, s. 151–191.
- TOPORIŠIČ, J., 1970: Slovenski pogovorni jezik. *Slavistična revija*, s. 55–70.
- TOPORIŠIČ, J., (1977) 1991: Mali jeziki v večjezikovni državni skupnosti s stališča zgodovine slovenskega knjižnega jezika. *Družbenost slovenskega jezika*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, s. 143–155.
- TOPORIŠIČ, J., GJURIN, V., 1981: *Slovenska zvrstna besedila*. Ljubljana: Univerza EK v Ljubljani.
- TRÁVNÍČEK, F., 1955: K otázkám jazykové normy. *Slovenská řeč*, č. 4, s. 205–209.
- URBANČIČ, B., 1960/61, 1961/62: O kriterijih pravilnosti v knjižni slovenščini. *JiS* 3, 8. s. 81–87, 241–246. *JiS* 2. s. 36–40; 7. s. 200–209.
- URBANČIČ, B., 1972: *O jezikovni kulturi*. Ljubljana: Delavska enotnost.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1988: Slovensko skladenjsko besedotvorje ob primerih zloženek. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Partizanska knjiga.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1991: Nekatera aktualna vprašanja slovenske jezikovne kulture. *XXVII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, s. 17–27.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1994: Strukturalistične prvine v slovenskem jezikoslovju prve polovice dvajsetega stoletja. *Obdobja 14*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, s. 103–115.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1995: Temeljne prvine zasnove Pleteršnikovega slovarja. *Slavistična revija* 43/4, s. 459–469.
- VIDOVIČ MUHA, A., 1996: Razvojne prvine normativnosti slovenskega knjižnega jezika. *Jezik in čas*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.

- VODUŠEK, B., 1932/33: Za preureditev nazora o jeziku. Krog, s. 66–76.
- WIERZBICKA, A., 1993: Antitotalitarnyj jazyk v polšče: mehanizmy jazykovoj samooborony. Voprosy jazykoznanija, č. 4, s. 107–126.
- ZEMSKAJA, E. A., 1997: Aktivnye tendencii slovoizvodstva. *Russkij jazyk*. Opole: Uniwersytet Opolski–Instytut Filologii Polskiej, s. 167–200.
- Z teórie spisovného jazyka 1979. Bratislava: Slovenská akadémia vied.

THE DYNAMICS OF NORMATIVE CRITERIA IN SLAVIC LANGUAGES
(FROM THE SLOVENE EXPERIENCE)

S u m m a r y

After 1945 the dialectic three-part nature of the normativity of literary language, based in Prague Structuralism – including language system, literary usage, and a criterion based on the functional principle which helps regulate the relationship between the two of them, i.e., the principle of culturedness – experienced some sort of crisis.

The political and ideological saturation of the referential world in certain communication areas of the literary language (public communication with manipulative and influential function – particularly journalism), the so called sacralization of language as a perverted struggle for linguistic (national) self-preservation of the “minority” in multinational states – a reaction to the constantly present imperialistic linguistic and cultural tendencies of the “majority” – caused the appropriation of normative criteria of literary language of one kind or another. This is a frustration of the norm with regard to the balance in the relationship between all of its components. The deep-rooted conflict between ideological language, the so called “*novojaz*”, and “*prostorechie*” (in Russian), “*obecna*” Czech, non-literary Polish, etc., which was largely publicly articulated in the period of social democratization, i.e., after 1990, and in the countries of the former Eastern block to some extent also in Khrushchev’s period (1960’s), is basically a conflict between the formally codified norm of the semiotically hollow (virtual) language of public media and the non-codified norm of the individualized language of reality.

It seems that in spite of “diglossia” within the languages and altered interlinguistic situation that emerged after the collapse of multinational and multilingual states, the “Americanization” of the Slavic world and, consequently, its languages – or perhaps just because of all this – the tendency towards original comprehension of literary norm or, rather, towards actualization of the concept of “flexible stability” from which it is derived, remains alive. This opens the possibility of a partial redefining of normativity as a reaction to the changes in social and individual communication needs.

In the social and political realities of the present time, with respect to the nation the unifying and presentational function of literary language – the function that some members of the Prague Linguistic Circle also built into the criteria of its normativity – remains vital.

DINAMIKA NORMATIVNIH KRITERIJEV V SLOVANSKIH JEZIKIH
(IZ SLOVENSKE IZKUŠNJE)

P o v z e t e k

Na praški strukturalizem izvorno vezana dialektična trisestavinska norma knjižnega jezika – jezikovni sistem, knjižna raba (uzus) in na funkcijskem principu temelječ kriterij uravnavanja razmerja med enim in drugim – načelo kultiviranosti –, je v slovanskih jezikih po I. 1945 doživela neke vrste krizo.

Političnoideološka zapolnitev referenčnega sveta določenih komunikacijskih področij knjižnega jezika (javna beseda z vplivanjsko in učinkovalno vlogo – predvsem publicistika), v večnacionalnih državah še t. i. sakralizacija jezika kot sprevržena težnja po jezikovni (nacionalni) samoohranitvi “manjšine” – reakcija na kronično prisotne imperialistične jezikovne in kulturne težnje “večine” –, je povzročila takšno ali drugačno prilagajanje normativnih kriterijev knjižnega jezika; gre za frustracijo norme glede na uravnoteženost razmerja med njenimi sestavinami. Globinsko nasprotje med ideološkim jezikom, t. i. “novojazom”, in “prostorečjem” (v ruščini), “obecno” češčino, nekknjižno poljščino idr., ki je v veliki meri javno artikulirano v času demokratizacije družbe, po letu 1990, v državah nekdanjega vzhodnega bloka deloma tudi v hruščevskem obdobju (60-ta leta), je v bistvu konflikt med formalno kodificirano normo semiotično izpraznjenega (virtualnega) jezika predvsem javnih medijev in nekodificirano normo individualiziranega jezika realnosti.

Zdi se, da kljub znotrajjezikovni “doglosiji”, pa tudi spremenjeni medjezikovni situaciji, nastali zaradi razpada večnacionalnih in s tem tudi večjezičnih držav, “amerikanizaciji” življenja slovanskega sveta in s tem seveda njegovih jezikov – ali pa morda prav zaradi vsega tega – se ohranja težnja po izvirnem pojmovanju norme knjižnega jezika oziroma po aktualizaciji koncepta “prožne stabilnosti”, iz katerega izhaja. Ta namreč odpira možnost delne redefinicije normativnosti kot reakcije na spremenjene družbene in individualne komunikacijske potrebe.

V družbenih in političnih danostih sodobnega trenutka pa ostaja v razmerju do naroda še naprej aktualna povezovalna in predstavitevna vloga knjižnega jezika, s strani nekaterih članov Praškega lingvističnega krožka vgrajena tudi v kriterije njegove normativnosti.

PLANIRANJE JEZIKA I JEZIČKA POLITIKA: PRINCIPI I TENDENCIJE
(NA PRIMERU SRPSKO–HRVATSKE RELACIJE)

MILORAD RADOVANOVIĆ (Novi Sad)

RADOVANOVIĆ, M.: Language Planning and Language Policy: Principles and Tendencies (The Case of Serbo-Croatian Relation). *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, No. 1–2, pp. 57–74. (Bratislava)

After a discussion on the inventory of Slavic sociolinguistics in general, on the previous and current sociolinguistic situation of Standard Serbo-Croatian / Standard Serbian, and the schematisation of phases in the cycle of language planning process, ten ‘optimal’ steps have been proposed.

Ovo će izlaganje predstavljati pokušaj sinteze, tačnije i rezime i selektivni zbir mojih novijih nastojanja da pišem o ovoj temi, pri čemu su svi ti moji pokušaji bili redovno, a jednovremeno, vezivani i za (a) Međunarodni naučni projekat *Savremene promene u slovenskim jezicima (1945–1995)*, rad na njemu, postignute rezultate, ocene i tumačenja tih rezultata, i za (b) 12. Međunarodni kongres slavista u Krakovu (1998), i “panel raspravu” na njemu (u “tematskom bloku”).

1. Lingvistika u XX veku.⁴¹

Prva polovina XX veka, u lingvističkoj je nauci obeležena nastajanjem i dominacijom *strukturalnih lingvističkih škola*, i u Evropi i u Americi. Druga polovina XX veka, u svetskim je razmerama obeležena dvema osnovnim opštim naučnim orijentacijama u lingvistici (uz i dalje prisutni, razrađivani strukturalizam raznih orijentacija): *generativnom lingvistikom* (sintaksičkih, semantičkih, leksičkih i drugačijih usmerenja), koja kao da ide u pravcu *kognitivnoga naučnoga objašnjenja*; i *interdisciplinarnom lingvistikom* (sociolingvističkog, psiholingvističkog, antropolingvističkog, pragmalingvističkog, i srodnih opredeljenja), koja ide, s jedne strane, ka sve većem parcelisanju lingvističke nauke, a sa druge, ka njenome, može biti, budućem objedinjavanju pod okriljem neke, za sada još uvek samo zamišljene, *kontekstualne lingvistike* (Radovanović 1997).

2. Jugoslovenska lingvistika u XX veku.

⁴¹ Ovaj, prvi deo teksta (§§ 1–3) poslužio je i kao osnova za poglavlje “Lingvistika i sociolingvistika: Planiranje jezika i Jezička politika”, u knjizi *Spisi iz kontekstualne lingvistike* (Radovanović 1997: 17–26).

Do polovine XX veka, nauka o jeziku je u ondašnjim jugoslovenskim prilikama bila čvrsto utemeljena u *tradicionalnu evropsku filologiju*. To znači da se, uglavnom, odlikovala “pozitivizmom”, “istoricizmom” i “komparativizmom” u proučavanju jezičkoga fenomena. Međutim, od poznih pedesetih i ranih šezdesetih godina ovoga veka, tadašnja jugoslovenska nauka o jeziku poprima, istina srazmerno zakasnelo, u dobroj meri odlike strukturalne lingvistike, u raznim njenim verzijama (“praškoj”, “ženevskoj”, “jelskoj” ...). *Strukturalna lingvistika* postaje, tako, ona naučna paradigma koja počinje u velikoj meri zadovoljavati zahteve “deskriptivne adekvatnosti” (njena “eksplanatorna adekvatnost” se u tadašnjim jugoslovenskim naučnim prilikama, u uslovima postojanja niza neuradenih, a osnovnih i važnih, deskriptivnih poslova, nije ni pomaljala u prvome planu). (To su doba ponajbolje zastupili autori poput Milke Ivić, Pavla Ivića, Radoslava Katičića, Dalibora Brozovića, Rudolfa Filipovića, Žarka Muljačića ...) *Generativna lingvistika* nije u ondašnjim jugoslovenskim jezičkim i kulturnim prilikama imala šansu da se ozbiljnije ustoliči u naučnom bavljenju jezikom, budući da je njen srazmerno visok stepen “eksplanatorne adekvatnosti”, iz praktičnih istraživačkih (i drugih) razloga i potreba, bio, već na prvi pogled, za to jezičko područje nedovoljno zanimljiv. *Interdisciplinarna lingvistika* se, u obliku *sociolingvistike* i *psiholingvistike* ponajviše, već od ranih sedamdesetih godina ovoga veka naovamo, dosta brzo ustoličila u lingvističkom radu na ondašnjim jugoslovenskim jezičkim, društvenim i kulturnim temama (i to sa gotovo zanemarljivim zakašnjenjem u ovom slučaju – u odnosu na odgovarajuća “svetska” zbivanja u istom pogledu). U slučaju sociolingvistike upravo – iz dva osnovna razloga: u pitanju je bila, s jedne strane gledano, nova, u naučnom smislu “moderna” paradigma koja je, s druge strane gledano, deskriptivno barem optimalno bivala adekvatna s obzirom na tadašnje izuzetno složene (i skupe) jugoslovenske jezičke, društvene, kulturne i ostale prilike (etničke, konfesionalne, političke, istorijske ...) koje su s njima, po logici stvari, po pravilu bile u manje ili više neposrednoj vezi.

2.1. *Sociolingvistika.*

Prve verodostojne nagoveštaje sociolingvistički utemeljenih pristupa naučnom proučavanju jezičke problematike, u ondašnjoj Jugoslaviji, nalazimo na samom pragu sedamdesetih godina XX veka. Najizrazitije – u radovima Dalibora Brozovića (Brozović 1970) i Pavla Ivića (Ivić 1971), premda ovi, istini na volju, još uvek i nisu bili u strogom smislu eksplicitno kao “sociolingvistički” definisani (no bili su “sociolingvistički relevantni”, premda ne i “ekskluzivno sociolingvistički”). Slede zatim, uglavnom, zbornici tekstova (Bugarski [red.] 1974; Bugarski, Ivir, Mikeš [red.] 1976). Tek onda sintetička “sociolingvistička” dela, i to prvo prevodi autora iz sveta (Fishman 1972 [1978]; Bernstein 1974 [1979]; Hymes 1974 [1980]), te za njima i originalna sintetična “sociolingvistička” dela jugoslovenskih autora (Radovanović 1986 [1979]; Bugarski 1986). (Uglavnom, u osamdesetim godinama, i jednih, i drugih, i trećih je bivalo puno – pa se ovde i neće naročito pobrojavati.) Danas se “sociolingvistički

relevantne” studije [ex-]jugoslovenskih autora (iz prethodnoga doba) mogu razvrstati u nekoliko osnovnih tematskih područja: *planiranje jezika i jezička politika*, *raslojavanje jezika*, *bilingvizam – multilingvizam – diglosija*, *jezici u kontaktu*, *verbalne interakcije*. Sa stanovišta jedne opštije sistematizacije, to su po pravilu veoma bivalente studije iz domena *makrosociolingvistike* nego iz domena *mikrosociolingvistike*:

2.1.1. *Planiranje jezika i Jezička politika.*

Moglo bi se reći da je ondašnja (SFR) Jugoslavija (kao što je, uostalom, i ova sadašnja, SR Jugoslavija) bila ekstremno zanimljiva i po složenoj jezičkoj situaciji koju je zastupala (Radovanović 1983; Radovanović 1988; Radovanović 1993; Bugarski 1987). Zato, i po definiciji stvari, *makrosociolingvističke* teme – iz područja *planiranja jezika i jezičke politike* – u ondašnjoj jugoslovenskoj “sociolingvističkoj” produkciji izrazito nadmašuju sve ostale. To je stanje bivalo podupirano i tradicionalno razvijenim filološkim radnjama na tlu ondašnje Jugoslavije – na pitanjima jezičke *norme*, *standardizacije*, “književnih”, “nacionalnih” jezika, i srodnim pitanjima.

Osnovni poslovi sadašnje jugoslovenske “sociolingvistike” (misli se na SR Jugoslaviju, i njene republike Srbiju i Crnu Goru), na području *planiranja jezika i jezičke politike* jesu: usklađivanje pravne i političke formule sa stvarnim interakcijskim, komunikacijskim i stvaralačkim obrascima i potrebama; savnjivanje slike jezičkih stanja, procesa i odnosa sa slikom etničkih, konfesionalnih, političkih, kulturnih, i širih društvenih odnosno civilizacijskih stanja, procesa i odnosa. A sve to, uz vođenje računa o funkcionalnoj specifičnosti pojedinih delova jezičke norme odnosno standardnoga jezika, u širem zahvatu – u *planiranju jezika i jezičkoj politici*, i to prvenstveno za one jezike koji se normiraju, standardizuju, to jest “planiraju”, primarno u Jugoslaviji – kao “matični”, prema jezicima koje u Jugoslaviji valja normirati, standardizovati odnosno “planirati” samo kao varijantni oblik u odnosu na njihovu “matičnu” realizaciju izvan Jugoslavije (mađarski, slovački ...). Zatim, tu je i razrada upotrebe srpskog u ulozi komunikacijskog i interakcijskog instrumenta tipa *lingua communis*, kao svojevrsnog metajezičkog posrednika u međunacionalnim interakcijama odnosno komunikacijama (i izvan domena “javne” i “službene” upotrebe jezika); pa opis i razrada *varijantnih formi*, to jest njihovih *urbano-regionalnih realizacija* u ispoljavanju srpskog (i dalje “policentričnog”) jezičkog standarda (Beograd – Novi Sad – Podgorica).

3. **Planiranje jezika i Jezička politika: Principi i tendencije.**

U raspravama ovakve vrste, već po prirodi stvari, tematika *planiranja jezika* teško da se može odvojiti od tematike *jezičke politike* (na šta će nedvosmisleno ukazati i zaključni sudovi ove studije: 7.5.). Zato upravo ovde i pribegavam složenijoj terminološkoj etiketi: “planiranje jezika i jezička politika”, tako da ona jednovremeno obuhvati i “unutrašnje” radnje “u jeziku” i “spoljašnje” radnje “sa jezikom” (“na jeziku”). Šire shvatanje, i tako isto primenjivan, ovakav pristup bi u sebe mogao uk-

ljučiti i pominjani, a poznati, pristup temi po kojem se ova dva područja imenuju etiketama tipa “planiranje korpusa” i “planiranje statusa” (7.3.). Zamišljeni spoj imenuje se, znači, složenom etiketom: *planiranje jezika i jezička politika*.⁴²

Tako shvaćeni, dakle, *planiranje jezika i jezička politika* predstavljaju samo deo “sociolingvistički relevantnih” pojava – za čiji je opis i tumačenje Jugoslavija (i ondašnja i sadašnja) upravo bila (odnosno jeste) uzoračan obrazac: kao “pluralistički”, srazmerno “skúp”, a nedovoljno efikasan obrazac (pokazalo se to barem na sudbini ondašnje Jugoslavije) – nasuprot kojem upravo stoji, i još uvek opstojava, zasad, “nepluralistički” obrazac, kao onaj u Sjedinjenim Državama Amerike, ili onaj u Francuskoj, Nemačkoj, i drugde (=jedna Država = jedna Nacija = jedan Jezik). (Da bi se videlo može li funkcionisati u osnovi “pluralistički” modeliran lingvistički obrazac Evropske Unije, valja sačekati da on uopšte i “proradi”, tj. da sa politike, dokumenata, finansija i projekata, siđe u stvarnu interakcijsku lingvističku realizaciju.)

I tako smo se upravo približili središnjem razmatranju ovoga priloga, *planiranju jezika i jezičkoj politici*, u svetlu najnovijih takvih zbivanja u *slovenskom svetu*.

4. Srpsko–hrvatska relacija: Kratak pregled problema.⁴³

Sadašnji standardni srpski jezik počeo se bio kodifikovati u prvoj polovini 19. veka, prevashodno poslom Vuka Stefanovića Karadžića (1787–1864) i Đure Daničića (1825–1880), a na novoštokavskoj (“istočnohercegovačkoj”) južnoslovenskoj dijalekatskoj bazi, koju je u to vreme zastupalo stanovništvo pretežno srpske etničke provenijencije. Prihvatanje te i takve književnojezičke norme od strane hrvatske etničke populacije (tzv. “Bečki dogovor” iz 1850, zatim “Novosadski dogovor” iz 1954, filološki rad Tomislava Maretića [1854–1938], ali i mnogi drugi događaji pre, između i posle njih) značilo je dug i komplikovan proces standardnojezičkoga približavanja i udaljavanja – u prihvatanju i sleđenju Vukovog i Daničićevog, a praktično “vukovsko-daničićevskog” jezičkoga standarda. Uz to, taj se “književni” odnosno standardni jezik specifično razvijao oko svojih glavnih, prestižnih kulturnih, etničkih, ekonomskih i političkih središta (oko Beograda i Novoga Sada, te Zagreba, Sarajeva, Podgorice). To se najočiglednije manifestovalo u nekim tendencijama. Jedna je bila stalno menjanje službenih naziva jezika, od onog *srpski*, preko onih *srpski ili hrvatski*, *hrvatski ili srpski*, *srpskohrvatski*, *hrvatskosrpski*, pa do onih najrecentnijih u 90–im godinama 20. veka, *srpski* [ponovo!], *hrvatski* (ali sada i *bosanski*). Druga je bila jasno ispoljavanje *predominacije političke volje* nad lingvističkom logikom ili

⁴² Ovdje ne pominjem i ostala mogućna terminološka rešenja, za iste ili slične pojave o kojima raspravljam, poput – “vesternizacija jezika”, “jezičko inženjerstvo”, “glotopolitika”, “modernizacija jezika”, “mikro / makro planiranje”, i tako dalje. Stoji, međutim, napomena da su svi ti alternativni nazivi pomalo i značenjski drugačije obeleženi.

⁴³ Ovaj se deo izlaganja (§§ 4–5) zasniva na odgovarajućem isečku iz razvijeniije studije na engleskom jeziku: M. Radovanović, “From Serbo-Croatian to Serbian”, *Multilingua* 18/1–2 (1999) [=Special Issue on East-Central Europe, ed. Miklos Kontra].

komunikacijskim potrebama, te projektovanje etničko-konfesionalnih (pravoslavnih, rimokatoličkih i islamskih) determinanti među jezičke činjenice. Treća se ticala nejednake distribucije pisama: tako da je stanovništvo srpske etničke pripadnosti, manjeviše postajalo dvoalfabetno, dakle i *latinično* i *ćirilično*. Nasuprot tome, stanovništvo hrvatske etničke pripadnosti ispoljavalo je težnju strožeg vezivanja za latinični alfabet. Četvrta se jasno uočljiva tendencija ticala konstituisanja urbano-regionalnim, kulturnim, etničko-konfesionalnim, nacionalnim, te političkim razlozima motivisanih *varijanata* standardnoga jezika (opet imenovanih različito, te kao “istočna” i “zapadna”, pa “beogradska” odnosno “zagrebačka”, “srpska” odnosno “hrvatska”, i sl.). Ovo poslednje je funkcionisalo tako što se uzimalo da među njima postoji širok prostor govornika sa “koegzistencijom varijanata”, “neutralizacijom varijantnih opozicija”, “ukrštanjem, mešanjem varijanata”, “međuvarijantom”, “posebnom varijantom”, ili sl. Radilo se, zapravo, o tipičnom sociolingvističkom slučaju tzv. “policentrične standardizacije”. Peta transparentna tendencija manifestovala se kao generalno naglašeniji jezički *internacionalizam* na istoku (“srpska varijanta”), prema *purizmu* na zapadu jezičke teritorije (“hrvatska varijanta”). Ovde se nećemo baviti istorijskim delom priče (za to valja pogledati, inače polemičke, i često oprečne izvore informacija: Brozović 1970; Bugarski 1987; Bugarski-Hawkesworth eds. 1992; Ivić 1971; Ivić 1984; Ivić 1990; Ivić 1991; Katičić 1997; Nejlor 1996; Radovanović ed. 1989; Radovanović ed. 1996a, 1996b), no ćemo pokušati da sociolingvističkim aparatom objasnimo prirodu zbivanja čiji je finalni događaj pojavljivanje dveju etničkih i jedne regionalne etikete u nazivima za odgovarajuće standardnojezičke varijetete.

4.1. Jezička situacija u prethodnoj i sadašnjoj Jugoslaviji.⁴⁴

“Srpskohrvatski” je jezik, sa oko 16,5 miliona govornika, zastupao oko 3/4 tadašnje jugoslovenske populacije (SFR Jugoslavija), i služio kao svojevrsni, neoficijelni *lingua communis* u javnim i privatnim interakcijama i komunikacijama raznih sorti. No, to je jednovremeno bio i maternji (primarni) jezik za Srbe, Hrvate, Crnogorce i Muslimane (u odgovarajućim republikama i oficijelno: Srbiji, Hrvatskoj, Crnoj Gori, Bosni i Hercegovini). Iako je oficijelno bivao nazivan “srpskohrvatskim”, “hrvatskosrpskim”, “hrvatskim ili srpskim”, ili sl. dvočlanim nazivima (uz “bosanskohercegovački književnojezički izraz”), počešće su urbano regionalne odnosno varijantne realizacije toga jezika (pominjana “policentrična standardizacija” njegova) u njegovim standardizovanim formama, negde i oficijelno, negde ne, imenovane i jednočlanim etničkim etiketama, i to: za Hrvate je to u pravilu bivao “hrvatski”, za Srbe i Crnogorce, često “srpski”, a za ostale je ostajao “srpskohrvatski” (za Muslimane, recimo). I te su se realizacije, sociolingvistički gledano, doista i konstituisale kao “varijante standardnoga jezika” (“srpska” / “hrvatska”, tj. “zapadna” / “istočna”, odnosno “beogradska” / “zagrebačka” uglavnom, te pominjani “bosan-

⁴⁴ Up. prethodnu napomenu, kao i Radovanović 1996.

skohercegovački književnojezički izraz”, uz poneko stidljivo ili bojažljivo, u svakom slučaju nesigurno, obaziranje i na mogućnost delovanja analogije etničkoga obrasca varijantnih deoba, u obliku one “crnogorske” na primer), te vremenom (u 80–im godinama već sasvim) postadoše oficijelni javni komunikacijski instrumenti u odgovarajućim republikama (u Srbiji i Crnoj Gori, odnosno u Hrvatskoj, te Bosni i Hercegovini), sa reperkusijama i na federalnome nivou, u obliku “prevođenja” federalnih dokumenata na sva tri ova varijantna lika. Osim slovenačkog i makedonskog (oficijelnih u tadašnjim republikama Sloveniji odnosno Makedoniji), uz tadašnji “srpskohrvatski (...)”, svi ostali su jezici bili manjinskoga tipa (mađarski, albanski, rumunski, slovački, češki, rusinski, bugarski, ukrajinski, italijanski, turski, ciganski, i dr.), u izrazitoj dijaspornoj ili pak pograničnoj situaciji, sa bilingvalnim odnosno multilingvalnim govornicima i sredinama, i u tipičnim kontaktnim situacijama. (Detaljnije o svemu ovome: Browne 1993; Bugarski 1987; Bugarski – Hawkesworth eds. 1993; Radovanović 1983; Radovanović 1988; Radovanović 1993; Radovanović 1997; Radovanović ed. 1989; Škiljan 1988.)

Rastakanjem SFR Jugoslavije, u 90–im godinama ovoga veka, SR Jugoslavija postaje zemlja sa približno dvostruko manjom teritorijom i isto tako približno dvostruko manjom populacijom u odnosu na onu prethodnu (Lučić 1995; Radovanović 1996; Radovanović 1997; Radovanović ed. 1996a, 1996b). U sadašnjoj Jugoslaviji, pak, srpski je “maternji” (primarni) jezik za oko 65% stanovništva, i ciljani, verovatni drugi jezik većine ostaloga stanovništva, sa nastavljenom funkcijom komunikacijskog posrednika tipa *lingua communis*, sa službenim nazivom “srpski”, sa dva alfabeta (ćirilicom i latinicom) nejednake oficijelne i praktične distribucije, sa i dalje (ali drugačije) “policentričnom standardizacijom”, i tako dalje (raspoložive, osobito numeričke detalje pogledati u: Lučić 1995 i Radovanović 1996).

5. Savremene promene u slovenskim jezicima (1945–1995).⁴⁵

Projekat je 1992. godine inicirao Stanislav Gajda (Institut za poljsku filologiju, Opolski univerzitet, Opole, Poljska). Projekat nosi službeni naziv *Savremene promene u slovenskim jezicima (1945–1995)*, i pod patronatom je Poljske akademije nauka i Međunarodnog komiteta slavista. Koordinator Projekta kroz sve ove godine bio je Stanislav Gajda (Opole), koordinator Potprojekta za srpski jezik (Savremene promene u srpskom jeziku: 1945–1995) – Milorad Radovanović (Novi Sad), sekretar srpskog Potprojekta, Miloš Luković (Berograd), a njegov nosilac Institut za srpski jezik SANU. Zamišljeno je da projekat traje u periodu od 1992. do 1996. godine, dok je objavljivanje njegovih konačnih rezultata planirano za 12. Međunarodni kongres slavista u Krakovu (1998). Predviđeno je bilo da svaki slovenski jezik u toj završnoj

⁴⁵ Up. razrađivanje izlaganje u: Radovanović (red.) 1996a i 1996b. Do trenutka slanja ovoga priloga u štampu, 10. marta 1998. godine, bili su, po mome saznanju, osim *srpskog* (1996), objavljeni još tomovi *bugarski* (1997) i *ruski* (1997).

prilici bude zastupljen jednim tomom definisanoga obima i strukture, pisanim na jeziku koji prikazuje, da svaki takav monografski prikaz predstavi: (a) promene društvenih i komunikacijskih prilika u kojima se dati jezik nalazi, (b) promene u varijetetima toga jezika, (c) promene u samoj jezičkoj strukturi (fonetsko-fonološke, morfološke, sintaksičko-semantičke, leksičke, stilske ...), i (d) jezička zbivanja u dijaspori. U okviru realizacije ovog međunarodnog Projekta održano je nekoliko tematskih konferencija, te nekoliko redovnih godišnjih sastanaka Koordinacionog odbora Projekta (1992–1996), uz izdavanje prigodnih tematskih publikacija, i izradu odgovarajućih podsetnikâ. A tek završna, “sintetična” sveska štampanih rezultata ovoga međunarodnog Projekta, pružiće uslove za uporedne i tipološke uvide raznih ukrštenih vrsta.

5.1. *O situaciji u slovenskim zemljama.*

Što se tiče jezičke situacije, njenoga opisa i objašnjenja u slovenskim zemljama uopšte, valjalo bi ih (kao i srpski slučaj uostalom) predstavljati na način kako sam to sâm bio predložio u podsetniku što sam ga bio izradio za potrebe celoga Projekta, dakle kao inventar sledećih pitanja i mogućih problema: (1) *Jezička situacija* (genetski bliski / udaljeni jezici; tipološki slični / različiti jezici; međujezička razumljivost; pisma, ortografije, stanje pismenosti; etničke i konfesionalne proporcije i procesi; matična pozicija i pozicija dijaspore; kompaktne / nekompaktne govorne, jezičke zajednice; bilingvizam, multilingvizam, diglosija; migracije); (2) *Jezička politika* (=“planiranje statusa”) (jezik, jezici u javnoj upotrebi; jezik, jezici u službenoj upotrebi; pravna, administrativna rešenja i jezička praksa; *lingua communis*, *lingua franca* i sl. pojave); (3) *Planiranje jezika* (=“planiranje korpusa”) – normativni (=preskriptivni) instrumenti planiranja jezičkoga standarda (ortografska, ortoepska, gramatička, semantička, leksička, stilska, pragmatička norma); (4) *Stratifikacija* (=raslojavanje) jezika (u funkcionalnoj, socijalnoj i teritorijalnoj perspektivi); (5) *Međujezički kontakti* (sa “svetskim” jezicima; s jezicima interakcijskog okruženja; sa jezikom tipa *lingua communis*; u situacijama diglosije, dijaspore i sl.; specifične kontaktne teme: internacionalizmi, evropeizmi, klasicizmi, vizantizmi, orijentalizmi, balkanizmi, mediteranizmi, karpaticizmi, slavenizmi, romanizmi, germanizmi, anglicizmi, itd.; odnos prema purizmu); (6) *Govorne* (=jezičke) *interakcije* (izbor jezika i njegovog varijeteta; stavovi prema jezicima i njihovim varijetetima; jezički prestiž; standardnojezički prestiž; principi promene koda; tipovi interakcijskih obrazaca). (Detaljniju razradu ovih odrednica čitalac će naći u: Radovanović 1994.)

Jasno, u ovom prilogu u fokusu pažnje su stavke (2) *Jezička politika* i (3) *Planiranje jezika*, uz naročito obaziranje na *srpsko – hrvatsku relaciju* u tim pogledima:

6. O knjizi Srpski jezik [na kraju veka].

U okviru postavljene teme, zamisao srpske knjige, u seriji slovenskih knjiga, bila je da se zastupe sedam oblasti lingvističkih i njima srodnih činjenica, kroz isti broj autorskih studija s fokusom na posebnim temama: Branislav Brborić (Beograd) – *Predistorija i sociolingvistički aspekti* (Retrospektiva srpsko-hrvatskoga jezičkoga

i političkog ujedinjavanja i razjedinjavanja, Rasplitanje jezičke krize u bivšoj Jugoslaviji); Ivan Klajn (Beograd) – *Leksika* (Izvori, kriterijumi i hronološke granice, Odnosi među varijantama, Strani uticaji, Opšti deo rečnika, Unutrašnja politika, Zvanični žargon i konferencijski jezik, Međunarodna politika, Privreda i finansije, Nauka, Tehnika, Saobraćaj i turizam, Kultura, umetnost i prosveta, Sredstva informisanja, Zabava i moda, Sport, Vojna terminologija, Sleng, Vulgarizmi); Dragoljub Petrović (Novi Sad) – *Fonetika* (Prozodijski sistem, Vokalizam, Vokalske grupe, Konsonantizam, Konsonantske grupe), Živojin Stanojčić (Beograd) – *Morfologija, sintaksa i frazeologija* (Nivo oblika, Nivo rečeničnih konstituenata, Nivo rečenice, Frazeologija), Miloš Luković (Beograd) – *Specijalni stilovi* (Procesi nominalizacije jezičkoga iskaza i dekomponovanje predikata, Bujanje frazeologizama, Birokratizacija jezika), Drago Ćupić (Beograd) – *Dijalekti* (Promene u dijalektima, Proučavanje dijalekata), Mitar Pešikan (Beograd) – *Pravopisna norma* (Pravopisna norma u srpskoj jezičkoj kulturi, Srpska pravopisna norma posle Drugog svetskog rata, Aktuelna načela srpske jezičke i pravopisne norme). Uza sve – opremu knjige čine redaktorski Predgovor (Milorad Radovanović, Novi Sad), rezime na engleskom (u poljskom izdanju, i na poljskom) jeziku, te predmetni i imenski registar. Razume se, za obradu i razumevanje prirode i uzroka procesa sagledanih u drugoj polovini XX veka, moralo se katkad ići i u jezičku i kulturnu starinu prethodnih vremena – barem do vremena konstituisanja vukovskog srpskog jezičkog standarda u XIX veku. Nevolju u obradi pojedinačnih tema činilo je loše stanje u ponekoj oblasti istraživanja, npr.: nedostatak detaljnijih i sistematizovanih podataka o pojavama u urbanim govorima, nepostojanje verodostojnih izvora o najnovijim populacijskim kretanjima, etničkim proporcijama i lingvopolitičkim činjenicama u devedesetim godinama, i sl., te davnašnja i opšta zapuštenost i nemarnost u delatnostima koje bi vodile brigu o srpskom narodu i njegovom jeziku u dijaspori, itd. (Otuda, predviđano poglavlje koje bi se ticalo poslednjih dveju među pobrojanim temama, u ovoj knjizi i potpuno izostaje, i to u ime uverenja da o etničkim činjenicama, i nije uputno govoriti kroz instrumente nagađanja, aproksimacija, posrednih izvora i sličnih nepouzdatih postupaka.)

6.1. *O promenama u srpskom jeziku uopšteno.*

Kada su srpski jezik i druga polovina XX veka u pitanju, razmišljanje o jezičkim promenama moglo bi ići barem u nekoliko važnijih pravaca. Prvo se nametalo pitanje da li doista za pola fizičkoga veka, odnosno za vreme osetno manje od prosečnoga ljudskoga veka danas, u uslovima normiranosti standardnoga njegovoga vida pri tom, nanos promena u srpskom jeziku može biti takav i toliki da mu se cela jedna knjiga posveti? U ovom slučaju, međutim, nesigurnosti i neverici, razume se, nije bilo mesta. Dovoljno je bilo samo se podsetiti nekih spoljašnjih činjenica vezanih za naznačeno vreme i srpski jezik u njemu: Drugi svetski rat, političke i ukupne društvene promene nakon njega, uticaj “sovjetskog” političkog i kulturnog obrasca do 1948. godine i kasnije odvajanje od njega, “samoupravno” ustrojavanje svih oblasti života u najve-

ćem delu posmatranoga perioda, srazmerno ubrzana industrijalizacija i urbanizacija, omasovljavanje školstva, nauke, izdavaštva i pismenosti uopšte, porast prosečnog obrazovnog nivoa govornika s tim u vezi, ubrzani razvoj tehnike, tehnologija, i mnogih drugih oblasti znanja, ekspanzija masovnih, osobito elektronskih medijuma u novije doba, ranije i novije masivne migracije stanovništva, međukulturni, međuetnički i međujezički kontakti i konflikti, rastakanje Jugoslavije (a s njom i mnogo čega drugog) u devedesetim godinama, raspad “istočnog bloka” i oživljavanje etničkih (“čistih”) država, sveopšta “evropeizacija” kulture pa i jezika, raslojavanje društva, pa raslojavanje jezika u socijalnom, funkcionalnom i varijantnom pogledu, razvoj terminologija, zatim razvoj lingvističke nauke i njeno otvaranje prema svetskim tokovima u metodološkom i teorijskom smislu – sve je to, razume se, a i štošta drugo uz to, sudelovalo “spolja” u oblikovanju energije za jezičke promene i u našoj moći da te promene uočimo, pratimo i tumačimo.

A gde uopšte u sadašnjem srpskom standardnom jeziku, tj. u njegovom normativnom standardnojezičkom korpusu, koji je ovde razumljivo u fokusu, očekivati da su se u odnosu na tradicionalnu normu (odnosno norme) dogodile promene? Po mojim ranijim procenama, to bi, recimo, mogao biti sledeći inventar jezičkih pojava zahvaćenih promenama: kratki akcenti, neakcentovani kvantitet, sudbina kvantiteta uopšte, prenošenje akcenta na proklitike, vokalske i konsonantske grupe, reflektovanje “jata”, pridevski vid, deklinacija brojeva, imperfekt, distribucija aorista, morfologija potencijala i pluskvamperfekta, status potencijala II i pluskvamperfekta, ponašanje gerundâ, “apsolutne” konstrukcije, nominalizacije, predikatska dekompozicija, impersonalne konstrukcije, glagolski vid, glagolski lik, glagolska rekcija, tvorbeni obrasci, frazeološki obrasci, složene vezničke formacije, udvajanje predloga, elementi analitizma u morfologiji i sintaksi, članske lekseme, padežna sinonimija, sudbina slovenskog i partitivnog genitiva, ulančavanje slobodnog genitiva, ponašanje posesivnih formi, egzistencijalne konstrukcije, rečenična intonacija, parcelacija rečenice, rečenični obrasci, poredak reči i rečenica, poredak enklitika, pozicija prideva, strukturiranje pojedinih tipova govornih činova, govornih događaja, i teksta, leksički i gramatički konektori, adaptacija posuđenica, indeklinabilni pridevi i imenice, sintaksički kalkovi, i tako dalje. U oblasti leksike, razume se – ponajviše terminologije raznih sorti! I upravo štošta od toga iz navedenoga inventara pojava (i izvan toga, i više od toga) knjiga *Srpski jezik [na kraju veka]*⁴⁶ sistematizovano i pokazuje i dokazuje, registrujući rezultate – s jedne strane, ali i aktuelne tendencije, nezavršene jezičke procese – s druge strane (ili, kako bi se to drugačije moglo reći: registrujući i “sinhroniju u dijahroniji”, i “dijahroniju u sinhroniji”).

⁴⁶ Up.: Radovanović (red.), 1996a i 1996b: 1–16; Radovanović 1997: 40–56. Za §§ 5–6.1. osnovica su bili upravo ti izvori.

6.2. *Srpski jezik između "balkanizacije" i "evropeizacije"?*⁴⁷

Ovaj deo izlaganja zasnivaće se na knjizi: *Srpski jezik [na kraju veka]* (Radovanović red. 1996a, 1996b).⁴⁸ To je bila prva takva knjiga među ostalima predviđenima (za druge slovenske jezike), pa mi je namera da tim, činilo mi se važnim povodom, sačinim rezime i tumačenje nalaza te knjige, kao njen redaktor, te koordinator srpskog dela Projekta sa kojeg je ona potekla. Drugim rečima – da postrojim činjenice koje su u toj knjizi bile uočene, da najreprezentativnije, za ovu priliku, među njima proberem, i da ih lingvistički i ekstralingvistički, upravo kroz organizaciju ovoga pregleda, i imenovanje njegovih (pod)odeljaka – interpretiram:

6.2.1. *O "balkanizaciji" eksternoj ravni:*

– usitnjavanje i umnožavanje broja južnoslovenskih (standardnih = "književnih") jezika – u drugoj polovini poslednjega veka našega milenijuma⁴⁹
– što bih teorijski tumačio glotopolitičkom "promocijom varijanata standardnih jezika u odelite standardne jezike" (= odranije "srpski" [zanim: "srpskohrvatski", "hrvatskosrpski", "srpski ili hrvatski", "hrvatski ili srpski"...], ali u najnovije vreme i "hrvatski", i "bosanski"), uz "slovenački", "bugarski", i "makedonski",⁵⁰ i dr.

6.2.2. *O "balkanizaciji" u internoj ravni:*

– progresija upotrebe konstrukcije *da* + prezent, umesto infinitiva (= *želim da radim* / *želim raditi* ...)

⁴⁷ Tekst pod naslovom "Srpski jezik na kraju veka: Između 'balkanizacije' i 'evropeizacije'", osnovom je za § 7, a trebalo bi da se do Kongresa u Krakovu pojavi u časopisu *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 40/1 (Novi Sad, 1997). Jedna njegova verzija štampana je u Radovanović 1997: 57–60.

⁴⁸ Navedena dva izdanja razlikuju se, u osnovi, po sledećem: Korice su im drugačije uređene, sa idejom poljskog izdavača da se nacionalne boje kombinuju sa nadnaslovom i naslovom toma koji je u pitanju, pri čemu je[su] naslov[i] našega toma upravo – *Srpski jezik* (u poljskom izdanju) i *Srpski jezik na kraju veka* (u beogradskom izdanju). Poljskoj verziji pridodati su: (a) kratka uvodna reč glavnog urednika serije i glavnog koordinatora celoga ovoga međunarodnoga naučnoga Projekta, Stanislava Gajde, te (b) rezime na poljskom (uz već postojeći engleski).

⁴⁹ Tako, na primer, kada je jugoslovenski stručni tim 1993. godine bio prvi put došao povodom Projekta u Poljsku, sa mnom na čelu odgovornosti, izgledalo je kao da bi on trebalo da vodi celi posao oko "srpskohrvatskoga jezika". S obzirom na ranija stanja, zbivanja i odnose, te posebno s pogledom na u to vreme itekako aktuelne promene u svemu što bi se tih stanja, zbivanja i odnosa moglo ticati – u njihovom mogućnom jezičkom i s jezičkim srodnom kakvom aspektu, bio sam sâm insistirao na stavu da se poslovi te vrste ne mogu obavljati "barem bez kolega iz Zagreba – premda ćete [rekoh] dobiti dve priče [=dve knjige] o supstancijalno istoj stvari iliti stvari – ukoliko moju sugestiju poslušate". Zatim se nameće i važno načelno opažanje da, gledano "spolja", dakle – na neki način lingvopolitički, broj slovenskih jezika u posmatranom periodu, osobito kada su njihove standardizovane verzije u pitanju, zakonomerno raste, što je, razume se, izvesno odstupanje od opštih zbivanja te vrste, u svetskim razmerama posmatranih.

⁵⁰ Razume se, politička (a ne lingvistička) volja u poslovima ove vrste *jeste po pravilu, čak i po definiciji stvari, isgleda, upravo predominantna*. Zar se, uostalom, delovanje u poslovima ove vrste gdegdje i ne zove nazivima tipa "jezičko inženjerstvo", "jezička politika", "glotopolitika", "planiranje statusa / korpusa", "planiranje jezika", "vesternizacija jezika", "modernizacija jezika", itd.

- redukovanje adjektivnih i numeričkih deklinacija (= slabljenje ili čak gubljenje jedne od dveju adjektivnih deklinacija, slabljenje ili čak gubljenje deklinacije za numeričke vrednosti *dva, tri i četiri*)
- pojavljivanje surogata članskih morfema (tipa: *neki, jedan, izvesni, dati, određeni ...*)
- “nagomilavanje” predloga (tipa: *kamen za pod glavu, haljina za po kući, toplomer za na čelo ...*)
- podrška rastu produktivnosti nekih tvorbenih obrazaca (v. kasnije)
- ugroženost tonskih i kvantitativnih opreka u prozodiji (gubljenje nenaglašenog kvantiteta, slabljenje tonskog kontrasta na kratkom naglašenom slogu...); i dr.

6.2.3. O “evropeizaciji” u eksternoj ravni:

- odbojnost preme purizmu, zapravo
- otvorenost prema internacionalizmu, drugim rečima
- otvorenost prema situacijama kultura u kontaktu, to jest
- otvorenost prema situacijama jezika u kontaktu, znači
- otvorenost prema “stranoj” leksici uopšte (pa čak i prema tzv. “kroatizmima”, npr.: *posuda, prehlada, upala, nekretnina, tekućina, konobar ...*), posebno
- otvorenost prema terminologijama (pa i onima ranije “varijantno obeležanim”), zatim
- otvorenost prema adaptaciji imena iz jezika sveta vlastitom fonetsko-fonološkom, morfološkom i tradicionalnocivilizacijskom obrascu, a posebno
- otvorenost prema latiničnom i ćiriličnom pismu, te njima posredovanim transkripcijama i transliteracijama
- izrazita podatnost supstituisanju ruralnih govora urbanima (npr.: Beograd, Novi Sad, Niš, Podgorica ...); i dr.

6.2.4. O “evropeizaciji” u internoj ravni:

- aktuelna preplavljenost leksikona internacionalizmima, u svakom slučaju “evropeizmima”, a naročito “anglicizmima”
- dinamičan razvoj nekih specijalnih funkcionalnih stilova (tipa: pravnog, administrativnog, političkog, naučnog, publicističkog ...)
- internacionalizacija terminologija
- procesi nominalizovanja iskaza (tipa *uradio sam to iz neznanja / iz ljubomore* umesto *uradio sam to jer nisam znao / jer sam bio ljubomoran ...*), a s tim u vezi i
- procesi dekomponovanja predikata u njima (tipa *imam mišljenje* ili čak *mišljenja sam*, umesto *mislim ...*)
- usložnjavanje i umnožavanje vokalskih i konsonantskih grupa u fonologiji, pod uticajem tuđica prevashodno (tipa: *koautor, neeuklidski, radioaktivnost, ..., protestantstvo, kapitulantstvo, angstrom ...*); i dr.

6.2.5. Kad “balkanizmi” i “evropeizmi” koincidiraju.

Razume se, a osobito u domenu gramatike, to jest morfologije i sintakse ponajviše, područja, procesi i rezultati procesa “balkanizacije” i “evropeizacije” – počesče koincidiraju, što nalaže istraživanja i tumačenja posebne vrste. Takvi su procesi, na primer:

– tvorbeni obrasci za složenice u nazivima tipa *Sava centar, diskurs analiza, rok muzika...*

– indeklinabilnost prideva tipa *super, maks, instant, roze...*

– indeklinabilnost imenica tipa *madam, ledi, ser, mis...*; i dr.

6.2.6. *Sve u svemu*

Ovim aktuelnim povodom želeo sam ukazati samo na neka opšta jezička (pa i kulturna) pitanja za koja mislim da su sada opremljena i nekim konkretnim pokazateljima – kao mogućnom osnovom za istraživanja različitih, lingvističkih i ekstralingvističkih, “balkanističkih” i “evropeističkih” vrsta. Za sada, dakle, pred nama imamo svedočanstvo stanja i zbivanja u procesima jezičkih promena koje su u toku – u obliku knjige *Srpski jezik [na kraju veka]. Sinhroniju u dijahroniji, odnosno dijahroniju u sinhroniji* – mislim, u ponajboljem smislu tih poznatih reči.

7. A kako je to ‘srpski’ (p)ostao ‘srpski’?⁵¹

Kada su standardni slovenski jezici u pitanju, srpsko–hrvatska relacija čini se sasvim specifičnom po političkim događajima, lingvističkom statusu i nomenklaturi jezika u posmatranom odseku vremena. Preneću, stoga, ovde najvažnije delove rasprave naročito rađene za potrebe Projekta, u kojoj sam pokušao suštinu tih zbivanja racionalno opisati i protumačiti (Radovanović 1995). (Uostalom, ovaj je celi Projekat 1992. godine bio i začeo etiketom “srpskohrvatski” u listi slovenskih jezika kojih se ticao, da bi se od 1994. godine pojavile dve odelite etikete u istoj listi jezika, “srpska” i “hrvatska”, što će, posledično, rezultirati i dvema knjigama o supstancijalno istoj temi.)

7.1. Pošto su se postupci jezičke politike i procesi planiranja jezika, koji se tiču doskorašnjeg “srpskohrvatskog standardnog jezika i njegovih varijanata”, u našoj recentnijoj prošlosti i u sadašnjosti tipološki bitno izmenili u odnosu na gotovo dva veka drugačijih političkih, društvenih, kulturnih, komunikacijskih, etničkih i lingvističkih prilika, zamisli i prakse – smatram da mi stručna savest nalaže da ovim povodom dopunim, prokomentarišem (i možda preispitam) neke svoje ranije teorijske poglede i sistematizacije (iz poslednjih dvadesetak godina) – u oblasti lingvistički relevantnih činjenica i odnosa, stanja i procesa upravo u području “jezičke politike i planiranja jezika”.

⁵¹ Temelj ovoga dela priloga (§ 7) jesu odgovarajući tekstovi iz: Radovanović 1995; Radovanović (red.), 1996a i 1996b: 1–16; kao i Radovanović 1997: 40–56.

7.2. Od 1979. godine naovamo (Radovanović 1986 [1979]) jasnije sam bio počeo publikovati svoje shvatanje o planiranju jezika kao kontinuiranom procesu razloženom u sled sukcesivnih “koraka”, predstavljenih metaforom “kruga” od desetak faza odnosno postupaka u njemu, koji tako, zapravo, i “zatvaraju odnosno otvaraju” ukupni proces planiranja jezika. Predlagao sam, dakle, kao “idealni” model – niz takvih faza / postupaka u procesu planiranja jezika, uspješnije ili manje uspješno ostvarivanih (ili neostvarivanih), katkad sažimanih ili hronološki poremećenih – i u našem, “srpsko-hrvatskom”, tj. “srpskom” i “hrvatskom” standardnojezičkom slučaju (odnosno slučajevima) – da bih ga (tj. njih) koliko-toliko validno i opisao i objasnio: *selekcija* (=odabiranje), *deskripcija* (=opisivanje), *preskripcija* (=propisivanje), *elaboracija* (=razrađivanje), *akceptacija* (=prihvatanje), *implementacija* (=primenjivanje), *ekspanzija* (=širenje), *kultivacija* (=negovanje), *evaluacija* (=vrednovanje), *rekonstrukcija* (=prepravljavanje) [up. Prilog 1].⁵² Pri tom sam predviđao “p r i r o d n o z a t v a r a n j e” ovoga kruga faza / postupaka u kontinuirani proces – preko segmenata neposredne *deskripcije*, *preskripcije* ili *elaboracije* novonastalih standardnojezičkih pojedinosti (leksičkih i gramatičkih) – dopustivši, uz sve rečene ograde, kao “i z n i m n i” slučaj, i mogućnost “o t v a r a n j a” toga kruga u segmentu *selekcije* (= vraćanje na polazišnu tačku, tj. ponovo na izbor jezika ili nekog njegovog varijeteta poput dijalekta, sociolekta ili *varijante* za osnovicu standardnojezičke norme).

7.3. Zagrebački lingvista, teoretičar jezika, Dubravko Škiljan je 1988. godine (Škiljan 1988), u knjizi *Jezična politika*, moje teorijsko razmatranje i sistematizovanje procesa planiranja jezika uopštio, njegovim uklapanjem u okvir poznatog Klosovog razvrstavanja, pa je, tako, predložene segmente *akceptacije*, *implementacije*, *ekspanzije* i *kultivacije* uvrstio u “p l a n i r a n j e s t a t u s a” (što bismo, onda, u još uopštenijem sistemu lingvističkih etiketa mogli nazvati i *jezičkom politikom* u užem smislu), dok je bezmalo sve ostale predložene segmente, dakle *deskripciju*, *preskripciju*, *elaboraciju*, *evaluaciju* i *rekonstrukciju* svrstao, konzekventno, u “p l a n i r a n j e k o r p u s a” (što bismo, onda, u onom uopštenijem sistemu lingvističkih etiketa mogli nazvati i *planiranjem jezika* u užem smislu). Pri svemu tome, dakle, i Škiljan izdvaja,

⁵² Uproščeno rečeno, da se podsetimo: Moraš prvo odabrati šta ćeš smatrati svojim (javnim) jezikom, kojim ćeš, dakle, (javno) pisati i govoriti, zatim taj idiom moraš opisati, te ga propisati (“opisni / propisni” rečnici, gramatike, pravopisi...), zatim moraš razraditi ono za šta si se odlučio i čime raspolažeš (učiniti taj jezik “sintaksički gipkim”, “terminološki dostatnim”...), prihvatiti ga službeno i neslužbeno u životu (pišući poeziju i pričajući tračeve...), i rasprostriti u svim životnim sferama, i “horizontalno”, i “vertikalno”, dakle, i u “prostoru” (misli se na dijalekte), i u “rasponu” (misli se na sociolekte), a stalno ga negovati (kroz školu, masovne medije...), vrednovati (kroz lektorski, filološki posao...), te prepravljati (kroz akademijske, ministarske ili slične autoritete). Time se, zapravo, samo zatvara krug postupaka u normativnim delatnostima i stvaranju standardnog jezika, i obezbeđuje prerastanje sukcesije postupaka u kontinuirani (ciklični) proces, tj. u delatnost koju zovemo “planiranje jezika”.

kao u ovom pogledu sasvim specifičan, upravo segment *selekcije*, smatrajući ga za “kariku između ovih dvaju planiranja” (Škiljan 1988: 47–48). [Up. *Prilog 1.*]

7.4. Da bih u novonastalim političkim, društvenim, kulturnim, komunikacijskim, etničkim pa i lingvističkim prilikama prividni paradoks “srpsko-hrvatskog”, tj. “srpskog” i “hrvatskog” standardnojezičkog slučaja (odnosno slučajeva), drugim rečima – paradoks dojučerašnjeg “srpskohrvatskog standardnog jezika i njegovih varijanata”, mogao dosledno u postavljenom teorijskom okviru obrazlagati, u modelu koji sam predlagao, u prostor “zatvaranja / otvaranja kruga” u procesu planiranja jezika sada bih uvrstio jedno dodatno polje zbivanja, sa pet “novih” faza / postupaka [up. *Priloge 1 i 2*]. Ovo mi je, naime, potrebno da bih koliko-toliko validno mogao opisati i objasniti kako se to u hrvatskom slučaju taj “krug o t v o r i o” upravo u onom “i z n i m n o m” segmentu *selekcije*, a u srpskom se slučaju nastavio “p r i r o d n o z a t v a r a t i” u segmentima *deskripcije*, *preskripcije* ili *elaboracije* (ovisno o konkretnim leksičkim i gramatičkim pojedinostima koje su u pitanju). U krajnjem, to bi moglo poslužiti i da se pokuša makar objasniti kako je to, “na kraju puta”, “hrvatska (=‘zapadna’, ‘zagrebačka’) varijanta standardnog srpskohrvatskog jezika”, uz relativno burne unutarjezičke lomove i prekrajanja, napokon p r o - m o v i s a n a u novi, odeliti “standardni (=‘književni’) hrvatski”, dok je ona druga, “srpska (=‘istočna’, ‘beograd-ska’) varijanta standardnog srpskohrvatskog jezika”, posledično, budući *post festum* r e n o m i n o v a n a, time konačno, ali i bez burnih unutarjezičkih lomova i prekrajanja, i d e z i n t e g r i s a n a iz gotovo dvovekovnog “zajedništva”, te tako i sama p r o m o v i s a n a u odeliti “standardni (=‘književni’) srpski”? Ujedno, mislim, ovakvim postupkom bi se i podosta toga moglo objasniti i sistematizovati u istoriji ne samo “srpske” nego i “hrvatske” uloge u sleđenju “v u k o v s k o g” – dakle po provenijenciji imanentno “s r p s k o g” – novoštokavskog standardno(književno)jezičkog koncepta u protekla dva veka, odnosno, da se poslužim ovde formulacijom zasnovanom na igri reči iz podnaslova ovoga odeljka – “k a k o j e t o ‘s r p s k i’ (p) o s t a o ‘s r p s k i’”? Dakle, to bi bile sledeće dodatne faze i postupci [up. *Prilog 2*]:

Integracija – Varijacija – Polarizacija – Dezintegracija – Promocija.

S povremenim oscilacijama ove ili one vrste, većeg ili manjeg stepena, u ostvarivanju pobrojanih procesa, njihove bi se relativne hronološke pregrade, kao grubi okviri rasprostiranja osnovnih tendencija samo, mogle omeđiti prvom polovinom 19. veka (=integracija), drugom polovinom 19. veka (=varijacija), vremenom od početka do šezdesetih godina 20. veka (=polarizacija), vremenom od sedamdesetih do kraja osamdesetih godina 20. veka (=dezintegracija), i aktuelnim devedesetim godinama 20. veka (=promocija). [Up. *Prilog 3.*] Sve to, razume se, s napomenom da bi se ovde fokusiranim “srpsko-hrvatskim” standardnojezičkim oprekama, kroz sve ovo vreme, kroz sve te faze i postupke, mogao priključiti, u njegovom zasad ipak nedovoljno lingvistički jasno iscertanom rezultatu, i danas već, barem sa stanovišta jezičke politike, sasvim aktuelni – “bosanski” (ili kako slično imenovani, ali manje ili više jasno ili nejasno odeliti) standardnojezički “entitet” – kao lingvistički i politički “planirana

promocija”, tj. sadašnja i buduća zamena, za gotovo dojučerašnju spontanu “neutralizaciju” odnosno “ukrštanje” manje ili više jasnih ili nejasnih “srpsko-hrvatskih” varijantnih opreka.⁵³

7.5. Što se tiče nekih mogućnih generalnih zaključaka, zasad se, iz izloženog, nameću sledeći među opštijima:

a. Identifikovanje standardnih jezika, njihovo imenovanje i pobrojavanje ovise više o političkoj volji i političkim zbivanjima, no o lingvističkim nalazima i činjenicama, te komunikacijskim zakonitostima i potrebama.

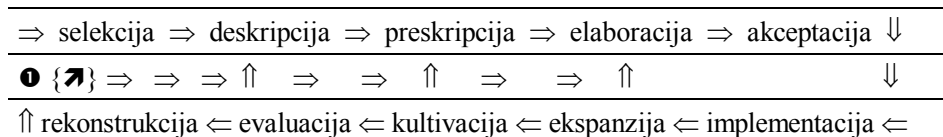
b. Za standardne jezike, shodno prethodnom, jednako su mogući i procesi “integracije”, odnosno “varijacije”, “polarizacije”, “dezintegracije”, te “promocije” (varijeteta tipa etnički markiranih varijanata, prestižnih sociolekata, urbano regionalnih realizacija ...).

c. Pokazuje se, pri tom, da su agensi političke volje u lingvističkim stvarima (standardno)jezičke naravi, skloni projektovanju aktuelne političke volje u nekakvu zamišljenu, pa onda hipostaziranu činjeničnu prošlost.

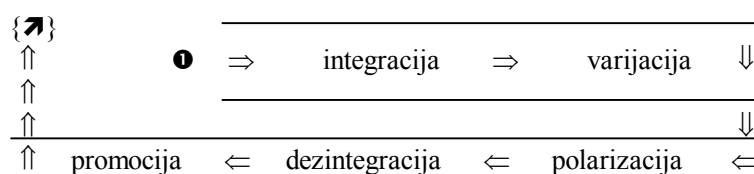
d. Bilo kako bilo, u tom je smislu praktično i nemoguće izdvojiti oblast(i) znanja odnosno delovanja, koje obično imenujamo *Planiranjem jezika* i *Jezičkom politikom*.

⁵³ Predstavljeni generalni, idealni model planiranja jezika, dakle, kada se sučeli sa specifičnim, konkretnim, realnim slučajem planiranja jezika, a u sprezi s jezičkom politikom – nužno je, za svaki takav slučaj, opremiti i komentarima i dopunama (za svaku fazu, za svaki postupak).

Prilog 1

Prilog 2

Prilog 3

Integracija = inaugurisanje novoštokavskog standarda (1. pol. XIX v.)
Varijacija = inaugurisanje urbano-regionalnih uzusa u rang prestižnih standarda (2. pol. XIX v.)
Polarizacija = inaugurisanje teritorijalnih / nacionalnih varijanata standarda (od poč. XX v. do kraja 60-ih g.)
Dezintegracija = inaugurisanje varijanata u rang prestižnih standarda (70-ih i 80-ih g. XX v.)
Promocija = inaugurisanje odelitih standardnih jezika (90-ih g. XX v.)

L i t e r a t u r a

- Bernstein, B. 1974 [1979]. *Class, Codes and Controll. Vol. I. Theoretical Studies towards a Sociology of Language*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Brozović, D. 1970. *Standardni jezik. Teorija, usporedbe, geneza, povijest, suvremena zbilja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Browne, W. 1993. "7 Serbo-Croat". In: *The Slavonic languages*. Eds. B. Comrie, G. Corbett. London – New York: Routledge. 306–387.
- Bugarski, R. 1986. *Jezik u društvu*. Beograd: Prosveta – XX vek.

- Bugarski, R. 1987. "Politique et aménagement linguistiques en Yougoslavie". In: *Politique et aménagement linguistiques*. Ed. J. Maurais. Québec – Paris: Conseil de la langue française – Le Robert. 417–452.
- Bugarski, R. (red.). 1974. *Jezik i društvo*. Beograd: Kultura 25.
- Bugarski, R., Ivir, V., Mikeš, M. (red.). 1976. *Jezik u društvenoj sredini. Zbornik radova sa konferencije "Jezik i društvo"*. Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Jugoslavije.
- Bugarski, R., Hawkesworth, C. (eds.). 1992. *Language Planning in Yugoslavia*. Columbus, Ohio: Slavica Publishers.
- Fishman, J. 1972 [1978]. *The Sociology of Language. An Interdisciplinary Social Science Approach to Language in Society*. Rowley, Massachusetts: Newbury House.
- Fishman, J. (ed.). 1974. *Advances in Language Planning*. The Hague – Paris: Mouton.
- Hymes, D. 1974 [1980]. *Foundations in Sociolinguistics. An Ethnographic Approach*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Ivić, M. 1976. "Linguistic Theory in Yugoslavia". *Theoretische Linguistik in Osteuropa*. Eds. W. Girke, H. Jachnow. Tübingen: Max Niemeyer Verlag. 217–233.
- Ivić, M. 1996. *Pravci u lingvistici. Osmo izdanje*. Beograd: XX vek.
- Ivić, P. 1971. *Srpski narod i njegov jezik*. Beograd: Srpska književna zadruga.
- Ivić, P. 1984. "L'évolution de la langue littéraire sur le territoire linguistique serbo-croate". *Revue des études slaves* 56/3. Paris. 313–344.
- Ivić, P. 1990. *O jeziku nekadašnjem i sadašnjem*. Beograd – Priština: BIGZ – Jedinstvo.
- Ivić, P. 1995. "Smisao zbivanja u istoriji književnog jezika Srba". *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 23. Novi Sad. 15–30.
- Katičić, R. 1997. "Undoing a 'unified language': Bosnian, Croatian, Serbian". In: *Undoing and Redoing Corpus Planning*. Ed. M. Clyne. Berlin – New York: Mouton de Gruyter. 165–191.
- Lučić, M. 1995. *The Status and Rights of Minorities in Vojvodina*. Novi Sad: The Provincial Bureau of Information.
- Nejlor, K. 1996. *Sociolingvistički problemi među Južnim Slovenima*. Beograd: Prosveta.
- Pranjković, I. 1993. *Kronika hrvatskoga jezikoslovlja*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Radovanović, M. 1983. "Linguistic Theory and Sociolinguistics in Yugoslavia". *International Journal of the Sociology of Language* 44/6. Amsterdam. 55–69.
- Radovanović, M. 1986 [1979]. *Sociolingvistika*. Novi Sad: Dnevnik – Književna zajednica.
- Radovanović, M. 1988. "Yugoslavia". In: *Sociolinguistics: An International Handbook of the Science of Language and Society*. Vol. 2. Eds. U. Amon, N. Dittmar, K. J. Mattheier. Berlin – New York: Walter de Gruyter. 1303–1308.
- Radovanović, M. 1990. *Spisi iz sintakse i semantike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića – Dobra vest.
- Radovanović, M. 1993. "Yugoslavia: Language Situation". In: *The Encyclopedia of Language and Linguistics. 1–10*. Eds. R. E. Asher, J. M. Y. Simpson. Oxford – New York – Seoul – Tokyo: Pergamon Press. 5077–5078.
- Radovanović, M. 1994. "Inventar tema važnih za prikazivanje sociolingvističkih prilika u slovenskim zemljama". *Zbornik Matice srpske za filologiju i lingvistiku* 37/1–2. Novi Sad. 529–532.
- Radovanović, M. 1995. "Faze (dez)integracije srpske standardnojezičke norme. Ili: Kako je 'srpski' (p)ostao 'srpski'". U: *Języki słowiańskie 1945–1995. Gramatyka – Leksyka – Odmiany. Materiały międzynarodowej konferencji naukowej. Opole, 20–22. 09 1995 r.*. Red. S. Gajda. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej. 15–19.
- Radovanović, M. 1996. "Yugoslavia: Multilingual, Multinational, Multicultural Community". In: *Conferencia: Las lenguas en la Europa de la diversidad. (Madrid, 15 y 16 de diciembre, 1995.) Palacio de Congresos. Patrocinada por: Comisión Europea – Ministerio de Educación y Ciencia – Instituto Servantes. Colaboran: Fundación José Ortega y Gasset – Universidad de Alcalá*. Madrid. 47–48.

- Radovanović, M. 1997. *Spisi iz kontekstualne lingvistike*. Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Radovanović, M. (ed.). 1989. *Yugoslav General Linguistics*. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins.
- Radovanović, M. (red.). 1996a. *Srpski jezik na kraju veka*. Beograd: Institut za srpski jezik SANU – Službeni glasnik.
- Radovanović, M. (red.). 1996b. *Srpski jezik*. Opole: Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej.
- Škiljan, D. 1988. *Jezična politika*. Zagreb: Naprijed.

LANGUAGE PLANNING AND LANGUAGE POLICY: PRINCIPLES AND TENDENCIES
(THE CASE OF SERBO – CROATIAN RELATION)

S u m m a r y

After a discussion on the inventory of (Slavic) (socio)linguistics in general, on the previous and current sociolinguistic situation of Standard Serbo-Croatian / Standard Serbian, and the schematisation of phases in the cycle of language planning process, ten 'optimal' steps have been proposed: *selection, description, prescription, elaboration, acceptation, implementation, expansion, cultivation, evaluation, and reconstruction*. Any standard language should satisfy most of the suggested steps. In the case of Standard Serbian, five 'new' explanatory steps should be added to the proposed schematisation – as an indispensable accessory tool for understanding principles and tendencies underlying the Serbian-Croatian relation: *integration, variation, polarization, disintegration, and promotion*.

In addition, the author points out to some general linguistic (and cultural) issues – which are now, it seems, equipped with certain concrete language indications – as a possible basis for the investigation of different, linguistic and extralinguistic, 'Balkanistic' and 'Europeanistic' trends. For example, the 'Balkanization', among other features, includes the growing number of the South Slavic (standard) languages (Slovenian, Bulgarian, Macedonian, Serbian, Croatian, Bosnian ...), the reduction of the adjectival and numerical declensions, etc., while the 'Europeanization' includes openness towards internationalisms in the lexicon (vs. 'purism'), cultures and languages in contact, nominalizations in syntax, urban dialects, as well as many other phenomena.

DYNAMICKÉ POLSTOROČIE VO VÝVINE SLOVANSKÝCH JAZYKOV

JÁN BOSÁK (Bratislava)

BOSÁK, J.: A Dynamic Half Century in the Development of the Slavonic Languages. *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, No. 1–2, pp. 75–80. (Bratislava)

The main results reached during the twenty years period of work of The International Commission on the Slavonic Literary Languages researching the language as an social-communicative system are compared with international project *The Contemporary Changes of the Slavonic Languages (1945–1995)*.

1. Opakované spoločenské (a v podstate aj spoločné) zmeny v živote slovanských národov po roku 1945, zakcelované zásadným politickým obratom po r. 1989, významne ovplyvnili jazykovú situáciu v národných a štátnych spoločnostiach, vyvolali zmeny vo vzťahoch medzi jazykmi (slovanskými aj neslovanskými), ako aj vo vnútornej funkčnej štrukturácii národných jazykov (najmä vo vzťahu písaného spisovného jazyka a hovoreného jazyka v polooficiálnej komunikácii smerujúcej k celospoločenskosti). Tieto zmeny majú rozličný dosah aj rozličnú hĺbku a prejavujú sa nielen v jazykovom systéme a v jazykových normách (napríklad aktuálna potreba vymedziť aj komunikačné a štýlové normy), v jazykových rovinách (skúmanie ich súčinnosti i protipohybu), ale sa odrážajú aj v jazykovej kompetencii nositeľov jazyka, ako aj v živote celého jazykového (národného) spoločenstva. Tieto zmeny sú v rozličnej šírke i hĺbke predmetom spoločného výskumného projektu *Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)*,⁵⁴ na čo – ako sa dnes ukazuje – už nestačia len metódy doterajšieho (prevažujúceho) “klasického” konfrontačného, resp. porovnávacieho výskumu.

Na súčasnom stupni bádania sa ukazuje, že analýzu národných jazykov len v podobe “klasických” teórií spisovného jazyka a len s aplikáciou “striktného” (izolovaného) jazykovosystémového prístupu je nevyhnutné doplniť o rozsiahlejšie a komplexnejšie sociolingvistické, komunikačné a psycholingvistické zistenia. Hoci vývinové tendencie v slovanských jazykoch sú v globále analogické, rozsah naznačených bádání v jednotlivých slovanských lingvistikách je dosť rozdielny. V tejto situácii je preto aktuálne porovnať, aká je metodologická kompatibilita (v prevažnej miere

⁵⁴ O genéze a postupe prác na projekte sme informovali pred jeho dokončením (Bosák, 1995 a); v tomto čísle (s. 5–12) ho predstavuje najpovolanejší – jeho iniciátor a hlavný organizátor prof. S. G a j d a.

realizovaného) medzinárodného slavistického projektu *Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)* s dosiahnutými výskumnými – a najmä metodologickými – výsledkami Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky pri Medzinárodnom komitáte slavistov, ktoré predstavovali istú spoločnú výskumnú bázu od začiatku fungovania tejto komisie až po jej zníženie aktivity – paradoxne najmä po roku 1989.⁵⁵

2. Teória spisovných slovanských jazykov od založenia komisie sa od 70. rokov budovala na “klasických” východiskách Pražského lingvistického krúžku, ktoré podstatne rozšírila o nové dimenzie sociálno-komunikačné. Východiskom opisov sa stal pojem *jazyková situácia*, rešpektujúci sociálnu stratifikáciu a teritoriálnu diferenciáciu príslušného jazykového spoločenstva. Pritom pod jazykovou situáciou sa rozumela nielen sama “skladba” daných komponentov, ale predovšetkým ich vzájomné vzťahy realizované v komunikácii. K štruktúrnym jazykovým útvarom (formám) sa rovnocenne “pričlenili” (resp. ich aj nahradili) presnejšie definované *variety*. K sociolingvistickému prístupu sa pridružil aj komunikačný – základné pojmy teórie spisovného jazyka sa začali “verifikovať” cez *komunikačné situácie*. Polyfunkčnosť spisovného jazyka sa merala nielen stupňom rozvitosti jeho štýlov, ale aj počtom a typom komunikačných situácií, v ktorých vystupuje ako prestížny útvar. Norma sa charakterizovala nielen podľa jej protirečivého vzťahu ku kodifikácii, ale jednotnosť, záväznosť a pružná stabilita normy sa posudzovala aj v závislosti od komunikačných situácií. V klasickej teórii spisovného jazyka sa síce uvažovalo s variantnosťou jazykových prostriedkov, teoreticky aj metodologicky našla však *variantnosť* svoj výraz až vtedy, keď sa pri posudzovaní diferencií v spisovnej norme začala brať do úvahy komplexne variantnosť na osi vývinovej, regionálnej a sociálnej, ako aj dôsledky variantnosti samotných jazykových útvarov (variet). Zisťovanie *postojov* účastníkov komunikačných aktov, ich prijímanie a hodnotenie spisovných noriem a kodifikácií sa stalo ďalším dôležitým kritériom “revitalizovanej” teórie spisovného jazyka. Inventáru prostriedkov spisovného jazyka začali konkurovať prostriedky *bežného hovoreného jazyka*, ktorý začal získavať prestížne postavenie v niektorých komunikačných sférach.

Predmetom teórie spisovného jazyka sa stal výskum fungovania spisovného jazyka v spoločenskej komunikácii, presnejšie teda to, ako sa toto fungovanie prejavuje

⁵⁵ Podiel práce komisie na riešení problematiky slovanských spisovných jazykov súhrnne zhodnotil jej predseda (do r. 1993) A. J e d l i č k a (1993). Komisia vydala 6 samostatných tematických zborníkov, z ďalších 6 zasadnutí sa publikovali materiály v časopisoch alebo vo väčších zborníkoch. K IX. medzinárodnému zjazdu slavistov r. 1983 v Kyjeve komisia vydala zborník *Formirovanije slavianskich literaturnych jazykov: teoretičeskije problemy* (1983), v ktorom autori podľa jednotnej osnovy, vychádzajúcej z projektu prijatého r. 1972 v Skopje (porov. zborník *Govornite formi i slovanskite literaturni jazyci*, 1973) hodnotili stav v skúmaní slovanských spisovných jazykov od 30. rokov po súčasnosť. Ako je nám známe, je to doteraz jediná práca takéhoto druhu, žiaľ, pre svoj interný charakter vydania takmer nedostupná.

na štruktúrnych znakoch spisovného jazyka a na jeho funkčnej a štýlovej diferenciacii. Na rozdiel od ostatných lingvistických disciplín teória spisovného jazyka sa zameriavala na zisťovanie funkčnej a štruktúrnej konkurencie vzájomne koexistujúcich javov v jazykovom systéme – na *synchronnu dynamiku*. Pritom nešlo iba o skúmanie konkurencie variantných prostriedkov v jednotlivých jazykových rovinách (pomer tradičných a inovačných prvkov v norme), ale rovnako aj na úrovni komunikačných útvarov (komunikačná konkurencia spisovného jazyka a nespisovných útvarov).

Medzinárodná komisia pre slovanské spisovné jazyky má rozhodujúci podiel na tom, že sa spomínané základné pojmy teórie spisovného jazyka stali výskumným “inštrumentárium” v podstate v každom slovanskom jazyku. Na jednej strane slúžili ako východisko konfrontačného a typologického štúdia, na druhej strane prispievali k zvýšeniu poznatkového fondu získaného týmto výskumom. Metodologické aktivity komisie takýmto spôsobom poskytovali základnú orientáciu v analýze čoraz diferencovanejšieho predmetu bádania. Preto nedochádzalo k nijakému “konfliktu záujmov” medzi metodologickým smerovaním komisie a napríklad široko sa rozvíjajúcim socio-lingvistickým výskumom.

Práca komisie mala vyvrcholiť syntetickým projektom *Charakteristika súčasných slovanských spisovných jazykov* (koordinátori projektu A. Jedlička – J. Bosák – Z. Trösterová), v ktorom sa mala komplexne a konfrontačne predstaviť problematika typológie slovanských spisovných jazykov, vývinové procesy od ich vzniku až po súčasnosť, chápanie a vymedzenie hraníc súčasného spisovného jazyka, stratifikácia národného jazyka v špecifickej jazykovej situácii, typológia noriem, variantnosť noriem a normových prostriedkov, štýlová diferenciacia spisovného jazyka a ďalšie aktuálne otázky. Žiaľ po spoločensko-politických zmenách v slovanských krajinách po r. 1989 sa tento projekt z rozličných príčin (najmä mimojazykových) nemohol realizovať (podrobnejšie Bosák, 1994). Aj pri všetkej skromnosti možno konštatovať, že teoreticko-metodologické výsledky viac ako dvadsaťročného bádania Medzinárodnej komisie pre slovanské spisovné jazyky poslúžili ako dobrý a solidný základ pre projekt *Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)*.

3. Doterajšie výskumy v slovanských jazykoch ukazujú, že:

- zmeny v sociálnej štruktúre spoločnosti majú rozhodujúci vplyv na vzájomné pôsobenie a interferencie príslušných jazykových podsystemov (variet, útvarov, idiómov), pričom nejde ani tak o kvantitatívne parametre, lež skôr o kvalitatívne zmeny: dynamické javy práve v týchto formáciách vyvolávajú pohyb v normách (resp. ešte výraznejšie v mikrosystemoch spisovného jazyka);
- vznikajú viaceré prechodné formy (poloútvary, polodialekty, interdialekty, semivariety, “štandardy” a pod.), a to najmä pri komunikácii v mestách, kde dnes žije väčšina obyvateľstva a zväčša z rozdielnych regiónov;
- narastá polyfunkčnosť spisovného jazyka, realizuje sa jeho potenciálna polyvalentnosť, rozširuje sa (až neúmerne) počet štýlov aj žánrov;

- dominantné postavenie jazyka umeleckej literatúry pri posudzovaní úrovne komunikácie prebral jazyk náučnej (vedeckej, odbornej, popularizačnej) literatúry a jazyk (hovorenej i písanej) publicistiky;
- doteraz nevidaný vplyv neslovanských jazykov (najmä angličtiny) sa prejavuje maximálne internacionalizovaným vyjadrovaním v oblasti výpočtovej techniky, finančnictva a riadenia, ale aj “masívnejšie” v oblasti zábavnej hudby, športu a tzv. masovej kultúry;
- zužuje sa komunikačná funkcia tradičných územných dialektov, ktoré však neprestávajú prirodzene vplývať na spisovný jazyk najmä v oblasti fonetiky a syntaxe;
- atakďalej.

Tieto zistenia, vrátane viacerých vývinových tendencií, sú viac alebo menej dobre známe, v jednotlivých lingvistikách sa viac alebo menej akceptujú, doteraz sa však málo reflektujú najmä v opisoch jednotlivých slovanských jazykov:

- hoci sa uznáva sociálny charakter jazyka, sama sociolingvistika v hierarchii lingvistických disciplín zaujíma skôr nižšiu pozíciu a výsledky sociolingvistických výskumov (reálne existujúce varianty) sa pri kodifikácii neraz “obchádzajú”;
- hoci hovorené komunikáty (texty) tvoria prevažnú časť komunikácie (podľa niektorých odhadov vyše 90%), doteraz sa vo (všeobecnejších) lingvistických opisoch nerešpektujú, nehovoriac o ich absencii v normatívnych dielach;
- hoci prevažná časť obyvateľstva žije v mestách, jazyk miest (mestská reč) je opísaný skôr výberovo a nie “celoplošne”, nemá dosah na kodifikáciu;
- hoci sa uznáva význam vedy v spoločnosti, jazyk vedcov a odborníkov (profesionálna reč) stále nesie menej hodnotové označenie “profesionálny slang” a profesionalizmy ako najdynamickejšia vrstva slovnej zásoby nemajú svoje stále miesto v normatívnych lexikografických dielach;
- jazyk umeleckej literatúry je ešte pre mnohých lingvistov stále najvyšším meradlom jazykovej úrovne, ale aj hlavným kritériom jazykovej správnosti, ideálnej “normy”;
- hoci sa všeobecne nepochybuje o ústupe teritoriálnych dialektov, mnohým tradicionalistom sa aj na konci 20. storočia miestne dialekty javia ako nevysychajúci zdroj “obohacovania” spisovného jazyka, jeho “strážny anjel”;
- atakďalej.

Situácia v slovenskej lingvistike je podobná, v niečom ešte rigoróznejšia. Výrazný a často sa meniaci politický vplyv na jazykovú situáciu na Slovensku v 20. storočí, ako aj naliehavá potreba riešiť praktické úlohy v oblasti jazykovej kultúry a jazykovej výchovy (pravopisné príručky, učebnice, terminologické a prekladové slovníky a pod.) spôsobili, že sa v oficiálnej lingvistike všeobecne dávala prednosť teoretickým zásahom lingvistov pred širším rešpektovaním dynamicky sa vyvíjajúcich komunikačných potrieb spoločnosti. Preceňovanie normotvornej funkcie kodifikácie a zdôrazňovanie jej regulačného aspektu sa odrazilo predovšetkým v postulovaní kritérií spisov-

nosti a ich dôslednom vyžadovaní v praxi, pričom úroveň jazykových prejavov sa spätne hodnotila podľa týchto kritérií (vybraná prax, "dobrý" autor a pod.). Preceňovanie funkcie kodifikácie v súčasnej slovenčine a priam jej "stotožňovanie" s normou, malý ohľad na reálny úzus⁵⁶ ("obavy" z niektorých sociolingvistických zistení a pod.) sú príčinou nerovnakého hodnotenia istých neuralgických bodov v súčasnej komunikácii, príčinou rozdielnych postojov, ktoré sme označili ako *spor normativistov so sociolingvistami* (Bosák, 1995 b).

Výber jazykových prostriedkov (resp. príslušnej variety či funkčných štýlov) pre konkrétny komunikačný akt však závisí od viacerých činiteľov sociálneho a komunikačného charakteru, a nie je teda len výsledkom lepšieho či slabšieho poznania, osvojenia si a používania istých štruktúrnych modelov či "vzorcov". Nielen perspektívnym, ale aj aktuálnym môže byť taký opis jazyka, v ktorom sa zachytí sociálno-komunikačné "podložie" normatívnosti a postupne sa prekoná jednostranné "langové" myslenie o jazyku len ako o systéme jazykových prostriedkov. Protirečivosť normy, úzu a kodifikácie možno adekvátnejšie uchopiť a interpretovať "v symbióze" systémového prístupu, komunikačného prístupu a sociolingvistickej stratégie.

Bibliografia

- BOSÁK, J.: Súčasná jazyková situácia. *Slavia*, 63, 1994, s. 222–226.
- BOSÁK, J.: Spisovné jazyky v pohybe: problematika ich opisu. *Jazykovedný časopis*, 46, 1995 (a), s. 23–36.
- BOSÁK, J.: Hľadanie nových ciest v teórii spisovnej slovenčiny. In: *Studia Academica Slovaca*. 24. Prednášky XXXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, STIMUL 1995 (b), s. 23–30.
- Formirovanije slavjanskich literaturnych jazykov: teoretičeskije problemy. *Sbornik obzorov*. Red. V. I. Gerasimov – L. V. Sorokoumskaja. Moskva, Meždunarodnaja informacionnaja sistema po obščestvennym naukam 1983. 268 s.
- Govornite formi na slovenskite literaturni jazici. Red. B. Koneski – B. Vidoeski – K. Tošev. Skopje 1973. 182 s.
- JEDLIČKA, A.: Podíl mezinárodní komise pro slovanské spisovné jazyky na řešení problematiky spisovných jazyků. *Slavia*, 62, 1993, s. 19–35.

⁵⁶ Je prinajmenšom paradoxné, že kým cieľom teórie spisovného jazyka a jazykovej kultúry pri ich zrode v špecifickej českej situácii bolo *priblížiť* spisovný jazyk k súdobému úzu, v rigorózne normativistickej sa jazyková norma "odcudzuje" jej prirodzenému prostrediu.

ДИНАМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ СЛАВЯНСКИХ ЯЗЫКОВ В ТЕЧЕНИИ ЛЕТ 1945–1995

Резюме

Многочисленные общественные перемены в жизни славянских народов во второй половине 20-го столетия, ускоренные фундаментальным политическим поворотом в 1990 г., оказали в значительной мере влияние на языковую ситуацию в национальных и государственных обществах. Эти перемены имеют различную глубину и проявляются не только в системе и нормах (стилевые и коммуникативные нормы), в определенных уровнях языка, но они также отражены в языковой компетенции. Цель коллективного проекта исследования зарегистрировать и анализировать изменения в речевой деятельности с функциональной и территориальной точки зрения.

Изменения в социальной структуре общества в решающей мере влияют на взаимодействие и интерференцию отдельных языковых подсистем (форм существования, идиомов); динамические явления в этих формациях вызывают движение в нормах и подсистемах (микросистемах) литературного языка. Возрастает многофункциональность литературного языка, проявляется его потенциальная многовалентность, расширяется количество стилей и жанров. Сокращается функция традиционных территориальных диалектов, хотя они в значительной мере влияют на литературный язык, особенно в области фонетики и синтаксиса. Рассматривая уровень коммуникации, доминантная позиция языка художественной литературы заменена языком научной литературы и языком публицистики. В настоящее время огромное влияние неславянских языков (особенно английского) проявляется в максимальной степени интернационализацией. Современный этап исследования показывает, что знания литературного языка с традиционной точки зрения (используя классическую теорию литературного языка и только системный подход) необходимо дополнить социолингвистическими, коммуникативными и психолингвистическими данными.

DISKUSIE

K SPÔSOBOM REGULOVANIA ROZVOJA JAZYKA

VIKTOR KRUPA – SLAVOMÍR ONDREJOVIČ

Nyelvében él a nemzet
(*Národ žije vo svojom jazyku*)
Maďarské príslovie

KRUPA, V. – ONDREJOVIČ, S.: On Various Possible Ways of Regulating the Development of Languages. *Jazykovedný časopis*, 49, 1998, No. 1–2, pp. 81–89. (Bratislava)

The present paper is a reply to the proposal of a team of Hungarian linguists to open a discussion on the Slovak language law. The authors of this paper believe that language planning and language policy can be influenced not only by explicit legal means but also by implicit, less obvious measures. The latter may sometimes cause more serious difficulties to linguistic minorities than explicit laws that are easier to criticize. When judging the language laws, one has to take into account not only their wording but also their implementation in everyday life.

Medzi expertmi na typológiu a triedenie jazykov je najrozšírenejší názor, že v súčasnosti jestvuje na svete štyri- až päťtisíc jazykov. Ešte v nedávnej minulosti bol tento počet zjavne vyšší, lebo z rozličných dôvodov zaniklo veľa jazykov a viaceré zanikajú i dnes. Proces zániku pokračuje vo všetkých častiach Nového sveta, ale i v Afrike, Austrálii, Oceánii a v Ázii. Postupné vymieranie jazykov na všetkých kontinentoch núti lingvistov uvažovať o otázkach jazykových práv, jazykového plánovania a jazykovej politiky.

Veľká väčšina lingvistov akceptuje názor, že rozmanité jazyky sú si v zásade rovnocenné, ak, pravda, rovnocennosť jazykov chápeme ako ich komunikačnú adekvátnosť vo vzťahu k potrebám príslušných jazykových spoločenstiev – vrátane schopnosti všetkých jazykov prispôbovať sa napriek ich značne rozdielnym typologickým vlastnostiam neprestajne sa meniacim mimojazykovým požiadavkám.

Všeobecne prijímanú tézu o štruktúrnej a evolučnej rovnosti si však nemožno mýliť s rovnosťou okolností, za akých tieto jazyky dnes fungujú. Každý jazyk je otvorený vplyvom zvonka a každý je súčasťou konkrétneho prírodného, ekonomického, sociálneho a kultúrneho prostredia. Všetky jazyky sa formovali za špecifických podmienok podľa potrieb spoločenstiev, v ktorých sa používajú. To v plnom rozsahu platí

o jazykoch vyvíjajúcich sa pomerne pomalým, stabilným tempom a za stabilných okolností. V 20. storočí sa existenčné podmienky mnohých jazykových spoločenstiev menili podstatne rýchlejšie než predtým, čo viedlo k zrýchleniu tempa jazykových zmien, najmä v slovnej zásobe, syntaxi a v štylistike. Pod vplyvom globalizačného procesu sa čoraz intenzívnejšie začleňujú do celosvetového hospodárskeho, technického, politického a čiastočne i kultúrneho spoločenstva. Tento proces, známy aj pod názvom modernizácia, osobitne doľahol na mimoeurópske národy, ktoré boli nútené osvojiť si euroamerické civilizačné (najmä technické a ekonomické) štandardy, a to v záujme vlastného politického a kultúrneho prežitia.

Teoreticky sú zrejme všetky jazyky schopné adaptačného rozvoja, a predsa, pokiaľ ide o ich budúcnosť, nemožno obísť dve zásadné otázky: a) podporuje spoločenská prax naozaj za každých okolností rozširovanie funkčného spektra všetkých jazykov? b) dá sa takéto rozšírenie uskutočniť za prijateľne krátke obdobie bez vážnych komunikačných porúch? Odpovede na tieto otázky nemusia byť totiž v každom prípade kladné. Notorický príklad ponúka turečtina obdobia kemalistickej revolúcie, keď sa ju puristi rozhodli očistiť od arabských a perzských výpožičiek a nahradiť ich novotvarmi utvorenými od pôvodných tureckých koreňov. Prechodne radikálny purizmus hral významnú úlohu napríklad i v nemčine, češtine či maďarčine. Obviňovať preto Slovákov z purizmu, ako to robia autori štúdie *Jazykovedci o jazykovom zákone* (1997),⁵⁷ je preto neoprávnené vytváranie dojmu, ako by to bol špecificky slovenský hriech. Slovenčina v skutočnosti preberala a preberá internacionalizmy veľmi pohotovo a hojne. Bežne sa používajú slová ako *republika, univerzita, revolúcia, disproporcía, disciplína, dirigovať*, pre ktoré má maďarčina domáce neologizmy *köztársaság, egyetem, forradalom, aránytalanság, fegyelem, vezényel*, ktoré zväčša podľa všetkého nevznikli spontánne. V slovenčine mali puristické tendencie delimitačný charakter a boli namierené najmä proti masívnemu vplyvu češtiny ako dominantného jazyka niekdajšieho Československa. Dnešná slovenčina však nekladie zákonné ani iné prekážky preberaniu internacionalizmov (pováčšine grécko-latinského pôvodu), ktoré naďalej obohacujú nielen spisovný jazyk a terminológiu, ale vyskytujú sa čoraz častejšie v reči mnohých ľudí, najmä, pravdaže, vzdelancov. Udomáčňovanie internacionalizmov v slovenčine postupovalo a postupuje veľmi rýchlo vďaka ich vysokej prestíži, ale aj fonologickej a fonotactickej blízkosti gréčtiny i latinčiny k slovenčine.

⁵⁷ Článok *Jazykovedci o jazykovom zákone* je dielom siedmich autorov pôsobiacich na univerzitách v Budapešti a v Indiane (USA) Cs. Barthu, J. Harliga, A. Jarovinszkého, I. Kassaiovej, Cs. Pléha, Z. Régera a A. Á. Reményiovej. Vyšiel v časopise Maďarskej akadémie vied *Magyar Tudomány* (september 1997, s. 1968–1976), keď ešte predtým autori poslali príslušný text (v maďarčine a angličtine, preklad J. Harlig) na adresu S. Ondrejoviča a V. Krupu s výzvou diskutovať o nadhodných otázkach. Tieto texty boli teda motívom i východiskom pre napísanie nášho článku. Anglickú verziu tohto článku sme v upravenej podobe zaslali autorom na univerzitu v Budapešti i v Indiane.

V posledných desaťročiach v značnej miere prenikajú do nášho jazyka, podobne ako aj do iných jazykov, výrazy z angličtiny, no pod vplyvom ich odlišnej fonetickej bázy získavajú často povahu módných výrazov, prípadne profesionalizmov či dokonca terminologického slangu. Po čase sa ich grafický zápis i výslovnostná podoba zväčša prispôbia slovenčine. Tým zaniká protirečenie písanej podoby výslovnosti bežné v angličtine, ale nezvyčajné v slovenčine. Situáciu často komplikuje aj pre slovenčinu nekánonické zakončenie substantív, v dôsledku ktorého sa stávajú nesklonnými (*menu, šou, loby*), no napriek tomu sa udomácnujú.

Preberanie slov v slovenčine je teda úplne prirodzeným procesom, pri ktorom sa podľa možnosti rešpektuje fonotaktika slovenčiny ako prijímajúceho jazyka. Používatelia slovenčiny by sa ocitli, takisto ako používatelia iných jazykov, vo veľmi ťažkej situácii, keby sa úzkoprso znemožňovalo prenikanie výpožičiek: viedlo by to k spomaleniu alebo až paralýze adaptačných jazykových mechanizmov, ale takisto by to bolo aj za protikladných okolností, lebo neregulovaný prílev cudzích slov by povážlivo vystupňoval výskyt komunikačných porúch. Takýto komunikačný kolaps ohrozoval indonézštinu koncom sedemdesiatych a začiatkom osemdesiatych rokov, keď indonézske masmédiá zaplavila vlna anglických slov, výrazov i celých viet do takej miery, že široká verejnosť takmer nerozumela novinám. Čosi podobné sa stalo i v Turecku po kemalistickej revolúcii, ibaže tu sťažil hladký priebeh komunikácie extrémny purizmus.

Funkčnosť jazyka v spoločnosti teda narúšajú obidva extrémny. Nekompatibilný prílev cudzích prvkov, používaných často v citačnej forme, sa pokladá za jeden z príznakov možnej smrti jazyka, aspoň za istých okolností. Tieto námietky spochybňujú tvrdenie, že "ovplyvňovanie jazykového správania legálnymi prostriedkami nemôže priviesť k ničomu dobrému" (porov. Bartha 1997, s. 1068). Idea absolútnej samoregulácie v moderných jazykoch je, prísne vzaté, fikcia takisto ako v ekonomike a vo všetkých systémoch, ktorých prvkami sú myslivé bytosti. Spontánny rozvoj jazyka je, ako sa zdá, čoraz väčšmi vecou minulosti a v moderných spoločnostiach vo všeobecnosti vzrastá váha regulácie. Bolo by dosť prekvapujúce, keby sa niektoré jazyky celkom vyhli tejto tendencii. Prirodzene, regulácia jazyka nemusí zahŕňať iba právne opatrenia. Popri nich alebo namiesto nich sa objavujú iné, menej nápadné, no zato vôbec nie menej závažné nástroje usmerňovania rozvoja. O nich autori článku *Jazykovedci o jazykovom zákone* (1997) mlčia z dôvodov, ktoré sú známe iba im. Pripomeňme, čo o týchto mechanizmoch píše E. H a u g e n (1969), jedna z najväčších autorít v oblasti plánovania jazyka a jazykovej politiky: "V tomto širšom zmysle slova môže byť plánovanie jazyka *overtné* alebo *kovertné*, a takisto *oficiálne* alebo *privátne*... Overtné pravidlá môže pripraviť a propagovať oficiálna inštitúcia, napríklad vláda, cirkev, škola, pričom cirkev i škola môžu byť pod kontrolou vlády". K tomu treba poznamenať, že Haugenov názor je o to cennejší, že ho vyslovuje Nór, t. j. príslušník malého jazykového spoločenstva, ktoré sa v minulosti ocitlo pod cudzou nadvládou. Tento autor totiž pokračuje: "Keď človek číta o vývine angličtiny a

jej podobných jazykov, ľahko nadobudne dojem, že jednoducho 'rástli'. To je však ilúzia. V skutočnosti tu išlo o prívátne alebo kovertné usmerňovanie, ktorého stopy odhalí iba svedomitý bádateľ, ak po nich pátra. Kovertné pravidlá neraz bývajú rigidnejšie než overtne, lebo ich uplatňuje v praxi celé spoločenstvo, ktoré trestá vylučovaním a odmeňuje akceptovaním. Overtne pravidlá pripomínajú skôr písané zákony, ktorých porušovanie sa často sankcionuje len miernym napomenutím, alebo vôbec nie" (Haugen, op. cit.).

Okrem toho v tejto súvislosti nemožno zabudnúť na rozdiel, ktorý neraz vzniká medzi zákonom a jeho implementáciou. Uhorský jazykový zákon z roku 1868 (časť XLIV) pripúšťal možnosť zavedenia jazykov rozličných národov a národností krajiny do škôl. A predsa do roku 1875 peštianska vláda zrušila všetky tri (!!!) slovenské gymnáziá a do tridsiatich rokov po r. 1867 prestala byť slovenčina vyučovacím jazykom na štátnych školách.

E. Haugen ako príklady na overtnú jazykovú politiku uvádza Rusko v období pred rokom 1917, Španielsko a Francúzsko. Angličania naproti tomu očividne preferovali kovertnú a zdanlivo liberálnu alternatívu. Ako to formuluje S. B. Heathová, "Angličania pokladali jazyk za príznak pôvodu, vzdelania i spoločenského statusu i vyspelého jazykového vedomia" (Heath 1974, s. 9). E. Haugen na Heathovej výrok nadväzuje týmito slovami: "Ja by som to vyjadril menej úctivo: Pre Angličana je jazyk znakom jeho statusu, kým fakt, že používa tento jazyk, demonštruje jeho nadradenosť nad podradnejšími národmi bez zákonov... Angličania nemali overtnú jazykovú politiku. Zastávali rýdzo praktický názor, že ostatní by mali sami pochopiť, aké je výhodné ovládať angličtinu. A kto to nepochopí, je hlupák alebo barbar... Hoci nikoho neuvrhli za jazyk hneď do väzenia, previnilec sa často ocitol mimo dobrej spoločnosti, a to sa mohlo skončiť stratou zamestnania alebo obmedzením možností uplatnenia" (Haugen, 1969). Súvislosť medzi jazykom a spoločenským rozvrstvením bola v Anglicku taká silná, že B. Bernstein by si ťažko mohol v Európe vybrať vhodnejšiu scénu pre svoju sociolingvistickú teóriu.

Mohla by vzniknúť otázka, prečo tak obširne citujeme z práce E. Haugena. Stačí si však uvedomiť, že do roku 1918 sa slovenčina ako podriadený jazyk v niekdajšom Uhorsku postupne vytrácala z verejného života, kým maďarčina bola v celom kráľovstve dominantným jazykom. Zdá sa, že v Uhorsku sa do konca prvej svetovej vojny používali kovertné metódy jazykovej politiky popri overtnom zákonodarstve, ktoré bolo v teórii podstatne veľkorysejšie než v praxi. Postoj vlády, parlamentu a oficiálnej ideológie k nemaďarským národom zostal tvrdý. Výskyt úsloví ako *Magyar ember hat Courage / Német ember Hundsfoth, Bagage* (Maďar má guráž, Nemec je bagáž), *Adjon Isten a mint volt / Hogy szolgáljon a Magyarok mint a német mint a tót* (Daj Boh, nech Maďarom slúžia Nemec aj Slovák), *Tót nem ember* (Slovák nie je človek) potvrdzuje, že ideologická fikcia o nadradenosti Maďarov ako panského národa (*uralkodó nemzet*) bola súčasťou vtedajšej sociálnej atmosféry, keď opovrhovanie Nemaďarmi mohlo zohrať podpornú psychologickú rolu v jazykovej

asimilácii Slovákov a iných Nemaďarov uskutočňovanej v duchu oficiálnej politiky. Posledne spomenuté úslovie (*Tót nem ember*) bolo použité aj ako titul príspevku podpísaného Emöd v časopise Századunk (roč. IV, č. 84, 18. októbra 1841) kritizujúcim autora románu Bendeguz. Opovržlivý postoj k Slovákom sa prejavil i vo veľkom slovníku maďarského jazyka od M. Ballagiho. V hesle Tót (t. j. Slovák) sa medziiným uvádzajú i takéto príklady *Búsul mint a tót kurvaanyja után* (Smúti ako Slovák za kurva-matkou), *Mindenéből kifosztották, mint tót az emberségből* (Bol pozbavený všetkého, ako Slovák ľudskosti), *Semmi sem lett belőle, mint a tót fiából* (Nebolo z neho nič, ako zo Slovákovho syna), *Tót szégyenli nevét* (Slovák sa hanbí za svoje meno), *Tót nem ember, hanem tót* (Slovák nie je človek, ale Slovák) (Ballagi 1873, s. 653).

Cieľom predchádzajúcich riadkov bolo upozorniť na skutočnosť, že: (1) inštrumentárium jazykovej politiky zahrnuje kovertné aj overtné prostriedky; (2) pri hodnotení nástrojov obidvoch typov treba brať do úvahy aj spôsob ich implementácie. V tejto súvislosti sa aspoň stručne zmienime o tých druhoch jazykových situácií, v ktorých zákonné opatrenia pôsobia na rozvoj jazyka účinnejšie než kovertné opatrenia.

V období po dosiahnutí politickej emancipácie museli jazyky niekdajších kolónií prejsť rýchlym procesom rozsiahlej funkčnej expanzie. Podobná expanzia sa stala nevyhnutnosťou aj pre jazyky tých neeurópskych krajín, ktoré neboli kolonizované. Príčiny týchto premien sú zrejmé. Jazyky všetkých mimoeurópskych krajín sa museli vyrovnat' s masívnym impaktom západnej civilizácie. Znamenalo to rozširovanie slovnéj zásoby (najmä terminológie), syntaktických prostriedkov, štandardizáciu a odstraňovanie hlbokých rozdielov medzi literárnym a hovorovým jazykom. Až do začiatku 20. storočia bol vo viacerých ázijských krajinách literárny jazyk prístupný len úzkemu okruhu vzdelancov a zámožných tried, kým hovorový jazyk nebol štandardizovaný, prípadne prešiel iba procesom živej štandardizácie (Zima, 1974).

Na území dnešnej Malajzie vládla Federovaných malajských štátov už v roku 1904 zriadila osobitnú komisiu poverenú riešením jazykových otázok. Roku 1950 vznikla v Singapore Liga malajského jazyka (*Lembaga Bahasa Melayu*) a roku 1956 Rada jazyka a literatúry (*Dewan Bahasa dan Pustaka*) v Kuala Lumpur bola podriadená ministerstvu školstva. Jej hlavným poslaním boli terminologické aktivity (Viktor, 1983). Po získaní nezávislosti roku 1957 bola malajčina vyhlásená za štátny jazyk (*bahasa kebangsaan*, kalk anglického termínu national language) s tou podmienkou, že tento zákon vstúpi do platnosti po prechodnom desaťročnom období, čo sa roku 1967 aj stalo skutočnosťou. Tento odklad bol zrejme motivovaný skutočnosťou, že malajčina bola materinským jazykom necelých polovice obyvateľstva celej krajiny.

V Indonézskej republike sa už od päťdesiatych rokov 20. storočia uskutočňovala politika centralizácie a koordinácie jazykových opatrení. Podľa ústavy republiky (vydanej roku 1950) je indonézština štátnym jazykom celej krajiny. Ústavodarné

národné zhromaždenie sa v rokoch 1955–1959 pritom uznieslo, že plnú zodpovednosť za rozvoj indonézštiny berie na seba štát (Bodenstedt, 1966, s. 203–204). V roku 1952 vláda založila Ústav jazyka a kultúry (*Lembaga Bahasa dan Budaya*), ktorý roku 1975 nahradilo Centrum pre rozvoj jazyka (*Pusat Pembinaan dan Pengembangan Bahasa*). Okrem toho v roku 1972 vznikla Rada indonézskeho a malajzijského jazyka (*Majelis Bahasa Indonesia – Malaysia*). Jej povinnosťou sa stalo dozerať na zjednotenie obidvoch jazykov, ktoré sú v skutočnosti len obmenami toho istého jazyka (Kondraškina, 1986). Indonézštinu ako jazyk celoštátnej komunikácie presadzuje elita krajiny a akceptuje ju veľká väčšina obyvateľstva. Významnejšia opozícia proti jednotiacej funkcii indonézskeho jazyka vlastne nejestvuje.

Regulácia vývinu jazyka v Japonsku má ešte dlhšie tradície. Už v rokoch 1889–1891 bol zostavený a vydaný prvý moderný slovník japončiny *Genkai* na pokyn ministerstva školstva. V rokoch 1902–1913 uvažovala Vládna komisia štátneho jazyka (*Kokugo Čósa Inkai*) o budúcich jazykových reformách. V roku 1934 ministerstvo školstva zriadilo Radu štátneho jazyka (*Kokugo Šingikai*), ktorá dodnes pôsobí ako poradný orgán vlády v oblasti jazyka a vyučovania (Japan, 1993, s. 670). Po druhej svetovej vojne (v rokoch 1946, 1948, 1959, 1960 a 1981) vláda iniciovala niekoľko reforiem písma a čínskych znakov (Neverov, 1982; Nikol'skij, 1986). Tieto opatrenia boli pre ďalší rozvoj a modernizáciu japončiny nevyhnutné.

Na rozdiel od názoru vyjadreného v článku maďarských, resp. amerických jazykovedcov sme presvedčení, že etnická totožnosť veľmi úzko súvisí s jazykom. Päť zväzkov v rôznych ohľadoch pozoruhodného a vysoko autoritatívneho diela *Language Reform. History and Future* (1983), ktorého editormi sú I. Fodor a C. Hagège, vyšlo pod vrcholne výstižným mottom *Nyelvében él a nemzet*, a preto sme si ho vybrali aj my za motto nášho článku. Názor, že jazykové vedomie je dôležitou zložkou etnickej identity, zastáva väčšina autorov tohto mnohoaspektového diela. Skutočnosť, ktorú pripomínajú naši autori, že Franz Liszt sa pokladal za Maďara napriek neznalosti maďarčiny, neznie ako presvedčivý argument, popierajúci dôležitosť jazyka pre etnickú identitu. Pripúšťame, že váha jazyka pre etnické povedomie sa môže pohybovať v istom rozmedzí. S. O n d r e j o v i č (1996, s. 232–253) však dokonca rozlišuje “jazykové” a “nejazykové” národy, pričom práve Maďari i Slováci patria do prvej kategórie. Na svete je veľmi málo národov, ktoré stratili vlastný jazyk a pritom si zachovali svoje etnické povedomie. Najznámejšou výnimkou aspoň v Európe sú nepochybne Íri. Židia, ktorí na stáročia stratili svoj pôvodný jazyk, dosiahli napriek tomu vďaka mimoriadne priaznivým okolnostiam výnimočný úspech, keď sa im podarilo oživiť hebrejčinu v novozaloženom Izraeli.

Jazyk sa nedarí definovať len čisto lingvisticky, lebo je nástrojom komunikácie a ako taký úzko súvisí so spoločnosťou, jej organizáciou, s politikou takisto ako s etnicitou a kultúrou. Ani rozvoj jazyka nie je čisto lingvistickou vecou. Koniec koncov hladké fungovanie verejnej i štátnej správy, školstva, armády, ekonomiky, masmédií a všetkých aspektov života spoločnosti závisí od stavu jazyka, jazykovej politi-

ky a plánovania. R. W a r d h a u g h (1988, s. 335), zastáva názor, že jazykové plánovanie sa stalo súčasťou budovania štátu a tendencia k synonymii slov *štát* a *národ* sa v modernom svete uplatňuje čoraz výraznejšie. Podľa neho jazykové plánovanie hrá mimoriadne dôležitú úlohu v Nórsku, Belgicku, Kanade, Indii, ale aj v Indonézii, Izraeli, Fínsku, Turecku, Pakistane a Papue Novej Guinei (Wardhaugh, op. cit. s. 336, 343). Mimochodom, otázka jazykovej politiky púta čoraz väčšiu pozornosť aj v USA (ibid., s. 347–348).

Postavenie slovenčiny a niekoľkých ďalších európskych jazykov národov, ktoré získali nezávislosť iba nedávno, do istej miery pripomína situáciu, v akej sa ocitli o čosi skôr už spomínané ázijské jazyky. Ich funkčná škála sa náhle rozšírila a vzrástla i potreba rozpracúvania odbornej terminológie. Tieto jazyky a ich postavenie preto treba posudzovať v inom svetle ako dávno etablované oficiálne jazyky niekdajších mnohonárodných štátov, ku ktorým patrí niekdajší Sovietsky zväz, Juhoslávia a pred rokom 1918 i Uhorsko. Tieto jazyky si vzhľadom na ďalekosiahlu zmenu vonkajšieho prostredia vyžadujú zvýšenú pozornosť kvalifikovaných a kompetentných odborníkov na najvyššej úrovni. Spoliehať sa na samoreguláciu by bolo prejavom značnej naivity. Pretože konkrétne jazyky existujú za konkrétnych okolností a podmienok, neprekvapuje, že ich rozvoj si môže vyžadovať rozličné opatrenia. Pozoruhodný úspech hebrejčiny v Izraeli a rovnako pozoruhodný neúspech írčiny v Írsku poskytujú najpresvedčivejšie argumenty v prospech cielenej a kompetentnej jazykovej politiky i plánovania. Rozvíjať túto aktivitu je povinnosťou odborníkov z oblasti kultúry, verejného života, pričom kvalifikovaní lingvisti by sa nemali dať zahnať do pozície pasívnych pozorovateľov či komentátorov, okrem iného aj preto, že nijaký zákon nie je dokonalý a nezaobíde sa bez občasných modifikácií.⁵⁸

Na adresu spisovnej slovenčiny padajú z kruhov laikov nekvalifikované kritické poznámky, že je to “umelý” jazyk. V hyperbolizovanej a trochu bizarnej forme to možno nájsť napr. v eseji M. K u s é h o *Skadial' som, stadial' som, slovenského rodu som* (Kusý, 1992 – komentár k tomu porov. Ondrejovič, 1995, s. 40–41). V skutočnosti sú všetky spisovné jazyky svojím spôsobom “umelé”, lebo na ich formovaní sa aktívne zúčastňujú odborníci pod patronátom vlády (ako v Indonézii) alebo bez jej zjavných zásahov (ako v USA). A predsa základom spisovného jazyka býva isté teritoriálne nárečie, v prípade slovenčiny tzv. stredoslovenský interdialekt (porov.

⁵⁸ Čo sa týka zákona o štátnom jazyku v Slovenskej republike, do diskusie o jeho podobe sa zapojil veľký počet autorov. Žiaľ, menej z odborných a viac z publicistických a laických kruhov. Tento zákon by si však zaslúžil ešte aj v tejto fáze sústredenú pozornosť odborníkov na ústavné právo, jazykovedcov a právnikov, aby čo najlepšie mohol plniť svoje poslanie. Podľa nášho náhľadu by bolo znovu treba posúdiť prekrývanie sa dvoch vrstiev v ňom: zákon o používaní jazykov, na čo má štát nielen právo, ale aj povinnosť (vrátane jasného vymedzenia používania menšinových jazykov), a snahy pozdvihnúť všeobecnú úroveň jazykovej kultúry pomocou takéhoto zákona, v čom však s tvorcami zákona nezdieľame ich optimizmus. Z najnovších príspevkov na túto tému upozorníme aspoň na knihu J. F i n d r u *Jazyk, reč, človek* (1998), najmä kapitolu *Zákon jazyka a jazykový zákon* (s. 79–89).

Pauliny, 1983). Národný jazyk (čo je pojem, pravdaže, širší než spisovný jazyk) zahŕňa však všetky územné i sociálne nárečia, ktoré naďalej fungujú aj ako potenciálne zdroje ďalšieho rozvoja. Spisovný jazyk je zároveň ideálom a školstvo, divadlo, literatúra i masovokomunikačné médiá môžu, prípadne by mali pomáhať používateľom jazyka priblížiť sa vo svojej rečovej praxi k tomuto ideálu. Predstava, že by však hrozil trest tým, ktorým sa nedarí tento ideál dosiahnuť, je pomýlená a nezodpovedá sa so zámermi konštruktívneho jazykového zákona.

Negatívne asociácie u kritikov slovenského jazykového zákona vyvoláva termín *štátny jazyk*, resp. jeho ťažkopádny prekladový ekvivalent “state language” v angličtine. Presnejším ekvivalentom – z hľadiska dnešného úzu – by bol termín “national language” a jemu zodpovedajúce ekvivalenty napríklad vo francúzštine a indonézštine, kým japončina používa termín “kokugo”, ktorý sa dá preložiť ako jazyk krajiny, t. j. štátny jazyk. Nemala by sa dramatizovať otázka, kto rozhoduje, či osoba s iným materinským jazykom ovláda slovenčinu len do takej miery, aby sa mohol menšinový jazyk používať bez porušovania zákona. Základom je možnosť, resp. nemožnosť úspešnej komunikácie.

Problematika jazykovej a menšinovej politiky vo vzťahu k zákonom sa často podáva zjednodušene i z iného hľadiska. Nestačí totiž schváliť liberálny zákon udeľujúci rozsiahle práva menšinám. Treba ho schváliť v čase, keď sú tieto menšiny živé a keď potrebujú takéto zákony. V niektorých krajinách prax jazykovej politiky bola taká, že viedla k umŕtveniu menšinových jazykov či oslabeniu národného povedomia menšín a až potom boli schválené príslušné zákonné úpravy. Menšina by mala dostať od vlády rozličné menšinové práva prv, ako stratí svoj jazyk či identitu. V opačnom prípade takéto práva slúžia iba ako ozdoba legislatívy takejto krajiny, no aj to len v očiach ľudí, ktorí nie sú dobre informovaní o poľutovaniahodnej historickej realite, presnejšie, poľutovaniahodnej z hľadiska danej menšiny.

Bibliografia

- BALLAGI, M.: A Magyar Nyelv Teljes Szótára. Vol. 2. Budapest, Franklin-Társulat, 1873.
BARTHA, Cs. et al.: Nyelvészek a nyelvtörvényről. Magyar Tudomány, 49, 1997, s. 1068–1078.
BODENSTEDT, A. A.: Sprache und Politik in Indonesien. Münster 1966. (neuverej. dizertácia)
FINDRA, J.: Jazyk, reč, človek. Bratislava, Vydavateľstvo Q 111 1998.
HAUGEN, E.: Linguistic Pluralism as a Goal of National Policy. Language and Society 1969, s. 65–82.
HEATH, S. B.: Colonial Language Status Achievement: Mexico, Peru, and the United States. Paper presented at VIII World Congress of Sociology, Toronto, Canada, August 1974.
Japan. An Illustrated Encyclopedia. Tokyo, Kodansha 1993.
KONDRÁŠKINA, E. A.: Indonezija. Jazykovaja situacija i jazykovaja politika. Moskva, Nauka 1986.

- KRUPA, V.: K otázke jazykovej situácie a jazykovej politiky. *Jazykovedný časopis*, 38, 1987, s. 137–142.
- KRUPA, V. – GENZOR, J.: Linguistic Situation and Policy in Insular Southeast Asia. *Asian and African Studies*, 21, 1985, s. 95–106.
- KUSÝ, M.: Skadiaľ som, stadiaľ som, slovenského rodu som. In: M. Kusý: Eseje. Bratislava, Archa 1992, s. 59–72.
- Language Reform. History and Future. Ed. I. Fodor – C. Hagège. Hamburg, Buske Verlag 1983.
- NEVEROV, S. V.: Obščestvenno-jazykovaja praktika sovremennoj Japoniji. Moskva, Nauka 1982.
- NIKOLSKIJ, L. B.: Jazyk v politike i ideologii stran zarubežnogo Vostoka. Moskva, Nauka 1986.
- ONDREJOVIČ, S.: Sociolingvistika a jazyková kultúra. In: *Spisovná slovenčina a jazyková kultúra*. Red. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 35–45.
- ONDREJOVIČ, S.: Zur Abgrenzung ethnischer Identität in der Kommunikation. In: *Nationale Selbst- und Fremdbilder im Gespräch. Kommunikative Prozesse nach der Wiedervereinigung Deutschlands und Systemwandel in Ostmitteleuropa*. Opladen, Westdeutscher Verlag 1995, s. 232–253, ale najmä s. 247–248.
- PAULINY, E.: Dejiny spisovnej slovenčiny od začiatkov po súčasnosť. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1983.
- VIKOR, L.: Language Policy and Language Planning in Indonesia and Malaysia. In: *Indonesia and Malaysia*. Ed. T. Svensson – P. Sorensen. Scandinavian Studies in Contemporary Society. London, Curzon Press 1983, s. 47–74.
- WARDHAUGH, R.: *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford, Basil Blackwell 1988.
- ZIMA, P.: Type of Standard Language Development in Subsaharan Africa. *Asian and African Languages in Social Context*. Praha, Academia 1974, s. 13–44.

Viktor Krupa – Jozef Genzor

Jazyky sveta v priestore a čase

Druhé, doplnené a prepracované vydanie.
Bratislava, Veda 1996. 356 s.

Druhé, doplnené a prepracované vydanie prvej knihy takéhoto druhu na Slovensku, ktoré po prvý raz vyšlo r. 1986 pod stručnejším názvom Jazyky sveta.

Údaje o jazykoch sa rozčleňujú podľa všeobecne akceptovaných zoskupení či rodín, definovaných predovšetkým geneticky, teda na základe historicky dokázanej (alebo aspoň predpokladanej) príbuznosti. Príbuznosť niektorých zoskupení je zatiaľ hypotetická, ako je to v prípade paleoázijských, altajských, indiánskych, kaukazských či austroázijských jazykov – tu sa zoskupenia opierajú o zaužívané typologické a areálové kritériá. Prehľad sa začína od najbližších jazykov, teda od indoeurópskej rodiny, a končí sa zatiaľ najmenej preskúmanými africkými jazykmi. Nechýbajú ani pidžiny, kreolské jazyky a umelé jazyky.

Kapitoly sú spracované podľa istej schémy, zahrnujúcej údaje o zemepisnom rozšírení, ďalej etnicko-kultúrnu charakteristiku, všeobecnú štruktúrnu charakteristiku, vnútorné členenie, príbuzenské vzťahy (podľa možnosti aj k iným zoskupeniam), stručnú charakteristiku vybraných jazykov, prehľad doterajšieho výskumu a v niektorých prípadoch aj výpožičky, ktoré z týchto jazykov prenikli do slovenčiny.

Knihou obsahuje aj súhrnný prehľad všetkých jazykov a krajín s údajmi o počte hovoriacich týmto jazykom, o úradnom jazyku, ako aj register jazykov; pripojených je 18 obrázkov, 38 máp, 11 schém.

RECENZIE

TEÓRIA PROPRIÁLNEJ LEXIKY

V. B l a n á r: *Teória vlastného mena. (Status, organizácia a fungovanie v spoločenskej komunikácii.)* Bratislava, Veda 1996. 250 s.

Monografiou V. Blanára o onymickej lexike vrcholí jeho polstoročné výskumné úsilie o odhalenie podstaty vlastných mien. Približoval sa k nej postupným opisom rozličných stránok proprií, odhaľovaním relevantných súvislostí, trpezlivou a bystrou analýzou množstva empirických údajov. Monografia je bez zveličovania komplexným opisom vlastných mien, konzistentným zobrazením ich javových aj podstatných vlastností. Rezonuje v nej erudícia V. Blanára ako diachróneho aj synchrónneho sémantika, ktorý dôkladne pozná lexikálnosémantickú produkciu, ale pevne sa drží svojej vlastnej koncepcie. Jeho teória vlastného mena je skutočne jeho teóriou, ktorú desaťročia kontinuálne budoval na základe skúmania slovenskej propriálnej lexiky, pravda, s prihliadaním na onomastické výskumy v slovanských jazykoch. Nie sú mu, pravdaže, neznáme ani výskumy v mimoslovanskom svete. Jeho teória je výsledkom postupnej realizácie vlastnej vyhranenej teoreticko-metodologickej koncepcie, zovšeobecňovania vlastných empirických výskumov, integrácie relevantných poznatkov z iných koncepcií a sústavnej konfrontácie vlastnej teórie s týmito koncepciami. Je to ucelená, zrelá teória, bez osvojenia ktorej sa sotva zaobide erudovaný onomastik, ale aj lexikálny sémantik.

V našej reakcii na knihu V. Blanára sa obmedzíme na dve základné otázky z teórie vlastného mena, a to na otázky, ktoré zaujímajú predovšetkým odborníkov v oblasti synchrónnej sémantiky. O ďalších stránkach teórie sa iste osobitne vyjadria jazykovedci s inými zameraniami. Niet pochyb o tom, že mnohoaspektové uchopenie vlastného mena V. Blanárom upúta vedeckú pozornosť lingvistov s rozličnými výskumnými záujmami.

Blanárova teória vlastného mena je vybudovaná na podklade semiologického a systémovo-funkčného prístupu k jazykovým javom a je komponentom celostnej funkčnoštruktúrnej teórie pomenovacích jednotiek chápaných ako typické jazykové znaky. Je to teória založená na explicitnej opozícii k teórii apelatív, teda na východiskovej idej, že apelatíva a propriá ako jednotky nominatívnej sústavy majú isté spoločné vlastnosti a popri nich svoje osobitné príznaky, ktoré rozčleňujú túto sústavu na apelatívny a propriálny subsystém. Špecifické vlastnosti vlastných mien sa odhaľujú intranominatívnou konfrontačnou analýzou, čím sa zvyrazňuje systémový prístup k propriálnej oblasti nominatívnej sústavy. Tento prístup sa potom dôsledne dodržiava pri teoretickom zobrazovaní onymického podsystému nominatívnej sústavy.

Štruktúra jazyka je motivovaná jeho funkciou – tento postulát systémovo-funkčnej lingvistiky sa premieta do Blanárovej teórie pri opise špecifik vlastných mien. Diferenčné vlastnosti proprií v pomere k apelatívam vyplývajú z ich funkcie. Funkčná diferencovanosť týchto dvoch typov nominatívnych jednotiek sa odráža v ich štruktúrnej diferencovanosti. Spomínaná explicitná opozícia sa prejavuje aj vo voľbe opozičných termínov. Preberajú sa termíny zo systémovej lexicológie, ktorej doménou sú apelatíva, a súčasne sa vyznačuje kontrast medzi propriami a všeobecnými menami prívlastkom “onymický”, takže sa v teórii stretávame s termínmi “onymický (sub)systém”, “onymická sémantika” (“onymický význam”), “onymický obsah”, “onymický príznak”, “onymický pojem” aj “onymická hodnota”. V podstate sa preberá metóda onomaziologicko-onomatologickej analýzy pomenovacích jednotiek, keď sa rozoberá myšlienkové a jazykové spracovanie onymického objektu. Onymickými sa stávajú tie objekty, ktoré nadobúdajú takú spoločenskú dôležitosť, že si vyžadujú osobitné pomenovanie – propriálne pomenovanie. Z toho vyplýva, že základná funkcia onymického znaku spočíva v “onymizácii” objektu, t. j. v tom, že umožňuje komunikáciu o príslušnom objekte ako o osobitne vyznačenej entite vzhľadom na jej spoločenskú významovosť. V. Blanár zachytáva túto funkciu proprií pojmom spoločensky podmienenej identifikácie. Jeho chápaniu tohto pojmu zodpovedá interpretácia “identifikácia jednotliviny istej triedy vyžadovaná jej spoločenskou závažnosťou”. “Spoločenská podmienenosť” identifikácie však implikuje rozšírenie tejto interpretácie. Vrátime sa k tomu neskôr.

Touto špecifickou funkciou onymického znaku je motivovaná špecifickosť stavby vlastných mien, ich špecifické vlastnosti, ich špecifická povaha. Pri stavbe jazykového znaku prvotne myslíme na vzťah medzi označujúcim a označovaným a v súvisi s onymickým znakom si kladieme otázku, ako ovplyvňuje jeho špecifická funkcia tento vzťah. Je vzťah medzi znakovou formou a onymickým objektom priamy alebo niečím sprostredkovaný? Špecifickosti funkcie onymického znaku môže zodpovedať bezprostredný priamy vzťah (ako špecifický sa javí tento vzťah v pomere k vzťahu medzi signifiantom a signifié pri apelatívnom znaku, pri ktorom vstupuje medzi tieto veličiny lexikálny význam) alebo sprostredkovaný, ale niečím iným ako lexikálnym významom, niečím špecifickým, onymickým. V prvej kapitole V. Blanár cituje známu Gardinerovu definíciu vlastného mena, ktorá korešponduje s prvou alternatívou, ale len ako protipól svojej vlastnej koncepcie, ktorou sa prikláňa k druhej možnosti. Cestu k rozvíjaniu vlastnej koncepcie mu otvára jeho chápanie spomínanej spoločensky podmienenej identifikácie. Na s. 20 píše: “Takto chápaná identifikácia má sociolingvistický ráz. V našej paradigme onymickej nominácie ju zaraďujeme ako obsahový komponent vlastných mien najvyššej abstrakčnej úrovne medzi (sub)kategorialne príznaky proprií. Na tejto abstrakčnej úrovni sa oblasť vlastných mien stýka s apelatívami a súčasne sa už od nich diferencuje.” Otvára sa cesta k mysleniu v duchu komponentovej analýzy sémantiky apelatív, k hľadaniu analógie medzi sémantickou štruktúrou apelatív a proprií, majúc, pravda, stále na mysli funkčne motivovanú odlišnosť týchto znakových typov. Citovaná pasáž pokračuje takto: “Na nižších abstrakčných úrovniach onymického obsahu sú významové komponenty vlastných mien, ktoré sú príznačné len pre oblasť vlastných mien.” Zavedenie analogických pojmov – “onymický obsah”, “onymický význam”, “onymické príznaky” a pod. – svedčí o úsilí rozvíjať teóriu nominatívnych jednotiek na jednotnej myšlienkovvej báze, na dôslednom pridržiavaní sa jednoty teoreticko-metodologického prístupu k týmto jednotkám. Nakoľko je toto úsilie o takpovediac elegantnosť teórie zlučiteľné s požiadavkou adekvátnosti teórie?

Konkrétnejšie: Nakoľko je primerané hovoriť o onymickej sémantike ako o náprotivku sémantiky apelatív?

Vráťme sa k onej "spoločenskej podmienenosti" identifikácie. Hovorili sme o možnom rozšírení spomínanej interpretácie "spoločenskej podmienenosti". Toto rozšírenie znie: "... a realizovaná s podmienkou, že v jazykovom spoločenstve je osobitne fixovaná." Na túto "osobitnú fixovanosť" sa vzťahujú také onymické príznaky v Blanárovom opise onymickej sémantiky ako "ustálenosť administratívno-právnym úzom", "dedičnosť", "ustálenosť užším spoločenským úzom", "príbuzenský vzťah k rodine ako celku" alebo "úradná alebo neúradná štandardizácia mena". Napr. istý výraz funguje ako priezvisko, teda ho vzťahujeme na príslušnú osobu (osoby) ako onymický objekt za predpokladu, že je administratívno-právne potvrdený, dedičný a poukazuje na príbuzenský vzťah v rodine čiže funguje ako formálny jazykový ukazovateľ prítomnosti tohto vzťahu. Onymické príznaky majú so sémantickými príznakmi spoločné to, že sú dištingtívne (napr. prezývky majú príznaky "-ustálenosť administratívno-právnym úzom", "-dedičnosť" alebo osobné meno má príznak "-príbuzenský vzťah k rodine ako celku"), a teda vyplývajú z opozičných vzťahov v rámci onymických jednotiek, čo nás oprávňuje považovať ich za stavebné prvky týchto jednotiek chápaných ako systémové jednotky. Očividná je aj ich odlišnosť od sémantických príznakov. Nejde pri nich o prehodnotenie istých vlastností označovaných objektov na sémantické príznaky (ako pri apelatívach s deskriptívnym významom), nie sú to príznaky ako výsledok "nominatívnej štylizácie" označovaného objektu. Predstavujú tieto príznaky napriek tomu podmienky, ktoré objekty musia splniť, aby mohli byť označené príslušnými výrazmi? Majú tieto príznaky povahu významových postulátov? (Ako napr. príznak "žena" vo význame "matka": Ak je X matka, tak je žena.)

Aby mohol byť objekt ORECHOVNÍK označený výrazom "orechovník", musí mať vlastnosti "koláč", "náplň", "orechová". Aké vlastnosti musí mať X, aby mohlo byť pomenované priezviskom Kufaj? Aby sa na X vzťahovalo akékoľvek priezvisko, musí mať vlastnosť "osoba" a "úradne zaregistrované ako mužská alebo ženská (osoba)" (Blanárov "administratívno-právny úzus"). A aby mohlo byť pomenované ako Kufaj? Musí mať pririeknutý výraz "Kufaj" ako identifikačný príznak, a to úradne potvrdený a evidovaný za normálnych okolností ako automaticky prevzatý identifikátor rodiny od predkov ("dedičnosť" a "príbuzenský vzťah k rodine ako celku" v Blanárovom modeli). Ak zostaneme pri tejto analýze, môžeme v duchu koncepcie V. Blanára vykladať sémantiku výrazu "Kufaj" ako konfiguráciu sémantických ("osoba", "muž. pohlavie", "člen rodiny") a onymických príznakov ("úradne registrované", "dedičnosť") s dodatkom, že do tejto konfigurácie patrí aj špecifický, identifikačný onymický príznak "pririeknutý identifikátor KUFaj". Potiaľto sa dá hovoriť o onymickej sémantike ako o náprotivku apelatívnej sémantiky.

Systémový prístup k propriám vyžaduje ich zaradenie do príslušných onymických pod-systémov. Inak sa s vlastnými menami nedá ani narábať, lebo – ako to konštatuje aj V. Blanár na s. 33 – "pri každom vlastnom mene je inherentne prítomný poukaz na všeobecnú triedu onymických objektov, do ktorej príslušné meno patrí." Na s. 34 dodáva: "Ak pri onymickej lexéme nepoznáme, resp. nevšímame si príslušný genus proximum, nemôžeme rekonštruovať onymickú sémantiku a tak ani onymickú platnosť vlastného mena." Sémanticky sa teda interpretujú úplné pomenovacie výrazy, napr. "priezvisko Kufaj", "prezývka Kufaj", "hotel Kufaj", "loď Kufaj" a pod. Problém je v statuse "onymickej sémantiky". Ak sa niekoho opý-

tame, čo znamená slovo *orechovník*, odpovie nám v tom zmysle, že jeho význam je “koláč s orechovou náplňou”. Na otázku, čo znamená slovo *Kufaj*, je prirodzená odpoveď, že neznamená nič, je to len priezvisko alebo prezývka alebo názov hotela alebo lode a pod. Tejto intuitívnej jazykovej reakcii zodpovedá asémantická koncepcia typického vlastného mena. Citovaný výrok o inherentne prítomnom poukazuje na všeobecnú triedu onymických objektov sa dá interpretovať aj v deiktickom zmysle, a to tak, že vlastné meno poukazuje na apelatívum, ktoré vymedzuje triedu onymických objektov. Zodpovedá to aj poznatku o propriách ako druhotných pomenovaniach. Príslušné apelatívum je vždy explicitne či implicitne prítomné v kontexte propria. Dvojčlenné výrazy “priezvisko Kufaj”, “hotel Kufaj” a pod. explicitne vyjadrujú, že vlastné meno patrí do triedy proprií zjednotených deiktickým vzťahom k apelatívu, ktoré je komponentom príslušného výrazu. Pretože vlastné onymické príznaky (“administratívno-právny úzus”, “dedičnosť” atď.) sa vzťahujú na to, ako sa s propriami narába v praxi, je prirodzené, že tento fakt spolu s naznačenou deiktickosťou propria navodzuje diskusiu o statuse onymickej sémantiky.

Pojem onymickej sémantiky V. Blanár vyvodil zo systémovej analýzy onymických jednotiek. Uplatnil osvedčenú klasickú systémovú analýzu z iných oblastí jazyka, pričom sa sústreďuje na odhalenie špecifik onymického systému. Vychádza mu, že základným organizujúcim princípom onymickej nominácie je už spomínaná spoločensky podmienená identifikácia/diferenciácia, teda pragmatický činiteľ. Základné dištinkatívne príznaky získava analytickou klasifikáciou inventára nominatívnych a potom onymických jednotiek. Z tejto analýzy vyplývajú príznaky ako “proprium”, “antroponymum”, “toponymum”, “chrematonymum”, ktorými sa vymedzujú prostriedky, ktoré sa ďalej členia na menšie triedy, ako napr. “priezviská”, “osobné mená” atď. Najprv sa triedia vlastné mená podľa druhu denotátov (živé bytosti, zemepisné objekty, výrobky a pod.) a potom aj podľa ich istých vlastností (napr. “osídlenosť”, “rodinný stav” a pod.), ale aj podľa toho, čo sa s menom robí (“administratívno-právne ustálenie”, “spôsob štandardizácie” a pod.). Získanými príznakmi sa určuje onymická platnosť (hodnota) vlastného mena, t. j. jeho miesto v onymickom systéme. V. Blanár však nezostáva na tejto úrovni analýzy, ale skúma aj formálne a obsahové vzťahy proprií, čo vyúsťuje do zobrazenia pomenovacích modelov, a to obsahových, motivačných a slovo-tvorných modelov. Hľadané špecifiká onymických jednotiek a onymického systému sa tu ukazujú súhrnne a plasticky.

Pri skúmaní onymického systému V. Blanár uplatňuje podľa očakávania, vyplývajúceho z jeho myšlienkového dôslednosti, klasické systémove termíny, ako polysémia, homonymia, antonymia, synonymia, ku ktorým pripája prívlastok “onymická”, aby opäť zvýraznil špecifickosť vlastných mien. V. Blanár silne inšpiruje k ďalšiemu skúmaniu ich špecifickosti. Všimnime si napr. jeho vymedzenie onymickej polysémie. Analogicky s polysémiou v apelatívnej oblasti predpoklad onymickej viacvýznamovosti vidí v designačnej blízkosti. Podľa toho onymickú polysémiu nachádzame pri dedičných funkčných členoch, napr. polysémický vzťah je medzi “menom otca a slobodného syna” (s. 139). Prechod mena otca na syna nám pripomína prenesenie názvu stromu na jeho plod čiže metonymiu založenú na vecnom vzťahu “objekt – zrodený týmto objektom”. Kým však v tomto prípade máme do činenia s prenášaním lexikálnej formy ako s procesom jej sémantického obohacovania čiže s komponentom jazykotvorného procesu (tvorí sa ďalšia lexia), pri prechode mena otca na syna ide o prenášanie v zmysle odovzdávania a preberania mena, jeho dedenia, čo nie je jazykotvor-

ným procesom, lež skonvencionalizovaným a inštitucionalizovaným regulovaním fungovania mena. Opäť sa tu vnucuje otázka statusu príznaku "dedičnosť". Prichádza na um istá podobnosť so stylistickými príznakmi. Tie sa vzťahujú na to, kde a kedy sa príslušný lexikálny výraz používa, tento príznak sa dotýka spôsobu fungovania mena v jazykovom spoločenstve. Do úvahy prichádza aj pojem onymickej tautonymie, ktorý by sa chápal ako výsledok úsilia o zachytenie dominantnej funkcie vlastného mena (identifikácia a pomenovanie). Nepochybne sa dajú nájsť nové a nové súvislosti.

Teória vlastných mien V. Blanára zahŕňa sústavu obsažných výrokov o rozličných stránkach proprií. Sústredili sme sa len na otázku onymickej sémantiky a onymického systému. Jeho pohľad na onymické jednotky je však mnohostranný. Všíma si motiváciu vlastných mien, ich výrazovú stránku, ich etymologický aj diachrónny aspekt, frekvenciu proprií, ich fungovanie v jazykovej praxi, skúma ich zo sociolingvistického hľadiska, pričom prezentuje primerané množstvo ilustračných príkladov. Jednotlivé kapitoly knihy sú zdrojom poznatkov, podnetov aj provokácií pre odborníkov s rozličným prístupom k onomastickej látke. Čaká ju údel fundamentálnych vedeckých diel.

Juraj Dolník

MAJTÁN, M.: *Z LEXIKY SLOVENSKEJ TOPONYMIE*. Bratislava, Veda 1996. 192 s.

Recenzovaná monografia významného slovenského jazykovedca a onomastika M. Majtána je výsledkom systematickej a dlhodobej výskumnej aktivity v oblasti onomastiky, konkrétnejšie v toponymii. Predchádzal jej dôkladný a rozsiahly heuristicky terénny výskum, ktorého výsledky autor prezentoval množstvom vedeckých štúdií, článkov a referátov prednesených na domácich i zahraničných podujatiach.

Monografia má viaceré časti. V úvode (s. 7–14) autor uvažuje o postavení a úlohách onomastiky v systéme humanitných vied. Kládne si otázku definície onomastiky, ako aj jej štatútu v rámci jazykovedných disciplín. Na základe konfrontácie názorov viacerých známych jazykovedcov (V. Šmilauer, J. Matejčík, V. Blanár, R. Krajčovič, J. Horecký) vyslovuje názor, že onomastiku treba pokladať za osobitnú jazykovednú disciplínu so špecifickým predmetom výskumu i osobitnými metódami. Konštatovania autora sú logické, zdôvodňujúce osobitosti onomastiky, ale aj jej spätosť s inými vedami (sociológia, geografia, história, literárna veda).

Problematiku analýzy vlastného mena zaraďuje do širších súvislostí, akými sú onymický kontext a onymická situácia. Osobitnú pozornosť venuje mimojazykovej stránke toponyma, ktorú tvorí motivácia a onymická platnosť toponyma pri jeho fungovaní (s. 9–14).

Na fungovanie konkrétneho mena v spoločnosti poukazujú funkčne relevantné obsahovo-sémantické príznaky. Pri charakteristike toponyma M. Majtán zdôrazňuje jeho základný príznak denotáciu a jeho identifikáciu. Z ďalších obsahovo-sémantických príznakov toponým uvádza lokalizáciu. V súvislosti so štandardizáciou, že najstabilnejšie štandardizovanou skupinou toponým sú osadné názvy a najmenej štandardizované sú chotárne názvy.

Autor sa krátko pristavil pri jazykovej stránke vlastných mien (s. 15), venoval pozornosť analýze štruktúrno-typologickej výstavby, rozboru východiskových slovných základov (antropolexém, topolexém) a formantom (antropoformantom, topoformantov), ktoré sú východiskom pre charakteristiku slovotvorných, resp. štruktúrnych modelov.

Komplexná jazyková charakteristika vlastných mien by nebola dôsledná a kompletná bez rozboru gramatickej stránky vlastných mien (s. 16), ich morfológických (paradigmatických) a syntaktických vlastností a charakteristík. Pri charakteristike gramatickej stránky proprií autor zohľadňuje slovnodruhové kritérium. Všimá si jednotlivé gramatické kategórie a špecifické kategoriálne príznaky geografických názvov, napr. ich využívanie iba v tvaroch jedného gramatického čísla, osobitosti pri skloňovaní (*Mních – k Mnichu, na Mnichu, Vepor – na Vepri*), neúplnosť paradigmy pri názvoch predložkového typu (*Za potokom – Za potok*), názvy vyjadrené opisným spôsobom (*pasienok Kde Paľa zabil*), nesklonnosť tzv. vetných názvov (s. 18). Toto konštatovanie M. Majtán kompletizuje a ilustruje konkrétnymi príkladmi, pričom zdôrazňuje osobitosť využívania gramatických kategórií rodu, čísla a pádu vlastných mien. Z autorovho náčrtu danej problematiky vyplýva potrebnosť a užitočnosť samostatného opisu gramatickej stránky proprií v onomastickej gramatike, alebo podrobného opisu charakteristických gramatických javov všetkých typov proprií spisovného jazyka v gramatike akademického typu.

Najrozsiahlejšou časťou monografie je kapitola *Terénne názvy* (s. 19–127), v ktorej M. Majtán charakterizuje štruktúrne typy slovenských terénnych názvov. Vychádza pritom z teoretických postulátov významných predstaviteľov slovenskej a slovanskej onomastiky – z prác zameraných na slovanskú onomastiku (V. Blanár, M. Kucala, J. A. Karpenko, M. Karaš, J. B. Rudnicki, S. Rospond, F. Daneš).

Z viacerých možností klasifikácie terénnych názvov autor nadviazal na štruktúrnotypologickú klasifikáciu S. Rosponda. Uvádza schému základných štruktúr slovenských terénnych názvov (s. 22) a bližšie charakterizuje jednotlivé typy (priame názvy, jednočlenné názvy, nederivované názvy a i.). Za osobitnú, typologicky a obsahovo vymedzenú skupinu pokladá – podobne ako ďalší zahraniční bádatelia – predložkové názvy. Pozoruhodný je údaj o percentuálnom výskyte týchto názvov na Slovensku (21–22 %), aj údaj o frekvencii jednotlivých predložiek v týchto názvoch (napr. predložka *pod* má najvyššiu frekvenciu vyše 24 %; s. 26).

Pre historickú dialektológiu, historickú lexikológiu, pre rekonštrukciu slovnej zásoby i pre porovnávaciu slovanskú lexikológiu je inštruktívna časť kapitoly s názvom *Lexikálna stránka terénnych názvov* (s. 28–69). Iba na základe terénnych názvov sa v súčasnosti dajú získať údaje o nárečových ekvivalentoch rozličných slov z apelatívnej zásoby (napr. slov *chmeľnica, lehotá, šafran*; s. 30), poznatky o jazykových kontaktoch a areáloch starobylých slov a názvov (*hrb, debra, prt'pirt'*; s. 32). Lexika terénnych názvov je spracovaná v podobe rozšírených hesiel, s údajmi o pôvode slova, o motivačných faktoch, o územnom rozšírení. Na ilustráciu vyberáme názvy typu *Chríb, Nákel, Náklo, Snoh, Skotňa, Brište, Debra* atď., ktoré sú svedectvom vývinu slovnej zásoby v staršom období slovenčiny. Tieto slová sa v apelatívnej zásobe súčasnej slovenčiny nevyskytujú. Iný typ predstavujú názvy *Bahno, Hrebeň, Hrb, Kopa, Kopec, Niva*, ktoré sú frekventované. Väčšina z nich má celoslovanský charakter.

Heslová časť je doplnená schématickými mapkami, ktoré prehľadne dokumentujú areály výskytu základných lexém v slovenských terénnych názvoch a ich štruktúrne modely

(napr. mapa č. 2, s. 76: *Konopnica, Konopište, Konopisko, Konopnisko, Konopianka*; mapa č. 45, s. 109: slovný základ *kop – (kopať): kopaň, kopánka, kopanina, kopanisko*; mapa č. 28, s. 102: výskyt a frekvencia slova *bán*). Kartografickú prílohu tvorí 52 mapiek (s. 75–126), na ktorých sa interpretujú skúmané javy rozličnými grafickými prostriedkami, napr. pomocou šrafov (mapa č. 1, 2, 34), metódou symbolov (mapa č. 5, 35 a ďalšie) i kombinovanou metódou (mapový výsek a izoglosa; mapa č. 12, 28).

Na kapitolu *Terénne názvy* nadväzuje kapitola *Oronymia* (s. 127–136), v ktorej sa autor sústreďuje na charakteristiku oronymie (názvy vyvýšených alebo znížených terénnych objektov, najmä názvy vrchov) z hľadiska motivácie, zo slovnodruhového, gramatického a štruktúrneho aspektu. Zaujímavé sú autorove zistenia týkajúce sa porovnania štruktúr staršej slovenskej oronymie so štruktúrami oronymie v súčasnosti. Ide o rozdiely v distribúcii jednotlivých štruktúr: v historických názvoch vrchov prevládali jednoslovné názvy nad viac-slovnými (jednoslovných je viac ako 90%), v súčasnosti jednoslovných je asi 68% (s. 132). Diferencie sú aj v distribúcii rodov – v historických názvoch prevládajú názvy mužského rodu, v súčasnej oronymii majú prevahu názvy ženského rodu.

Predposlednou časťou monografie je kapitola venovaná hydronymii (názvy vodných tokov a stojatých vôd; s. 137–144). M. Majtán tu aplikuje podobnú metódu spracovania ako pri oronymii, t. j. charakterizuje názvy z diachronicko-synchronického aspektu a zo slovnodruhového, gramatického a štruktúrneho pohľadu.

Záverečná kapitola *Kontinuálny vývin slovenčiny a jeho odraz vo vlastných menách* predstavuje syntézu vlastných mien, ktoré sú z chronologického hľadiska najstaršími jazykovými svedectvami a dokladmi o slovnej zásobe slovenčiny v jej staršom vývinovom štádiu. Aj napriek zlomkovitosti a neúplnosti poskytujú dôkazy o genéze slovenského jazyka, o kontinuitnom vývine slovenského národného jazyka z praslovanskej jazykovej bázy. Autor v záverečných riadkoch zdôrazňuje význam historicko-lexikologického porovnávacieho výskumu slovenských historických mien, ktorý prináša argumenty o systematickom vývine slovenčiny. Pritom však podotýka, že pravidelný vývin bol narušovaný zložitými a negatívne pôsobiacimi historickými okolnosťami, ktoré tento vývin ovplyvnili a poznačili. Knihu uzatvára bohatý, rozsiahly zoznam prameňov a literatúry (s. 156–166) a register citovaných vlastných mien (s. 171–191).

Podnetná a aktuálna monografia M. Majtána patrí k tým dielam, ktoré sa vyznačujú pevnou a prehľadnou myšlienkovou konzistentnosťou. Osobitne zvyrazňujeme fakt, že autor pracuje s jasne a presne vymedzenými pojmami, čo umožňuje dobrú orientáciu v rozsiahlom materiáli. Recenzovaná kniha poskytuje spoľahlivú metodologickú orientáciu pri skúmaní vlastných mien. Pri analýze sústavy slovenských vlastných mien sa v nej uplatňuje diachronicko-synchronický pohľad, čo umožňuje utvoriť si komplexný obraz o vývine a súčasnom stave jej štruktúr v rámci vývinu národného jazyka ako celku i so zreteľom na vývin jeho slovnej zásoby. Autor v nej nastoľuje aj množstvo výskumných podnetov v oblasti terénnych názvov (konceptia spracovania lexiky slovenských terénnych názvov bola už publikovaná v r. 1983), oronymie a hydronymie. Monografia M. Majtána *Z lexiky slovenskej toponymie* je významným vkladom do sústavy poznatkov o historickej lexike slovenčiny, prináša a analyzuje materiál poukazujúci na spoločné celoslovenské javy, ako aj na špecifické slovenské jazykové javy, ktoré charakterizujú slovenčinu ako samostatný, svojbytný jazyk v západoslovenskom jazykovom kontexte.

NÁBĚLKOVÁ, M.: *VZŤAHOVÉ ADJEKTÍVA V SLOVENČINE. FUNKČNO-SÉMANTICKÁ ANALÝZA DESUBSTANTÍVNYCH DERIVÁTOV*. Bratislava, Veda 1993. 204 s.

Hoci je problematika tvorenia prídavných mien už tradične na druhom mieste, akosi v tieni podstatných mien, predsa možno zaznamenať značný počet deskriptívnych i teoretických prác v tejto oblasti. Poučný pohľad na domácu, širšiu slavistickú i zahraničnú literatúru podáva M. Nábělková v svojej monografii *Vzťahové adjektíva v slovenčine*. Obmedzenie na vzťahové adjektíva je dané tým, že paralelnú oblasť akostných adjektív spracovala J. Branická v kandidátskej dizertácii *Sémantika kvalifikačných adjektív* (1985). Na rozdiel od J. Branicej však M. Nábělková už v podtitule svojej práce proklamuje širší záber, lebo sa zameriava na funkčno-sémantickú analýzu.

Pri svojej analýze sa opiera o značný počet prípadov a dokladov predovšetkým zo súčasnej umeleckej, odbornej i publicistickej produkcie. Desubstantívne adjektíva člení na individuálne vzťahové a vlastnostné, k vlastnostným zaraďuje vzťahové a kvalifikačné, pričom osobitne vyčleňuje skupinu vzťahovo-kvalifikačných adjektív. Ako základné kritériá pri takomto vyčleňovaní používa (s. 25–26) typ vyjadrovaného príznaku, dominantnú funkciu (identifikácia proti klasifikácii, typizácia proti kvalifikácii), slovtvornú formu, ale najmä morfológické, syntaktické a derivačné operácie, ako je napr. nominalizácia, kondenzácia. Sústavne berie do úvahy vzťah s atributívnym substantívom, pričom hľadá aj isté obmedzenia.

V úvode ústrednej kapitoly s názvom *Sémantika desubstantívnych vzťahových adjektív* podáva M. Nábělková prehľad hlavných metód sémantickej analýzy. Zdôrazňuje, že predovšetkým sa hľadájú vzťahy medzi myšlienkovým obsahom (ako príznaky sa vyskytujú napr. vzťah, podobnosť, lokácia). Ďalej sa vychádza z predpokladanej propozičnej štruktúry, vyjadrovanej výrazmi ako “majúci vzťah”, “podobajúci sa”, “spôsobujúci” alebo z rolových kombinácií typu pôvod – výsledok, celok – časť, cieľ – nástroj. Uvádza aj kombinácie týchto metód. Ako príklad M. Nábělková cituje schému Z. A. Charitonščikovej, ktorá stavia na štyroch kritériách: význam (formulovaný v podobe parafrázy, napr. “vzťahujúci sa na”), identifikátor (“patriaci k”), propozičná formulka (X R Y) a vzťah. Škoda, že M. Nábělková neformuluje svoj postoj k uvedeným metódam podrobnejšie a kritickejšie.

Pri svojej sémantickej analýze desubstantívnych derivátov sa M. Nábělková opiera o dve základné kritériá: slovtvornú parafrázu a substantívnu substitúciu, čím zároveň upozorňuje na ustavičnú konkurenciu prídavných a podstatných mien v atributívnej pozícii (zhodný a nezodný prívlastok). Vymedzuje tak pätnásť typových významov, resp. presnejšie významových konkretizácií základného slovtvorného významu. Sú to: široký vzťah, subjekt, objekt, príslušnosť, časť a súčasť, zloženie, totožnosť, dej, priestorové určenie, časové určenie, miera, zreteľ, spôsob, pôvod, účel, resp. charakteristická vlastnosť a podobnosť na prechode ku kvalifikačným významom.

Už zo samého radenia týchto významov (významových konkretizácií) vidieť, že východiskom tu sú tradičné syntaktické (presnejšie logicko-syntaktické) vzťahy a že postupuje

pritom od deja cez zloženie po tradičné príslovkové určenie a ďalej po charakteristické vlastnosti a prenášanie významu (podobnosť). Nevdojak sa tu nastoľuje otázka, či by sa jednotlivé typy nedali zoskupiť do väčších skupín, napr. akčnosť, posesívnosť (zloženie), lokalizácia a determinácia deja. Tak by sa dala konštruovať akási mriežka (raster), v ktorej by sa vyznačením kladnej alebo zápornej podoby daného príznaku dali vymedziť jednotlivé významové konkretizácie napr. takto:

	A	P	L	D
subjekt	+	-	-	-
zreteľ	-	+	-	+
účel	+	-	-	+

Pri podrobnom rozbere jednotlivých významových konkretizácií M. Nábělková zachováva jednotný postup. Analýzou konkrétnych spojení adjektívum + substantívum vysvetľuje základný význam daných spojení, ale svojimi jemnými postrehmi upozorňuje aj na ďalšie významové odtienky. Je prirodzené, že uvádza bohatú dokumentáciu. Pri každom význame však v osobitnom odseku upozorňuje na alternatívne interpretácie, ako aj na prechod ku kvalifikačným významom. Tým sa síce charakteristika jednotlivých významov stáva trochu rozplývavou, ale na druhej strane sa tým práve zdôrazňuje skutočný stav. Na tento stav upozorňuje aj sama autorka, keď zdôrazňuje ešte aj rozdiel medzi ustáleným (často vlastne terminologizovaným) spojením a okazionálnym (konsituálne viazaným) významom či odtienkom. Kvôli väčšej prehľadnosti by však bolo výhodné už príklady utriediť podľa týchto dvoch skupín.

Je prirodzené, že pri svojich analýzach M. Nábělková vychádza z jestvujúceho stavu (teda od odvodených adjektív) a v tomto smere konštruuje aj slovtvorné parafrázy, resp. propozície. Vo formulke X R Y vychádza z X ako základového slova a vzťahuje ho na Y ako hotové, výsledné odvodené slovo. Zdá sa však, že na overenie výsledkov analýzy by bolo užitočné skúmať, ako používateľ daného jazyka dotvára potrebné deriváty, a teda vychádzať z opačnej formulácie, napr. $S^1 \vee S^2$, pričom S^1 je substantívum, ktoré treba doplniť o vhodnú vlastnosť. Pravda za predpokladu, že vieme posúdiť, aké doplnenia dané substantívum pripúšťa, resp. vyžaduje. Takéto doplnenie sa pri konkrétnej realizácii vyjadruje pádovým substantívnym prívlastkom alebo zhodným adjektívnym prívlastkom. Napr. substantívum *dom* pripúšťa doplnenie o ďalšie charakteristiky ako *dom z dreva* – *drevený dom*, *dom z tehál* – *tehlový dom*; ďalej doplnenia v iných významových okruhoch ako *dom kultúry* – *kultúrny dom*, *mestský*, *obecný dom*, *prízemný*, *poschodový dom* a pod. Z príkladov vidieť, že dištinčtivná charakteristika sa viaže nie na celú lexému, ale na jej jednotlivé lexie. Pri takomto postupe by sa výraznejšie ukázali aj rozdiely medzi uzuálnymi (terminologizovanými) spojeniami a okazionalizmami.

Z viazanosti na desubstantívne deriváty vyplýva pre M. Nábělkovú aj taký dôsledok, že môže brať do úvahy len deriváty odvodené čisto od substantív. Tým však vyraduje z rámca svojej pozornosti adjektíva odvodené od adjektív predponami (*medzinárodný*, *nadhraničný*, *cezpoľný*) alebo odvodené od predložkových spojení (“vyšší ako zvuk” – *nadzvukový*, “jestvujúci pod prahom” – *podprahový*, “položený pod morom” – *podmorský*).

V tejto súvislosti treba ešte pripomenúť, že princíp priamej odvodenosti sa neuplatňuje ani v type *pohárová streda*. Tu sa totiž nevychádza od substantíva *pohár*, ale od spojenia *pohárový zápas* (“zápas o pohár”). *Pohárová streda* predsa nie je “streda charakterizovaná pohárom”, ale “sústredením zápasov o pohár”.

Vcelku predstavuje monografia M. Nábělkovej detailnú, jemnú a citlivú analýzu zvolenej oblasti, formulovanú so vzácnym zmyslom pre vecnú a pritom “lahodnú” štylizáciu. A popri tom aj jemne provokujúcu.

Ján Horecký

ŽIGO, P.: *KATEGÓRIA ČASU V SLOVENSKOM JAZYKU*. Bratislava, Univerzita Komenského 1997. 115 s.

Vo svojich úvahách o kategórii času v slovenskom jazyku P. Žigo vychádza z hypotézy, že “vyjadrovanie časového významu v jazyku vyplýva z logických zákonitostí, opiera sa o všeobecné zákonitosti logiky, odráža kombinačné vlastnosti pri vyjadrovaní topologických vlastností času ako filozofickej kategórie – mieru postihovania homogénosti a izotropnosti, resp. usporiadanosti, jednorozmernosti, spojitosti, jednosmernosti a nekonečnosti” (s. 69), Pritom však hneď dodáva, že vyjadrovanie času v gramatickom systéme sa v porovnaní s prírodovedným poňatím času opiera o subjektívne kritériá autora výpovede, je teda subjektívizovanou formou množstva dejov, z ktorých hovoriaci stavia do dominantnej pozície taký časový význam, ktorý je z hľadiska jeho prehovoru dôležitý (s. 70). Teda už tu konštatuje istú protikladnosť: logická zákonitosť – subjektívnosť výpovede.

Celková zložitosť problematiky sa odráža aj na zložitej štruktúre práce. Možno v nej odhaliť aspoň päť rovín.

Na prvej rovine je úsilie filozofickým pojmom času osvetliť gramatický čas, resp. jazykový čas, ďalej pomocou filozofickej kategórie času vymedziť gramatické kategórie (aj iné prostriedky) na vyjadrovanie časových vzťahov, jednak zistiť časové vzťahy v časovom súvetí a napokon aplikovať systém časových vzťahov v súvetí na výklad vývojových zmien v týchto oblastiach.

Pri vymedzovaní základných charakteristík sa P. Žigo opiera o výklad J. Dubníčku v knihe *Čas a kauzalita* (1986) a tak rozlišuje dve metrické vlastnosti – homogénnosť a izotropnosť a päť topologických vlastností – usporiadanosť, jednorozmernosť a jednosmernosť, spojitosť a nekonečnosť. Správne však konštatuje, že niektoré z týchto vlastností sa jazykovými prostriedkami nevyjadrujú a že z metrických vlastností sa nemení hodnota jednosmernosti a jednorozmernosti.

Sporné je však už aj to, či naozaj možno popri filozofickom čase predpokladať aj osobitný gramatický, resp. jazykový čas, napr. keď sa stotožňuje gramatická kategória času a gramatický čas (napr. vo formulácii “gramatickej kategórie času, t. j. jazykového času”). Sám autor na viacerých miestach hovorí o potrebe skúmať, ako sa filozofické charakteristiky odrážajú vo výpovedi, resp. akými jazykovými prostriedkami sa vyjadrujú. Gramatický čas

vlastne nie je čas, ale kategoriálny (t. j. gramatikalizovaný) prostriedok na situovanie udalosti a jej trvania v časovom priestore, na časovej osi (B. Comrie tu hovorí o lokalizácii). Azda tu mylí aj sám názov "čas", preto by bolo vhodnejšie používať latinské názvy typu prítomný, perfektný. Ale ak gramatický čas typu prítomný nie je čas (ktorý napr. neplynie lineárne a spojitou), aký zmysel má uvažovať o jeho metrických a topologických vlastnostiach. Ak to je kategória, má zmysel hľadať jazykovofunkčné charakteristiky. To však P. Žigo vlastne aj robí.

Pri analýze systému časov v súčasnej spisovnej slovenčine postupuje P. Žigo tak, že skúma, ako jednotlivé časy odrážajú filozofické kategórie času. Napríklad pri analýze prítomného času (prítomný) vychádza zo spôsobu, ako sa vyjadruje základný vzťah medzi časom prehovoru a časom deja. Treba dodať, že vlastne aj čas prehovoru je istý dej, preto ide o vzťah dvoch dejov: čas prehovoru je moment, v ktorom hovoriaci konštatuje (lokalizuje) čas objektívneho deja na súradnicovej osi x . Konštatuje však, že stotožňovanie času prehovoru s časom deja nemožno hodnotiť ako vlastnosť homogénnosti (s. 14), lebo "nemožno predpokladať absolútnu totožnosť začiatku a konca deja a prehovoru". Ani izotropnosť sa v prítomnom nevyjadruje. To znamená, že metrické vlastnosti nie sú pre charakteristiku prítomného relevantné.

Z topologických vlastností prítomného nevyjadruje usporiadanosť. Vyjadrovanie jednosmernosti je oslabené, spojitosť a nekonečnosť času je mimo prehovoru i celej komunikácie, jednorozmernosť sa nepostihuje v plnej miere.

Takto zistené vlastnosti jednotlivých časov (aj tých, ktoré už v slovenčine zanikli) zhrňa v matici na s. 47–48, kde sa nerelevantnosť danej vlastnosti vyjadruje znakom $-$, relevantnosť znakom $+$ a oslabenosť znakom $(+)$, resp. $(+)$, $(+)$. Distribúciou jednotlivých príznakov (treba dodať, že nejde o dva, ale o tri príznaky) sa zreteľne vymedzujú jednotlivé súčasné i zaniknuté časy, ale aj kondicionál a imperatív. Z autorovho komentára však zreteľne preráža fakt, že najväčšiu úlohu má usporiadanosť času a dejov v tom zmysle, že istý dej nasleduje po inom, resp. predchádza pred iným dejom. Ďalej sa ukazuje, že nekonečnosť, ktorú možno chápať skôr ako ukončenosť či neukončenosť deja, sa v slovenčine nevyjadruje kategóriou času, ale kategóriou aspektuálnosti. P. Žigo na tento fakt poukazuje aj tým, že zavádza (ale nevysvetľuje) kategóriu kompaktnosti.

Vcelku však možno povedať, že prenášanie filozofickej kategórie času a jej vlastností na kategóriu deja nie je dosť plodné. Menej vhodné sa nám zdá prenášať tieto kategórie na analýzu časových súvetí, resp. dvoch dejov v súvetí, hoci aj pri tejto analýze si autor kladie za cieľ zistiť, ako sa postihujú metrické a topologické vlastnosti času. Prakticky to znamená, že v jednotlivých významových skupinách (ich prehľad sa uvádza na s. 96–100, resp. 101–102), resp. v jednotlivých typoch súvetia hodnotí P. Žigo neúčast', čiastočnú účasť a účasť piatich topologických vlastností času a zisťuje tu desať základných skupín, so špecifickými kombináciami príznakov. To znamená, že ide o kombináciu nie topologických vlastností, ale o reťazce typu $- + - + +$ na pozadí vzorca U (usporiadanosť) JR (jednorozmernosť) S (spojitosť) JS (jednosmernosť) N (nekonečnosť).

Pozoruhodné je, ako sa P. Žigo usiluje odôvodniť, že kombinačných reťazcov je práve desať. Využíva na to kombinačné číslo, resp. jeho vzorec n nad k v podobe $n! / (n-k)! \cdot k!$. Keď vychádza z predpokladu, že ide o päť vlastností času a z nich sa tvoria trojčlenné kombinácie (lebo vlastnosti JR a JS sa nemenia, teda nie sú relevantné), skutočne mu vychádza desať. P.

Žigo tu však ignoruje fakt, že nejde o kombináciu vlastností (to by musel brať do úvahy aj také kombinácie ako USN, SNU, UNS), ale o kombináciu troch hodnôt označených ako – + (+), pričom ide aj o poradie prvkov, teda nie o kombinácie, ale o variácie, a to sa hodnotí variačným koeficientom.

Okrem toho sa v týchto výpočtoch neberie do úvahy taký prvok, ako je kompaktnosť deja, hoci pri analýze súvetí sa dokonavosť či nedokonavosť deja využíva veľmi často, najmä pri hodnotení následnosti dejov.

Z historického pohľadu hodnotí P. Žigo obidve svoje vybrané oblasti. Pokiaľ ide o gramatickú kategóriu času, pre staršie obdobia dobre odlišuje aj také kategórie ako aorist, imperfektum, präteritum a antepäteritum, futúrum exactum. Nezdá sa však dost' presvedčivým argument, že imperfektum a aorist zanikli preto, že po kontrakcii splynuli niektoré slovesné formy imperfekta a sigmatického aoristu. Súvetné typy sa vcelku nemerili.

Pri historickom pohľade P. Žigo odôvodnene postupuje metódou rezov: skúma tri historické obdobia, a to staroslovienske, predkodifikačné a spisovné. Treba však nastoliť otázku, či možno staroslovienu pokladať za jednu vývinovú etapu slovenčiny.

Napriek niektorým kritickým pripomienkam a úvahám monografiu P. Žigo možno hodnotiť ako premyslený pokus vnieť jasnejšie kritériá na posudzovanie problematiky času v súčasných jazykovedných teóriách i v súčasných opisoch gramatickej stavby najmä slovanských jazykov. Ak sa pritom autorovi niektoré kritériá nepodarilo dostatočne presvedčivo odôvodniť, je to predovšetkým preto, že chýba sústavnejšia spolupráca medzi jazykovedcami a filozofmi, ako aj vyššia pripravenosť jazykovedcov venovať sa tejto problematike sústavnejšie. V tom zmysle je Žigova práca výzvou na ďalšiu spoluprácu.

Ján Horecký

ODALOŠ, P.: *SOCIOLEKTY V BASKETBALOVOM A PENITENCIÁRNOM PROSTREDÍ*. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici 1997. 92 s.

Hovorený jazyk všedného dňa sa môže zdať banálnym len na prvý pohľad: už pozorné počúvanie odhalí mnohé vzťahy a súvislosti, ktoré sú v pozadí prehovorov jednotlivca či skupiny. Až fascinujúce súvislosti však odhalí každá seriózna výskumná sonda, o akú sa vo svojej monografii pokúsil Bystričan Pavol Odaloš. Aj keď mapuje jazyk všedného dňa a každodennej komunikácie, predsa je však sociálne prostredie, ktoré sa stalo východiskom jeho sociolingvistických bádání, tak trochu, prípadne aj výrazne exotické. Na jednej strane ide o komunikáciu v športovom, presnejšie basketbalovom prostredí, na druhej o komunikáciu v penitenciárnom prostredí nápravno-výchovných zariadení. Hodnotu získaného materiálu, na ktorom celá práca v podstate stojí, zvyšuje to, že autor obidve prostredia dobre pozná, to basketbalové dokonca dôverne, penitenciárne prostredníctvom systematického výskumného styku s pracovníkmi nápravno-výchovných zariadení i s odsúdenými – v tejto súvislosti pripomíname, že autor je v slovenskej lingvistike priekopníkom výskumu argotu asociálov.

V úvodných kapitolách sa na pozadí prehľadu základnej slovenskej, českej a výberovo ostatnej zahraničnej literatúry vyčleňujú pojmy a termíny sociolekt, slang, argot a profesionalizmy. Už v samom terminologickom pomenovaní opisovaných fenoménov sa odráža všeobecná nejednotnosť v zmysle ich chápania ako štruktúrnych, resp. štruktúrujúcich sa (semi)variet istého jazyka (tu porov. sociolekt, slang a argot na jednej strane) a súboru v podstate lexikálnych prostriedkov (tu profesionalizmy na druhej strane). Autor sa pri ich vyčleňovaní prikláňa k názoru tých lingvistov, ktorí ich ponímajú nielen ako súbor lexikálnych prostriedkov, ale ako štruktúry so špecifickým zastúpením zvukových, morfológických a syntaktických prostriedkov, čo uňho predstavuje istý posun, lebo v niektorých svojich predchádzajúcich prácach uvažoval o sociolektoch v podstate ako o inventároch nespisovných lexém (napr. v r. 1996, predtým r. 1994 hovorí o sociolektoch ako súhrnnom názve pre slangizmy, profesionalizmy, argotizmy a intersociolektizmy). V prehľade nám chýba názor J. Chloupka (porov. napr. v kolektívnej práci *Stylistika češtiny* z r. 1991) a jeho chápanie slangu/slangov, argotu, prípadne profesijnej reči ako poloútvarov národného jazyka, ktorý by azda aj pomohol odstrániť terminologickú nejednotnosť. Napriek širšiemu chápaniu sa však práca, najmä vzhľadom na získaný materiál, venuje len lexikálnym prostriedkom, teda sociolektizmom, profesionalizmom, slangizmom a argotizmom.

Autor pracuje kombinovanými metódami, rešpektujúc sociálnu a komunikačnú odlišnosť skúmaných prostredí. Inšpiratívny je hlavne premyslený viacstupňový systém dotazníkov, na základe ktorých sa mu podarilo získať reprezentatívny materiál, ktorý potom rozlične triedi a usporadúva, pričom využíva opis komunikačnej makrosituácie a čiastkových komunikačných situácií v jednotlivých prostrediach, porovnanie fungovania príznakovej sociolektickej lexiky a bezpríznakových spisovných pomenovaní a napokon aj slovotvornú charakteristiku získaného materiálu. Operatívnu a faktickú hodnotu práce by možno zvýšilo aj publikovanie aspoň jedného druhu použitých dotazníkov.

Ústredným pojmom a termínom je pre autora pojem sociolekt, ktorý chápe a používa v dvojakom význame: 1. predovšetkým širšie ako strešný pojem, zahŕňajúci slang, argot i profesionalizmy; 2. užšie v konkrétnom penitenciárnom prostredí hovorí o sociolektizmoch, teda o lexikálnych prostriedkoch, ktoré spoločne používajú účastníci komunikácie s odlišnými sociálnymi rolami – pracovníci i odsúdení.

Zdá sa, že aj naznačené teoretické uchopenie spomínaných fenoménov, hlavne sociolektu, ukazuje na potrebu teoretického vydelenia akéhosi medzičlánku, ktorý by zahŕňal situačne podmienený spôsob jazykového prejavu, spätý s konkrétnym druhom spoločnej činnosti ľudí. Ten sa (predovšetkým v anglosaskej lingvistike) chápe ako register. Register je teda druhom sociolektu, ktorý možno chápať ako spôsob fungovania istého jazyka v závislosti od charakteru činnosti a sociálneho prostredia, ktoré je určované vzájomnými vzťahmi účastníkov komunikácie. Ide teda o jav vyznačujúci sa vyššou alebo nižšou mierou štruktúrovanosti, charakterizovaný špecifickou konfiguráciou jazykových i mimojazykových prostriedkov. Register je všeobecnejším pojmom než pojmy slang, profesijná reč, argot, čo znamená, že z lexikálneho hľadiska sa v ňom môžu uplatniť tak neutrálne, prípadne terminologické prostriedky, ako aj profesijné, slangové či argotické prostriedky. Nepriamo na to poukazujú aj autorove tvrdenia o spoločných znakoch slangizmov a profesionalizmov, napr. že "integrujúcim faktorom je podľa nás vykonávanie činnosti v určitej špecifickej (odbornej alebo inej) oblasti" (s. 15), prípadne tvrdenie na s. 36, že "v basketbalovom prostredí sa v neoficiálnej komunikácii pou-

žívajú spisovné terminologické i neterminologické pomenovania a tiež sociolektické slová...”.

Problematiku slangu (slangizmov), argotu (argotizmov) a profesionalizmov vidí autor dynamicky, poukazuje na “prechodné pásma” medzi jednotlivými typmi prostriedkov a usiluje sa nájsť komunikačné i štruktúrne kritériá na ich vydelenie. V podstate postupuje tradične, z hľadiska zámeru utajenia rozlišuje v sociolektoch dve skupiny: do jednej patria slang a profesionalizmy, do druhej argot. Slangizmy sú pomenovania a slovné spojenia, ktoré vznikli so zámerom aktualizovať existujúce spisovné slová a spojenia. Toto tvrdenie možno zrejme chápať len ako tendenciu, keďže konkrétne slangové pomenovania môžu podľa nás vzniknúť aj samostatne, nielen ako aktualizácia spisovného pomenovania. Pre slangizmy je príznačná jazyková variantnosť (vytvárajú synonymické rady), veľká miera expresívnosti, nenormatívnosť, štruktúrna nápadnosť a fungovanie vo vlastných komunikačných prostrediach. Profesionalizmy vznikli so zámerom ekonomizovať existujúce slovné spojenia. Pre profesionalizmy je charakteristická jednoslovnosť, jazyková stabilita, malá miera expresívnosti, nocionálnosť a zväčša frekventovanosť používania vo vlastných komunikačných prostrediach. (Posledné kritérium platí zrejme len vzhľadom na zvolené výskumné metódy hlavne v basketbalovom prostredí.) Argotizmy sú pomenovania a slovné spojenia, ktoré vznikli so zámerom utajiť informácie pred osobami nezainteresovanými do zámerov skupiny nositeľov argotu.

Okrem týchto kritérií uplatňuje autor aj slovtvorné kritériá. Slangizmy vznikajú predovšetkým transpozíčnými onomaziologickými postupmi, no aj transformačnými a transféračnými postupmi; profesionalizmy sú utvorené najmä transformačnými onomaziologickými postupmi, ďalej transpozíčnými, menej transféračnými postupmi; argotizmy vznikajú hlavne transpozíčnými onomaziologickými postupmi, ďalej transféračnými, menej transformačnými postupmi. Preferencia jednotlivých typov onomaziologických postupov, napr. výrazná absencia transformačných onomaziologických postupov pri argotizmoch, frekvenčne najvýraznejšie zastúpenie transformačných onomaziologických postupov pri profesionalizmoch a transpozíčných pri slangizmoch, sa tak stáva výrazným kritériom sociolektického odlišenia lexém.

Z metodologického hľadiska je zaujímavé hodnotenie jednotlivých sociolektických slov na osi spisovnosť – nespisovnosť, čím sa inherentne nanovo otvára všeobecnejšia otázka kritérií spisovnosti. Aj tento problém sa autor usiluje vidieť v dynamike, keď slangizmy a argotizmy, ktoré tvoria “pevné jadro” sociolektov, pokladá za nespisovné prostriedky, no profesionalizmy, najmä univerbizmy a niektoré sociolektizmy používané vo viacerých komunikačných prostrediach a sférach, resp. používané viacerými skupinami komunikujúcich, sú “ako podmnožina súčasťou hovorovej slovenčiny, a sú teda spisovné”. Konkrétne v basketbalovom prostredí sa za nenáležité pokladá hovoriť o nespisovnosti profesionalizmov v prípadoch, keď neexistuje príslušný termín (*trojka* ako pomenovanie pre trojbodový kôš), keď je profesionalizmus univerbizovanou podobou termínu (*blok* namiesto *blokovanie lopty*), prípadne keď funguje vo viacerých komunikačných sférach (*krídelník* namiesto *krídelný rozohrávač*).

Napriek výrazne odlišnej sociálnej a komunikačnej charakteristike oboch skúmaných prostredí dochádza autor k istej syntéze. Relevantnosť syntetizujúcich tvrdení zvyšuje fakt, že pri charakteristike sociolektu/sociolektov využíva kombináciu štruktúrnych a komunikačných charakteristík. Jednotlivé typy sociolektizmov sa v komunikačných situáciách basketbalového

aj penitenciárneho prostredia používajú diferencovane, no špecificky s ohľadom na charakter prostredia: v basketbalovom prostredí vplýva na výskyt sociolektických slov v neoficiálnych situáciách hlavne miera expresívnosti príslušného slova; v penitenciárnom prostredí je to hlavne sociálna rola komunikantov, ktorá ovplyvňuje ich používanie, a tak sú pre každú sociálnu skupinu charakteristické špecifické prostriedky: odsúdení používajú argotizmy, pracovníci penitenciárnych zariadení profesionalizmy a slangizmy. Okrem toho sa v tomto prostredí využívajú sociolektické slová, ktoré používajú obidve skupiny. Mieru používania profesionalizmov, slangizmov, resp. argotizmov ako celku i lexikálne prostriedky jednotlivých skupín ovplyvňujú, ako to vyplýva z autorových zistení, najmä tri faktory: miera oficiálnosti komunikačnej situácie, ďalej sociálne roly účastníkov komunikácie, ktoré do istej miery ovplyvňujú oficiálnosť/neoficiálnosť komunikácie, a chronologický faktor, teda dĺžka a zároveň intenzita "dotyku" komunikantov s daným prostredím. Exaktne sa to ukázalo na relevancii veku v spojení s basketbalovým prostredím, keď sa zistilo, že sociolektické lexikálne prostriedky najviac používajú aktívne hrajúci muži aj ženy. Na používanie sociolektických lexikálnych prostriedkov vplýva začiatok a koniec basketbalovej činnosti a počet odohraných rokov. V penitenciárnom prostredí je vek takisto relevantným faktorom. S vekom však zároveň súvisí aj dĺžka praxe pracovníkov nápravnovo-výchovných zariadení a frekvencia styku s odsúdenými, resp. dĺžka pobytu v takomto zariadení a stupeň identifikácie s daným osadenstvom. Domnievame sa, že autorovi sa takto v podstate po prvýkrát v slovenskej sociolingvistickej literatúre pomocou exaktných prostriedkov podarilo vymedziť sociolekt istého typu, resp. jeho lexikálnych prostriedkov, ktoré sú aj vzhľadom na štruktúrne chápanie sociolektu pre jeho vymedzenie zrejme najdôležitejšie.

Práca prináša zaujímavé sociolingvistické, no aj sociologické zistenia. Dotazníkový výskum napríklad odhalil disproporciu medzi proklamatívnym a reálnym ovládaním argotu odsúdených zo strany pracovníkov penitenciárnych zariadení, zistil nominačný trojuholník, resp. štvoruholník penitenciárne sankcionovaných aktivít, t. j. lieky – fetovanie a alkohol – rôzne činnosti ponížujúce ľudskú dôstojnosť, resp. pomenovania súvisiace s čajovými extraktmi. Práca nadobúda prostredníctvom uvádzania početných príkladov aj zážitkový rozmer. Pozornejšia redakčná práca by pomohla odstrániť niektoré nepresnosti (napríklad slabičný kód ako istý druh argotu nevzniká podľa uvádzaných príkladov tak, že sa element *k* plus samohláska predchádzajúcej slabiky pridáva k predchádzajúcej slabike, ale pripája sa vzápätí za vokalicou alebo diftongickou sonantou príslušnej slabiky), celkovo však po jej prečítaní možno konštatovať, že recenzovaná práca prispieva k poznaniu, že seriózny sociolingvistický výskum je prínosný nielen tým, že odhaľuje lingvistické javy a súvislosti, ale (často neplánovane) aj javy a súvislosti sociálne.

Daniela Slančová

DRUHÝ ZBORNÍK O SOCIOLINGVISTICKOM VÝSKUME SLOVENČINY

Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2. Zost. S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1996. 170 s.

Ak som v súvislosti s etablovaním sociolingvistického výskumu na Slovensku v recenzii zborníka *Sociolinguistica Slovaca 1* (Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 51–55) hovoril o istej skepse, zdá sa, že ona ešte stále pretrváva. Je však otázne, či oprávnené. Nemám o tom štatistický doklad, no empiricky mi to vychádza tak, že viac alebo menej sociolingvisticky orientovaných prác v slovenskej jazykovednej produkcii pribúda. Možno aj preto intenzívnejšie zaznieva hlas “normativistov”, podľa ktorých nám “dobrá slovenčina” mizne pred očami. Tak či tak je na škodu veci (slovenského jazyka a jazykovedy), ak sa odlišnosť v metodologickej orientácii chápe ako ignorovanie normy a jej kodifikácie a ak sa takto aj jazykovedci majú deliť na uvedených a tých druhých. Fetišizácia istých metodologických princípov bola i bude vždy škodlivá. Malo by však platiť aj to, že tvrdá názorová polemika sa nesmie zmeniť na kádrovanie. Vo vede, ak sa pracuje s faktami a argumentmi, by sa autori nemali klasifikovať ani podľa stupňa lásky k výskumnému predmetu, ani podľa stupňa vlasteneckosti.

Aj vzhľadom na naznačené zbytočné napätie v slovenskej jazykovednej obci treba privítať zborník *Sociolinguistica Slovaca 2*, ktorého jadro tvoria príspevky prednesené na konferencii *Sociálne a teritoriálne aspekty výskumu národného jazyka* (Bratislava, október 1995). Jeho vydanie (spolu so sociolingvistickými prácami, ktoré vyšli doteraz) vari potvrdzuje, že sa sociolingvistika v rámci disciplín o národnom jazyku už etablovala (2. štádium podľa Loefflerovej schémy). Ak zostaneme iba pri tomto zborníku, platí to i napriek tomu, že aj v ňom sú jednotlivé texty tematicky rôznorodé a diferencované sú metodologickým zázemím, ukotvením. Je to zrejme aj dôsledok toho, že sú to z väčšej časti materiály z vedeckej konferencie, kde je istá heterogénnosť prirodzená.

Tematicky je zborník rozdelený do troch častí. Prvá časť (*Všeobecno-metodologické otázky sociálnej a areálovej lingvistiky*, s. 9–33) má programový charakter. Zrejme preto je miestami polemicky zacielená, a to aj s ohľadom na opodstatnenosť sociolingvisticky orientovaných výskumov na Slovensku. Takýto obranno-polemický tón zaznieva v štúdiu S. Ondrejoviča *Metamorfózy sociolingvistického výskumu na Slovensku* (s. 11–17), a to najmä tam, kde sa elegantne vyrovnáva s názormi F. Kočiša. Aj táto polemika potvrdzuje, že neuralgickým bodom našej lingvistiky je chápanie a interpretácia kodifikačnej teórie a kodifikačnej praxe. Ide tu vlastne o uzatvorenosť (kodifikovaná norma ako komunikačný ideál) a kontextovosť (živý jazyk ako sociálno-komunikačná entita, ktorá má dynamický charakter). S. Ondrejovič správne naznačuje, že sa vytvárajú podmienky na celoplošný výskum živej slovenčiny na konci 20. storočia, ktorého výsledky by sa konfrontovali so zisteniami o hovorenej podobe spisovnej slovenčiny v 60. rokoch.

Vychádzajúc z idey, že dominantnými útvarmi národného jazyka sú spisovný jazyk a teritoriálne nárečia ako dva relatívne stabilné útvary, I. Ripka (*Ďalšie smerovanie teritoriálne zameraných výskumov*, s. 18–24) naznačuje, aké podnety – nielen materiálové, ale i metodologické – môže sociolingvistike poskytnúť dialektológia, a naopak. Obidve disciplíny skúmajú ústne komunikáty, ktoré vznikajú v procese živej komunikácie. Ich spoločným výskumným “poľom” naozaj môžu byť niektoré variety, ktoré vznikli alebo vznikajú v širšom priestore medzi spisovným jazykom a teritoriálnymi dialektmi. Pri pohľade na ne často nejde o vecné, ale iba o pojmovno-terminologické problémy. V tom sú – ako pripomína I. Ripka – aj perspektívne predpoklady na ich “partnerský vzťah”.

Koncepčne (teoreticko-metodologicky) sa s Ripkovým stanoviskom stotožňuje J. B o s á k v štúdií *Nárečia sa menia, postoje zostávajú?* (s. 25–33). Jednak pokiaľ ide o vzťah spisovného jazyka a teritoriálnych nárečí v rámci národného jazyka a jednak pokiaľ ide o spoluprácu sociolingvistiky a dialektológie. Obidve disciplíny sledujú živý jazyk v sociálnom kontexte, ktorý sa na časovej osi mení. Polemický tón, ktorý signalizuje už otáznik v názve Bosákovej štúdie, je zacielený na chápanie systému a systémovosti v jazyku, na vzťah spisovnosti/nepisovnosti a na otázky stratifikácie národného jazyka. Treba súhlasiť s autorom, že stotožňovanie systémovosti so spisovnosťou, ako aj fetišizácia spisovnej formy národného jazyka prináša riziko jej identifikácie s národným jazykom. Ak totiž nebudeme jazyk sledovať v diferencovanom sociálnom kontexte, naozaj nad funkčnú (stratifikačnú) diferencovanosť povýšime unifikačnú normovanosť. Zdôrazňovanie “zjednocujúcej” spisovnosti – bez ohľadu na charakter komunikačnej situácie – je relikvium romantického chápania jazyka a určite to nie je cesta “k náprave” jazykovej kultúry.

V druhej časti zborníka (*Špecifické otázky slovenskej sociolingvistiky*, s. 37–92) sa väčšina autorov zacielená na aktuálne otázky živej jazykovej praxe. J. H o r e c k ý v krátkej úvahe *Dielo P. J. Šafárika zo sociolingvistického aspektu* (s. 37–39) hodnotí kritériá, na základe ktorých P. J. Šafárik vymedzil slovenčinu ako uhorskoslovenské nárečie. Keďže sa opierať o nejazykové kritériá (nositelia jazyka, ich jazykové vedomie, územné ohraničenie, ľudová slovesnosť), J. Horecký ho hodnotí ako predchodcu sociolingvistických výskumov slovenčiny.

V štúdií *Špecifika v reči mužov a žien* (s. 40–44) podáva O. Š k v a r e n i n o v á niektoré výsledky analýzy verbálnych replík a neverbálnych reakcií mužov a žien v procese homogénnych a heterogénnych dyadických dialógov. Zisťuje relevantné rozdiely vo využívaní slovných druhov, v kinetike, proxemike, kompozícii textu i vo výbere tém. Tieto odlišnosti determinuje aj rozdielna psychológia a sociológia ženských a mužských komunikantov, účastníkov dialógu. Aj preto je vhodné hovoriť o špecifikách ich reči, a nie jazyka.

Štúdia V. P a t r á š a *Sekundárne pomenovania (prezývky) a ich sociolingvistický rozmer vo formalizovaných mikrospoločenstvách* (s. 45–56) zaujme nielen premyslenou klasifikáciou (vnútorným usporiadaním) analyzovaných rečových jednotiek, ale aj formuláciou metodologických východísk. Súbor 250 sekundárnych pomenovaní zaraďuje podľa stupňa priehľadnosti motivácie, stupňa emocionálnosti/expresívnosti a fyzickej dĺžky prezývky do piatich skupín. Na základe ich podrobnej analýzy vyslovuje záver, že v školských prezývkach sú uložené etnokultúrne, sociálnopsychologické a komunikačné osobitosti študentskej society a jej generačné a socioprofesionálne odlišnosti. Prezývky síce predstavujú vnútorne hierarchizovaný systém, no vo vzťahu k lexikálnym paradigmám majú hybridný charakter. Aj preto ich nemožno hodnotiť ako osobitnú varietu národného jazyka.

Jazykovú situáciu na západnom Slovensku – a to vo vzťahu spisovný jazyk a príslušný miestny dialekt (Stará Turá, Malacky, Nitra) – skúma E. K r a l č á k v štúdií *Slovenčina na západnom Slovensku a jej postavenie v rámci národného jazyka* (s. 57–63). Pozornosť si zaslúži najmä jeho konštatovanie, že hovorená podoba spisovnej slovenčiny v celoštátnych médiách sa vo viacerých bodoch zblíži s tzv. západnou slovenčinou. Ide pritom o evidentný odklon od spisovnej normy. Viaceré prípady sú produktmi mestskej reči, a teda presahujú hranice západného Slovenska. Značnú časť z nich zaznamenal aj výskum hovorenej podoby spisovnej slovenčiny v 60. rokoch, a to v celoslovenskom rozsahu. Toto napätie medzi nor-

mou a úzom predstavuje závažný jazykový a spoločenský problém, ktorý nestačí len evidovať; treba mu venovať principiálnu výskumnú pozornosť (diagnostika, tendencie, prognózy).

Výskumu sociolektických slov, ktoré používajú stredoškólači a vysokoškólači, je venovaná rozsiahla štúdia P. O d a l o š a *Sociolekt mladých ľudí v Banskej Bystrici* (s. 64–81). Dotazníkovou metódou zisťoval, o ktoré sociolektické slová ide, v akých komunikačných situáciách a pod vplyvom akých sociálnych faktorov ich študenti tvoria a využívajú. Za sociolektické slová považuje slangizmy a profesionalizmy. P. Odaloš skúma nielen ich uplatnenie v oficiálnej a neoficiálnej komunikácii (študent – učiteľ, študent – študent), ale podrobne (štatisticky) analyzuje aj spôsoby ich tvorenia.

Informatívny charakter má štúdia J. P e k a r o v i č o v e j *Sociolingvistické aspekty prezentácie slovenčiny cudzincom* (s. 82–86), v ktorej vymenúva a charakterizuje vysokoškolské slovakistické centrá na Slovensku, ktoré sa venujú príprave študentov so zreteľom na niektoré sociolingvistické aspekty. Takto informuje aj o lektorátoch slovenského jazyka v zahraničí. – O. S c h u l z o v á (*Slovakistika na pražskej Filozofickej fakulte Karlovej univerzity*, s. 87–92) zas podáva prehľad prednášok a lektorských cvičení a seminárov slovenského jazyka na Filozofickej fakulte KU od konca 19. storočia podnes. Informuje aj o témach prednášok a prednáškových cykloch a o prednášateľoch. Významná je informácia, že v r. 1994 vznikol v rámci Katedry slavistiky Kabinet slavistiky, ktorý zabezpečuje štúdium predmetu “slovakistika” (slovenský jazyk, slovenská literatúra a história).

Tretia časť (*Jazyk v kontakte*, s. 93–164) je venovaná problematike medzijazykových vzťahov najmä v enklávnom prostredí. Všeobecnejší charakter má štúdia V. K r u p u *Špecifická jazykovej situácie a politiky v Ázii* (s. 95–99). Jazyková pluralita v Ázii je výsledkom celkovej ekonomickej, sociálnej a etnickej nerozvinutosti a v tzv. imperiálnych štátoch k tomu pristupuje aj vzťah štátotvorného národa, resp. koloniálnych mocností k jazyku menšín, resp. k jazyku domorodého obyvateľstva. Vzťah medzi úradným a materinským jazykom sa preto v jednotlivých krajinách riešil odlišne, čo súvisí so špecifikami jazykovej politiky.

V monografickej štúdiu *Slovenčina v kontakte so srbčinou* (s. 100–140) M. M y j a v c o v á skúma uplatňovanie slovenčiny v jazykovom prostredí Petrovca, ktorý je z väčšej časti slovenský príslušníci ostatných národov a národností sú v menšine (11,5%). V Petrovci ako kultúrnom centre Slovákov má slovenčina najširšie postavenie. Toto postavenie sa posilňovalo aj živými kontaktmi so Slovenskom. Z vývinového hľadiska je významné, že evanjelická komunita v Petrovci používala českú (kralickú) náboženskú literatúru. Závažný bol a je i nevyhnutný kontakt so srbčinou, ktorý v dnešnom čase posilňuje aj jazyk masmédií. Preto je v súčasnosti hlavnou sociolingvistickou charakteristikou jazykovej situácie v Petrovci aktívny slovensko-srbský bilingvizmus. Dnes sa v Báčskom Petrovci slovenský jazyk uplatňuje v troch podobách: nárečie stredoslovenského typu, bežný hovorený jazyk, spisovný slovenský jazyk. Jadrom Myjavcovej štúdie je charakteristika bežnej hovorenej slovenčiny. Pritom osobitnú pozornosť venuje kontaktným jazykovým prvkom, ktoré sa v bežnej komunikácii uplatňujú v dôsledku slovensko-srbského bilingvizmu. Podrobne skúma prevzaté srbské lexikálne prvky, pričom si všíma aj dôsledky adaptačných a asimilačných tendencií na výslovnosť, tvorenie slov, morfológické paradigmy a na posuny v spájateľnosti slov. Ďalší osud slovenčiny v Báčskom Petrovci a vo Vojvodine bude podľa M. Myjavcovej v podstatnej miere závisieť od toho, či sa – aj cieľavedomou jazykovou výchovou – podarí dosiahnuť tzv. stabilný bilingvizmus. (K tomu dodávam, že po desaťročiach prerušených kontaktov by sa aj Slo-

vensko malo aktívnejšie a konkrétnejšie podieľať na posilňovaní takejto pozitívnej perspektívy.)

Posledné tri štúdie sa z rozličných uhlov pohľadu venujú slovensko-maďarským jazykovým kontaktom. S. Ondrejovič (*Z výskumu jazykovej situácie na južnom Slovensku*, s. 141–147) etnometodologicky orientovanou konverzačnou analýzou mapuje, aké sú postoje Slovákov k príslušníkom iných národností. Ani v Lučenci, ani vo Filákovke respondentí nehodnotili slovensko-maďarské vzťahy ako konfliktné, čo nekorešponduje s vyjadreniami niektorých slovenských a maďarských politických predstaviteľov. Tieto závery majú svoj význam aj zo spoločensko-politického hľadiska.

I. Lantský (*K niektorým otázkam maďarsko-slovenského bilingvizmu*, s. 148–157) sa zaoberá komunikačnou kompetenciou príslušníkov maďarskej národnostnej menšiny, ktorí aktívne ovládajú aj slovenský jazyk. Na pozadí maďarsko-slovenského bilingvizmu skúma frekvenciu slovenských kontaktných javov v ich maďarčine a zároveň sleduje odlišnosti ich jazyka a jazyka Maďarov v Maďarsku. Na základe teórie jazykových premenných rozlišuje kontaktné premenné, pri ktorých jeden z variantov má paralelu v druhom jazyku, a nekontaktné premenné, na ktorých frekvenciu nemá vplyv druhý jazyk. Dochádza pritom k záveru, že variety maďarského jazyka na Slovensku sa vyvíjajú tak, že nie sú v príkrom rozpore so systémom nekontaktných variet maďarského jazyka. Prispieva k tomu pomerne kompaktný charakter osídlenia, ako aj systém škôl s maďarským vyučovacím jazykom.

V štúdiu *Slovakizmy v maďarských prejavoch Slovákov v Maďarsku* (s. 158–164) M. Žiláková sleduje, ako v podmienkach dvojazyčnosti do maďarských prehovorov Slovákov prenikajú slovenské prvky. Tento jav skúma na základe zápisov rozhovorov v rodinnom kruhu, pri stretnutí priateľov a susedov. Uplatňovanie slovakizmov je podmienené aj generácie. Z tohto hľadiska sa líši reč príslušníkov staršej generácie oproti reči mladšej a strednej generácie. Tieto rozdiely sa týkajú používania slovakizmov zo všetkých jazykových rovín. Takto sa v maďarských prejavoch Slovákov v Maďarsku udržiavajú staré typy slovakizmov a popri nich vznikajú i nové. Nielen z jazykového (sociolingvistického) hľadiska je v tejto súvislosti zaujímavý fakt, že najmä po 2. svetovej vojne sa v spoločensky vyššom prostredí bežne hovorilo po maďarsky.

V recenzii zborníka *Sociolinguistica Slovaca 1* som vyslovil želanie, aby druhé číslo série vyšlo v čo najkratšom čase. Fakt, že je na svete už aj tretí zborník, hovorí sám za seba. Ale hovorí najmä o tom, že sociolingvisticky orientované výskumy na Slovensku sa programovo rozvíjajú. Pritom je dôležité, že popri pracovníkoch Jazykovedného ústavu L. Štúra participujú na nich aj jazykovedci z výskumných pracovísk celého Slovenska. Zrejme dozrieva čas, aby sa v nových jazykovo-spoločenských podmienkach začal organizačno-konceptne, personálne a finančne pripravovať analóg výskumu hovorenej podoby slovenčiny v 60. rokoch.

Ján Findra

DÔSTOJNÝ PRÍSPEVOK K MULTIDISCIPLINÁRNYM BĀDANIAM

Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3. Editor S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997. 352 s.

Netreba hádam osobitne zdôrazňovať, že bezprostredná, živá výmena metodologicky heterogénnych, tematicky pestrých a nezriedka protichodných názorov obvykle podnecuje vyústenie prezentovaných odborných úvah do nových, viacrozmerne prínosných záverov. Toto konštatovanie sa potvrdzuje predovšetkým vtedy, ak k stretu tvorivých náhľadov dochádza na vedeckom podujatí, na ktorom sa zúčastňujú predstavitelia domácej a medzinárodnej vedeckej komunity. Navyše ak účastníci pristupujú k predmetu konferencie zo svojho špecifického vedeckovýskumného podložia a do problematiky prinášajú nielen jednosmerné konštatácie, prípadne aj "ostrejšie" obranné postoje, ale i nové argumenty.

V prieniku načrtnutých charakteristík sa pohybovalo aj rokovanie medzinárodnej vedeckej konferencie s názvom *Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy*. Podujatie zorganizoval Jazykovedný ústav L. Štúra Slovenskej akadémie vied v spolupráci s Ministerstvom kultúry SR v dňoch 1.–3. mája 1996 v Smoleniciach (pozri správu K. Buzásyovej, Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 147–150).

Zostavovateľ zborníka S. O n d r e j o v i č si v predslove k príspevkom povzdychol, že napriek predpokladom o relatívne bezproblémovom finančnom zabezpečení vydania zborníka – konkrétnym výstupom mala byť osobitná publikácia – boli plánované finančné prostriedky zablokované a prednášky sa ocitli v už "zavedenej" edícii. Fakt, že texty sú adresátom ponúknuté na stránkach série *Sociolinguistica Slovaca*, netreba ponímať ako východisko z núdze. Organizátori na konferencii totiž cielene poskytli priestor na prezentovanie všetkých, nielen dominantne, resp. aspoň deklaratívne sociolingvisticke orientovaných názorov. Výsledkom tohto postupu je publikácia, ktorá hodnoverne reflektuje miesto, stav a úroveň bádania s ambíciami na príslušnosť k medziľudskej komunikácii prostredníctvom prirodzeného jazyka.

Koncepčno-kompozičnú osnovu zborníka vytvára problematika, ktorá sa na konci 20. storočia ukazuje aj pre slovenčinu ako aktuálna a citlivá z hľadiska stavu jazyka, úrovne jeho poznania, výsledkov výskumov, znalosti noriem a naznačenia perspektív. Spojovaciú niť príspevkov vytvárajú témy jazyk a zákon, jazyk a identita, jazyk a mýtus, jazyk ako kultúrny fenomén, jazyková situácia doma a v zahraničí, normatívna stránka slovenčiny, vzťahy úzus – norma – kodifikácia; bokom neostali ani úvahy spojené s problematikou purizmu a metodológie výskumov; osobitná pozornosť bola venovaná počítačovému spracovaniu slovenčiny. Monografia ťažiskovo prezentuje ako funkčné zreťazenie piatich tematických okruhov, v ktorých sa nachádza 41 príspevkov domácich (z viacerých, nielen bratislavských univerzitných a akademických pracovísk) a zahraničných bádateľov (Česká republika, Poľsko, Juhoašlávia, Chorvátsko). Informáciu o mieste zborníka v slovenskom (socio)lingvistickom kontexte poskytujú pripojené obsahy predchádzajúcich ročníkov edície *Sociolinguistica Slovaca*, v cudzojazyčnej (anglickej) verzii rozšírené o aktuálnu náplň pokonferenčného vydania. Cenú orientáciu umožňuje menný a vecný register – zložky, na ktoré zostavovatelia pamätali vo všetkých dosiaľ vydaných publikáciách edície.

Úvodný blok *Metodologické otázky výskumu slovenčiny* otvára všeobecne ladený príspevok S. G a j d u (Opole) *Najnowsze przemiany językowe z metodologicznojęzykoznawczego punktu widzenia*. Autor na základe analýzy stavu

v poľštine sústreďuje pozornosť na kľúčové otázky súčasnosti jazyka a jazykovedných výskumov, precizovanie tendencií a procesov sprevádzajúcich zmeny v podsystemoch jazyka, ukotvujúc všetky procesuálne stránky do štvoretapovej periodizácie (periodizačné medzníky 1945–1960, 1960–1980, 1980–1990, 1990–1996) a zdôrazňujúc všeobecnejšie (globálne, politicko-ekonomické, slovansko-európske, etnicko-národné, kultúrne, ideologické) podložie zmien v jazyku. Poukazuje na rozhodujúcu úlohu dvoch spoločenských zlomov v poľských a širšie v slovanských dimenziách s dôsledkami na jazykové zmeny – 40. roky a prelom 80./90. rokov –; tieto obdobia najnovšej histórie sú zároveň kultúrne-civilizačnými medzníkmi (s. 21). Je len prirodzené, že viacdimeziálne chápané procesy si vyžadujú interdisciplinárny prístup k skúmaniu jazyka a k hodnovernému stanoveniu miery a perspektív jazykových zmien.

V inšpiratívnom referáte *Kritika jazykovej kritiky* J. Dolník poukazuje na rozvetkovanie jazykovedného myslenia a jeho vyústenie do vyhranenej myšlienkovvej opozície. Kým v teoretickej rovine sa názorový konflikt medzi “jazykovými osvietencami” a “jazykovými demokratmi” rozvíja, v oblasti jazykovej kritiky stále dominuje koncepcia založená na preferovaní systémových hľadísk (s. 28). Podľa autora jazyková kritika je kritikou zlého používania jazyka a vyúsťuje do stanovenia parametrov nekultúrnosti používateľov jazyka. Ak sa však jazyková kritika nachádza v strede osi jazyková teória – jazyková kritika – jazykové prejavy, mala by sa adekvátne vysporadúvať s okrajovými členmi tohto reťazca. Inak povedané, na hodnotiacej škále jazykového kritika by sa mali popri hodnotách správne – nesprávne objaviť aj hodnoty potenciálne prijateľné, zaujímavé, prekvapujúce, invenčné a pod. Dodajme, že s týmito pestrejšími charakteristikami účelnejšie pracuje napr. štylistika, ktorá predsa len demokratickejšie nadväzuje na jazykový systém, pretože do jej pracovného inštrumentária vstupujú aj mimojazykové parametre (klasicky nazývané štýlotvornými činiteľmi). J. Dolník zhŕňa svoje námietky proti vetve tradične chápanej slovenskej jazykovej kritiky do troch okruhov: 1. nedostatočná flexibilita v chápaní jazykového systému a funkčnosti jazykových prostriedkov; 2. nezáujem o zákonitosti jazykového správania; 3. podceňovanie jazykového vedomia používateľov jazyka a ich schopnosti zachovať si optimálnu stabilitu spisovného jazyka na takom stupni systémovej organizovanosti, ktorý umožňuje jeho bezproblémové osvojovanie a optimálne fungovanie (s. 34).

S Dolníkovými “kritickými” názormi bezprostredne korešponduje príspevok L. Ďur v i č a *Systém (skutočný?, domnelý?) a jeho kodifikácia*. Autor viaže kodifikáciu len na variéty spisovného jazyka a provokačne ho “dovysvetľáva” synonymom autoritatívnosť. Zdôrazňuje, že ak sa kodifikácia poníma ako právny akt so stanovením opozície správnosť – nesprávnosť, možno ju ľahko využívať a zneužívať na rôzne, najmä politické ciele (s. 36). Teoretik by sa mal pri kodifikácii rozhodnúť, na ktorú stranu sa prikloní: či svojou “nespochybniteľnou” teóriou umožní kodifikátorovi pracovať so zneužitelným nástrojom, alebo poukáže na spektrum interpretačných a teda kodifikačných možností (s. 39).

V štúdiu *Jazyk ako individuálny a sociálny fenomén* J. F i n d r a poukazuje na dve protichodné tendencie v súčasnej spoločnosti: príslušníci jednej skupiny absolutizujú text, druhí fetišizujú spisovný jazyk. Nemožno, pravdaže, zanedbávať požiadavku pestovať pozitívny, profesionálny a tvorivý vzťah k spisovnému jazyku. Cieľom vyučovania jazyka však nemá byť len osvojovanie si spisovného vyjadrovania, ale jazyková príprava zameraná na schopnosť občana prepínať kód podľa charakteru komunikačnej situácie, t. j. popri spisovnom

výrazive funkčne uplatňovať aj prvky, prostriedky a postupy z iných variet národného jazyka. Doplňme s autorom, že pri takomto chápaní sa rozširuje aj sémantika samotného termínu norma, ktorý v komunikácii oprávnené nadobúda plurálovú podobu a počíta s rozšírením o atribút slohová, prípadne komunikačná norma.

Ústredným motívom názorov J. B o s á k a v príspevku *Prestratifikovaná slovenčina alebo hľadanie hraníc spisovnosti* je problematika (sociálneho) rozvrstvenia jazyka, ktorá sa v sociolingvistických výskumoch vo svete programovo rozvíja od 60. rokov. Rozhodujúcim fenoménom, ktorý podporuje oslabenie tradičnej dichotómie spisovnosť – nespisovnosť, je prevaha hovorenej (ústnej) realizácie spisovnej slovenčiny v súčasnej komunikácii (takmer 90% podielu komunikátov s ambíciou neustále vzrastať v dôsledku vplyvu rozvoja elektronických médií a zvukových nosičov; s. 47). Autor oprávnené zdôrazňuje fakt, že hranice spisovného jazyka sa pod týmto vplyvom podstatne menia; spisovný jazyk teda nie je nijaký monolit (s. 48). Závaznosť a celospoločenská platnosť spisovného jazyka ešte nepredpokladá jeho nadradenosť voči ostatným varietám národného jazyka. Reálnejšie sú teda tie modely národného jazyka, ktoré uvažujú s pestrejším rozvrstvením. J. Bosákovi vzhľadom na súčasné jazykovo-komunikačné podmienky v slovenčine nepostačuje ani stratifikácia národného jazyka J. Horeckého zo 70. rokov. V súvislosti s hovorenou komunikáciou uvažuje o hovorevej slovenčine (spisovná, nekodifikovaná varieta, výsledok rozširovania polyfunkčnosti spisovnej slovenčiny), ktorú na účely bežnej komunikácie viaže na sociálnu skupinu používateľov s vysokoškolským, resp. stredoškolským vzdelaním. Hovorová slovenčina je pritom prienikom, v ktorom sa pod vplyvom spontánnosti oslabuje štruktúrne napätie medzi spisovným jazykom a nespisovnými varietami, prípadne polovarietami. V súčasnej jazykovej situácii do úvahy treba brať aj variantné prostriedky, ktoré fungujú v jednotlivých varietách. Žiada sa nám dodať, že akceptovanie fenoménu hovorová slovenčina, resp. podobne chápaných prienikových variet predpokladá koniec zväčša neplodných úsilí stanoviť ich presnejšie (prísnejšie) “čisté” štruktúrne-systémové hranice. Sociolingvistické profilovanie “stredových” variet totiž prvotne kalkuluje so zväzkom mimojazykových vektorov, prirodzene, s nevyhnutnou požiadavkou viacerozmerne naznačiť a zabezpečiť reflexiu v jazykovom inventári.

V príspevku *Sociolingvistický vs. “normativistický” pohľad na jazyk* S. O n d r e j o v i č vychádza z nedávnej histórie modernej slovenčiny (od prvých výrazne sociolingvisticky orientovaných výskumov v 60. rokoch) a charakterizuje súčasný stav vo vývine jazyka ako tzv. *sociolingvisticky normálnu situáciu*. Podľa autora je to etapa vo vývine jazyka, keď je príslušný jazyk už konštituovaný, relatívne rozvinutý a jeho existencia nie je nikým ohrozená (s. 57). Poznamenáva, že napriek doterajším sociolingvistickým bádaniam sa v slovenskej kodifikačnej praxi nedostatočne rešpektuje pozícia sociolingvistiky. Viaceré výsledky vedeckých úsilí sociolingvisticky orientovaných bádateľov však hodnoverne signalizujú, že prieskum živého jazyka odkrýva iný obraz jeho reálneho fungovania, než aký predstavujú kodifikátori. Kodifikačné počiny by sa mali opierať prinajmenšom o širšiu diskusiu a rehabilitovať aj také výskumné výsledky, ktoré verne nekopírujú ustálenú, napr. ortoepickú kodifikáciu.

Vzťah deskriptívnej jazykovedy (opis a výklad súčasného stavu konkrétneho jazyka i jeho vývinu) a preskriptívnej jazykovedy (formulovanie predpisov, poučiek, ale i skúmanie noriem a vypracúvanie kodifikačných pravidiel) zaujíma J. H o r e c k é h o v príspevku *Ciele a metódy preskriptívnej jazykovedy*. Autor nedegraduje úlohu normatívnych a kodifi-

kačných činností, pretože obidva procesy všeobecne odrážajú prirodzený stav spoločnosti a svedčia o rýchlej socializácii individuálneho jazykového vedomia (s. 61). Preskriptívna jazykoveda má však obsahovať viacero zložiek (poznávanie, rozhodovanie o správnosti, kultivovanie) a skúmať nielen sklony k homogenizácii, ale aj tendencie po diferenciacii, a to podľa komunikačných sfér, t. j. podľa požiadaviek konkrétnych používateľov jazyka. – Na myšlienky J. Horeckého nadväzuje O. M a r t i n c o v á (Praha) v štúdiu *Deskripce a/nebo preskripce v neografii*. Všima si viaceré podmienky a predpoklady na vstup novotvarov do lexikálneho inventára konkrétneho jazyka. Ani pri neografii problém nespočíva v uprednostňovaní deskripcie pred preskripciou, resp. opačne; užitočným sa ukazuje zisťovanie, ktoré okolnosti vytvárajú preskriptívnu slovníkovú opisu a čím slovník pôsobí na používateľa v zmysle odporúčania, alebo návodu (s. 66). Autorka sa domnieva, že v súbore týchto hľadísk sú dominantnými zložkami tri parametre: a) výber, b) formálno-výrazová stránka slova, c) tzv. štýlová charakteristika. Pre používateľa slovníka neologizmov je dôležité dosiahnuť stav, aby kvalifikátory prepojené s patričnými novotvarmi (*hovor.*, *slang.*, *kolokvial.* a pod.) nadobudli charakter jednoznačného odporúčania.

Problematika preberania pomenovaní a internacionalizmov v slovenčine tvorí hlavnú os príspevku K. B u z á s s y o v e j *Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk (na okraj protikladu domáce/cudzie)*. Súčasná slovenčina ako jazyk relatívne otvorený voči prieniku internacionalizmov sa počas svojho putovania dejinami dostala do kontaktu s gréčtinou, ale predovšetkým s latinčinou, ktorá oproti stavu v iných jazykoch a prostrediach ovplyvňovala jazykovú situáciu slovenčiny stovky rokov. Je pritom zaujímavé, že v iných, slovenčine veľmi blízkych jazykoch (čeština) napriek ich evidentne porovnateľným charakteristikám proces internacionalizácie nadobudol odlišné črty. Autorka tento poznatok dáva do súvisu s osobitou sociokultúrnou situáciou.

Záver prvého bloku uzatvára V. K r u p a príspevkom *Jazykové mýty a ich poslanie*. Bádateľ uvažuje nad úlohou a vývinom mýtov, ktoré odjakživa vznikali ako výsledok pokusov pochopiť základné existenčné otázky človeka. Mýty však slúžili ako nástroj zachovania kultúrnohistorickej identity, ako prostriedok upevňovania odolnosti voči rozkladným vplyvom zvonka; takto možno mýtom – povedané s V. Krupom – priznať systémovotvorné poslanie (s. 80). Aj v súčasnosti mýty fungujú, prirodzene, s iným poslaním a viacerými funkciami, z ktorých osobitne zaujímavá je stmelovacia úloha (upevňovaním sebavedomia sa zvyšuje odolnosť etnika pri konfliktoch s inými spoločenstvami), hoci v podtexte zvyčajne rátajúca s vytváraním iluzórneho poznávacieho efektu. Takto sa aj v modernej spoločnosti s prispáním mýtu formujú aj nezriedka pseudovedecké argumenty. S jazykom sú spojené tzv. terciálne mýty, opierajúce sa o dokázateľne nepravdivé predstavy; ak sa stratí viera v pravdivosť, mýtus sa zmení na rozprávku, resp. na cielenú manipuláciu. Osobitné mýty sa vytvorili v japončine, turečtine, maďarčine (umelo živené romantické predstavy o príbuznosti Maďarov a Sumerov), ale i v slovanských jazykoch (kniha A. Horáka *O Slovanoch úplne jinak* zo začiatku 90. rokov o pravlasti Slovanov v starovekom Stredomorí, ba dokonca v bánej Atlantíde). Všetky jazykové mýty sú prepletené s historickými mýtmami a kladú si za cieľ povznášať povest' vlastného národa, nezriedka znevažujúc postavenie iných, najmä susedných národov a jazykov.

Vymedzenie ďalšieho tematického okruhu *Jazykové právo, jazyk a identita a otázky normy a normovania v jazyku* už čiastočne naznačili niektoré úvahy z prvej, všeobecnejšej

časti. Úlohy a funkciu jazykového zákona v jazykovoprávnom a národnom spoločenstve si všíma J. K o ř e n s k ý (Praha) v interdisciplinárne koncipovanej štúdií *Jazykové právo – prostor nebo limita?* Pozoruhodné sú myšlienky o potrebe predvídať situáciu aj v oblasti jazykového práva: ak sú právne predpisy neintegrovane a implicitné, vytvárajú reálne predpoklady na neočakávané konfliktné interetnické vzťahy s nepriaznivými medzinárodnými dôsledkami. Jazykový zákon by však nemal pôsobiť ako obmedzovací alebo dokonca diskriminačný faktor, ale mal by vymedzovať aj rozsiahle práva v oblasti jazykových aktivít občanov a cudzincov (s. 98). – *Nová jazyková situácia v Slovenskej republike* po vzniku Slovenskej republiky s čiastočným presahom do obdobia tesne po roku 1989 púta pozornosť J. K a č a l u. Autor aj pri profilovaní súčasného stavu v slovenčine vychádza z klasických postulátov Pražskej lingvistickej školy, pričom za rozhodujúce existenčné formy slovenského národného jazyka považuje systém spisovnej slovenčiny a súbor miestnych nárečí s vlastnými systémami. V medzijazykovom rozmere dominuje práve vzťah slovenčiny a češtiny; čeština sa na Slovensku po roku 1993 z jedného z dvoch štátnych jazykov stala jazykom národnostnej menšiny. J. Kačala víta zákon o štátnom jazyku ako podporovateľa pozitívnych tendencií pri rozvoji národnej kultúry. – O nezastupiteľnej úlohe spisovného jazyka ako štátneho jazyka Slovenskej republiky, ktorý jediný môže byť reprezentantom etnika, atribútom celonárodnosti a prostriedkom oficiálneho, verejného styku, uvažuje J. D o r u ľ a v príspevku *Jazyk a identita, jazyk a zákon*. Zákon o štátnom jazyku bol podľa neho prijatý predovšetkým pod vplyvom izolacionistickej politiky predstaviteľov maďarskej národnostnej menšiny (s. 112). Autor akceptuje možnosť udeľovania pokút v presne vymedzených prípadoch narušenia jazykového zákona; sankcie postihnú predovšetkým profesionálnych používateľov štátneho jazyka vo verejných prejavoch. – *Jazyk a identita v etnicky zmiešanom prostredí* zaujíma M. K a ľ a v s k é h o. V etnicky zmiešanom prostredí je používaný jazyk dôležitým etno-identifikačným prvkom; jeho používanie v zmiešanom spoločenstve nie je len záležitosťou jednotlivca, ale stáva sa aj nástrojom na presadzovanie istej etnickej dominancie, napr. v zmiešanom manželstve.

Nové vydanie *Krátkeho slovníka slovenského jazyka* podnecuje úvahy M. P i s á r ě i k o v e j. Autorka upozorňuje na viacero skutočností: jazyk je viac spoločenský ako prírodný fenomén a jeho norma má viac povahu spoločenských noriem než charakter čisto prírodných zákonitostí. Pri kodifikácii normy je žiaduce zachovať patričnú dávku opatrnosti: viaceré vedné disciplíny s obľubou pracujú so štatistickými údajmi, ktoré však samy osebe nemôžu rozhodnúť o jazykovej norme (s. 120). V jadre nesporne prijateľná téza si však vyžaduje doplnenie: štatistické údaje získané napr. terénnymi výskumami by mali (mohli) byť hodnoverným orientačným kritériom na rozhodnutie kodifikátora pri uprednostňovaní niektorého variantu, stanovení poradia členov synonymického radu a pod. – M. P o v a Ź a j sa v príspevku *O norme a kodifikácii* venoval už pomaly chronickej konferenčnej problematike jazykovej normy. V zhode s kanonizovanými názormi (J. Ružička, F. Kočíš) pri svojich úvahách vychádza zo základnej premisy o štatúte spisovného jazyka ako základnej, najzávažnejšej existenčnej formy národného jazyka. Pod termínom norma má na mysli normu spisovného jazyka, ktorá sa člení na čiastkové normy; nepripúšťa však existenciu dvoch, prípadne viacerých noriem v rámci spisovného jazyka, a to s ohľadom na prestížne postavenie spisovného jazyka v rámci národného jazyka. M. Považaj striktne odlišuje jazykovú normu spisovného jazyka od rečového úzu (s. 129). Prameňom poznávania normy spisovného jazyka podľa neho

nemôže byť rečový úzus najširšej pospolitosti, ale vedome spisovná jazyková prax ovplyvňovaná dobrým (!, s. 130) jazykovým povedomím tých jazykovo vzdelaných nositeľov spisovného jazyka, ktorí si ho pestujú v kontakte s kultivovanou jazykovou praxou iných. – *Zamyslenie nad normou a standardizáciou* ponúka aj J. G e n z o r. Konštatujúc nízku úroveň slovenčiny v masovokomunikačných prostriedkoch, zdôrazňuje požiadavku používať len kvalitnú spisovnú slovenčinu v hovorených a písaných verejných prejavoch. Veľkú úlohu pri náprave nepriaznivého stavu by mali zohrávať jazykovedci, ktorí by sa nemuseli ostýchať pracovať s primeranou dávkou purizmu (s. 136). – K. H e g e r o v á v príspevku *Reklama – áno či nie* venuje niekoľko pristavení tzv. návratným chybám, ktoré sa po niekoľkých desaťročiach opäť dostávajú do jazykových prejavov používateľov jazyka s menej pevným jazykovým vedomím. Vhodné podmienky na návrat poskytujú práve nepríliš kvalitné reklamy, ktoré zasahujú predovšetkým detského prijimateľa.

Tretí tematický okruh *Jazykový purizmus a jazyková situácia slovenčiny v zahraničí* otvára príspevok M. J e l í n k a (Brno) *O novodobém českém jazykovém purismu a jeho ztroskotání*. Autor na príklade spisovnej češtiny v diachrónnom priereze poukazuje na pôvod a podstatu purizovania, ktorým bola čeština zo všetkých európskych jazykov zasiahnutá najviac. Purizmus ako smer jazykovej kultúry v češtine svoju negatívnu úlohu už dohral, a tak sa skončilo nepriaznivé ochudobňovanie jazyka a oslabovanie jeho stability. – Naproti tomu M. S a m a r d ž i j a (Záhreb) v dôkladne spracovanom príspevku *Osnovni pravci hrvatskoga jezičnog purizma* charakterizuje purizmus ako nevyhnutný sprievodný jav pri konštituovaní spisovnej chorvátčiny. Puristické tendencie môžu aj v súčasnosti slúžiť ako filter na redukovanie, príp. zamedzenie negatívnych dôsledkov vstupu iných jazykov do systému ktoréhokoľvek jazykového inventára (chorvátčina v kontexte, resp. konflikte so srbčinou a angličtinou). – J. Š i k r o v á sa v *Poznámke o novogrécitine* venuje potrebe konfrontačného štúdia slovenčiny. Hoci je gréčtina jedným z najstarších živých jazykov, do kodifikačného štádia dospela najneskoršie. Pre slovenčinu sa štúdium gréčtiny ukazuje výhodným napr. pri sledovaní a spracúvaní špeciálnej pastierskej lexiky, prípadne pri prekladoch súčasnej gréckej prózy, ktorá ponúka zaujímavé podnety pre frazeológiu. Novogrécitina popritom citlivo absorbuje a využíva aj všetky podnety, ktoré sú charakteristické pre celý európsky sociokultúrny rámec.

O tom, že i dialektológia neostáva necitlivá voči sociolingvistickým výskumným podnetom, podáva presvedčivý dôkaz I. R i p k a v príspevku *Strata historickej komunikačnej základne v nárečových prejavoch amerických Slovákov*. Terénne výskumy nárečových prejavov amerických Slovákov, ktoré realizoval na prelome 80. a 90. rokov v komunitách slovenských vystaňovalcov a ich potomkov narodených v Amerike, svedčia o priamych generačných súvislostiach pri odovzdávaní slovenčiny a kultúrnych tradícií prinesených z pôvodnej vlasti. Pozoruhodné je zistenie, že Slováci po strate priamych územných, kultúrno-spoločenských, politicko-ekonomických a jazykových väzieb vstupujú do nových vzťahov a tým sa pre nich vytvára odlišná etnokultúrna situácia. Slovenčina v druhej generácii už neslúži na zabezpečovanie komunikačných potrieb potomkov niekdajších vystaňovalcov, ale funguje ako prostriedok na manifestovanie etnickej príslušnosti (s. 179). Monolingvistickí používatelia slovenčiny v druhej generácii amerických Slovákov už prakticky neexistujú.

Na nové sociokultúrne osobitosti v spoľužití Slovákov a Čechov po zániku federácie a vzniku následníckych štátov upozorňuje J. Z e m a n (Hradec Králové) v štúdiu *K přijímání*

slovenské kultury Čechy po rozpadu Československa. Autorovým cieľom bolo poukázať na sprievodné divergentné procesy pri výmene kultúrnych hodnôt medzi príslušníkmi dvoch národov, ktorí ešte donedávna patrili k dvojjazykovým hovoriacim. Strata sociokultúrnych súvislostí vytvára podmienky na vznik reálnych komunikačných bariér. – *Pokus o stručný náčrt postavenia slovenčiny v zahraničí, najmä v Čechách* z pera O. S c h u l z o v e j (Praha) cieľi k spriazneniu miesta slovenčiny v najbližšom zahraničí – v Čechách. Vzhľadom na blízkosť príbuznosť slovenčiny a češtiny je aj pozícia Slovákov žijúcich v Českej republike osobitá. Špecifickosť kontaktov sa prejavuje aj vo vzájomnom ovplyvňovaní slovenčiny a češtiny, lepšie povedané, v ovplyvňovaní slovenčiny češtinou. Pravda, iná je situácia v spoločenstvách tzv. pražských Slovákov pri porovnaní napr. s komunitami Slovákov žijúcich v okolí Ostravy. Väčšina slovenských Pražanov kvôli sociálnoekonomickým podmienkam zotrvala v Prahe; ich potomkovia v druhej a ďalších generáciách už slovenčinu nepoužívajú. Dôvodov je podľa O. Schulzovej viacero (okrem iného napr. potreba neodlišovať sa od svojho okolia; s. 190) a vyžadujú si ďalšie výskumy. – A. R a n g e l o v á (Praha) sa v príspevku *Paralelnosť českých a slovenských textů ve sfěře spotřeby a obchodu* zaoberá skúmaním paralelnosti slovenských a českých textov v oblasti produktov spotrebného priemyslu. Autorka poznamenáva, že paralelnosť rôznorejazykových textov nie je neznámou záležitosťou; donedávna sa však týkala skôr iných jazykov. Paralelnosť slovenských a českých textov možno charakterizovať ako špecifickú formu diglosie, ktorá obohacuje situačné spektrum kontaktov medzi slovenčinou a češtinou.

V centre pozornosti V. B l a n á r a sa nachádza *Jazyk slovenskej menšiny v Bulharsku zo sociolingvistického hľadiska*. Autor čerpá podnety na úvahy z vlastných terénnych výskumov, ktoré uskutočnil na prelome 40. a 50. rokov v niekoľkých bulharských obciach, v ktorých žili pomerne kompaktné enklávy Slovákov a Čechov. Pod vplyvom spisovnej bulharčiny a západobulharských dialektov sa v enklávach sformoval osobitý komunikačný útvar, ktorý nemá pendant v nijakom nárečí na Slovensku. Jazykové kontakty vznikali v podmienkach úplného bilingvizmu; do jazyka slovenskej menšiny prenikali najmä pomenovania z administratívy a spoločensko-ekonomického života. Za povšimnutie stojí konštatovanie, že spolužitie bulharského a slovenského etnika zanechalo stopy aj v slovníku miestneho bulharského obyvateľstva. Pre hodnotenie jazykových kontaktov je rozhodujúce, či menšinový jazyk fungoval v kompaktnejšej komunite, alebo či imigranti žili rozptýlene v majoritnom (bulharskom) prostredí.

Stav slovenčiny v Južoslávii a jej výskum prezentoval M. D u d o k (Nový Sad). Slovenčina na území dnešnej Južoslávie funguje od polovice 18. storočia. Po vyše dvoch storočiach sa jazyk a reč Slovákov z Vojvodiny sformovali do osobitej podoby enklávneho typu. Vojvodinskí Slováci vytvárajú jediné slovenské spoločenstvo, ktoré má svoju vlastnú enklávu (s. 203). Komunikáciu Slovákov vo Vojvodine možno charakterizovať ako dynamickú reč s celým radom funkčných variet s parametrom kontaktovosti, ktorá nadobúda charakteristiky posledného stupňa bilingválnosti – jazykovej asimilácie. Kontaktovou situáciou so srbčinou je zasiahnutá lexika, syntax a štýl vojvodinskej slovenčiny.

Predposledný – štvrtý tematický blok *Výsledky a perspektívy výskumu normy súčasnej slovenčiny* je evidentným dôkazom o nezriedka konfrontačnom, ale výsostne obohacujúcom prieniku “normativistického” a “sociolingvistického” prístupu k jazykovej komunikácii. Výskumný tandem D. S l a n č o v á – M. S o k o l o v á ponúka ďalšie *Výsledky a perspektívy*

sociolingvistického výskumu prešovských vysokoškolákov (k jazykovej situácii na východnom Slovensku). Autorky podnetne informujú o funkčnej spolupráci vedecko-pedagogických pracovníkov so študentmi pri výskumoch autentickej dialogickej komunikácie v neoficiálnej a polooficiálnej komunikačnej sfére. Poodhalenie tohto “zákulisia” vedeckých výskumov je o to cennejšie, že na konci 20. storočia sa v slovenských podmienkach popri dialektologických štúdiách pociťuje akútna potreba oživiť systematické, výrazne multidisciplinárne osnované výskumy živej komunikácie v neštylizovaných komunikačných sférach a situáciách. Konštatovanie, že prieniková bežná varieta nie je hrozbou pre spisovnú varietu ani pre jazykovovýchovnú prácu, ale naopak, výskum pomáha zorientovať sa v jej diferencovanom charaktere a umožňuje stanoviť pre túto prácu fundované východiská (s. 221), je jedným z kľúčov k náprave reálneho (vôbec však nie “katastrofického”) stavu jazykovej komunikácie.

V príspevku *Syntaktická rovina slovenčiny – súčasný stav a perspektívy jej výskumu s ohľadom na normu a kodifikáciu* E. T i b e n s k á prierezovo hodnotí situáciu v slovenskej syntaxi za posledné polstoročie. Kým pre rané práce bol charakteristický závislostný princíp, od konca 70. a hlavne v 80. rokoch sa výskumný záujem sústredil na významovú stránku syntagmy a na vetu; 80. roky možno vo výskumoch syntaxe charakterizovať ako obdobie polarizácie názorov, späť azda aj s istým generačným problémom (s. 230). E. Tibenská vidí ďalšie perspektívy syntaktických výskumov v prehĺbení záujmu o obsahové a komunikatívne stránky vety či výpovede a o výskum nadvetných celkov. Ako prínosný hodnotí fakt, že v súčasných syntaktických štúdiách sa pracuje s oporou v bohatom jazykovom materiáli a vo výskume výpovedí sa začínajú uplatňovať sociolingvisticky orientované metódy, napr. dotazníková metóda. Autorka na záver akcentuje požiadavku zintenzívnenia výskumov reči v jej hovorenej (ústnej) podobe, zahŕňajúcich odhaľovanie vplyvu dialektov a miestnych úzov na spisovný jazyk. Pozornosť by sa podľa nej mala venovať aj osobitej normatívnosti hovorenej podoby nekodifikovanej syntaxe a diferencovanosti normy v rozličných štýlovo-komunikačných oblastiach (s. 232–233).

V príspevku *Dvojaký život frazeológie: jej domáci a exilový kontext* sa J. M l a c e k pristavuje pri požiadavke komplexného výskumu slovenskej exilovej literatúry. Pozornosť upriamuje na frazémy, pri ktorých sa explicitnejšie prejavovali rozličné ideologické, spoločenské alebo kultúrne vplyvy, t. j. na frazémy, ktoré boli osobitne citlivé. V domácich reláciách sa popritom veľmi výrazne prejavil vplyv ideológie poznačenej ateizmom. Exilový autor mohol tieto jednotky používať bez akýchkoľvek obmedzení, ale domáci autor sa musel vysporadúvať s viacerými formami (auto)cenzúry.

Odras súčasného jazyka v lexikografii (k niektorým funkčným kvalifikátorom v slovníku súčasného slovenského jazyka) so zameraním na ťažkosti pri spracúvaní niektorých druhov nespisovnej lexiky predstavuje J. B e n k o v i č o v á. Autorka oprávnene upozorňuje na fakt, že prítomnosť, resp. neprítomnosť vnútrojazykového ekvivalentu je rešpektované kritérium, len sa dôsledne nedodržiava. Poznomenáva, že od sociolingvistického výskumu sa očakávajú výsledky poukazujúce na postoje používateľov jazyka. Dynamické chápanie problematiky kvalifikátorov sa prejavuje pri uvádzaní kvalifikátora *prof.* (profesionalizmy) a pri návrhoch na kvalifikátor regionálnosti. – J. S k l a d a n á uvažuje: *Čo s historizmami a archaizmami v súčasných slovníkoch*. Archaizmy v súčasnom spisovnom jazyku majú viaceré synonymné náprotivky (napr. termíny *historizmy*, *zastarané*, *zastarávajúce*, *knižné slová* a pod.). Povedomie rozličných časových relácií (odstup od súčasnosti) by

sa aj v slovníkoch malo explicitne vyjadriť o. i. aj rozvážnym zaobchádzaním s kvalifikátorom *hist.*

Otvorená problematika vzťahu slovotvorby, lexikálnych významov a každodenného textového fungovania prídavných mien rozličných typov v jazykovej praxi tvorí kompozičnú osnovu príspevku M. N á b ě l k o v e j *Slovotvorná potencialita a lexikálna norma (niekoľko pohľadov na adjektívnu lexiku)*. V podtexte problému stoja čisto praktické potreby používateľov jazyka, ktorí nezriedka hľadajú odpoveď na použitie prídavných mien *zábavový, muzikový, prekvapeniový, hnuťový*, potrebujú zvoliť primeraný variant zo skupiny *profesionálny, profesiový, profesijný*, resp. zvažujú možnosti na vytváranie spojení *hovädzí program, výberový listok, kultový autor* a pod. Potentialita (dosiaľ nerealizovaná možnosť) vytvára reálne predpoklady na rozširovanie komunikačných možností slovenčiny.

Detská reč a komunikačné vyučovanie materinského jazyka na prvom stupni základnej školy (na materiáli adjektívnej lexiky) už dlhšiu dobu výskumne zaujímajú J. K e s s e l o v ú. V najnižších ročníkoch základnej školy sa podporuje komunikačné vyučovanie, ktoré preferuje praktickú prípravu na každodenné dorozumievanie. Autorka sa sústreďuje na využívanie prídavných mien v spontánnej neoficiálnej dialogickej komunikácii v rozličných mikrosituáciách; výskumný materiál tvoria texty zaznamenané metódou skrytého mikrofónu. V detskej lexike sa nachádza trikrát menej kvalitatívnych ako kvalitatívno-hodnotiacich adjektív, absentujú abstraktné prídavné mená, adjektíva s významom širokého vzťahu, subjektu, totožnosti a zreteľa. Toto konštatovanie podmieňuje aj požiadavku spestriť jazykové vyučovanie cvičeniami zameranými na komunikačný zámer, komunikačnú situáciu a adresáta prejavu. – P. O d a l o š v príspevku *Projekt výskumu súčasnej slovenčiny* načrtáva základné kontúry sociolingvisticky orientovaného výskumu viacerých členov banskobystričského sociolingvistického tímu. Výskumy sa opierajú o fakt, že v súčasnosti vzrastá početnosť textov realizovaných ako ústne (hovorené) komunikáty. Na hodnoverné analýzy a reálne profilovanie ústnej komunikácie bádateľom slúžia živé, autentické texty získavané z terénnych výskumov, masmediálnej a školskej sféry, okrajovo aj písané prejavy žiackej populácie. – Ľ. K r a l č á k sa v príspevku *K otázkam dynamiky súčasnej slovenčiny a jej faktorov* zaoberá spoluprácou viacerých parametrov, ktoré participujú pri vymedzovaní pojmu jazyková situácia. V súlade s názormi J. Kačalu (*Súčasná jazyková situácia a aktuálne úlohy jazykovej kultúry v Slovenskej republike*. Kultúra slova, 27, 1993, s. 321–327) prisudzuje termínu jazyková situácia tri dimenzie: vnútrojazykovú, medzijazykovú a mimojazykovú dimenziu. Mimojazykové faktory poníma ako spoluprácu sociálnych, politických a všeobecnospoločenských podmienok; bokom pritom neostáva ani vývin komunikačných sfér a kultúrneho vedomia. Medzijazykové faktory sú sprievádzané vzťahmi ku kontaktným (čeština) a nekontaktným (obzvlášť k tzv. svetovým) jazykom. Vnútrojazykové faktory sa stvárajú ako spolupráca variet, funkčných štýlov a jazykovoštruktúrnych podmienok. Ľ. Kralčák nezabúda zdôrazniť, že pri komplexnom hodnotení dynamiky jazyka v synchrónnom priereze je potrebné uplatniť práve širšie ponímanie jej faktorov (s. 291).

Bezprostredným nadviazaním na predchádzajúci príspevok je krátky text *Pohyby v slovenskej slovnej zásobe z okruhu poľnohospodárstva po 2. svetovej vojne* A. F e r e n č í k o v e j. Hlavnými mimojazykovými faktormi, ktoré podmienili pohyb v lexike s poľnohospodárskou tematikou, bola násilná kolektivizácia a prílev profesionálne školených pracovní-

kov do tohto výrobného sektoru. Niektoré pohyby v tradičnej slovenskej poľnohospodárskej terminológii sú závažné aj zo slavistického hľadiska.

Záverečný, ale z hľadiska poslania a perspektív vôbec nie nepodstatný tematický blok s názvom *Súčasná slovenčina v počítačovom spracovaní* vytvárajú štyri navzájom korešpondujúce príspevky. V. B e n k o v príspevku *Korpus textov slovenského jazyka – súčasný stav a budúcnosť* zdôrazňuje miesto a úlohu informačných technológií aj v humanitných disciplínach. Lingvistiká sa nikdy nezaobišla bez textových alebo jazykových korpusov. Ich elektronické verzie, prípadne spracovania výrazne zefektívňujú prácu jazykovedcov. – A. J a r o š o v á analyzuje vzťah *Lexikografia a počítače – slovenský variant*. Pri rozvíjaní svojich úvah kladie dôraz na internacionalizáciu slovníkarskej praxe a demokratizáciu vydavateľskej činnosti. Prekvapujúco pôsobí konštatovanie, že lexikografická kultúra slovenskej verejnosti je nízka (s. 306). Náprave tohto stavu možno pomôžu počítačové verzie slovníkov. – *Počítačové spracovanie vlastných mien na Slovensku* v podaní P. Ď u r č a poskytuje záujemcom základné informácie o medzinárodnom projekte *Onomastica*. Cieľom projektu je vytvorenie výslovnostného lexikonu vlastných mien v jednotlivých európskych krajinách (Česká republika, Estónsko, Litva, Ukrajina, Poľsko, Slovinsko, Slovensko). Úsilie zainteresovaných výskumníkov sa v tomto štádiu orientuje na vybudovanie korpusu vlastných mien, spracovanie pravidiel výslovnosti a zostavenie počítačového programu pre prácu s korpusom a pre fonetickú transkripciu. – *Homonymia v korpuse: častice* – problematika, ktorej aktuálnosť vystupuje do popredia práve v súvislosti s nástupom počítačovej techniky. Autorka M. Š i m k o v á poukazuje nielen na teoreticko-lingvistický, ale aj technický problém homonymie v textovom korpuse. Korpus textov v JÚLŠ predstavuje asi 8 miliónov slov, ktoré možno samostatne prezerať, ale nie sú nijako podrobnejšie systemizované. Pri spracúvaní sa bádatelia budú často stretávať s homonymiou. Najnáročnejšou etapou spracúvania je práve vstupné štádium, keď je potrebné vytvoriť a stanoviť zákonitosti, princípy a pravidlá fungujúce v jazykovom systéme s ohľadom na elektronické spracovanie.

Sociolinguistica Slovaca 3 nasmerovaním a veľkorysým poskytnutím priestoru na viac-rozmerne, neschematické prístupy k fenoménu jazyka a komunikácie s ohľadom na spoločenské procesy predstavuje svojím spôsobom originálny príspevok do (nielen slovenskej) lingvistiky. Aj napriek niektorým technickým nedôslednostiam (nekorigované chyby, nesúlad medzi názvom príspevku v obsahu a pri vlastnom texte) publikácia sa manifestuje ako celok s vysokou výpovednou hodnotou. Na tomto mieste hádam ani nebude priodvážne konštatovanie, že príspevky poskytnú veľa možností na tvorivú inšpiráciu pre zanietovaných bádateľov skúmajúcich problematiku, ktorú prináša sám majster život.

Vladimír Patráš

SLOVENSKÉ PUBLIKÁCIE O FRAZEOLÓGII

1. *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre*. Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická, Fakulta humanitných vied 1993. 373 s. – 2. M l a c e k, J. – Ď u r č o, P. a kol.: *Frazeologická terminológia*. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania

1995. 160 s. – 3. *Frazeologické štúdie. I.* Red. J. Mlacek – P. Ďurčo. Bratislava, STIMUL – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1996. 115 s.

Súčasný stav v tej oblasti slovenskej jazykovedy, ktorá sa zaoberá skúmaním frazeológie, možno charakterizovať obsahom a zameraním dvoch medzinárodných konferencií o frazeológii. Prvá bola r. 1986 v Nitre a jej tematika nadväzovala predovšetkým na teóriu nitrianskej školy. Druhá konferencia bola r. 1992, tiež v Nitre, ale bola už zameraná širšie, na širokú problematiku frazeológie v kultúre a vzdelávaní; jej vedecká orientácia bola už poznačená silnou účasťou zahraničných bádateľov a ich referátmi, ktoré nastoľovali teoretickú problematiku z iných aspektov; referáty vyšli v zborníku *Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre* (ďalej FVVK).

Najsúčasnejší stav možno zase charakterizovať bohatou publikačnou činnosťou bádateľov združených v bratislavskom centre, resp. okolo Slovenskej komisie pre výskum frazeológie pod vedením J. M l a c k a. Táto komisia pripravila zborník *Frazeologická terminológia* (ďalej FT) a naň nadväzujúci zväzok *Frazeologické štúdie I.* (ďalej FŠ).

Je všeobecne známe – a poukazujú na to právom aj mnohí súčasní autori – že frazeologická terminológia nie je ešte dostatočne ustálená, že jestvuje značná variantnosť a viacero pokusov o zavádzanie nových termínov. J. M l a c k sa dokonca pokúsil periodizovať frazeologický výskum na základe charakteristických termínov (*Slovenské frazeologické názvoslovie. Poznámky k jeho vývinu aj k súčasnému stavu.* FŠ I, s. 19–64). Konštatuje, že v prvej etape je ešte značná neujasnenosť, charakteristické sú tu názvy *ustálené výrazy, ustálené zvraty, ustálené obraty*. V druhej etape je zreteľný prechod k termínom s prívlastkom frazeologický: *frazeologický zvrät, frazeologický obrät, frazeologický výraz, frazeologické spojenie* a ustáľuje sa zhrnujúci názov *frazeologická jednotka*. V tretej etape sa začína obracať pozornosť na ekvivalentnosť frazeologickej jednotky a slova, poukazuje sa na možnosti variantného využívania, aktualizovania a inovácie frazém a prejavuje sa “priamo boom nových termínov”. V štvrtej etape sa začínajú uplatňovať teoretické úvahy amerických a nemeckých frazeológov, ktorí ako hlavný pojem prinášajú *idióm a idiomatiku*.

Zdá sa však, že vo všetkej spomenutej variantnosti sa postupne kryštalizuje termín *frazéma* (popri termíne frazeologická jednotka). V úvahách o prednostiach tohto termínu sa poukazuje najmä na jeho pomernú jednoznačnosť, ale zároveň sa pripomína, že takéto -émové termíny sú typické pre základné pojmy jednotlivých jazykových rovín, a pretože frazeológia sa nepokladá za osobitnú rovinu, spochybňuje sa aj vhodnosť -émového termínu. Na druhej strane sa však pripomína, že -émová podoba sa využíva aj na označenie základnej jednotky istej vednej oblasti, napr. štyléma a textéma. Nespornou výhodou termínu frazéma je aj derivatívnosť. Prekvapuje však, že sa zatiaľ neuvažuje aj celú oblasť frazeológie označiť ako *frazematika* (porov. morféma – morfematika, resp. aj fonéma – fonematika).

Je však zaujímavé – a na to treba osobitne upozorniť – že v pokusoch o vymedzenie obsahu frazémy (resp. predtým frazeologickej jednotky) sa málokedy operuje s pojmom funkcie. Vo frazeologickej terminológii sa napr. vôbec nevyskytuje heslo *funkcia*, sú tu len heslá *funkčná klasifikácia frazém* a členenie na *frazémy s nominatívnou funkciou, frazémy s komunikatívnou funkciou* a *frazémy s nominatívno-komunikatívnou funkciou*, J. Mlacek pripája aj *frazémy bez významnej nominatívnej a komunikatívnej funkcie*.

Frazéma sa vo FT vymedzuje jednak ako “základná jednotka frazeologického systému jazyka”, jednak ako “špecifický typ ustáleného slovného spojenia vyznačujúci sa expresív-

nosťou a obraznosťou, ktorého zložky sa úplne alebo aspoň čiastočne desémantizovali”. Teda nič nehovorí o funkcii frazémy, ale pripomínajú sa jej charakteristické vlastnosti: ustálenosť, expresívnosť, obraznosť a desémantizácia zložiek. Nevyjasnené však ostávajú hierarchické vzťahy medzi týmito vlastnosťami. Tieto vzťahy sa neriešia dostatočne ani v teórii parametrov (približných analógov k dištinktívnym príznakom vo fonológii).

Vlastnosť ustálenosti sa však nechápe rovnako. Popri tradičnom význame “vlastnosť toho, čo je stabilizované, vcelku nemenné, stále” preniká vo frazeológii skôr význam “vlastnosť toho, čo je hotové, čo jestvuje v jazyku, najmä v slovnej zásobe a pri komunikácii sa berie ako čosi, čo je uložené v slovnej zásobe”. Na túto vlastnosť myslí najmä F. M i k o (*Frazéma – obraznosť / obraznosť – frazéma* (FVVK, s. 268–274), keď hovorí o dispozitívnosti, o státi k dispozícii).

Oveľa závažnejšia, podľa našej mienky základná, hierarchicky najvyššia je vlastnosť obraznosti (niekedy charakterizovaná aj ako figuratívnosť, prenesenosť, transformovanosť). F. Miko síce v rámci svojej teórie o primáte reči pred jazykom príliš zdôrazňuje obraznosť ako základ akejkol’vek jazykovej komunikácie, ale fakt je, že obraznosť má podstatnú úlohu vo frazeológii. Pravda, len v takom zmysle, aký jej pripisuje L. K r a l č á k (*Obraznosť vo frazeológii a niektoré špecifické typy frazém*, FVVK, s. 226–235), keď zdôrazňuje, že ide vlastne o druhotné označenie, resp. pomenovanie na základe už jestvujúceho javu. Nieкто skutočne môže píliť konár pod sebou, ale druhotne možno spojenie *píliť konár pod sebou* použiť aj “obrazne”, t. j. preniesť ho na situáciu, keď nejde o skutočný konár a skutočné pilenie, ale o vytváranie dôsledku takéhoto reálneho konania v myslenej situácii. Prirodzene, že k vlastnosti obraznosti treba pripojiť aj stratu obraznosti, desémantizáciu.

Pozoruhodné však je, že hoci sa frazeológia skúma aj v procese jej využívania pri jazykovej komunikácii, neberie sa do úvahy znakový charakter frazeologických útvarov. Neskúma sa ani funkcia takýchto útvarov, ani ich obsah a význam ako základných filozofických a semiotických kategórií.

Pri funkčnom chápaní frazémy by sa ľahko ukázalo, že jej funkciou je označovať istú situáciu. Pravda, vzťah medzi frazémou a označovanou situáciou nemusí byť priamy, jednoduchý, ale môže byť komplikovaný vnútornou štruktúrovanosťou frazémy. Je to podobná situácia ako pri definovaní termínu ako pomenovania pojmu, len namiesto pojmu tu stojí situácia a namiesto pomenovania skôr označovanie. Náorne možno tieto vzťahy vyjadriť tzv. onomaziologickým reťazcom, ktorého zložky sú obsah – O, forma – □ a designát – Δ; pričom obsah je súbor sémantických príznakov, forma je morfématická podoba a designát je súbor tých logických predikátov z logického spektra pojmu, ktoré sa berú za základ motivácie a vyjadrujú sa jazykovými prvkami. Prirodzene, v súvislosti s frazémou sotva možno hovoriť o logickom spektre, preto designát je tá zložka onomaziologického reťazca pri označovaní situácie, v ktorej sa naznačuje prechod pomenovania skutočného javu k označeniu situácie podobnej danému javu.

Vzťah frazémy k označovanej situácii nemusí byť vždy rovnako zreteľný. Preto L. Kralčák v cit. štúdií odôvodnene rozlišuje frazémy obrazné (so živou alebo oslabenou obraznosťou) a neobrazné (desémantizované alebo “neobrazné” od pôvodu). Treba však pripomenúť, že L. Kralčák tu chápe obraznosť zase ako istú “expresívnu” vlastnosť, nie ako transformovanosť. Transformovanosť je predať aj pri takých frazémach ako *ešteže čo, akože by nie*.

S vymedzením frazémy ako označenia situácie súvisí napokon aj otázka intenzie a extenzie pojmu a teda aj termínu vo fregeovskom chápaní. Termín podľa toho nie je len prosté pomenovanie pojmu, ale aj poukaz na jeho rozsah, na počet prvkov, ktoré sú daným termínom pokryté (počet môže byť vyjadrený číselnou hodnotou alebo opisom). Konkrétne sa napr. nastoľuje otázka, či možno za frazému pokladať aj tzv. minimálne frazémy, ktoré nemajú vlastnosť obraznosti alebo majú primárnu obraznosť. Nedá sa tu vymedziť extenzia, rozsah termínu, preto by sa mohlo uvažovať o inom termíne, napr. subfrazéma u J. Mlacka (analogicky s termínmi submorfa a submorféma v teórii J. Horeckého). Za úvahu však stojí aj podoba kvázifrazéma, resp. aj frazémoid (porov. prefixoid, suffixoid).

S návrhom na vymedzenie termínu frazéma ako označenia situácie a s dôrazom na vzťah intenzie a extenzie súvisí napokon aj otázka, či možno spojenia typu *frazeológia a preklad*, *frazeológia v publicistike* skutočne pokladať za termíny. Na základe hypotézy o extenzii ako nevyhnutnej zložke termínu, resp. pojmu možno povedať, že výrazy typu *frazeológia a preklad* nemajú spoločné logické spektrum a ich extenzia nepokrýva rovnaké prvky. Preto nemožno výraz typu *frazeológia a preklad* pokladať za pomenovanie jedného pojmu, ale iba za vymedzenie istej oblasti bádania. To isté platí aj o výrazoch ako *frazeológia v publicistike* (niečo iné je *publicistická frazeológia*; porov. aj v zborníku FT).

(Len na okraj možno pripomenúť, že ani Čermákov termín “frazém” a “idiom” nemá za sebou spoločné logické spektrum, a teda ani designát v našom onomaziologickom reťazci. Preto je vymedzenie tohto výrazu ako termínu prinajmenšom diskutabilné.)

Napokon o tom, že frazéma ako celostný útvar, resp. ako celok má isté hodnotové vlastnosti, slúži na vyjadrovanie postojov a hľadísk, svedčia aj pokusy o modelovanie významu frazémy, o ktorých referuje P. Ď u r ě o (*Metodologické problémy všeobecnej frazeológie*, FŠ I, s. 91–113). Treba pripomenúť, že nenocionálne prvky sa pripájajú vždy k frazéme ako celku, resp. k onomaziologickému reťazcu (○ – □ – Δ) ako celku.

Ako vidieť z našich poznámok na okraj súčasnej frazeologickej tvorby, bratislavské centrum frazeologických výskumov má nielen badateľné publikované výstupy, ale aj potenciál fundovaných bádateľov, ktorých práce znamenajú dobrý prínos aj k všeobecnej teórii frazeológie.

Ján Horecký

RADOVANOVIĆ, M.: *SPISI IZ KONTEKSTUALNE LINGVISTIKE*. Sremski Karlovcí – Novi Sad, Izdavačka knjižarnica Z. Stojanovića 1997. 272 s.

V recenzovanej knihe *State z kontextovej jazykovedy* jazykovedca strednej generácie, profesora novosadskej univerzity Milorada Radovanovića (1947), sa venuje pozornosť prehodnocovaniu doterajšej jazykovednej paradigmy, ako aj súčasnému a budúcemu mysleniu o človeku a jeho jazyku. Ide tu tak trocha aj o autorov spätný pohľad na vlastnú výskumnú činnosť, kde skôr v náznakoch formuloval názor na problematiku, ktorú tu artikuluje v podobe termínu *kontextová jazykoveda*. Z jednej zo záverečných statí svojej knihy *Socio-lingvistika* (1986), známej aj na Slovensku a v iných svetových jazykovedných strediskách,

a z úvodu knihy *Spisi iz sintakse i semantike* (1990) črtá sa jeho celkový pohľad na modernú jazykovedu zhruba takto: Jazykovedu nechápe ako spleť rozličných, často i navzájom protichodných škôl a smerov, subdisciplín a medzidisciplín, ale ako ich zastrešenie v podobe ešte nekonštituovanej *kontextovej jazykovedy*. A čo by malo byť jej predmetom a vedeckou úlohou? Hlavnou náplňou takto koncipovanej “jednej z vied o človeku”, “vedy o človeku a jeho jazyku” mala by byť “výstavba a odôvodňovanie ako-tak všeobecne prijímanej a konzistentnej *teórie* o stavbe a fungovaní jazyka v stavbe kontextu, pričom treba brať do úvahy nie iba jazykovedné, ale i spoločenské, psychické, pragmatické, kultúrne, znakové, komunikačné a iné fakty v ich vzájomnej spojitosti (*O jeziku u kontekstu*, s. 7). Názorovo sú mu blízki autori tzv. “britskej jazykovedy” (nazývanej aj systémová, funkčná, londýnska, kontextová škola), najmä M. A. K. Halliday, M. Berryová a i. Podhubie jeho kontextových úvah o jazykovede je prítomné i v názoroch antropológa B. Malinowského, že kultúru nemožno vierohodne preskúmať bez ponoru do jazyka, ktorý ju “obsluhuje”. Jazyk zasa nemožno poznať bez zreteľa na význam výpovedí, ktoré ho zastupujú, toto zasa bez poznania kontextu, v ktorom sa tvoria a uplatňujú výpovede a v krajnom zmysle bez zreteľa na zodpovedajúce konkrétne komunikačné a vôbec interakčné, spoločenské, kultúrne a podobné situácie. V tomto zmysle je charakteristický Malinowského výrok zo začiatku 40. rokov nášho storočia, že “sa jazykoveda budúcnosti, najmä veda o význame slov, stane vedou o jazyku v kultúrnom kontexte”.

M. Radovanović sa v recenzovanej knihe pokúša ísť aj ďalej. Jeho snaha je zameraná na združovanie jazykovedy so susednými oblasťami poznania do útvaru, ktorý nazýva *kontextovou jazykovedou*. Ide v podstate o známe potenciovanie jazykovej polyfunkčnosti (napr. pragmatická, magická, naratívna funkcia u B. Malinowského, interpersonálna, ideačná, textová funkcia u M. A. K. Hallidaya a pod.).

Druhým inšpiračným zdrojom v jeho všeobecnolingvistických úvahách sú skúsenosti z filozofie vedy (N. Bohr, T. Kuhn, F. Cohen, A. Koare, S. W. Hawking a i.).

Knihá je koncipovaná tak, že ju tvoria tri väčšie (autonómne) celky, ktoré majú spoločného menovateľa v autorovej základnej jazykovednej orientácii: I. *Jazykové plánovanie a jazyková politika* (s. 15–76), II. *Filológia, rétorika a jazykoveda* (s. 77–142), III. *Knihy a jazykoveda* (s. 143–241).

V úvodnej stati prvej časti *Jazykoveda a sociolingvistika: plánovanie jazyka a jazyková politika* (s. 17–26) rozoberá situáciu v jazykovede 20. storočia a miesto sociolingvistiky (i juhoslovanskej) v nej. V tomto kontexte si osobitne všíma otázku plánovania jazyka či jazykovej politiky.

Jazykovedu po druhej svetovej vojne člení na tri markantné a prestížne vedné paradigmy: 1. výrazne štrukturalistická a “izolacionistická”, “necitlivá voči jazykovým funkciám, používaniu jazyka, významu a kontextu”; 2. výrazne generativistická, už menej “izolacionistická”; 3. výrazne interdisciplinárne zacielená a spravidla aj “neizolacionistická”, teda “funkcionalizovaná”, “pragmatizovaná”, “sémantizovaná” a “kontextualizovaná”.

Za posledné tri desaťročia dôležitou jazykovednou disciplínou v celosvetovom rámci sa stala podľa autora sociolingvistika. Stala sa medzidisciplinárnou vedou so špecifickým predmetom a cieľom výskumu, s osobitnými metodologickými postupmi a pojmovo-terminologickým aparátom. Chýba jej však – z dnešného stanoviska – výraznejšia vlastná teoretická usporiadanosť. Preto ju mnohí autori považujú za viacej deskriptívnu než explanačnú

medzidisciplínu. Skrátka, sociolingvistika skúma všetky tie procesy, ktoré sa javia ako relevantný predmet vedeckej observácie v rámci vzťahu jazykové – spoločenské.

V tomto tematickom rámci M. Radovanović konštatuje, že sa makrosociolingvistické pojmy *plánovanie jazyka* a *jazyková politika* niekde chápu ako synonymá, ale aj ako explicitné póly (jazykové plánovanie ako “pôsobenie v jazyku”, resp. “plánovanie jazykového korpusu” a jazyková politika ako “narábanie s jazykom”, resp. “plánovanie jazykového statusu”, “plánovanie jazyka v širšom zmysle”). Status *mikrosociolingvistiky* budujú prvky zo sociolingvistického inventára, ktoré možno zhrnúť do výskumu jazykového/rečového správania sa jednotlivca v kolektíve.

Pri hodnotení stavu v juhoslovanskom sociolingvistickom myslení v oblasti plánovania jazyka a jazykovej politiky M. Radovanović vyzdvihuje základné aktuálne úlohy. Okrem iného je to zladžovanie právnej a politickej formuly so skutočnými, interakčnými, komunikačnými a tvorivými “obrazcami” a potrebami; nepretržité porovnávanie obrazu jazykového stavu, jazykových procesov a vzťahov s obrazom etnických, konfesijných, politických, kultúrnych a širších “spoločenských”, resp. civilizačných procesov a vzťahov. Pritom treba mať na zreteli funkčné špecifiká postupov pri normovaní, resp. štandardizácii jazykov, v širšom zmysle – v plánovaní jazyka a v jazykovej politike pre tie jazyky, ktoré sa môžu a musia normovať, t. j. “plánovať” primárne v Juhoslávii – ako “matičné” v porovnaní s jazykmi, ktoré tu treba normovať, štandardizovať, resp. “plánovať” ako variantný útvar vo vzťahu k ich “matičnej”/paralelnej (pohraničnej alebo enklávovej) realizácii mimo Juhoslávie (maďarčina, slovenčina, rumunčina a i.). Teoreticky by bolo potrebné spracovať používanie srbčiny v úlohe komunikačného a interakčného nástroja typu *lingua communis* ako metajazykového sprostredkovateľa svojho druhu v medzinárodnej interakcii, resp. v komunikácii – a mimo pôsobenia “verejného” i “úradného” používania jazyka. Podobne treba teoreticky spracovať aj problematiku *variantných foriem*, t. j. ich *urbánno-regionálnych realizácií* v prejavoch srbského jazykového štandardu (Belehrad – Nový Sad – Podgorica a i.).

M. Radovanović cieľavedome volil zložené pomenovanie *jazykové plánovanie a jazyková politika*, aby sa tak odrazu obsiahlo aj “vnútorné” pôsobenie “v jazyku” aj “vonkajšie” pôsobenie “pomocou jazyka”. Takýto širšie chápaný postup by mohol, podľa autora, vo svetle globálnych procesov (jazykových, kultúrnych, politických, etických, konfesijných a pod.) neutralizovať dôvody používania termínov typu “political development” (politický vývin), typických pre “americké” úvahy [= ideologicky vždy podfarbené, zo stanoviska poznania prázdne a “vd’aka teroru” vlastného “obrazca” bezvýhodiskovo determinované] (s. 23).

V stati *Jazykové plánovanie a jazykovedná teória* (s. 27–34) uvažuje nad otázkou štandardizovania srbochorvátčiny tesne pred rozpadom Juhoslávie (a tohto jazyka). (Anglickú verziu štúdie publikoval v knihe *Standard Serbo-Croatian and the Theory of Language Planning*. Ohio 1992, s. 93–100, ešte predtým identické znenie recenzovaného textu v zborníku *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, 1988, s. 91–97.) Aj v tom čase sa tento jazyk vykladal rozmanito. Autor sa priklonil k výkladu ako *štandardu, ktorý funguje ako civilizačný* (interakčný, komunikačný, tvorivý) *nástroj* (podč. M. R.) v štyroch republikových rečovných spoločenstvách (a v dvoch oblastiach, krajoch), pre štyri národy a tri náboženské tradície, v dvoch písmach, existujúci prostredníctvom dvoch (resp. štyroch) základných variantov (= polycentrická štandardizácia), s celým radom osobitných regionálno-urbánnych útvarov, pomenovaný dvoma, štyrmi či šiestimi spôsobmi, členený územne, funkčne, sociálne a indi-

viduálne, ktorý funguje i ako jazyk typu *lingua communis*. Okrem toho otázka štandardizovania srbochorvátčiny bola sťažená okolnosťou, že srbochorvátsky štandardný (i literárny) jazyk neprešiel všetkými fázami konštituovania, takže ani následnosť týchto fáz nemohla prerásť do očakávaného kontinuálneho procesu jazykového plánovania. Osobitne sa to vzťahuje na posledné štyri ohnivé fázy a postupov pri jazykovom plánovaní už skôr autorom navrhovanej sociolingvistickej systematizácie (pozri Radovanović, M.: Sociolingvistika. 1986, s. 165–185): *selekcia, deskripcia, preskripcia, elaborácia, akceptuácia, implementácia, expanzia, kultivácia, evaluácia a rekonštrukcia*.

V závere úvahy M. Radovanović ponúka isté racionálne relevantné jazykovedné, komunikologické a všeobecnocivilizačné predpoklady na riešenie otázky plánovania srbochorvátčiny, či potom srbčiny (platí to však aj pre niektoré iné jazyky s podobným kultúrno-historickým zázemím). Komunikatívne a tvorivé úlohy a možnosti štandardného jazyka by mali byť zastrešené národnými a štátno-politickými entitami; pojem štandardného jazyka sa vzťahuje na celkový civilizačný komplex, a preto by bolo dobre dať do súvislosti pojem spisovného jazyka s užším – kultúrnym komplexom; varianty štandardného jazyka treba chápať v prvom rade ako sociolingvisticky relevantné fakty (opačné správanie sa je z civilizačného stanoviska anachronické a neproduktívne; fenomén štandardného jazyka a jeho varianty v tomto čase a v týchto končinách Európy je zmysluplnejšie pozorovať v jeho európskom kultúrnom a civilizačnom kontexte a kontakte než v hĺbinách času alebo prostredníctvom triedenia a výkladu jazykových entít, uplatňujúc iba úzke nacionálne, náboženské a štátno-politické analógie (s. 32–33).

V texte *Jazykové plánovanie v "eschatologickej perspektíve"* (s. 35–39) esejistickou formou vykladá sociolingvistickú situáciu bývalého srbochorvátskeho jazyka. V Chorvátsku vznikol chorvátsky štandardný jazyk na základe územno-správno-štátneho členenia, v Srbsku a Čiernej Hore sa kruh šíri z rámca evaluačného segmentu do elaboračného, v Bosne a Hercegovine toho času (keď sa recenzovaná kniha M. Radovanovića i s touto recenziou (!) dostáva pred čitateľa) vzniká bosniacky či bosenský spisovný jazyk.

V stati *Srbčina na konci storočia* (s. 40–56) autor hovorí vo všeobecnosti o jazykových premenách v srbčine v druhej polovici 20. storočia, o jazykovej situácii v slovanských jazykoch, o srbsko-chorvátskych jazykových reláciách, o rozvrstvení jazyka (stratifikácii) a pod. (porov. jeho príspevok na s. 57–74).

Autorov záujem o jazykové trendy na sklonku 20. storočia sa zrkadlí i v stati *Medzi "balkanizáciou" a "europeizáciou"* (s. 57–61). Zo sociolingvistického pohľadu sleduje otázky balkanizácie srbčiny v externej rovine (rozdrobovanie a množovanie jazykov v druhej polovici 20. storočia, čo teoreticky interpretuje glotopolitickou "promóciou variantov štandardných jazykov ako osobitných štandardných jazykov" a v internej rovine (napr. zvýšené používanie konštrukcie *da* + prítomný popri infinitívnej konštrukcii v srbčine *želim da radim/želim raditi*; redukovanie adjektívneho a zámenného skloňovania a i.). Europeizáciu tiež vidí v externej rovine (napr. otvorenosť voči internacionalizmu, voči situáciám kultúr v kontakte, t. j. otvorenosť voči situáciám jazykov v kontakte a pod.) a v internej rovine (aktuálna zaplavenosť slovnej zásoby internacionalizmami, najmä anglicizmami, dynamický vývin niektorých špeciálnych funkčných štýlov, napr. administratívneho, politického, náučného, publicistického a pod., nominalizácia výrazu a i.).

V stati *V zajatí normy* (s. 62–66) M. Radovanovič hovorí, že pre nepretržitú starostlivosť o štandardný (a spisovný) jazyk existuje viacero dôvodov: jazyku sú vlastné rôznorodé nepretržité zmeny (ktorých príčiny sú v samotnom jazyku i okolo neho). Keby sa jazyk menil živelné a anachronicky, rovnako keby sa vôbec nemenil, došlo by k veľkým komunikačným šumom. Autor sa však nazdáva, že otázka jazykového plánovania, štandardizácie, normovania a “kultivovania”, pestovania ducha jazykových foriem i noriem je výsostne citlivou a náročnou otázkou. Jazykovú normu totiž vždy treba v istom zmysle relativizovať. Treba mať na zreteli fakt, že “čo si vyžaduje jedna potreba, neznáša druhá, čo prislúcha jednej téme, neprislúcha druhej...” (s. 63). Pri svojej argumentácii sa odvoláva na skutočnosť, že jazyk je poddajný evolučne, nie však revolučne.

Tematický blok o jazykovom plánovaní a jazykovej politike uzaviera úvahou *Jazykový paradox mesta* (s. 69–76), v ktorej danú tému rozoberá zo stanoviska mesta, keď je v jeho ohnisku jazyk (jazykovo vyjadrená znakovosť mesta). Hneď na úvod úvahy konštatuje, že tu by bol validnejší termín “mestské jazyky” oproti termínu “mestský jazyk”. O zložitosti mestskej jazykovej situácie indikatívny je totiž autorov výrok o “úspešnom” mestskom obyvateľovi, ktorý by mal byť v komunikačnom zmysle aspoň “polyglotickým”. Mal by poznať *štandardný jazyk* (jeho všeobecne prijatý *variant*, presnejšie lokálnu *urbánno-regionálnu realizáciu* tohto variantu), ďalej celý *rad sociolektov* (menší počet) a *funkčných štýlov* (väčší počet), *prestížny mestský subštandard* a “materinský” *nárečový idióm* (komunikačne často irelevantný, neprestížny) (podč. M. R.). Teda, v skutočnosti ani nemožno hovoriť o mestskom jazyku, ale o mestských jazykoch, ba dokonca v každom takomto jednotlivom mestskom prípade možno hovoriť o zhluke, či sieti kódov – ako o relevantnom mestskom príznaku. Pritom sa jazykoví predstavitelia mesta, ako hovorí M. Radovanovič, svojimi charakteristikami zapájajú do všeobecnejšieho a širšieho jazykového či komunikačného, (makro)spoločenstva (v rámci štátu alebo inak chápaného nadradeného politického, spoločenského, kultúrneho, interakčného a komunikačného celku). Na druhej strane, sami predstavujú “užšie” (hoci v mnohom prestížne) jazykové, resp. komunikačné (mikro)spoločenstvo (s. 73–74).

Druhý tematický blok M. Radovanovič zamerá všeobecnolingvisticky na otázky filológie, rétoriky a jazykovedy. Predstavujú ho štúdie *Filológia a lingvistika* (s. 79–107) (kde v panoramatickom zábere hovorí o vzájomnom vzťahu týchto fenoménov s celým radom zaujímavých a originálnych postrehov, pričom najproduktívnejší je, podľa nášho názoru, návrh na konštituovanie osobitnej kontextovej jazykovedy), *Rétorika: verbálna a neverbálna komunikácia* (s. 108–128), *K teórii rečových aktov* (s. 129–135), akýsi úvod do diela J. L. Austina, a štúdia *Nová vedecká paradigma: ku kognitívnej jazykovede* (s. 136–142) o jazykovednom myslení N. Chomského.

Tretia časť knihy M. Radovanoviča nazvaná *Knihy a jazykoveda* predstavuje ucelený obraz o knihách a ich autoroch v úzkej súvislosti s ústrednou sociolingvistickou a všeobecnolingvistickou problematikou a autorovým vedeckým záujmom. Vo viacerých súvislostiach sa tu dotýka aj slovenskej jazykovedy, na niekoľkých miestach, v texte alebo v poznámkach, upozorňuje na bratislavskú jazykovednú skúsenosť, najmä sociolingvistickú, reprezentovanú koncepciou J. Bosáka. Túto časť knihy uzavrel netradične *Plánom*, v ktorom podal súpis jednotlivých kapitol v budúcom všeobecnolingvistickom texte s tromi charakteristickými

celkami (1. éra jazyka a náuky o jazyku, 2. éra štruktúrnej a kontextovej vedy, 3. éra kognitívnej vedy).

Najnovšiu knihu M. Radovanovića uzatvára *Dodatok*, kde je publikovaná podrobná (ale nie ukončená) bibliografia autorových prác a autorovo interview novosadskému študentskému časopisu *To jest* z roku 1991, akýsi (našťastie jazykovednej verejnosti neukončený) životopis.

Na záver by sme chceli vysloviť presvedčenie, že ide o jazykovednú prácu, ktorá zaujme nielen okruh čitateľov v rámci jazyka, v ktorom je napísaná, ale aj mnohých slavistov a jazykovedcov, ktorí sa zaoberajú sociolingvistikou a “kontextovou jazykovedou”. Otázky, ktoré M. Radovanović rieši, nie sú aktuálne iba v kontexte srbčiny a kontaktných jazykov, ale bezpochyby zaujmú aj ostatnú odbornú a kultúrnu verejnosť všade tam, kde sa tieto otázky javia v podobnom, ale aj v odlišnom svetle. Napokon všetky skúsenosti týkajúce sa jazykovej kultivácie sú nezastupiteľné. Preto niektoré otázky, ktoré sú iba načrtnuté a preto ešte sčasti matné, neprovokujú paradigmu kritiky, ale skôr provokujú paradigmu kritického dotvárania a inšpirujú k stále novým a novým úvahám o našom jazyku – o jazyku o človeku.

Miroslav Dudok

????? ?????. Red. M. Radovanović. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Polski – Instytut Filologii Polskiej 1996. 208 s.

Glosovaná publikácia vyšla ako prvá zo série plánovaných monografií o slovanských jazykoch v rámci medzinárodného projektu *Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)*, ktorého iniciátorom je profesor Stanislav G a j d a z Ústavu poľskej filológie Opoľskej univerzity (porov. aj jeho príspevok tu na s. 5–14). Pôvodne sa plánovalo s vydaním monografie, v ktorej by sa sledovali súčasné premeny v srbochorvátskom jazyku. V dôsledku známych politických okolností sa však od roku 1994 pristúpilo k riešeniu úloh v dvoch rozdvojených podprojektoch – v rámci chorvátskeho a v rámci srbského jazyka.

V sledovanom vývinovom období došlo k viacerým výrazným či menej výrazným vonkajším zmenám, ktoré zasiahli i srbský jazyk: politické a vôbec spoločenské zmeny po druhej svetovej vojne, vplyv “sovietskeho” politického a kultúrneho modelu po roku 1948 a neskôr vzdľaňovania sa od neho, “samosprávna” prestavba všetkých oblastí života, relatívne zrýchľovanie priemyselňovania a urbanizácie, rozmach školstva, vedy, gramotnosti a vydavateľskej činnosti, zrýchlený rozvoj techniky a technológie, expanzia hromadných, najmä elektronických médií, interkultúrne a internetické kontakty a konflikty, rozpad bývalej Juhoslávie v 90. rokoch a rozpad “východného bloku”, sociálne, funkčné a variantné členenie jazyka, rozvoj terminológií atď. Všetko toto pôsobilo na tvarovanie jazykových zmien a premien v srbskom jazyku.

V úvodnej stati (s. 1–16) vedecký redaktor publikácie M. R a d o v a n o v i ć píše o jazykovom vývine všeobecne a o vývine srbochorváčtiny, resp. srbčiny v rokoch 1945–1995. Proces, ako zo srbo-chorváčtiny vznikla či zostala srbčina (M. R. používa slovnú hru “*kako je ‘srpski’ (p)ostao ‘srpski’*”) je naznačený v nasledujúcich piatich vývinových fázach: *integrá-*

cia (inaugurovanie novoštokavčiny v 1. polovica 19. stor.), *variácia* (inaugurovanie urbánno-regionálnych úzov do rangov prestížnych štandardov – 2. polovica 19. stor.), *polarizácia* (inaugurovanie teritoriálnych/nacionálnych variantov – od začiatku 20. stor. do konca 60. rokov), *dezintegrácia* (inaugurovanie variantov do rangu prestížnych štandardov – 70. a 80. roky 20. stor.) a *promócia* (90. roky 20. stor.).

Vonkajšími predpokladmi súčasných jazykových zmien v srbčine sa zaoberá B. B r b o r i ć v stati *Predistorija i sociolingvistički aspekti* (s. 17–35), pričom sa osobitne zamýšľa nad retrospektívou srbo-chorvátčiny v rámci politického zjednocovania i vzd'aloovania sa, ako aj nad otázkou rozuzľovania jazykovej krízy v bývalej Juhoslávii.

Vzáčne postrehy o vývine a súčasnom jazykovom trende v srbčine prinášajú state venované jednotlivým jazykovým rovinám. Platí to v prvom rade o stati I. K l a j n a *Leksika* (s. 37–86). Srbskej lexike sa doteraz venovala pomerne malá pozornosť. Preto je táto stať osobitne vzácnou na jednej strane pre pochopenie vzťahu srbčiny a chorvátčiny, pričom srbčina bola a je otvorenejšou voči lexikálnym kroatizmom a ostatným cudzím lexikálnym prvkom, než je to opačne. Na druhej strane významný prínos Klajnovej štúdie je v systematizovaní typov a druhov lexikálneho pohybu v súčasnej srbčine v rámci základnej slovnej zásoby a v špeciálnych diskurzoch (vnútropolitický, oficiálny a “konferenčný” jazyk, ďalej v prejavoch v oblasti medzinárodnej politiky, hospodárstva a financií, vedy, techniky, kultúry, umenia a osvety, hromadného informovania, zábavy a módy, športu, v oblasti slangov, vulgarizmov a pod.).

V súčasnosti sa v srbčine zvyšuje počet deverbatív s nulovým sufixom (*dotok, dokup, dotur, iskorak, otpad, pomak* a pod.), podstatných mien na *-stvo* (*izdavaštvo, prevodilaštvo, donatorstvo, sponzorstvo, partnerstvo* a pod.), na *-ost* (*smislenost, likovnost, zahtevnost, privatnost, konkurentnost* a pod.), na *-avač* (*zamrzivač, usisivač, raspršivač, prigušivač* a pod.). Veľmi sú produktívne expresívne tvary na *-aš* (*foteljaš, ultraš, dizelaš* a pod.), *-ac* (*fizikalac, specijalac, marginalac* a pod.), *-jak* (*mirovnjak, kulturnjak, narodnjak, zabavnjak* a pod.). V poslednom čase vzrastá počet prechýlených tvarov označujúcich ženské povolania, funkcie a pod. (*policajka, autostoperka, navijačica, gledateljka, cimerka, najmä* v športe *rukometšaica, odbojkašica, mačevalka* a pod.). Veľmi produktívne je tvorenie nových slov pomocou prefixov *samo-, pred-, auto-, video-, eko-, evro-* atď. Okrem substantív v poslednom čase sú veľmi dynamickým slovným druhom i adjektíva a slovesá.

V stati o srbskej fonetike D. P e t r o v i ć (s. 87–110) sleduje základné zmeny, ktoré sú spôsobené odklonom od jekavského základu smerom k ekavskému šumadijsko-vojvodinskému typu, konkrétne napr. skracovanie dlhých prozodém, výrazné rozširovanie spoluhláskových skupín (popri pôvodných *st, št, zd, žd*) a pod.

Ž. S t a n o j č i ć sa zamerá na opis najvýraznejších zmien v morfológii, skladbe a čiastočne i vo frazeológii (s. 111–141). Pritom zisťuje, že sa stabilizovali “kolísavé” alternácie v rámci základných slovných druhov a v syntaxi došlo k výraznému zvýšeniu používania “kondenzačných” konštrukcií s nominalizáciou ako výrazným jazykovým prostriedkom. V sfére stabilizovaných dubliet nachádza sa napr. vokatív singuláru podstatných mien mužského rodu, a to nielen v slovách cudzieho pôvodu, ale i v srbských slovách s formantom *-ac, -ak, -ek*, kde sa vo funkcii vokatívu používa nominatív (*gospodine Milisavac*), resp. na *-ov, -ev, -in* (*gospodine Popov*). Podobná modernizácia srbčiny prebieha aj v iných slovných druhoch. Napríklad všetky gramatiky srbského jazyka uvádzajú tvar plusquamperfekta po-

mocných slovies *bejah/beh čitao*. V texte je však táto forma rezervovaná iba pre expresívny umelecký štýl ako prostriedok archaizácie. Vo všetkých ostatných štýloch sa používa iba tvar *bio sam*. Aj v syntaktickej rovine došlo k početným posunom smerom k tzv. belehradskému prejavu. Napríklad v pozorovanom období sa takmer celkom stabilizovalo vývinové smerovanie k strate bezpredložkového datívu vo finálovom význame typu *odoh svome vinogradu*; tieto tvary zostali iba vo folklórnom inventári. V modernom jazyku takýto datív vystriedala datívna konštrukcia s predložkami *prema* a *k(a)*: *otišao je prema pijaci // ka pijaci*). Z najnovších jazykových zmien vo vetnej skladbe na ilustráciu uvádzame: V porovnaní s vukovskou srbčinou definitívne zanikli konštrukcie typu *Gdje se bila počela kopati ruda srebrna* v prospech anteponovaného prívlastku *srebrna ruda*. Podobne sa stabilizoval i slovosled enklitik: miesto *Jovo je Protić znao govoriti...* v modernej srbčine je iba *Jovo Protić je znao govoriti...* atď.

M. L u k o v i ć sa sústredil na povojnový vývin “špeciálnych štýlov” (s. 143–157), kam zaradil publicistický, administratívny a náučný štýl. Tieto štýly v srbčine výrazne charakterizujú procesy nominalizácie, frekventované sú analytické pádové konštrukcie s deverbatívami v prísudku namiesto slovesa. V uvedených štýloch verejného styku, najmä však v novinárskom “subštýle”, sa od 50. rokov výrazne zvýšilo používanie nových frazeologizmov typu *postaviti dijagnozu*, *biti prva violina*, *ukrstiti koplja*, *poluga razvoja*, ale i paralelárne frazeologizmy, ktoré vznikli na základe populárnych televíznych vysielaní, pesničiek a podobne typu *neki novi klinici*, *otiči u Honduras* atď. V rámci modernej srbčiny stupňuje sa štýlová interferencia, byrokratizácia jazyka, ktorú charakterizuje stereotypnosť, neurčitost', zložitost' výrazu atď. (napr. *dva predsednika su izvršili razmenu mišljenja* namiesto *dva predsednika razmenili su mišljenje* a pod.).

Nárečovou situáciou v srbčine sa zaoberá D. Č u p i ć (s. 159–170). Spisovná srbčina je konštituovaná na základe novoštokavského nárečia. Štokavčina pokrýva celú plochu srbčiny s výnimkou timocko-prizrenskej nárečovej oblasti, ktorú charakterizujú početné znaky balkánskeho jazykoveho zväzu. Charakteristické sú pre ňu štyri základné dialekty: 1. ijekavská novoštokavčina (východohercegovský dialekt), ktorá bola základom Vukovej srbčiny, 2. ekavská novoštokavčina (šumadijsko-vojvodinský dialekt), 3. ijekavská staroštokavčina (zetsko-pešterský dialekt), 4. ekavská staroštokavčina (alebo kosovsko-resavský dialekt). Zmeny v štokavskom nárečí, ktoré sa rozprestiera v Srbsku, Čiernej Hore, Bosne a Hercegovine a čiastočne v Chorvátsku, sú vyvolané početnými migračnými procesmi, zvyšovaním vzdelanostnej úrovne obyvateľstva, vplyvom médií. Jazyk v rurálnom i mestskom prostredí vďaka migračným procesom a zvýšenej životnej úrovne sa “štandardizuje”, ale, ako sa nazdáva D. Čupić, nárečové prejavy aj v budúcnosti budú dominantným komunikačným prejavom.

Monografiu uzatvára charakteristika pravopisnej normy z pera nedávno zosnulého M. P e š i k a n a (s. 171–179). Autor stručne predstavuje pravopisnú normu v srbskej jazykovej kultúre, pravopisnú normu po 2. svetovej vojne a aktuálne zásady srbskej jazykovej a pravopisnej normy. Súčasný srbský pravopis charakterizuje kontinuita s pravopisom z r. 1960, používanie latinky a uprednostnené používanie cyriliky, podvojnité používanie nárečovej bázy (ekavské a ijekavské nárečie), tolerovanie prevzatých slov, najmä slov z chorvátskych prameňov, inovovanie písania veľkého začiatočného písmena (*Beogradski pašaluk*, *Opijumski rat*), ustálenie písania slov (*Radio Beograd*, *džez muzika* atď.).

Kniha *Srpski jezik* – podobne ako všetky monografie tejto série – obsahuje resumé v angličtine a poľštine, ako aj menný a vecný register. Recenzovaná publikácia je jedinečnou publikáciou svojho druhu v srbskej jazykovednej literatúre. Veríme, že svojou aktuálnosťou zaujme jednak srbistov i slavistov, odborníkov v špeciálnych jazykovedných a interdisciplinárnych odvetviach, ako aj bežných používateľov jazyka. Vďaka koordinovanej vedeckej práci dostali sme validné “kamienky” v mozaike najnovších jazykových zmien v rámci slovanskej jazykovej rodiny.

Miroslav Dudok

Български език. Red. S. Dimitrova. Najnowsze dzieje języków słowiańskich. Opole, Uniwersytet Opolski – Instytut Filologii Polskiej 1997. 272 s.

Po monografii *Српски језик* (Opole 1996) druhým výstupom medzinárodného slavistického projektu *Сúčasné zmeny slovanských jazykov (1945–1995)* je recenzovaná monografia *Български език*. (O histórii zrodu i podmienkach realizácie tohto projektu informoval koordinátor jeho slovenskej časti J. Bosák v článku *Spisovné jazyky v pohybe: problematika ich opisu*. Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 23–36.) V duchu týchto programových a technicko-realizačných zásad deväťčlenný autorský kolektív (S. Andreeva, J. Baltova, S. Dimitrova, E. Dobreva, S. Karagiozova, I. Kočev, A. Pačev, R. Stančeva, V. Fakalieva) v januári 1997 predstavil monografiu *Български език*, v ktorej podáva ucelený prehľad aj hlbkový pohľad na jazykovú situáciu v Bulharsku počas zložitého päťdesiatročného povojnového obdobia, v priebehu ktorého viaceré politické aj spoločensko-ekonomické zmeny v krajine zanechali konkrétne stopy i v jazykovej politike a jazykovej kultúre súčasnej bulharčiny.

Okrem úvodného slova iniciátora tohto projektu a predsedu medzinárodnej redakčnej rady S. Gajdu (s. 7) a vedeckej redaktorky recenzovaného vydania S. Dimitrovovej (s. 9–11), záveru (s. 193–194), bibliografie (s. 195–206), zoznamu použitých skratiek (s. 207–208), resumé v anglickom (s. 209–228) a poľskom jazyku (s. 229–242), stručnej informácie o autoroch (s. 243), menného registra (s. 245–248) a vecného registra (s. 249–272) má práca päť samostatných kapitol: *Základné údaje o bulharskom jazyku a jeho opise* (s. 13–22), *Kontakty bulharského jazyka s inými jazykmi* (s. 23–37), *Kodifikátorská prax v Bulharsku od polovice 20. storočia po súčasnosť* (s. 39–55), *Konkrétne zmeny v súčasnom bulharskom jazyku* (s. 57–147) a *Všeobecná charakteristika endoglosnej jazykovej situácie v Bulharsku* (s. 149–192).

V prvej kapitole sa súčasná bulharčina definuje ako *флективно-фузионно-аглютинативно-аналитичен език* (s. 13), čím sa vystihuje jej postavenie v rodine slovanských jazykov, od väčšiny ktorých sa v priebehu svojho stáročného vývoja medzi neslovanskými balkánskymi jazykmi gramaticky značne vzdialila. Najvýraznejšou morfológickou črtou bulharčiny je protiklad pomerne jednoduchého menného systému a veľmi zložitého slovesného systému, v ktorom sa bohatá sústava časov (9 foriem pre dokonavý a 9 foriem pre nedokonavý vid) znásobuje tvarmi spôsobu nepriamej výpovede. Strata pádových flexií (okrem vokatívnych a reliktných pádových foriem), strata infinitívu (infinitív sa vyjadruje najmä väzbami častice *да* a určitých tvarov prítomného času) aj supína, kategória určitosti/neurčitosti (existencia postpozitívneho určitého člena), analytické tvorenie budúceho času (bez ohľadu na vid sa tvorí pomocou častice *ще* + tvar prítomného času príslušného slovesa), analytické vyjadrenie syntaktických vzťahov pomocou predložiek, reduplikácia priameho a nepriameho gramatického predmetu a historická zmena praslovanských striednic *tj,*dj > *ит,жд* (napr. *свеща, кѣща, межда, надежда*) sa v úvode tejto kapitoly prezentujú ako najpodstatnejšie znaky súčasnej bulharčiny. Jej komplexnú charakteristiku mohli autori pre úplnosť doplniť aj o otázku pádového synkretizmu (genitív–datív), ktorý súvisí s neskorším prechodom k posesívnemu používaniu krátkych enklitických zámenných foriem. V súvislosti s analytizmom chýba aj zmienka o analytickom stupňovaní v bulharčine, ktorá relatívne stupne príslušnej vlastnosti tvorí opisným spôsobom zo základného tvaru pomocou

prepozitívnych častíc: pre komparatív *по-*, pre superlatív *най-* (*голям, по-голям, най-голям, добре, по-добре, най-добре*).

Autori ďalej podčiarkujú unikátny etnolingvistický charakter súčasnej bulharčiny a sto-
tožňujú sa s názvom S. Ivančeva, že
“с цялото си многовековно развитие и с типологичната си характеристика българс-
кият език напълно основателно може да се окаже не само като класически език
на славистиката (в първата документирана фаза на развитието му), но в същото вр-
еме (със съвременното си състояние) и като екзотичен език сред славянските, а с н-
якои свои черти – и сред индоевропейските” (s. 16). Na nasledujúcich stránkach sa
venuje pozornosť základným dielam a najvýznamnejším osobnostiam v dejinách bulharskej
jazykovedy.

Hneď v úvodnej vete druhej kapitoly sa konštatuje, že bulharská jazykoveda pokladá
otázku vzťahu bulharčiny k iným jazykom za jeden z najdôležitejších faktorov vo všetkých
etapách jej vývinu. Ak by sa sledovali kontakty bulharského jazyka s geneticky príbuznými či
geneticky nepríbuznými jazykmi z hľadiska diachronie, vzhľadom na geografickú polohu
i históriu Bulharska bolo by potrebné analyzovať väčší počet jazykových paralel a analógií
(najmä vo vzťahu ku gréčtine, rumunčine, v neskoršom období k francúzštine, nemčine a i.).
Keďže tento výskum sa sústreďuje na posledné polstoročie vo vývine bulharského jazyka,
analyzujú sa iba jeho kontakty s ruským, tureckým a anglickým jazykom, ktoré boli v
uvedenom období najživšie.

V tretej kapitole sa konštatuje, že otázky kodifikácie bulharského jazyka nie sú v
súčasnosti predmetom sústredenejšieho výskumu a preto takmer neexistujú analytické práce,
ktoré by túto činnosť bulharských jazykovedcov komplexne mapovali. V oblasti lexiky sa za
posledných päťdesiat rokov ako najplodnejšia javí konfrontácia procesu kodifikácie, ktorý sa
na jednej strane odzrkadľuje v odborných komentároch jednotlivých bádateľov (tu prevláda
negatívne hodnotenie), a na druhej strane sa odlišne premieta do priamych výstupov samotnej
kodifikácie, teda do výkladových slovníkov (v nich prevláda kladné hodnotenie). Toto
zistenie vyplynulo z porovnania 1300 jazykových poznámok uverejnených na stránkach
odborných časopisov od začiatku po osemdesiate roky 20. storočia s hodnotením tých istých
lexikálnych jednotiek v slovníkoch, vydaných v Bulharsku za posledných päť desaťročí.

Štvrtá, najrozsiahlejšia kapitola, poskytuje ucelený prehľad o najzávažnejších zmenách
v bulharskom jazyku v rovine fonetickej, morfolologickej a syntaktickej.

Z ortografie sa po roku 1945 ako najzávažnejší uvádza zánik grafém *ъ, ъ*, čo viedlo ku
vzniku homografov typu *пека* (podstatné meno *rieка*) – *пека* (1. os. j. č. od slovesa
поведаѣ). Dnes v Bulharsku vo všeobecnosti prevláda názor, že starý pravopis (používaný do
roku 1945) bol omnoho dokonalejší, čím sa vytvára priestor nielen na diskusiu o korekcii
pravopisnej normy, ale v najbližšom čase aj na prípravu aktuálneho návrhu na jej konkrétne
zmeny. V časti o tvarosloví sa venuje pozornosť najmä otázkam morfofematiky, rodu
podstatných mien, morfológickým procesom v systéme časov bulharského slovesa a
slovotvorbe. Osobitne sa analyzuje existencia reliktných menných pádových foriem a
archaických foriem prídavných mien, ktorých frekvencia používania má v dnešnej bulharčine
klesajúcu tendenciu. V podkapitole o syntaktických zmenách v súčasnom bulharskom jazyku
zaujímajú predovšetkým informácie o úlohe predložiek v syntaktických konštrukciách, ktorých
skúmanie prinieslo viacero paradoxných zistení:

“От една страна, българинът не може да говори без предлози, те скрепяват и спояват изречението му и оформят мисълта му. От друга страна, същият този българин като езикова личност оперира твърде свободно с предлозите, като ги натоварва с нови значения? или пък ги заменя безразборно един с друг, а понякога просто ги изпуска“ (s. 97).

Keďže sa v bulharskej jazykovede už nehovorí o štýlovej diferenciacii, v závere štvrtej kapitoly sa osobitne vyčleňuje jazyk politiky, jazyk reklamy a jazyk módy.

Posledná kapitola približuje sociolingvistické zloženie bulharskej spoločnosti a zároveň charakterizuje jej sociolingvistický komunikačný systém. V podkapitole o bulharských dialektoch sa zdôrazňuje ich výnimočnosť, prameniaca v množstve spoločných špecifických znakov, ktoré sú typické pre všetky nárečové oblasti – strata pádovej flexie podstatných mien, existencia určitého člena, vyjadrenie infinitívu pomocou tzv. *da-* konštrukcii, zachovanie aoristu (*минало свършено време*) aj imperfekta (*минало несвършено време*), analytické stupňovanie prídavných mien a prísloviak, analytické tvorenie budúceho času atď. Autori ďalej zaujímajú stanovisko ku klasifikácii bulharských nárečí podľa tzv. jatovej výslovnosti. Otázka jatovej hranice je známa takmer storočie, bola napríklad predmetom dlhotrvajúceho sporu medzi L. Miletičom a B. Conevom. V recenzovanej monografii sa zdôrazňuje, že otázku jatovej hranice treba ponímať iba ako teritoriálny fenomén, ale z pohľadu dialektológie ju treba vnímať ako súhrn mnohopočetných a rôznorodých fonetických javov, ktorých hranice sa prelínajú. Jednoznačné materiálové svedectvo o tom prináša reprezentatívne päťzväzkové dielo *Български диалектен атлас* (1964–1988).

V závere diela dominuje periodizácia povojnového vývinu bulharského jazyka, ktorá sa člení na dve etapy. Prvá (1945–1989) treba pokladať za uzavretú, prešla už všetkými fázami rozvoja – od procesu ustáľovania po “proces samolikvidácie” (s. 193). Druhá (po roku 1989) prechádza štádiom hľadania nových prvkov a foriem jazykovej komunikácie, čím veľmi pripomína začiatky prvej etapy povojnového vývinu bulharského jazyka.

Generačné dielo autorov monografie *Български език* nie je iba hlbkovou sondou do polstoročného úseku vo vývine bulharčiny, ale charakterom maximálne otvorenej a priamej lingvistickej sebareflexie predstavuje cenný pilier novodobého opisu tohto slovanského jazyka.

Mária Dobriková

DVE MONOGRAFIE O MESTSKEJ REČI V HAVÍŘOVE

D. D a v i d o v á: *Zájmenná deklinace v mluvě střední generace města Havířova*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, č. 85/1994. Sřinga 1994. 113 s. – D. D a v i d o v á: *Jmenná deklinace v mluvě střední generace města Havířova*. Spisy Filozofické fakulty Ostravské univerzity, č. 96/1996. Filozofická fakulta Ostravské univerzity 1996. 153 s.

Oblasti jazykovo i sociálne zmiešané, prechodné, hraničné, sú pre sociolingvistický výskum sice náročnou, no vždy zaujímavou oblasťou bádania. A oblasť českého Sliezka, na

ktorého území sa nachádza mesto Havířov, takou oblasťou nepochybne je. Samotné mesto s viac ako 90 000 obyvateľmi sa vyznačuje viacerými špecifikami. Nielenže leží v jazykovo i národnostne komplikovanej oblasti poľsko-českého zmiešaného pruhu, no zároveň vzniklo ako nové priemyselné mesto (štatút mesta má od roku 1955) s vysokým stupňom imigrácie (aj zo Slovenska), takže sa vyznačuje špecifickým sociálnym, národnostným a jazykovým zložením obyvateľstva.

Recenzované monografie, ktorých názvy, metodologické východiská, metódy práce, ba i grafické riešenie obálky implikujú vzájomnú súvislosť, predstavujú nateraz zavŕšenie autorčinho dlhoročného záujmu o jazykovú situáciu skúmanej oblasti, hoci možno predpokladať, že predmet jej výskumu nie je ešte vyčerpaný.

Autorka sa v oboch prácach usiluje zachytiť bežný komunikačný kód (komunikačný príemer) mesta s ohľadom na špecifiká jednotlivých skupín. Ústredným pojmom reflektovania jazykovej situácie Havířova je pojem *městská mluva*, resp. *konverzační mluva města*, teda mestská reč. (V tejto súvislosti pripomíname termín *hovorená podoba jazyka/slovenčiny v meste*, ktorý do slovenskej sociolingvistiky v súvislosti s komunikáciou v Banskej Bystrici zaviedol V. P a t r á š, naposledy napr. v zborníku Sociolinguistica Slovaca 1, Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny, 1995.) Z komunikačného hľadiska možno mestskú reč charakterizovať ako reč každodenného bežného ústneho styku, ktorá má výrazné znaky ústnosti (*mluvenosti*), t. j. uplatňuje sa v nej spontánnosť, situatívnosť (viazanosť na komunikačnú situáciu), je neoficiálna, neverejná, často realizovaná ako dialóg. Teoreticky ju možno chápať ako istý celok, ktorý vzhľadom na svoje spoločensko-ekonomické zázemie obsahuje prostriedky špecifické len pre isté mesto, ale zároveň aj všeobecné prostriedky, ktoré sa stávajú charakteristickými znakmi reči rozličných miest, prípadne aj širšieho územia. Tento celok je vnútorne diferencovaný z hľadiska inventára jazykových prostriedkov, ich fungovania, aj z hľadiska stratifikácie obyvateľstva, ktoré tieto prostriedky používa. Výrazom takejto diferenciacie je potom silná variabilita, typická práve pre reč miest, ktorá využíva všetky jazykové prostriedky okrem knižných. (V tejto súvislosti znova pripomíname citovanú prácu V. Patrása, podľa ktorej možno nájsť aj v tomto type spontánnej hovorenej komunikácie knižné prostriedky; konkrétne frazémy v reči (mladšej) strednej generácie Banskej Bystrice.)

Mestská reč sa vydeľuje na pozadí stratifikácie národného jazyka, reflexie jeho vývinu a fungovania. Východiskom stratifikácie i stylistickej diferenciacie (!) v autorkinej koncepcii je národný jazyk. Z fenoménu národný jazyk vychádza i pri charakteristike tzv. materinského jazyka. Autorka zaň pokladá taký systém jazykových prostriedkov, ktorý je pre daného používateľa jazyka najprirodzenejší. Napríklad väčšina obyvateľstva skúmanej oblasti považuje za svoju materčinu práve regionálny dialekt, ktorý miestni obyvatelia nazývajú „po našimu“. Základným protikladom, v rámci ktorého sa autorka pohybuje, potom nie je protiklad spisovnosť – nespisovnosť, ale hovorenosť (ústnosť) – písomnosť, hoci pri hodnotení konkrétneho jazykového javu slúži opozícia spisovnosť – nespisovnosť ako čiastkové kritérium útvarového zaradenia. Na základe rozboru bohatej literatúry, hlavne českej a slovenskej, no aj poľskej, okrajovo ruskej, ukrajinskej a ďalšej, predovšetkým z obdobia 80. a 90. rokov, ako aj anotácií najdôležitejších medzinárodných vedeckých konferencií z tohto obdobia, najmä v Čechách a na Slovensku, s atribútom komunikačný proces (prínosná je aj bohatá bibliografia k skúma-

nej problematike), autorka postupne charakterizuje také javy, ako sú hovorový jazyk (*hovorová čeština*), bežný hovorený jazyk (*běžně mluvený jazyk*), *standard*, *obecná čeština*.

Hovorová čeština je podľa D. Davidovej taká realizačná forma reči, ktorá v podstate zachováva gramatickú stavbu spisovného jazyka, nedodržiava rigorózne zásady spisovnej výslovnosti, voľne používa väzby, ktoré spisovný jazyk nepripúšťa, používa mnoho neologizmov a skratkových slov. V tomto zmysle je vymedzená ako spisovný útvar. Na jej realizácii nezmení nič, ak je táto realizačná forma reči chápaná ako jedna z foriem hovorenej podoby národného jazyka, existujúca vo svojich sociálnych variantoch, pričom rozdiely medzi nimi sa týkajú ich fungovania, až sekundárne štruktúrnej organizácie prvkov; v takomto zmysle potom ide o bežný hovorený jazyk, *standard*, začleňujúci sa do systému, do ktorého patria aj nespisovné útvary. Bežný hovorený jazyk autorka nechápe ako samostatný štruktúrny útvar, ktorý by existoval súběžne s inými štruktúrnymi útvarmi, ale ako štýlovú vrstvu charakteristickú pre oblasť bežného dorozumievania; ako súhrn nespisovných a spisovných hláskových, morfológických, syntaktických a lexikálnych prostriedkov čerpá zo všetkých útvarov, ktorým je vlastná bežne komunikatívna funkcia. Termínom *standard* sa označuje útvar, ktorý má preklenúť vzdialenosť medzi spisovným jazykom a hovoreným jazykom používaným v bežnom, každodennom styku; je to súbor prostriedkov pravidelne a skutočne používaných v istom čase. Je to základná podoba jazyka pri spoločenskom dorozumívaní, od spisovnej češtiny sa líši funkčným rozsahom a chýbajúcou kodifikáciou. Spisovný jazyk sa potom chápe ako základná forma národného jazyka, ktorá vystupuje v procese jazykovej dynamiky ako jednotiaci faktor, ktorého úloha môže byť síce pri jednotlivých komunikačných situáciách skrytá, no tento útvar (autorka používa termíny útvar, forma ako synonymné) je vždy prítomný ako jeden z členov funkčných dichotómií.

Na takomto pozadí sa potom mestská reč Havířova charakterizuje ako zvláštny variant spisovnej hovorenej češtiny, ako hovorová čeština s interdialektovými, prípadne (hlavne fonetickými) nárečovými prvkami. Dojem spisovnosti sa na skúmanom teritóriu posilňuje z hľadiska vývoja národného jazyka archaickým rázom pôvodného nárečia, ktoré sa, podobne ako iné dialekty na východnej Morave, v niektorých javoch približuje spisovnej češtine. Túto prevládajúcu formu mestskej reči používajú hlavne monoglosní hovoriaci, prípadne aj ostatní, a to najmä v spoločensky prestížnych komunikačných situáciách. Diglosní a bilingválni hovoriaci často striedajú kód: v závislosti od komunikačnej situácie diglosní hovoriaci prechádzajú do sliezskeho interdialektu, resp. do dialektu poľsko-českého zmiešaného pruhu, bilingválni hovoriaci v konverzačnom styku s poľskými, resp. slovenskými partnermi používajú niektorý útvar príslušného jazyka, najčastejšie *standard*. Česko-poľským a česko-slovenským jazykovým interferenciám je venovaná osobitná kapitola práce o mennej deklinácii. Ani pomerne zložitá a pestrá jazyková situácia česko-poľského pohraničia nevyvoláva však v úze chaos a používatelia jazyka sa s jej dôsledkami vyrovnávajú bez problémov.

V tejto súvislosti vstupuje autorka do živej diskusie o vzťahu medzi hovorovou a obecnou češtinou (zvlášť výrazne sa prejavila na konferencii *Spisovná čeština a jazyková kultura*, 1993, porov. aj rovnomenný zborník) a tvrdí, že hovorová čeština nie je, aspoň na sliezskeom území, chimérou (tu cituje názor F. D a n e š a), ale treba s ňou počítať ako s prestížnym útvarom nielen v Sliezsku, ale zrejme aj na ďalšom moravskom území. Výsledky výskumu mestskej reči Havířova podporujú názor tých lingvistov, ktorí sa domnievajú, že obecná čeština nemá na Morave pevnejšie zázemie, pretože doteraz pretrvávajúca jazyková, resp. nárečo-

vá pestrosť Moravy, ktorej základ je v odlišnosti tradičných moravských dialektov, nevytvára podmienky adekvátne jazykovej dynamike českého územia; naopak, vytvárajú sa tu podmienky na uplatňovanie spisovnej češtiny v prestížnych komunikačných situáciách. Príčinou je aj absencia (všeobecného) moravského interdialektu, a teda skutočnosť, že sa na moravskom území uplatňuje dichotómia tradičný teritoriálny dialekt – spisovná čeština, resp. poľština a slovenčina.

Autorkine závery týkajúce sa stratifikácie češtiny nemajú len teoretický charakter, ale sú podložené detailnou analýzou úctyhodného materiálového korpusu, z ktorého si pre kompozičné jadro oboch monografií zvolila jednak zámennú, jednak substantívnu deklináciu v rečovom prejave strednej generácie obyvateľov Havířova, pričom sa systematicky venuje len javom zisteným v reči obyvateľov sliezskeho pôvodu. V oboch prácach sú v centre pozornosti kolísavé, variantné javy, ktoré signalizujú nepevnosť normy; pri substantívnej deklinácii sa sústreďuje na tie tvaroslovné javy, ktorých variantnosť je dôsledkom morfológického vývoja, a nie iba výsledkom hláskových zmien vyplývajúcich z regionálnej príslušnosti javu. Podľa slov samej autorky je cieľom jej prác nielen informovať o súčasnom stave zámennej, resp. mennej deklinácie v každodennej reči jedného českého mesta, ale (a zdá sa, že predovšetkým) vyjadriť názory na pohyb v českom národnom jazyku. A hoci sú si obidve práce, ako sme na to už poukázali, v mnohom podobné, predsa je v nich badateľný trocha odlišný uhol pohľadu. Kým v prvej práci je dôraz na systémovom hodnotení rodovej a bezrodovej deklinácie zámen a znalosť pragmalingvistickej skutočnosti slúži na vysvetľovanie výskytu a využitia systémových javov, v druhej práci sa podiel systémového a pragmatického prístupu vyrovnáva. Takýto – napokon nijako nie výrazný posun – vyplýva z autorkinho presvedčenia, že o jazykovom systéme nemožno uvažovať izolovane od jeho využitia a že výpovede a jazykové prejavy sa riadia aj inými pravidlami, než len čisto systémovými. Ako sama pripomína, usiluje sa hľadať spätnú väzbu od komunikačného chápania jazykových prejavov k jazykovému systému, k systému jazykových prostriedkov, a tak dostať tieto dve strany jednej mince do vzájomného vzťahu. Dochádza k záveru, že gramatika sa nedá opísať bez pragmatiky a pragmatiku nemožno opísať bez gramatiky, teda ani sa nedá proti sebe postaviť "systémová gramatika" a "nesystémová pragmatika". Tak sa potom v práci hovorí o "textotvornej" (v podstate štýlotvornej) funkcii príslušného sufixu, teda o miere toho, ako sa príslušný sufix zapája do výstavby textu: hovoriaci si pri vytváraní jazykového prejavu v bežnej komunikácii – v zhode s komunikačným zámerom a v rámci svojej komunikačnej kompetencie – vyberá z viacerých variantov morfológických koncoviek taký prostriedok, ktorý je najprimeranejší na vystihnutie zamýšľaného komunikačného cieľa.

Toto metodologické podložie sa premieta do metód práce. Kým sa totiž pri skúmaní hovorenej komunikácie v období 20.–60. rokov v podstate vystačilo s tradičnými metódami nárečového výskumu, skúmanie hovoreného jazyka miest zahrnuté do hodnotenia ústnych útvarov bežnej dennej komunikácie si vyžaduje rozsiahly materiálový korpus; pri jeho konzervácii sa zaznamenávajú všetky mimojazykové údaje relevantné pre pochopenie zmyslu textu, ktoré zároveň umožňujú adekvátne rekonštrukciu priebehu príslušnej komunikačnej udalosti. Detailný opis premyslených a vyskúšaných základných i pomocných metód práce, napríklad stavba identifikačného štítku, ktorý zachytáva základné údaje o texte, jeho získavaní, transkribovaní, ako aj o komunikantoch a komunikačnej situácii vôbec, obsiahnutý predovšetkým v prílohách 2–3 v druhej z recenzovaných prác, má až inštruktážny charakter. Pri

opise textu si autorka volí jednak funkčný prístup a hodnotí text štylisticky aj ako súčasť komunikačnej situácie, pričom rozlišuje niekoľko druhov textu, jednak štruktúrny prístup, a hodnotí text metódami klasickej systémovej lingvistiky a jazykovozezempisne.

Zaujímavé je sledovať hovorený prejav jedného hovoriaceho v rozličných komunikačných situáciách, ktorý je ťažiskom kapitoly *Rozmanitosť komunikačných situácií a jejich odraz ve volbě komunikačního kódu* v práci o mennej deklinácii. S hovoriacim absolvuje čitateľ postupne základné typy komunikačných situácií, v ktorých funguje mestská reč Havířova a sleduje transkribované texty oficiálne verejné, oficiálne neverejné, neoficiálne verejné a neoficiálne neverejné. Zážitkový náboj príslušných textov núti čitateľa vyjadriť obdiv šikovnosti, ktorú autorka musela preukázať pri ich získavaní (ak, podľa opisu metód práce, hovoriaci o nahrávaní nevedeli). Tieto texty, no aj ďalšia analýza korpusu potom vedie autorku k relevantnému záveru, že z hľadiska formy prejavu ubúda spisovnosť od oficiálnosti a verejnosti smerom k neoficiálnosti a neverejnosti, pričom oficiálnosť má v povedomí hovoriacich väčšiu prestíž než verejnosť.

Okrem doteraz spomínaných prínosov práce by sme chceli vyzdvihnúť tolerantný postoj autorky k varietám národného jazyka a ich fungovaniu v jazykovej praxi, a to aj vzhľadom na teóriu a prax jazykovej kultúry. Podľa nej sú si všetky kódy rovné, každý útvar má svoje pole pôsobnosti, pričom rozhodujúca je funkcia jazykového komunikátu (porov. aj závery o funkčnosti a kultivovanosti v knižnej práci I. N e b e s k e j: *Jazyk, norma, spisovnost*. Praha, Univerzita Karlova 1996). Cit pre správnu voľbu adekvátneho kódu závisí od jazykovej a komunikačnej kompetencie hovoriaceho, čo súvisí s individuálnymi schopnosťami hovoriaceho, s jeho vzdelaním, sociálnym a teritoriálnym zázemím, ako aj s prostredím, témou prejavu a ďalšími skutočnosťami charakterizujúcimi konkrétnu komunikačnú situáciu. Práca je zároveň explicitným i implicitným dokladom dôležitosti precízne spracovaného materiálového korpusu a jeho adekvátnej interpretácie pre vedecky podložené hodnotenie jazykovej situácie, a to aj s dôsledkami, ktoré z toho vyplývajú pre jazykovú osvetu i kodifikačnú prax.

Daniela Slančová

TRAVAUX DU CERCLE LINGUISTIQUE DE PRAGUE / PRAGUE LINGUISTIC CIRCLE PAPERS. Nouvelle Série. Vol. 2. Red. E. Hajičová – O. Leška – P. Sgall – Z. Skoumalová. Amsterdam – Philadelphia, John Benjamins 1996. viii + 346 s.

Obnovený zborník prác pražského krúžku je vlastne už tretím radom. Po pôvodnej sérii *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* (ďalej TCLP), ktorých osem ročníkov predstavuje nielen základné teoretické práce pražskej školy, ale odráža aj rozličné kolísania i čiastočne rozdielne orientácie predovšetkým pražských lingvistov (najviac citované sú TCLP 1 s tézami krúžku, TCLP 4 s projektom terminológie a TCLP 7 s Trubeckého *Grundzüge der Phonologie*). Ďalší pokus o vydávanie pražského zborníka sa objavuje až v rokoch 1964–1971. V tomto rade vyšli štyri zväzky. V prvom zväzku s podtitulom *L'école de Prague aujourd'hui* (1964) predstavujú čelní predstavitelia pražskej školy stav teórie podľa jednotlivých jazykových rovín. V druhom zväzku vydanom r. 1966 s podtitulom *Les problèmes du centre et de*

la périphérie du système de la langue sa českí bádatelia vracajú k téze, že jazyk je systém v pohybe, nikdy nie úplne vyvážený, v ktorom sa prejavuje istá diferenciacia centrálnych a okrajových zložiek. V ďalších dvoch zväzkoch, *Études structurales dédiées au VI congrès de slavistes* (1968) a *Études de la phonologie, typologie et de la linguistique générale* (1971) sú práce domácich lingvistov, sčasti už vzdialené od štrukturalistických pozícií, v štvrtom zväzku je pestrá paleta autorov z celého sveta.

Až nový rad, ktorý začal vychádzať u holandského Benjaminsa, je dôslednejšie orientovaný na pražskú funkčnú jazykovedu ako na svoje východisko. V recenzovanom druhom zväzku sa táto funkčná orientácia prejavuje dvoma smermi. Medzi dve krajné tematické oddelenia – *Základné problémy, Literatúra a diskurz* – sú zaradené štúdie o fonológii a grafemike, o vete a o slovnej zásobe.

Nosným článkom prvého, teoretického oddelenia, ale aj celého zväzku je štúdia C. H. van Schoonevelda o prínose pražskej školy k jazykovede a vede vôbec (*What has the Prague School given to Linguistics and to Science*, s. 3–58). V priamej nadväznosti na Jakobsonovo úsilie vymedziť základný a celostný význam i jeho príznaky buduje van Schooneveld svoj systém pojmových príznakov, charakterizovaný hierarchickým usporiadaním od najvšeobecnejšieho predmetného príznaku až po príznak plurality. Je, pravda, neisté, či je táto hierarchia, resp. aj samy príznaky výsledkom autopoézy. Veď v celej argumentácii – znázornenej aj diagramami typickými pre kognitívne metódy – sa poukazuje na aktívnu účasť človeka. Tieto diagramy však dobre osvetľujú postup od najmenej všeobecného príznaku, plurality k predmetnosti. Celý autorov výklad osvetľuje cestu od hľadania základného významu k jednotlivým čiastkovým významom.

Ďalšie dve štúdie v tomto oddelení majú skôr retrospektívny ráz. F. Čermák (*Ferdinand de Saussure and the Prague School of Linguistics*, s. 59–72), využívajúc najmä svoje skúsenosti získané pri prekladaní Saussurovho *Cours*, poukazuje na fakt, že medzi názormi F. de Saussura a pražskou teóriou sú síce isté zhody aj v oblasti terminológie (odrážajúcej pojmovú sústavu), ale nájdu sa aj značné rozdiely: niektoré termíny sú len u de Saussura, iné zase len v pražskej škole. – M. Těšitelová (*Prague Linguistics and Quantitative Linguistics*, s. 73–81) rekapituluje výsledky stúpcov pražskej školy pri výskume výskytu foném, počnúc V. Mathesiusom a končiac L. Duškovou.

V oddelení venovanom štruktúre vety treba za vedúcu štúdiu pokladať prácu Y. Tobina o zápore v hebrejčine (*Focusing on the Negative: A Neo-Praguean Approach*, s. 121–155), ktorý na detailnej analýze hebrejského záporu predstavuje “novopražský” prístup. Vychádza zo segmentácie tvarov na morfémy na základe ich funkcie, odkazovania na významové i textové vlastnosti. – Dobré sem zapadajú aj dve kazuistické štúdie J. Paněvovej o kontrole (*More Remarks on Control*, s. 101–120) a H.-H. Lieba o nemeckej priradovacej spojke *und* (*The Semantics of German und*, s. 157–176). – T. M. Gross (*On Getting a Head: A Solution for Dependency Grammar*, s. 85–100) uvažuje o možnosti vymedzenia riadiaceho člena v závislostnej gramatike determináčnej syntagmy. – Štúdia J. Šabršulu (*Le désignant discontinu*, s. 177–189) o prerývanom designante rezumuje známe prípady vyjadrovania gramatických kategórií prerývanými, nesúvislými, resp. opakovanými formami. Zdá sa však, že k poznaniu pražského prístupu neprináša nič nového.

Za vedúcu štúdiu v oblasti fonematiky a grafematiky možno označiť pokus dvojice P. A. Luelsdorffa a S. V. Česnokova (*Determinacy Form as the Essence of Language*,

s. 205–234) metódami matematickej štatistiky vymedziť formy determinácie. V aplikácii na grafickú sústavu angličtiny so značným počtom variácií vo výslovnosti jednotlivých hlások je táto metóda dobrým prínosom. Ale vyhlasovať formálnu determináciu za podstatu jazyka sa nezdá dosť odôvodnené.

Aj pri skúmaní formálnych prostriedkov, ako ukazuje štúdia o interpunkčných znamienkach v anglickom pravopise (E. Battistella, *Marked and Unmarked Punctuation Signs in English*, s. 235–248) možno dobre využiť fungovanie protikladov, a to aj bez ohľadu na ich frekvenciu. – Viest' paralelu medzi vetnou perspektívou (resp. funkčným dynamizmom) a formou slabiky, ako to robí A. Svoboda (*Syllable as a Microfield in Functional Sentence Perspective*, s. 193–203) pokladáme za bezperspektívne. Ťažko dokazovať, že aj v slabike, ktorá nemá význam, sa prejavuje dynamizmus práve v oblasti významu.

Oddelenie lexikológie je obsadené pomerne slabo, pravdepodobne aj preto, že stúpenci pražskej školy venovali tejto problematike tradične menšiu pozornosť. L. R. Waghová (*Iconicity in the Lexicon: Its Relevance for Morphology*, s. 251–284) zhŕňa známe poznatky o ikonickosti, vychádza z Ch. Piercea a pripomína aj riešenia R. Jakobsona. Správne vyvodzuje, že ikonickosť nemožno chápať len v privatívnom protiklade (príznakový – nepríznakový člen), ale že jestvujú rozličné stupne ikonickosti. Túto tézu uplatňuje aj pri segmentácii tvarov na morfémy. Treba však pripomenúť, že morfémy nemajú vždy ikonickú povahu, ale často majú aj odkazovaciu funkciu (ako ukazuje Y. Tobin v uvedenej štúdii) alebo udržujú súvislosť lineárneho kódovania (napr. prázdne morfémy). – V. Straková (*La typologie lexicale – une typologie partielle*, s. 285–292) predstavuje svoju teóriu o onomaziologickom konflikte pri prekladaní a o sémantickom spektre prekladaných výrazov.

Literárnovednej problematike sú v recenzovanom zborníku venované len štyri štúdie. M. Červenka (*Four Dimensions of the Literary Work*, s. 295–305) k bežne známym trom dimenziám literárneho diela (paradigmatická, syntagmatická a intratextová) pripisuje štvrtú dimenziu – intertextovú. Nepochybne aj vzťah k iným textom (upozorňovalo sa naň aj v prácach nitrianskej školy) hrá dôležitú úlohu v štruktúre umeleckého textu, najmä pri jeho interpretácii, resp. pri jeho vnímaní u čitateľa, ale sotva možno túto dimenziu klásť na jednu rovinu s tými dimenziami, ktoré fungujú pri vnútornej výstavbe textu. – S. Čmejrková (*The Language of Imaginary Projections*, s. 307–318) sa vracia k svojej staršej teórii o vzťahu gramatického času a štruktúry literárneho diela, svoje tézy tu ilustruje príkladmi z ruských autorov. – J. Hoffmannová (*The Structure of the Semantic Content of TIME in Various Text Types*, s. 319–330) podáva prehľad o fungovaní časovej zložky v literárnom texte a F. Štícha (*On Implicitness in Language and Discourse. A Contrastive View*, s. 331–346) aplikuje pojem/termín pragmatická implicitnosť pri interpretácii dokladov z češtiny, nemčiny a francúzštiny.

Z krátkého prehľadu a komentára príspevkov uverejnených v druhom zväzku nového radu *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* vidieť, že dobre plní svoj cieľ. Dáva priestor domácim i zahraničným autorom na publikovanie výsledkov ich výskumov, ktorými nadväzujú na idey pražskej školy a zároveň ukazujú cesty prechodu k novším teóriám a metódam, najmä ku kognitívnej lingvistiky.

Ján Horecký

KRONIKA

ŽIVOTNÉ JUBILEUM KLÁRY BUZÁSSYOVEJ

Aj práca skutočných lingvistických osobností sa vyznačuje črtami, prostredníctvom ktorých sa dá neomylné identifikovať ich vedecká jedinečnosť, originalnosť a sugestívnosť. Čím väčšia je sila osobnosti, tým vyhranenejšie sú jej identifikačné črty. Vedecké identifikačné príznaky jubilatky PhDr. Kláry Buzássyovej, CSc. majú výrazne viditeľné kontúry. Sú to príznaky, ktoré jej vymedzujú osobitné miesto medzi prominentmi slovenskej jazykovedy. V čom spočíva jedinečná odborná príťažlivosť jej lingvistických prác? Predovšetkým v nevšednej prenikavosti analýz. Málokto slovenský jazykovedec dokáže analýzou jazykovej látky preniknúť k jej podstate s takým stupňom teoreticko-metodologickej uvedomenosti ako K. Buzássyová. S touto vlastnosťou súvisí presná konceptualizácia odhalených podstatných vzťahov. Na ňu zasa nadväzuje pevná systémová zakotvenosť jej pojmotvorby. Tá je spätá s logickou kontinuitou jej pojmov s predchádzajúcim lingvistickým poznaním, čo svedčí o vysokej miere jej logicko-historickej lingvistickej uvedomenosti. Táto črta sa snúbi s prezentáciou vedeckého vnímania jazykových faktov z perspektívy, ktorá sa zafixovala ako adekvátne na základe bádateľských výsledkov protagonistov v príslušných výskumných oblastiach. Konfigurácia týchto invariantných črt prác K. Buzássyovej identifikuje jej vedeckú osobnosť ako vzácny príklad prenikavého analytika so schopnosťou vnímať fakty a spracovať ich v spektre relevantných súvislostí. Jej životné jubileum je príležitosťou, aby sme zapísali do grafickej pamäti slovenskej lingvistiky, že jazykovedné dielo K. Buzássyovej je príkladnou realizáciou jedinečne modifikovaného univerzálneho modelu lingvistickej analýzy a že jej práce patria do nadštandardnej jazykovednej tvorby, ktorá predstavuje nosný pilier slovenskej lingvistiky a určuje smer jej pohybu.

Vzhľadom na to, že jubilatka je moderným klasikom slovenskej lingvistiky a že jej práce sú známe aj v zahraničí, netreba tu pripomínať sféry jej vedeckého záujmu. Budeme určite aktuálnejší, keď si pripomenieme aspoň zopár momentov zo sveta jej vedeckého myslenia. Znovu sa nám ukáže obsažnosť a hĺbka jej myslenia, poučnosť jeho výsledkov a inšpiratívnosť ich interpretácie. Venujme teda pozornosť vybraným pasážam z jej kníh a štúdií.

V závere svojej známej monografie o sémantickej štruktúre slovenských deverbatív autorka sumarizuje: "Našou prácou sme sa usilovali prispieť k riešeniu otázky systému v slovnej zásobe. O existencii systému v slovnej zásobe, ktorej súčasťou sú aj deriváty odvodené od sloviac, nás presviedča fakt, že tieto deriváty sa netvoria celkom ľubovoľne, netvoria voľný neorganizovaný súhrn pomenovaní, ale sú vnútorne viazané na intencný typ príslušných odvodzovacích sloviac, a to viazané svojím významom, ktorý v dialektickom zväzku slovotvorného významu a slovotvornej formy má primárnu úlohu." Kniha je príkladnou ukáž-

kou empiricky silne podloženého osvetlenia istého prejavu systémovosti lexikálnej zásoby. Ide o príkladnú ilustráciu logicko-historickej konzistentnosti vedeckého uvažovania, ktorého výsledkom je teoreticky dobre zdôvodnené a pevne zafixované poznanie. Gramatický pojem intencie slovesa sa dal do súvislosti s pojmom lexikálneho (slovotvorného) systému, čím sa na jednej strane osvetlilo implikačné pole slovesnej intencie a na druhej strane sa objavil podnet na opätovnú analýzu samotného pojmu intencie. Pre spôsob vedeckého myslenia jubilantky je príznačné, že využíva ideový potenciál zafixovaných lingvistických pojmov a súčasne ho obohacuje svojím poznaním.

V kolektívnej monografii o dynamike slovnej zásoby súčasnej slovenčiny nájdeme tento vývod: “Jedným z najzávažnejších dynamických faktorov pôsobiacich vo sfére abstrákt ako názvov vlastností je narastanie kvalifikačných, akostných významov pri relačných (vzáťahových) adjektívach, pri ktorých práve vznik abstrakta na *-osť* je diagnostickým ukazovateľom tohto kvalifikačného významu. Závažnosť tohto faktora spočíva v tom, že spôsobuje reštrukturalizáciu dosť podstatnej časti adjektív v zmysle polysémie, dvojznačnosti a pri fungovaní v istých prípadoch vedie k preferencii jedného významu a k ústupe druhého.” Induktívno-deduktívny model skúmania a uvažovania – postup od empirických údajov ku generalizácii a odtiaľ k vyvodzovaniu ďalších poznatkov – je prítomný v prácach jubilantky v prototypovej podobe. Jej výskum smeruje k odhaľovaniu zákonitostí v jazyku, k vysvetľovaniu ich následkov pre stavbu a vývin, resp. fungovanie jazyka, ako aj k uchopeniu ich vzájomných súvislostí. Závažnosť prác K. Buzássyovej pre vedecké poznávanie súčasnej spisovnej slovenčiny spočíva aj v tom, že ich teoretickopoznávaci rámec nie je obmedzený hranicami, ktoré vytýčila taxonomická deskriptívna lingvistika a ktoré limitujú prevažnú časť slovenského jazykovedného výskumu. Neprinášajú len poznatky na úrovni klasifikačnej orientácie v sledovanom výseku jazyka, ale aj poznatky na úrovni plnohodnotnej systémovej analýzy spojenej s vysvetľovaním jazykových faktov.

Pri rozbere internacionalizmov a uvažovaní o internacionalizácii sa stretávame s týmito myšlienkami: “Pomocou pojmu opakovaná internacionalizácia alebo opakovaný internacionalizmus možno objasniť ťažkosti, ktoré občas vznikajú pri výklade niektorých podôb internacionalizmov v dôsledku toho, že autori operujú napríklad dvojznačnou formuláciou ‚slovo je latinského pôvodu‘... V dôsledku spomenutých historických faktov v slovenčine existujú objektívne podmienky na plynulý prechod od latinizmov ako prevzatí z latinčiny v geneticko-historickom aspekte ... k internacionalizmom z konca 19. a 20. storočia ako medzijazykovému synchronnému javu, ktorý sa prejavuje pri konfrontácii a kontakte jazykov bez ohľadu na genetickú príslušnosť. Predpokladáme, že táto váhna hranica môže byť príčinou toho, že v slovenskej lingvistike sa potreba teoreticky rozlíšiť dvojaké chápanie latinizmov ani nepostulovala.” Práce K. Buzássyovej patria k tej vzácnejšej časti lingvistickej produkcie, v ktorej je zreteľný pokrok v jazykovednom poznávaní príslušných výsekov, aspektov reality. K skúmaniu zvolených javov pristupuje z pozície dôkladného znalca sledovanej problematiky, teoretika, ktorý vníma históriu skúmanej otázky s pochopením metodologickej bázy skúmania v historickej perspektíve a súčasne s pripravenou argumentáciou pre metodologickú inováciu. Jej spomínaná schopnosť prenikavej analýzy jazykovej látky sa plodne uplatňuje aj pri rozbere už “zaknihovaného” lingvistického poznania, z ktorého vyvodzuje potrebu revízie či modifikácie zafixovaných poznatkov. V jej rozboroch je nápadná vedecká (ale aj ľudská) úcta k práci a výskumným výsledkom bádateľských predchodcov, schopnosť presne identifi-

kovať objektívnu poznávaciu hodnotu ich práce, ale aj preniknúť do sféry jej poznávacieho potenciálu a nájsť líniu vlastného bádania v tomto potenciáli. Ak sa na štandardný pokrok vo vede dívame ako na výsledok sústavného vyrovnávania sa s ideovou bázou a výsledkami už realizovaných výskumov, môžeme povedať, že jubilatka patrí medzi tých súčasných lingvistických klasikov, vďaka ktorým sa jazykovedné poznanie reálne posúva vpred, a to kontinuálne, reagujúc na inšpirácie predchodcov.

Po analýze istých aspektov kontaktu slovenčiny s češtinou K. Buzássyová dospela k tomuto názoru: "Dejiny spisovnej slovenčiny v 20. storočí ukázali a aj dejiny lingvistického myslenia na Slovensku ukazujú, že pre vývin spisovného jazyka a jeho adekvátnu lingvistickú reflexiu sú dôležité obidve základné tendencie prístupu k jazykovým prostriedkom, ktoré sú výsledkom a dôsledkom kontaktu slovenčiny a češtiny ... aj prístup konzervatívnejší, zdôrazňujúci opozíciu domáce/cudzie, ktorého prednosti sú ... v úsilí o jasnú hranicu medzi slovenčinou a češtinou, aj prístup rešpektujúci kontaktové varianty ako jazykovú realitu ... Obidva prístupy sú totiž komplementárne (akokoľvek sa zdá, že stoja proti sebe vo vylučovacom vzťahu)." Vidieť prednosti dvoch prístupov k takej citlivej otázke, ako je kontakt slovenčiny a češtiny, a schopnosť preniknúť za múr prvoplánového vzťahu (rozporu) medzi prístupmi je atribútom vedca s jemným zmyslom pre odlišné aspekty uchopovania skúmanej reality a s osobitnou intelektuálnou dispozíciou na vystihnutie ich jednoty. S týmto atribútom súvisí schopnosť zaujať pozície optimálneho nadhľadu. Názorne povedané, jeden z modov vedeckého vnímania reality K. Buzássyovou je analógia vnímania morských hĺbín z optimálne určeného vesmírneho bodu. Tento modus vedeckej percepcie zahŕňa videnie skutočnosti v takej šírke, ktorá umožní preniknúť do jej hĺbky, a teda aj videnie tejto šírky v zrkadle jej podstaty. Je obdivuhodné, s akou presnosťou dokáže jubilatka určiť hladinu optimálneho nadhľadu.

To jej umožňuje vtiahnuť do zorného poľa všetky relevantné súvislosti sledovaného javu a odhaliť jeho skryté stránky. Jej vzácne nadhľadové vnímanie skutočnosti je spojené so spomínaným zmyslom pre odlišné prístupy k vedeckému uchopovaniu reality, s pochopením poznávacej motivácie zvolených postupov.

Poznatkové a ideové bohatstvo prác dr. Buzássyovej nabáda k ďalším a ďalším citátom a úvahám o nich. Početné citácie z jej štúdií v lingvistickej literatúre, ale aj množstvo prác, ktoré vznikli v nadväznosti na jej výskumy, myšlienky aj implicitné podnety, svedčia o fundamentálnom význame jej vedeckej tvorby pre slovenskú jazykovedu. Cenné sú aj jej verbálne inšpirácie, ktoré dáva svojimi vystúpeniami na vedeckých podujatiach, obhajobách aj pri rozmanitých pracovných príležitostiach. Významná časť mladšej generácie slovenských lingvistov vyrástla a úspešne napreduje v magnetickom poli jej inšpirácie.

Každá publikácia z pera K. Buzássyovej sa stala v živote jazykovednej obce udalosťou. Komponentom prijímania jej prác sú očakávania, ktoré vzbudzujú vedecké diela poznačené prirodzenou profesorskou autoritou ich tvorcov. Vysoká autorita je sprievodným percepčným príznakom jej štúdií vzťahujúcich sa na všetky oblasti jej výskumnej domény, teda na slovo-tvorbu, synchronnú dynamiku v lexike, jazykové kontakty a medzijazykové vzťahy a javy, sociolingvistické analýzy aj teoreticko-metodologické otázky jazykovedného výskumu. Je len prirodzené, že dopyt po dielach z tejto kategórie dominuje na trhu jazykovedných produktov. Lingvistická verejnosť bude v tejto produkcii naďalej s veľkým záujmom vyhľadávať práce PhDr. K. Buzássyovej, CSc. Jej životné jubileum je príležitosťou, aby sme v mene celej od-

bornej komunity vyjadrili želanie navodzujúce tie najpriaznivejšie vonkajšie aj vnútorné podmienky na neprerušené pokračovanie vo vedeckej tvorbe. Blahoželáme k životnému sviatku a tešíme sa na pracovné sviatky strávené pri jej nových analýzach a úvahách.

Juraj Dolník

SÚPIS PRÁC KLÁRY BUZÁSSYOVEJ ZA ROKY 1988–1997

Táto bibliografia nadväzuje na *Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1961–1987* od L. Dvonča, ktorý vyšiel v Jazykovednom časopise, 39, 1988, s. 176–186.

1988

Konkurenčné formanty ako prostriedky štylistickej a sémantickej diferenciacie. – In: **Dynamika súčasnej češtiny z hľadiska lingvistickej teórie a školskej praxe.** Red. R. Brabcová – F. Štícha. Praha, Univerzita Karlova 1988, s. 113–120, nem. res. s. 120.

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. – In: **Československá slavistika 1988. Lingvistika, historie. Pripravil Československý komitét slavistov.** Red. J. Petr. Praha, Academia 1988, s. 127–135.

Ako pomenovať odborníka využívajúceho elektroniku v architektúre? – *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 150–152.

Jazyk v románe A. Bednára *Ako sme sušili bielizeň.* (Sociolingvistický príspevok ku skúmaniu postojov k jazyku.) – *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 269–282.

[Príspevok do diskusie o Krátkom slovníku slovenského jazyka.] – *Slovenské pohľady*, 104, 1988, č. 6, s. 69–71.

Die Dynamik des Wortschatzes der gegenwärtigen slowakischen Sprache. – In: X mezinárodný kongres na slavistiku. Reziúme na doklady. Soľňa, 14–22 septembra 1988 g. Soľňa, Izdatelstvo na Bálgarskata akademija na naukite 1988, s. 106.

Pokus o sociolingvistickú analýzu románu A. Bednára *Ako sme sušili bielizeň.* – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 7, 1988, č. 3, s. 4–6 (tézy prednášky konanej dňa 18. 4. 1988 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Nitre).

Straková, V.: Morfematická strukturace sémantických obsahů. Nástin derivační typologie. (Linguistica. 14.) Praha 1985. – In: *Jazykovedný časopis*, 39, 1988, s. 196–199 (rec.).

Krátký slovník slovenského jazyka. Red. J. Kačala – M. Pisárčiková. Bratislava 1987. – In: *Slavica Slovaca*, 23, 1988, s. 278–281 (rec.).

Čo všetko treba rozumieť slovom *exkluzívny*? – In: Pisárčiková, M. a kol.: *Jazyková poradňa odpovedá.* Red. M. Pisárčiková. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1988, s. 20. – Tamže: *Kedy je pedantnosť pedantstvom?* (s. 35). – *Prečo pociťujeme slovo *vychytralosť* ako nespisovné?* (s. 93). – *Samec straky je “stračiak”?* (s. 141). – *Čo je v jazykovede *jazyk* a čo *reč*?* (s. 260).

Ako preložiť do slovenčiny české slovo *sešlost*? – *Kultúra slova*, 22, 1988, s. 58–60 (spoluautorka E. Rísová).

Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1987. – *Slovenská reč*, 53, 1988, s. 239–245.

1989

Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 440 s. (členka autorského kolektívu, spoluautori J. Horecký, J. Bosák a kol.).

Ref.: Baltova, J.: Šāpostavitelno ezikoznanie, 1989, č. 1, s. 90–93. – 2. Dudok, M.: Nové v slovenskej jazykovede. – Nový život (Nový Sad, Juhoslovanská zväzová republika), 42, 1990, s. 198–200 (aj o publikáciách: 1. Kačala, J.: Sloveso a sémantická štruktúra vety. Bratislava 1989. – 2. Ondrejovič, S.: Medzi slovesom a vetou. Bratislava 1989). – 3. Jordanova, E.: Bālgarski ezik, 40, 1990, s. 380–381. – 4. Moško, G.: O opise dynamiky slovnej zásoby. – Slovenský jazyk a literatúra v škole, 37, 1990/91, s. 26–28. – 5. Straková, V.: Slavia, 59, 1990, s. 436–438. – 6. Šimková, M.: Slovná zásoba slovenčiny pod “synchrónno-dynamickým” drobnohľadom. – Kultúra slova, 24, 1990, s. 250–253. – 7. Brabcová, R.: Zbornik Matice srpske za slavistiku, 40, 1991, s. 211–212. – 8. Flegl, V.: O slovní zásobě slovenštiny. – Český jazyk a literatura, 41, 1990/91, s. 155–156. – 9. Ruščák, F.: Dynamika v dynamike. – Romboid, 26, 1991, č. 7, s. 64–66. – 10. Heinisch, R. – Ohnheiser, I.: Kritikon Litterarum, 19, 1992, s. 50–53. – 11. Martincová, O. – Vlková, V.: Slovo a slovesnosť, 53, 1992, s. 224–230. – 12. Neščimenko, G. P.: Voprosy jazykoznanija, 1992, č. 6, s. 146–150. – 13. Kowalik, K.: In: Wokól słownika wspólczesnego języka polskiego. 3. Zakres selekcji i informacji. Red. W. Lubaś – F. Sowa. Kraków, Instytut języka polskiego PAN 1993, s. 113–119. – 14. Slančová, D. – Sokolová, M.: Slovenská reč, 58, 1993, s. 180–185. – 15. Sociolinguistica. Internationales Jahrbuch für Europäische Soziolinguistik – International Yearbook of European Sociolinguistics – Anuaire International de la Sociolinguistique Européenne. 7. Mehrsprachigkeitskonzepte in den Schulen Europas. Multilingual Concepts on the Schools of Europe. Conceptions plurilingues dans l’enseignement européen. Red. M. Ammon – K. J. Mattheier – P. H. Nelde. Tübingen, Max Niemeyer Verlag 1993, s. 259, 261.

Dichotomija jazyk – reč i transpozicija. – In: Recueil linguistique de Bratislava. 9. Dynamic Tendencies in the Development of Language. Red. K. Buzássyová. Bratislava, Veda 1989, s. 40–51.

Einige Betrachtungen zu Äquivalenz bei der Ableitung von Abstrakta. – In: Brücken. Germanistisches Jahrbuch DDR – ČSSR 1988/89. Red. M. Berger et al. Praha, D. Kelling – Lektorat für deutsche Sprache und Literatur beim Kultur- und Informationszentrum 1989, s. 283–288.

Niektoré rozdiely v stupni internacionalizácie medzi češtinou a slovenčinou. – In: Slavica Pragensia. 30. Acta Universitatis Carolinae. 1987. Philologica. 4–5. Red. V. Budovičová. Praha, Univerzita Karlova 1989, s. 77–83, čes. res. s. 282, rus. res. s. 287, nem. res. s. 292, fr. res. s. 296.

Sociolingvistická orientácia výskumnej úlohy Slovenčina v súčasnej komunikácii. – Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 111–122, rus. res. s. 123.

Tendencia k intelektualizácii a niektoré sémantické a štylistické prostriedky. – In: Textika a štylistika. Zborník príspevkov z celoštátnej štylistickej konferencie. Bratislava 29.–31. 1. 1986. Red. J. Mistrík. Bratislava, Univerzita Komenského 1989, s. 135–141.

Vývinové tendencie v súčasnej slovenčine a ich odraz v slovenskej literatúre. – In: Československá štátnosť a literatúra (zborník referátov z konferencie). 2. Red. V.

- Petrík. Bratislava, Literárnovedný ústav SAV – Ústav pro českou a světovou literaturu ČSAV 1989, s. 529–546.**
- Pokus o sociolingvistickú analýzu románu Alfonza Bednára *Ako sme sušili bielizeň*. – Slovenská literatúra, 36, 1989, s. 46–59, rus. res. s. 59–60.**
- Slovenčina v súčasnej komunikácii. Projekt. – Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 105–110 (spoluautori J. Horecký, J. Bosák).**
- Syndróm humanitnej nedostatočnosti. – Literárny týždenník, 2, 1989, č. 30, s. 4 (k problematike prepisu gréckych a latinských mien do slovenčiny).
- Súvzťažnosť termínov transpozícia a nominalizácia ako reflex vzťahu slovtvorby a syntaxe. – Zapisník slovenského jazykovedca, 8, 1989, č. 2, s. 15–18 (tézy prednášky konanej dňa 13. 12. 1988 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).
- Montovať sa (do niečoho), nanominovať sa (niekam)*. – Kultúra slova, 23, 1989, s. 176–177. – Tamže: *Konzervatívizmus – konzervatizmus (s. 217–218)*.
- Prídavné mená *humanitný* a *humanitárny*. – Nedel'ná Pravda, 22, 1989, č. 10, s. 7.
- Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1988. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 246–251.
- X. medzinárodný kongres slavistov v Sofii. – Slavica Slovaca, 24, 1989, s. 91–95 (správa o kongrese konanom v dňoch 14.–22. 9. 1988; spoluautori V. Blanár, D. Šimková).
- Životné jubileum Jána Bosáka. – Jazykovedný časopis, 40, 1989, s. 165–167 (k 50. narodeninám). Za Jánom Ferencíkom. – Slovenská reč, 54, 1989, s. 241–242.

1990

- Opis dynamiky slovnjej zásoby súčasnej slovenčiny a jeho podnety pre výskum jazykovej komunikácie. – In: Dynamické tendencie v jazykovej komunikácii. Materiály z vedeckej konferencie konanej v Smoleniciach 23.–25. mája 1988. Zost. J. Bosák. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 9–19.**
- Okaziónalna slovtvorba ako indikátor synchronnej a diachronnej dynamiky. – In: Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Materiály zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Nové Vozokany 24.–26. apríla 1989). Red. V. Blanár et al. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990, s. 63–73.**
- Vzťah pomenovaní štát a štátnosť. – Kultúra slova, 24, 1990, s. 33–39, 65–74.**
- Jazyk – literatúra – kultúra. – Kultúrny život, 24, 1990, č. 29, s. 10–11 (účastníčka besedy, spoluúčastníci z jazykovedcov J. Kačala, J. Horecký, J. Doruľa).
- Úlohy a ciele sociolingvistického výskumu na Slovensku. – Zapisník slovenského jazykovedca, 9, 1990, č. 4, s. 18–19 (tézy prednášky konanej dňa 17. 5. 1990 v pobočke Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Banskej Bystrici).
- Dejinnosť*. – Kultúra slova, 24, 1990, s. 174–176.
- Správa o činnosti Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV za rok 1989. – Slovenská reč, 55, 1990, s. 309–314 (spoluautorka A. Ferencíková).
- Citlivý problém premenúvania. – Smena, 18. 12. 1990, s. 2 (informácia o 3. stretnutí jazykovedcov o súčasnom pohybe v toponymii, konanom dňa 5.–6. 12. 1990 v Domove vedec'kých pracovníkov SAV v Smoleniciach).
- Profesor Ján Horecký 70-ročný. – Jazykovedný časopis, 41, 1990, s. 70–73.

Viac demokracie v jazyku. Objavný pohľad na súčasnú slovenčinu. – *Nedeľná Pravda*, 23, 1990, č. 12, s. 8–9 (rozhovor J. Šimulčíkovej s K. Buzássyovou a J. Bosákom o publikácii *Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*, Bratislava 1989).

1991

Dynamische Tendenzen in der Bildung der Abstrakta. In: *Proceedings of the Fourteenth International Congress of Linguists. Berlin/GDR August 10– August 15, 1987.* Red. W. Bahner et al. Berlin, Akademie-Verlag 1991, s. 661–664.

Opakovaná internacionalizácia a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek. – *Jazykovedný časopis*, 42, 1991, s. 89–104, rus. res. s. 104.

Špecifické črty uplatňovania internacionalizácie (v konfrontačnom aspekte). – In: *Konfrontačný a komparatívny výskum jazykovej a literárnej komunikácie. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Jazykovedný zborník 8/ Literárnovedný zborník 8.* Red. P. Petrus. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1991, s. 39–46, rus. res. s. 46, nem. res. s. 47.

Štylistický, sémantický a komunikačno-pragmatický aspekt fungovania gramatických kategórií (na príklade kategórie životnosti maskulín). – In: *Všeobecné a špecifické otázky jazykovej komunikácie. Komunikáty z vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 3.–5. septembra 1991. 1. diel.* Red. P. Odaloš – V. Patráš. Banská Bystrica, Pedagogická fakulta 1991, s. 126–134, angl. res. s. 175.

Sociolingvistický pohľad na príčiny kolísania tvarov maskulín podľa životného a neživotného skloňovania. – *Slovenská reč*, 56, 1991, s. 262–276.

“Opakovaná internacionalizácia” a problém identifikácie morfológických a lexikálnych jednotiek. – In: *Jazykovedné aktuality. Informativní zpravodaj československých jazykovedců*, 28, 1991, č. 3–4, s. 87–89 (tézy prednášky konanej 21. 2. 1991 v Jazykovednom združení v Prahe).

Konkurencia abstrákt s domácimi a grécko-latinskými sufixmi. – *Zprávy Jednoty klasických filologů*, 33, 1991, s. 108 (tézy prednášky konanej dňa 30. 11. 1989 v Slovenskej jednote klasických filológov pri SAV v Bratislave).

Chvála stručnej múdrosti. [Aforizník. Aforizmy a fórizmy na každodenné použitie. Zost. N. Herko. Bratislava 1990.] – In: *Kultúra slova*, 25, 1991, s. 364–367 (rec.).

Upútavka. – *Kultúra slova*, 25, 1991, s. 242–243.

3. celoslovenské stretnutie jazykovedcov. Smolenice 5.–6. XII. 1990. Interdisciplinárny seminár *Súčasný pohyb v toponymii.* – *Zápisník slovenského jazykovedca*, 10, 1991, č. 1–2, s. 1–3 (správa).

O premenúvaní ulíc a obcí (interdisciplinárny seminár). – *Fórum vedy*, 2, 1991, č. 1–2, s. 6–7 (o seminári o súčasnom pohybe v toponymii, konanom 5.–6. 12. 1990 v Domove vedec-kých pracovníkov SAV v Smoleniciach).

1992

Slovenský jazyk pre 7. ročník základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. 2., preprac. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1992. 248 s. (spoluautorky Z. Feketeová, L. Orechová).

Slovenský jazyk pre 8. ročník základnej školy s vyučovacím jazykom maďarským. 2., preprac. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1992. 248 s. – 3. vyd. 1993 – 4. vyd. 1996 (spoluautori L. Orechová, N. Orvosová, H. Krčová, L. Szamos).

Motivation and Its Impact Upon the Semantic and Stylistic Value of the Word. [Prel. A. Böhmerová.] – In: A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics. Red. J. Kačala et al. München, Verlag Otto Sagner 1992, s. 236–261. – Predtým publikované: Motivácia a jej vplyv na sémantickú a štylistickú hodnotu slova. – In: Studia Academica Slovaca. 14. Prednášky XXI. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mistrík. Bratislava, Alfa 1985, s. 81–104.

Nazvanija dejstvij v sovremennom slovackom jazyke. – In: Issledovanija po slovackomu jazyku. Red. L. N. Smirnov. Moskva, Institut slavianovedenija i balkanistiki Rossijskoj akademii nauk 1992, s. 98–117.

Vážené kolegyně a kolegovia, milí mladí priatelia! – In: Varia. 1. Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 21.–22. októbra 1991). Red. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1992, s. 5 (privítací prejav na kolokviu).

Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov. Materiály zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Nové Vozokany 24.–26. apríla 1989). Red. V. Blanár. Bratislava 1990. – In: Jazykovedný časopis, 43, 1992, s. 144–146 (ref.).

Hrá *Cassovia Košice* ... – Kultúra slova, 26, 1992, s. 214–216.

Lexikologické sympóziu Výstavba, vývin a štruktúra slovnej zásoby v európskych jazykoch. 8. zasadnutie Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov, Heidelberg 7.–10. októbra 1991. – Slavica Slovaca, 27, 1992, s. 101–103 (správa).

Významné životné jubileum Marty Marsinovej. – Slovenská reč, 57, 1992, s. 157–159 (k 70. narodeninám).

1993

Encyklopédia jazykovedy. Sprac. J. Mistrík s kolektívom autorov. 1. vyd. Bratislava, Obzor 1993. 520 s. (členka kolektívu autorov).

Aspekty vzťahu slovo tvorby a textu. – In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18.–19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 23–33.

Die Koexistenz einheimischer und internationaler lexikalischer Einheiten als Abbild der kulturellen und politischen Strömungen. – In: Aufbau, Entwicklung und Struktur des Wortschatzes in den europäischen Sprachen. (Beiträge zum lexikologischen Symposium in Heidelberg vom 7. bis 10. Oktober 1991.) Red. B. Panzer. Frankfurt am Main, Peter Lang Verlag 1993, s. 48–57.

Nominalizačná funkcia abstraktných názvov vlastností. – Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 25–39, rus. res. s. 40.

Pamäť v pamäti. (Jazyk a postoje k jazyku v memoárovej próze Míla Urbana.) – Kultúra slova, 27, 1993, s. 201–209.

Kontaktné varianty a synonymá v slovenčine a češtine. – Jazykovedný časopis, 44, 1993, s. 92–107, rus. res. s. 107.

Replika k diskusnému slovu J. Furdíka (k môjmu referátu Aspekty vzťahu slovotvorby a text). – In: Text a kontext. Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie. Text v priestore jazykovej komunikácie. Text v priestore literárnej komunikácie. Text v priestore didaktickej komunikácie. Prešov 18.–19. novembra 1993. Red. F. Ruščák. Prešov, Pedagogická fakulta v Prešove Univerzity P. J. Šafárika v Košiciach 1993, s. 285–286.

Kontaktné varianty i sinonimy v slovackom i češskom jazykoch. – In: XI. medzinárodný zjazd slavistov. Zborník resumé. Red. S. Mislovičová et al. Bratislava, Veda 1993, s. 510–511.

Na margo. – Sociológia, 25, 1993, č. 3, s. 176 (jazykovedná poznámka na margo štúdie C. Wallaceovej Konceptia občianstva v súčasnej svetovej sociológii).

Migrant, emigrant, imigrant. – Nedel'ná Pravda, 2, 1993, č. 10, s. 6.

1994

Slovaki i Čechi. Slovackij jazyk i češskij jazyk (etnosignifikativnyj, kulturologičeskij, psihologičeskij i sociolingvističeskij aspekty otnošenija dvuch nacij i ich jazykov). – In: Jazyk – Kul'tura – Etnos. Moskva, Nauka 1994, s. 113–130 (spoluautor S. Ondrejovič).

Ref.: Krupa, V.: Jazykovedný časopis, 48, 1997, s. 56–58.

Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra. – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Budmerice 27.–29. októbra 1994 (konferenčné materiály). Red. J. Doruľa. Bratislava – Martin, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV – Matica slovenská 1994, s. 28–34. – Podstatná časť znovu publikovaná pod rovnakým názvom: Kultúra slova, 28, 1994, s. 327–333.

Aktuálne problémy nového výkladového slovníka súčasnej slovenčiny. – In: Studia Academica Slovaca. 23. Prednášky XXX. letného seminára slovenského jazyka a kultúry. Red. J. Mlacek. Bratislava, Stimul – Centrum informatiky a vzdelávania FF UK 1994, s. 31–39.

Poetické slovo Vincenta Šikulu. (Nad zbierkou *Zo zanedbanej záhrady* 1993). – Kultúra slova, 28, 1994, s. 193–207.

Nový slovník slovenčiny. – Slovenské pohľady, 115, 1994, č. 5, s. 114–117.

Nový výkladový slovník súčasnej slovenčiny. – Zápisník slovenského jazykovedca, 13, 1994, s. 12–13.

Zemskaja, E. A.: Slovoobrazovanije kak dejatel'nost'. Moskva 1992. – In: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 152–155 (rec.).

Sekaninová, E.: Dvojazyčná lexikografia v teórii a praxi. Bratislava 1993. – In: Jazykovedný časopis, 45, 1994, s. 52–55 (rec.).

Prof. Miloslav Okál osemdesiatročný. – Slavica Slovaca, 29, 1994, s. 63–64.

1995

Aspekty kontaktov slovenčiny a češtiny. – In: Sociolingvistické aspekty výskumu súčasnej slovenčiny. Sociolinguistica Slovaca. I. Zost. S. Ondrejovič – M. Šimková. Bratislava, Veda 1995, s. 163–182, angl. res. s. 230.

Vzťah slovenčiny a češtiny a jazyková kultúra. – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27.–29. októbra 1994. Zost. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 87–96.

Lexikálne zmeny v súčasnej slovenčine (tendencie, motívy, komunikačné efekty). – In: Języki słowiańskie 1945–1995. Gramatyka – leksyka – odmiany. Opole, 20.–22. 09. 1995 r. Red. S. Gajda. Opole, Uniwersytet Opolski, Instytut filologii polskiej 1995, s. 195–203.

Vernisáž, prezentácia, promócia (knihy) alebo ako pomenúvame predstavovanie novej knihy. – Kultúra slova, 29, 1995, s. 198–205.

Význam, komunikačná a štylistická platnosť pomenovaní opozícia – opozičník/opozičníci. (Venujem Jurajovi Furdíkovi k šesťdesiatym narodeninám.) – Slovenská reč, 60, 1995, s. 193–203.

Vančurovo *Rozmarné léto* v slovenčine. – In: Rozumět jazyku. Sborník k významnému životnému jubileu univ. prof. Radoslavy Brabcové, CSc. Red. O. Meliš. Praha, Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy 1995, s. 94–100.

[Diskusné príspevky.] – In: Spisovná slovenčina a jazyková kultúra. Materiály z konferencie konanej v Budmericiach 27.–29. októbra 1994. Zost. M. Považaj. Bratislava, Veda 1995, s. 58, 119–120, 158–159.

Profesor Ján Horecký 75-ročný. – Slovenská reč, 60, 1995, s. 55–57.

Životné jubileum Juraja Furdíka. – Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 150–152 (k 60. narodeninám J. Furdíka).

Inšpiratívnosť metodologickej blízkosti. Venované pamiatke Vlasty Strakovej (18. 3. 1929 – 7. 2. 1995). – Jazykovedný časopis, 46, 1995, s. 152–155.

1996

Spätná väzba medzi slovo tvorbou a textom. – In: Fungovanie jazykových prostriedkov v texte. Red. E. Krošláková. Nitra, Vysoká škola pedagogická 1996, s. 11–21, angl. res. s. 21.

Minorities in Politics. Cultural and Language Rights. Ed. J. Plichtová. Bratislava 1992. – Minority v politike. Kultúrne a jazykové práva. Ed. J. Plichtová. Bratislava 1992. – In: International Journal of the Sociology of Language. Eds. S. Gustavsson – Z. Starý. Berlin – New York, Mouton de Gruyter 1996, s. 135–139 (rec.).

O novom synonymickom slovníku slovenčiny. [Synonymický slovník slovenčiny. Red. M. Pisárčiková. Bratislava 1995.] – In: Národná obroda, 7, 1996, č. 5, s. 8 (ref.).

Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. – Jazykovedný časopis, 47, 1996, s. 147–150 (správa o konferencii o slovenčine na konci 20. storočia, konanej v dňoch 1.–3. 5. 1996 v Kongresovom centre SAV v Smoleniciach).

Vstupné slovo na besede o zákone o štátnom jazyku SR. – Zapisník slovenského jazykovedca, 15, 1996, s. 45–47 (beseda konaná dňa 3.12.1996 v Slovenskej jazykovednej spoločnosti pri SAV v Bratislave).

1997

- Slovaks and Czechs. The Slovak and Czech Languages (the Ethno-significative, Cultural, Psychological, and Sociolinguistic Aspects of the Relations Between Two Nations and their Languages).** – *Human Affairs*, 7, 1997, s. 141–158 (spoluautor S. Ondrejovič).
- Slovenčina ako stredoeurópsky jazyk. (Na okraj protikladu domáce/cudzie.) – Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy.** *Sociolinguistica Slovaca*. 3. Editor S. Ondrejovič. Bratislava, Veda 1997, s. 69–78.
- Lexikálny význam a spájateľnosť pomenovaní inauguračia, inauguračný.** – *Kultúra slova*, 31, 1997, s. 261–267.
- Lexikálna synonymia v slovníkovom spracovaní.** – *Slovenská reč*, 62, 1997, s. 72–80.
- Jazyk – nástroj dorozumievania a nedorozumenia. – *Správy Slovenskej akadémie vied*, 33, 1997, č. 17, s. 2.
- II. zasadnutie Medzinárodnej komisie pre výskum tvorenia slov slovanských jazykov pri Medzinárodnom komitáte slavistov. – *Slavica Slovaca*, 32, 1997, s. 185–186 (správa o zasadnutí konanom v dňoch 9.–11. 10. 1997 v Magdeburgu, Nemecko).
- Ján Kačala šesťdesiatročný. – *Jazykovedný časopis*, 48, 1997, s. 76–79.
- Životné jubileum PhDr. Ivora Ripku, CSc. – *Kultúra slova*, 31, 1997, s. 295–299.

Redakčná činnosť

- Jazykovedný časopis*, 37, 1986 – 48, 1997 (členka red. rady).
- Kultúra slova*, 20, 1986 – 27, 1993 (členka red. rady).
- Dynamika slovnej zásoby súčasnej slovenčiny*. 1. vyd. Bratislava, Veda 1989. 440 s. (zostavovateľka a redaktorka; spoluzostavovatelia a spoluredaktori: J. Horecký, J. Bosák).
- Recueil linguistique de Bratislava*. 9. *Dynamic Tendencies in the Development of Language*. Bratislava, Veda 1989 (vedecká redaktorka).
- Metódy výskumu a opisu lexiky slovanských jazykov*. Materiál zo sympózia konaného v rámci 7. zasadnutia Lexikologicko-lexikografickej komisie pri Medzinárodnom komitáte slavistov (Nové Vozokany 24.–26. apríla 1989). Red. V. Blanár et al. Bratislava, Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV 1990 (členka red. rady).
- Zápisník slovenského jazykovedca*, 9, 1990, č. 2–4 (zodpovedná redaktorka).
- A Reader in Slovak Linguistics. Studies in Semantics*. München, Verlag Otto Sagner 1992. 134 s. (členka red. rady).
- Varia*. 1. Materiály z Kolokvia mladých jazykovedcov (Modra-Piesok 21.–22. októbra 1991). Red. M. Nábělková – M. Šimková. Bratislava, Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV 1992. 110 s. (vedecká redaktorka).
- Encyklopédia jazykovedy*. Sprac. J. Místrík s kolektívom autorov. Bratislava, Obzor 1993 (členka red. rady).

Zostavil Ladislav Dvonč

Z NOVÝCH KNÍH

Pavol Jozef Šafárik a slavistika. Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Šafarikanae. Literárnovedný zborník 12 / Jazykovedný zborník 13 / Historický zborník 5. Red. P. Petrus. Filozofická fakulta Univerzity Pavla Jozefa Šafárika – Matica slovenská, Prešov – Martin 1996. 552 s.

Zborník príspevkov z vedeckej konferencie a dokumentov z osláv 200. výročia narodenia P. J. Šafárika. Tematické okruhy: I. Literárna veda. II. Jazykoveda. III. História, archeológia, národopis. IV. Kultúrna história. V. Dokumenty.

Štylistika neverbálnej komunikácie. Zost. J. Sabol. Bratislava, Pedagogická fakulta Univerzity Komenského 1997. 266 s.

Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie konanej na Pedagogickej fakulte Univerzity Komenského v dňoch 15.–16. februára 1996. Konferencia sa konala na počesť univ. prof. PhDr. Jozefa Mistríka, DrSc., pri príležitosti jeho 75. narodenín.

Sociolingvistické a psycholingvistické aspekty jazykovej komunikácie. 2 zv. Zost. V. Patráš. Banská Bystrica, Univerzita Mateja Bela 1996. 222 s.

Komunikáty z 2. medzinárodnej vedeckej konferencie konanej v Banskej Bystrici 6.–8. 9. 1994.

Urbanonymá v kontexte histórie a súčasnosti. Zost. P. Odaloš – M. Majtán. Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela – Fakulta humanitných vied Univerzity Mateja Bela – Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra Slovenskej akadémie vied, Banská Bystrica – Bratislava 1996. 286 s.

Materiály z onomastického kolokvia (Banská Bystrica 3.–5. septembra 1996). Venované prof. PhDr. Jánovi Matejčíkovi, CSc., jednému z predstaviteľov slovenskej onomastiky.

MATHESIOVSKÉ SEMINÁRE

Vilem Mathesius Lecture Series 12

Výskumné a školiace stredisko V. Mathesia pre lingvistiku a semiotiku Ústavu formálnej a aplikovanej lingvistiky Matematicko-fyzikálnej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe usporadúva od akademického roka 1992/1993 pravidelne raz za semester štrnásťdenné kurzy – cykly prednášok o aktuálnych zahraničných i domácich (českých) lingvistických výskumoch. Tieto podujatia sa uskutočňujú vďaka podpore Stredoeurópskej univerzity, no organizátori si zabezpečujú financie aj z iných zdrojov, a sú určené mladým lingvistom, pokročilejším študentom a doktorandom, ale i všetkým záujemcom o počítačovú lingvistiku a nové lingvistické trendy predovšetkým z krajín strednej a východnej Európy. Každého kurzu sa zúčastňuje vyše 50 mladých ľudí (za šesť rokov ich už bolo okolo 700) od Turecka a balkánskych krajín cez strednú Európu a Rusko až po pobaltské krajiny na východe a Severné Írsko na západe. Zastúpenie prednášajúcich je ešte pestrejšie – od Japonska cez celú Áziu a Európu až po Ameriku. Ide väčšinou o svetoznámych a uznávaných odborníkov, ako sú napr. pravidelní prednášatelia S. Atkins (USA), C. Fillmore (USA), H. Schnelle (Nemecko), B. H. Partee (USA), J. Svartvik (Švédsko), W. U. Dressler (Rakúsko), J. D. McCawley (USA), N. Calzolari (Taliansko), J. Toman (USA), F. Jelinek (USA), M. Pinkal (Nemecko), A. Joshi (USA). Podľa výberu prednášajúcich je zrejmé, že obsahovou náplňou seminárov bývajú aktuálne otázky v oblasti sémantiky, semiotiky, syntaxe, textovej a matematickej lingvistiky, aj tzv. korpusovej lingvistiky, ale aj psycholingvistiky, lexikografie, diskurzu atď. Komunikácnym jazykom je angličtina, v ktorej nielen odznievajú prednášky, ale prebiehajú v nej aj otvorené neformálne diskusie počas rokovaní i mimo seminárnych miestností.

Neprirodadou súčasťou týchto štrnásťdenných stretnutí bývajú samostatné medzinárodné konferencie, ktorých by sa mladí lingvisti inak sotva mohli zúčastniť, ale v rámci Mathesiovských seminárov túto možnosť majú. Napr. v novembri 1994 to bolo sympóziu *Jazyk a počítačové technológie* za účasti členov komisie Európskej únie, v marci 1998 to bola konferencia *Bridges and Interfaces* (správu o nej prinášame samostatne).

Tohoročné Mathesiovské dni (Vilem Mathesius Lecture Series 12), ktoré sa uskutočnili v Prahe v dňoch 9.–20. marca 1998, boli bohaté množstvom a rôznorodosťou účastníkov i šírkou a hĺbkou prerokúvanej problematiky. Stretlo sa tu (spolu s účastníkmi spomínanej konferencie) 114 lingvistov, ale aj matematikov, logikov, filozofov a ľudí pracujúcich v oblasti počítačovej lingvistiky a umelej inteligencie z 27 krajín Európy, Ázie a Severnej Ameriky. Najpočetnejšie, vyše tretinu prítomných bola zastúpená usporiadateľská Česká republika. Počas dvoch týždňov odznelo 13 sérií dvoj- až šesťhodinových kurzov. Žiaľ, zo Slovenska sa ani referátom na konferencii, ani sériou kurzov neprezentoval nikto.

Ťažiskom prvého trojdňového bloku prednášok bola najmä lexikálna sémantika, a to zásluhou navzájom komplementárnych prednášok N. Ashera a J. Pustejovského. N. A s h e r (USA) sa venoval dynamickej sémantike, štruktúre vzťahov v diskurze (DRT, Discourse Referent Theory) a možnostiam ich formalizácie pomocou Montagueovej intenzionálnej logiky v porovnaní s extenzionálnou logikou (napr. s Tarského pravdivostnou teóriou). Podrobne rozoberal viaceré typy anaforických medzivetných relácií, problémy modalít a času v diskurze a naznačil súvislosti medzi štruktúrou diskurzu a lexikálnou sémantikou. – Lexi-

kálnou sémantikou budovanou na báze Chomského generatívnej teórie sa súbežne (každý prednášajúci má v jeden deň k dispozícii jeden 90-minútový kurz) zaoberal J. P u s t e j o v s k y (USA). V úvode svojich prednášok na tému *The Logic and Metaphysics of Semantic Universals* stručne, ale zato vyčerpávajúco zhrnul históriu a základné princípy prístupov, ktoré sa stali východiskom pre ním vypracovanú generatívnu lexikálnu teóriu (Generative Lexicon Theory). Sústredil sa na problém polysémie a najmä na stupne polymorfizmu a ich možnú sémantickú reprezentáciu. V druhej prednáške priblížil na konkrétnych príkladoch spôsob tvorenia komplexného sémantického rámca slova a jeho začlenenie do systému počítačového slovníka.

Podnetný spôsob budovania štruktúry výpovedí na báze podmienených pravdepodobností a Markovovských reťazcov prezentoval v troch prednáškach pod názvom *Advanced Methods of Language Modeling for Speech Recognition* F. J e l i n e k (USA). Táto metóda, používaná pri analýze a rozpoznávaní reči, je, zdá sa, úspešná aj pri počítačovej identifikácii syntaktických a ďalších štruktúrnych vzťahov v texte, a to bez nevyhnutnosti použitia slovníka. – W. U. D r e s s l e r (Rakúsko) predniesol prehľad funkcionalistických lingvistických prístupov v historickej a logickej postupnosti. Na mnohých príkladoch ozrejmil, ako pojem funkcie integruje jednotlivé, často aj protichodné teórie jazyka. – Teórii klitík v češtine a ďalších slovanských jazykoch sa venoval J. T o m a n (USA). Podrobne sa zaoberal klasifikáciou klitík a vzťahom slovosledu a pádového systému vety a funkciou klitík v týchto súvislostiach.

Po trojdňovej konferencii Bridges and Interfaces a jednom voľnom dni nasledovala druhá, päťdňová časť série prednášok a kurzov, ktorej dominovala najmä syntax. J. D. M c C a w l e y (USA) sa v prvej časti svojich prednášok *Notions of Syntactic Structure* vrátil k definíciám základných pojmov syntaxe z historického hľadiska, predovšetkým k rozdielom medzi konštituentným a dependenčným štruktúrovaním vety. Podrobne rozobral vlastnosti oboch reprezentácií a svoj vlastný prístup charakterizoval ako konštituentný, v mnohom však rešpektujúci dependenčné vzťahy. Sústredil sa aj na nesúvislosť (discontinuity) konštituentov, jav prekrytia (overlapping) a s tým súvisiace problémy pri manipulácii so stromom konštituentov. – H. v a n R i e m s d i j k (Holandsko) zaujal polemickým prístupom k syntaktickej sémantike. Venoval sa problematike projekcií a semilexikálnych centier (semi-lexical heads) na rozhraní endocentrických oblastí v syntaktickej štruktúre, postaveniu predložiek v tomto kontexte a v závere rozvinul teóriu magnetizmu kategoriálnych črt (categorical feature magnetism).

Rôznym spôsobom vyjadrenia polysémie sa venoval F. K i e f e r (Maďarsko). Priklonil sa k teórii primárnej rovnocennosti možných významov, ktoré sú úplne špecifikované až na konceptuálnej úrovni. Tento prístup prezentoval pomocou formalizmov dvojúrovňovej sémantiky (Two-Level-Semantics). Na príklade slovesa *to open* ukázal možnosť vyjadrenia lexikálneho významu polysémických tranzitívnych a netranzitívnych slovies, pričom upozornil na hranice a nedostatky tejto reprezentácie. Diskutoval aj o niektorých kognitívnych prístupoch k polysémii, čo demonštroval na slovách *over* a *paint*, o problémoch vznikajúcich pri koordinácii, o uzavretej a otvorenej polysémii.

Sémantické a pragmatické aspekty kvantifikátorov a špecifikácia oblastí ich pôsobenia boli náplňou troch prednášok K. v o n F i n t e l a (USA). Po prehľade rôznych spôsobov použitia kvantifikátorov v kontexte a priblížení existujúcich teórií a spôsobov analýzy sa

sústredil na interpretáciu neurčitých menných fráz, pri ktorých hlavnú úlohu zohrávajú funkcie výberu (choice functions). Ďalej skúmal možnosti použitia variantov funkcie výberu pri analýze obmedzení oblasti pôsobenia kvantifikátora, zamýšľal sa nad pojmom výnimočnosti (salience) a v závere poukázal na súvislosti týchto prístupov s myšlienkami Pražskej školy.

Obsahovo najrozsiahlejšou bola séria štyroch prednášok V. B o r s c h e v a (Rusko) a B. H. P a r t e e (USA), ktorá predstavovala pokus o integráciu lexikálnej sémantiky, syntaxe, štruktúry diskurzu a kontextu (*Integrating the Semantics of Lexicon, Syntax, Discourse Structure, and Context*). Diskutovalo sa napríklad o možnostiach použitia predikátového počtu a intenzionálnej logiky na modelovanie syntaktických vzťahov, o vzťahu syntaktických kategórií a sémantických typov, vyjadrení lexikálneho významu Montagueovou gramatikou (1973), o sémantických a syntaktických pravidlách negácie a o mnohých ďalších problémoch. V druhej časti série sa prednášajúci zaoberali viacerými teóriami genitívu a genitívnej negácie v angličtine a ruštine, kde na mnohých príkladoch dokumentovali teoretické výsledky z prvých dvoch prednášok.

V jedinej, ale zato široko koncipovanej prednáške *A Dependency Based Generative Description* P. S g a l l (Česká republika) veľmi jasne a názorne zhrnul klasické postuláty synchronnej lingvistiky vo vzťahu k prístupom Pražského lingvistického krúžku s akcentom na funkčný generatívny opis založený na dependenčnej štruktúre vety, koordinácii, aktuálnom členení a morfológických kategóriách. Vyzdvihol úlohu valencie ako základu pre formálny dependenčný opis v zmysle L. Tesniéra. Venoval sa vzťahu syntaxe a sémantiky, syntaxe a morfológie, trom úrovňam slovosledu (systémovému usporiadaniu valenčných pozícií, komunikačnému dynamizmu a povrchovému slovosledu), vzťahu lexikálnej a gramatickej informácie a na záver opísal generatívnu procedúru a deklaratívnu špecifikáciu syntaktických štruktúr. – E. H a j i č o v á (Česká republika) sa venovala problematike aktuálneho členenia v porovnaní s Chomského prístupom a so štruktúrou diskurzu. Na viacerých českých a anglických príkladoch poukázala na nevyhnutnosť reprezentácie aktuálneho členenia v hĺbkovej rovine a diskutovala o vzťahu takejto reprezentácie a dependenčnej štruktúry vety.

Rozmanitosť prednášok umožnila, aby si každý z účastníkov prehĺbil poznanie v oblasti, na ktorú sa špecializuje, a súčasne si rozšíril obzor aj v iných čiastkových odboroch, prípadne našiel nové súvislosti. Na svoje pracoviská si účastníci odnášali okrem množstva ústne komunikovaných cenných podnetov i podrobné sylaby (handouty) väčšiny prednášok a rozličnú ďalšiu aktuálnu odbornú literatúru, ktorú z Centra V. Mathesia dostali alebo si ju mohli zakúpiť. Jedným z prejavov napredovania počítačovej techniky a informatiky bolo aj to, že takmer všetci prítomní si mohli vymeniť e-mailovú adresu a časť prednášateľov poskytla prístup na svoju stránku v internete. O Mathesiovských seminároch sa dá viac dozvedieť na stránke Centra V. Mathesia <http://kwetal.ms.mff.cuni.cz/~gj/vmc/>.

12. Mathesiovské dni uzavrela E. Hajičová, riaditeľka Centra V. Mathesia, ktorá má spolu s predsedom vedeckej rady P. Sgallom a koordinátorkou L. Brdičkovou azda najväčšiu zásluhu na úspešnom priebehu, výbornej organizácii, zaujímavom a pestrom programe a predovšetkým na širokej účasti známych osobností lingvistiky, semiotiky a filozofie z celého sveta. Toto podujatie istotne ostane dlho v pamäti všetkých zúčastnených nielen vďaka jeho odbornej obsahovej stránke a množstvu kvalitných príspevkov, ale aj vďaka viacerým nevšedným sprievodným kultúrnym podujatiam a milej a bezprostrednej atmosfére, ktorú sa podarilo organizátorom v Prahe vytvoriť.

V roku 1998 si Karlova univerzita v Prahe pripomína 650. výročie svojho založenia. Preto aj tradičné podujatia organizované na pôde Karlovej univerzity majú tento rok slávnostnejší charakter. Medzi takéto podujatia nepochybne patril aj dvanásty ročník Mathesiovských dní (podrobnejšiu správu uvádzame samostatne), ktoré boli prostredníctvom svojich mladých účastníkov i niektorých prednášateľov prepojené s medzinárodnou konferenciou *Bridges and Interfaces: Form, Meaning and Function*, organizovanou pri príležitosti spomínaného významného výročia. Konferencia sa konala na tom istom mieste ako seminár, v pražskom hoteli Krystal, v dňoch 12.–14. marca 1998. Prítomných privítala a konferenciu otvorila organizátorka a duša podujatia E. Hajičová. 34 prednášateľov z 20 krajín Európy, Ázie a USA vo svojich referátoch prezentovalo široké a pestré spektrum tém od logiky a filozofie cez rôzne syntakticko-sémantické teórie až po sociolingvistické otázky. Príspevky, ktoré odznali väčšinou v angličtine, ale aj vo francúzštine a nemčine, neboli rozdelené do tematických blokov, a tak uvádzame ich stručné charakteristiky v chronologickom poradí.

V. Borschev (Rusko) a B. Partee (USA) na viacerých príkladoch z ruštiny a angličtiny, napríklad na existenčných vetách, vetách s *byť* a ďalších, predostreli koncepciu integrácie formálnej, funkčnej a lexikálno-sémantickej informácie. O štruktúre diskurzu v dialógu z lingvistického a filozofického hľadiska referoval N. Ascher (USA) v príspevku *Bridges Between Philosophy and Linguistics in Dialogue*. – J. Peregrin (Česká republika): *What Do We Do when We Do "Semantic Analysis"?* poukázal na vzájomnú podmienenosť filozofie a lingvistiky, špeciálne vo vzťahu k sémantickej analýze. Zdôraznil najmä úlohu sémantickej analýzy pri odkrývaní a vizualizácii inferenčných rol. – Y. Tobin (Izrael) prezentoval funkcionálnu, znakovu orientovanú analýzu kondicionálnych foriem v hebrejčine a angličtine. – B. Rozwadowska (Poľsko) sa venovala klasifikácii a analýze udalostí, eventualít a objektov z lexikálno-sémantického a syntaktického hľadiska. – K. von Steinel (USA) diskutoval o indikatívnych kondicionáloch v dynamickom kontexte, porovnával epistemickú analýzu a analýzu kondicionálov ako subjektívnych viet alebo pravdepodobností. – Sémantický opis lexikálnych jednotiek s ťažiskom na tzv. Qualia štruktúru a ďalšie príbuzné relácie boli predmetom príspevku J. Pustejovského (USA).

J. Fíribas (Česká republika) diskutoval o vzťahu významu a formy na jednej strane a funkcie na druhej strane z hľadiska funkčnej vetnej perspektívy a komunikačného dynamizmu. L. Dušková (Česká republika) sa zaoberala interakciou medzi syntaktickou formou a informačnou štruktúrou, synonymiou a diferenciaciou variantov syntaktickej realizácie základných funkcií funkčnej vetnej perspektívy. – B. Gyurisová (Maďarsko) skúmala možné informačné interakcie kvantifikátorov, zacielenia (telicity) a ohniska (focus) v maďarčine a kompozičnú interpretáciu viet, v ktorých sú prítomné tieto tri druhy sémantickej informácie.

V. Vačkov (Česká republika) rozoberal formálne podobnosti a funkčné odlišnosti pri aktuálnom členení v bulharčine a macedónčine. – G. J. Kruijff – I. Kruijff (Česká republika) referovali o prístupe k modelovaniu štruktúr a vzťahov v diskurze založenom na funkčnom generatívnom opise kombinovanom so sémantikou zmien súboru (File Change

Semantics). Ich príspevok *From Functional Generative Description to File Change Semantics* bol koncipovaný ako súčasť väčšieho projektu – pokusu vybudovať teóriu dynamickej reprezentácie diskurzu češtiny.

Vzťahu syntaktickej štruktúry a štruktúry rečových aktov v konštrukciách pozostávajúcich z viacerých aktov (ako napríklad vo vete *Is Smith, who was just in my office, still in building?*) sa venoval J. D. M c C a w l e y (USA). – H. v a n R i e m s d i j k (Holandsko) diskutoval o možnostiach dekompozície syntaktických kategórií, o spôsoboch modifikácie pojmov funkčné a lexikálne centrum (head) v zmysle X-bar teórie. – J. T o m a n (USA) sa v príspevku *Resumptives in Czech: Which interfaces?* venoval problematike vzťahných zámen v hovorovej češtine. – R. R ů ž i č k a (Nemecko) na pozadí porovnania prístupov Pražskej školy a Chomského gramatickej teórie ilustroval interakciu centra a periférie jazyka pri výstavbe syntaktických konštrukcií. – P. K o s t a (Nemecko) diskutoval o problematike voľného usporiadania konšituentov v ruštine v porovnaní s nemčinou z pozície minimalizmu. – E. H a j i č o v á (Česká republika) sa zamerala na vzťah dependencie a konšituenencie na pozadí niektorých súčasných syntakticko-sémantických teórií. – F. K i e f e r (Maďarsko) na príkladoch inkorporácie mien a slovosledu v maďarčine poukázal na potrebu a možnosti kombinovania funkčných a formálnych prístupov.

Semiotike bol venovaný referát W. N ö t h a (Nemecko), ktorý upozornil na ikonickú semiotickú teóriu a jej relevantný vzťah k lingvistike. – J. T á r n y i k o v á (Česká republika) sa venovala vetným príslovkám v kontexte tradičných a súčasných prístupov (*Sentence Adverbials or Discourse Markers?*). – K. v o n H e u s i n g e r (Nemecko) diskutoval o informačnej štruktúre vety vo vzťahu k jej významovému členeniu.

P. S g a l l (Česká republika) v príspevku *Freedom of Language and Its Consequences* poukázal na jednotlivé úrovne jazykových noriem alebo konvencií a na tomto základe upozornil na interaktívnu podstatu jazyka a variabilitu situácií a kontextov, ktoré spôsobujú istú slobodu v jazyku, a na jej dôsledky, ako sú variabilita, vývoj, univerzálnosť a ďalšie. – W. U. D r e s s l e r (Rakúsko) sa venoval niektorým javom detskej reči v slovinčine, gréčtine a ďalších európskych jazykoch v porovnaní s nemčinou. – Viacero súčasných prístupov k problematike klauzových (vetných) klitik zhrnula a porovnala O. T o m i č o v á (Juhoslávia). – F. Č e r m á k (Česká republika) referoval o budovaní a súčasnom stave českého národného korpusu.

Proces vzniku neklasickej logiky na prelome minulého a tohto storočia, posun od linearity k cirkularite, od euklidovských prvkov k neeuklidovským a od klasickej ku neklasickej logike v tomto období predostrel S. M a r k u s (Rumunsko). – Z. W ą s i k (Poľsko) sa zamýšľal nad funkciou jazyka a vznikom funkcionalizmu v kontexte interdisciplinárnych vzťahov.

Počítačovej lingvistike a spracovaniu reči bol venovaný referát *Rules vs. Constraints*, v ktorom L. K a r t t u n e n (Francúzsko) predstavil teóriu optimality (Optimality Theory) s využitím dvojúrovňových ohraničení. – P. P o g n a n (Francúzsko) polemizoval s tvrdením o prílišnej zložitosti českej flexie z hľadiska automatického spracovania a rozpoznávania tvarov.

K e n - I c h i K a d o o k a (Japonsko) diskutoval o morfológii japonských onomatopojí. – Pojmom funkcie z hľadiska sociológie jazyka sa zaoberala E. W ą s i k o v á (Poľsko). – M. S. A n w a r (SAE) referoval o proporciách a vzťahoch medzi funkciou a hierarchiou označení (markedness).

Odborný program konferencie bol taký plný, že prednášajúci mali často iba dve–tri minúty na diskusiu bezprostredne po svojich vystúpeniach, a tak sa diskutovalo počas každej prestávky i v rámci spoločenskej časti konferencie. Najmä pre mladých účastníkov bol program trojdňovej medzinárodnej konferencie *Bridges and Interfaces: Form, Meaning, and Function* dosť náročný, ale vďaka písomným materiálom a vlastným poznámkam mohli viaceré súvislosti a konkrétne prínosy jednotlivých vystúpení pre svoju prácu ohodnotiť aj s odstupom času.

Karol Furdík

MENNÝ REGISTER/INDEX OF NAMES

- Andreeva S. 130
 Anić V. 39
 Anwar M. S. 155
 Asher N. 151, 154
 Atkins S. 151
 Austin J. L. 126
 Babić S. 39
 Ballagi M. 85
 Baltova J. 130
 Baranov N. A. 19
 Bartha Cs. 82, 83
 Bartoszewicz A. 18
 Bartsch R. 42
 Battistella E. 137
 Belić A. 39
 Benko V. 118
 Benkovičová J. 117
 Bernstein B. 58, 84
 Berry M. 123
 Bezlaj F. 47
 Blanár V. 91–95, 95,
 96, 116
 Bodenstedt A. A. 86
 Bohr N. 123
 Borek H. 6
 Borschev V. 153, 154
 Bosák J. 3–4, 7, 15,
 23, 37, 38, 46, 47,
 75–80, 77, 79, 106,
 111, 112, 126, 130
 Branická J. 98
 Brborić B. 64, 127
 Brdičková L. 153
 Breznik A. 49
 Brodnjak V. 38
 Browne W. 62
 Brozović D. 12, 39,
 58, 61
 Bugarski R. 58, 59,
 61, 62
 Buzássyová K. 23,
 38, 46, 47, 113,
 139–141
 Calzolari N. 151
 Cohen F. 123
 Comrie B. 23, 100
 Conev B. 132
 Coseriu E. 40, 42
 Čupić D. 64, 129
 Čechová M. 6
 Čermák F. 137, 155
 Červenka M. 138
 Česnokov S. V. 137
 Čmejrková S. 138
 Daneš F. 36, 44, 45,
 46, 96, 134
 Daničić Đ. 60
 Davidová D. 132–136
 Dimitrova S. 6, 7, 8,
 130–132
 Dobрева E. 130
 Dobříková M. 132
 Dobrovský J. 45
 Dokulil M. 22
 Dolník J. 95, 111,
 141
 Doruľa J. 3, 114
 Dressler W. U. 151,
 152, 155
 Dubníčka J. 100
 Dudok M. 116, 127,
 129
 Dular J. 51
 Duličenko A. D. 21
 Dušková L. 137, 154
 Dvonč L. 149
 Ďurčo P. 119, 119–
 122, 122
 Ďurovič Ľ. 111
 Eichler E. 6
 Fakalieva V.
 Faska H. 7, 8
 Feleszko K. 7
 Ferenčíková A. 118
 Filipec J. 44
 Filipović R. 58
 Fillmore C. 151
 Findra J. 87, 109, 111
 Fintel K. von 152,
 154
 Firbas J. 154
 Fishman J. 58
 Fodor I. 86
 Furdík K. 153, 155
 Gajda S. 4, 5–14, 6,
 7, 62, 66, 75, 110,
 127, 130
 Genzor J. 114
 Georgiev V. 19
 Gjurin V. 38, 47, 51
 Glušič H. 47
 Gross T. M. 137
 Guberin P. 39
 Gutschmidt K. 15–
 26, 17, 20, 22, 35
 Gyuris B. 154
 Hagège C. 86
 Hajičová E. 136–138,
 153, 154, 155
 Halliday M. A. K.
 123
 Hansen B. 20
 Harlig J. 82
 Haugen E. 83, 84
 Hausenblas K. 19,
 454
 Havránek B. 36, 40,
 41, 42, 43, 45, 49
 Hawkesworth C. 61,
 62
 Hawking S. W. 123
 Heath S. B. 84
 Hegerová K. 115
 Heusinger K. von 155
 Hoffmannová J. 138
 Horák A. 113
 Horálek K. 46
 Horecký J. 23, 35,
 37, 46, 47, 95, 102,
 107, 112, 121, 122,
 138
 Hrabal B. 44
 Hronek J. 22, 45
 Hymes D. 58
 Charitonščik Z. A. 98
 Chloupek J. 43, 45,
 103
 Chomsky N. 126
 Isačenko A. V. 49
 Ivančev S. 21
 Ivić M. 58
 Ivić P. 58, 61
 Ivir V. 58
 Jakobson R. 43, 50,
 138
 Jakopin F. 49
 Jarošová A. 118
 Jarovinszky A. 82
 Jedlička A. 35, 41,
 42, 43, 76, 77
 Jelinek F. 151, 152
 Jelínek M. 115
 Joshi A. 151
 Jerman F. 43
 Jermolenko S. 6, 7
 Jiráček J. 17
 Jungmann J. 45
 Kačala J. 114, 118
 Kaňavský M. 114
 Kaliszan J. 17
 Karadžić V. S. 60
 Karagiozova S. 130
 Karaš M. 96
 Karaulov J. N. 19, 24
 Karpenko J. A. 96
 Karttunen L. 155
 Kassai I. 82
 Katičić R. 58, 61
 Ken-Ichi Kadooka
 155
 Kesselová J. 118
 Kiefer F. 152, 155
 Klajn I. 64, 127
 Koare A. 123
 Kocbek E. 50, 51
 Kočev I. 130
 Kočiš F. 46, 106, 114
 Kohout P. 44
 Kochman S. 7
 Kondraškina E. A. 86

- Kontra M. 60
Korošec T. 50, 51
Kořenský J. 6, 7, 27–33, 30, 43, 113
Kosta P. 155
Krajčovič R. 95
Kralčák L. 107, 118, 121
Krašiřnikova E. V. 40
Krčmová M. 6
Krošřáková E. 97, 119–122
Krstić A. 39
Kruijff G. J. 154
Kruijff I. 154
Krupa V. 81–89, 108, 113
Kubriakova E. S. 11
Kucala M. 96
Kuhn T. 123
Kunert I. 39, 40
Kusý M. 87
Lanstyák I. 109
Lapteva A. O. 40
Lehmann V. 19
Lencek R. 21
Leška O. 136–138
Lieb H.-H. 137
Lončarić M. 7
Lučić M. 62
Luelsdorff P. A. 137
Luković M. 63, 64, 129
Majtán M. 95–97
Malinowski B. 123
Malkova V. 23
Maretić T. 60
Markus S. 155
Martincová O. 112
Matejčík J. 95
Mathesius V. 42, 137
McCawley J. D. 151, 152, 155
Mečkovskaja N. B. 35
Mikeš M. 58
Miko F. 46, 121
Mikuš R. F. 49
Miletič L. 132
Minova-Gurkova L. 7
Mlacek J. 117, 119–122, 120
Muljačić Ž. 58
Müller J. 50
Myjavcová M. 108
Nábělková M. 98–100, 117
Nebeská I. 41, 42, 43, 136
Nejlor K. 61
Nekezova J. 23
Neverov S. V. 86
Nicolova R. 22
Nikoľskij L. B. 86
Novák P. 44
Nöth W. 155
Odaloš P. 102–105, 107, 108, 118
Ondrejovič S. 81–89, 86, 87, 105–109, 106, 108, 109–119, 110, 112
Ožegov S. I. 40
Pačev A. 130
Panevová J. 137
Panov M. 39, 41
Paňko T. 6, 7
Partee B. H. 151, 153, 154
Patráš V. 107, 119, 133
Pauliny E. 87
Pekarovičová J. 108
Peregrin J. 154
Pešíkan M. 64, 129
Petrović D. 64, 128
Phillipson R. 46
Pierce Ch. 138
Pinkal M. 151
Pisárčíková M. 114
Pléh Cs. 82
Pleteršnik 50
Pognan P. 155
Pogorelec B. 49, 50
Polinsky M. 23
Považaj M. 114
Pranjković I. 38
Prigodzicz M. 6, 7
Pustejovsky J. 151, 152, 155
Radovanović M. 7, 8, 57–74, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 68, 69, 122–127, 127–129
Rangelová A. 116
Réger Z. 82
Reményi A. Á. 82
Riemsdijk H. van 152, 155
Rigler J. 50
Ripka I. 106, 115
Rospond S. 6, 96
Rotar J. 48
Rozwadowska B. 154
Rudnicki J. B. 96
Ružička J. 46, 114
Růžička R. 155
Rzetelska-Feleszko E. 7
Samardžija M. 115
Sgall P. 20, 22, 45, 47, 136–138, 153, 155
Schnelle H. 151
Schooneveld C. H. van 137
Schulzová O. 108, 115, 116
Siatkowski J. 3, 7
Skalička V. 20, 45
Skladaná J. 117
Skoumalová Z. 136–138
Skvorcov L. I. 40
Slančová D. 105, 116, 136
Sokolová M. 116
Sreznevskij I. I. 21
Stančeva R. 130
Stanojčić Ž. 64, 128
Starý Z. 42, 45, 47
Stich A. 45
Stone G. 23
Straková V. 138
Svartvik J. 151
Svoboda A. 138
Szczepańska E. 19
Šabršula J. 137
Šafárik P. J. 107
Šikrová J. 115
Šimková M. 119, 153
Širijajev E. 7, 8, 37, 40, 41
Škiljan D. 62, 69, 70
Škvareninová O. 107
Škvorecký J. 44
Šmilauer V. 95
Šrámek R. 6
Štícha F. 138
Tesniér L. 153
Tárnyiková J. 155
Těšitelová M. 137
Tibenská E. 117
Tobin Y. 137, 154
Tolstoj N. 12
Toman J. 151, 152, 155
Tomič O. 155
Toporišić J. 38, 48, 49, 51
Trávníček F. 44
Trösterová Z. 77
Urbančič B. 49, 50
Vačkov V. 154
Vidovič-Muha A. 7, 21, 35–56, 47, 48, 49, 50, 51
Vikor L. 85
Vinogradov V. V. 40
Vodušek B. 49
Wardhaugh R. 86, 87
Waugh L. R. 138
Wąsik E. 155
Wąsik Z. 10, 12, 155
Wierzbicka A. 37
Zeman J. 115
Zemskaja E. A. 17, 21, 37, 40, 41
Zieniukowa J. 16
Zima P. 85

OBSAH

Ján B o s á k : Pred XII. medzinárodným zjazdom slavistov v Krakove	3
Stanisław G a j d a : Teoretyczne i metodologiczne założenia programu badawczego “Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)”	5
Карл Г у т ш м и д т : Общие тенденции и специфические формы их реализаций в современных славянских языках	15
Jan K o ř e n s k ý : Metodologické problémy zkoumání proměn současných slovanských jazyků.....	27
Ada V i d o v i č - M u h a : Dynamika normatívnych kritérií v slovanských jazykoch (na základe slovinských skúseností).....	35
Milorad R a d o v a n o v i ć : Planiranje jezika i jezička politika: principi i tendencije (na primeru srpsko–hrvatske relacije)	57
Ján B o s á k : Dynamické polstoročie vo vývine slovanských jazykov	75

D i s k u s i e

Viktor K r u p a – Slavomír O n d r e j o v i č : K spôsobom regulovania rozvoja jazyka ..	81
--	----

R e c e n z i e

Teória propriálnej lexiky. [Blanár, V.: Teória vlastného mena] J. D o l n í k	91
Majtán, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. E. K r o š l á k o v á	95
Nábělková, M.: Vztahové adjektiva v slovenčine. Funkčno-sémantická analýza desubstan- tívnych derivátov. J. H o r e c k ý	

.....	98
Žigo, P.: Kategória času v slovenskom jazyku. J. H o r e c k ý.....	100
.....	102
Odaloš, P.: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí. D. S l a n č o v á	105
.....	109
Druhý zborník o sociolingvistickom výskume slovenčiny. [Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2.] J. F i n d r a	119
.....	122
Dôstojný príspevok k multidisciplinárnym bádaniám. [Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3.] V. P a t r á š	127
.....	130
Slovenské publikácie o frazeológii. [Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. – Mlacek, J. – Ďurčo, P. a kol.: Frazeologická terminológia. – Frazeologické štúdie. I.] J. H o r e c k ý.....	132
.....	136
Radovanovič, M.: Spisi iz kontekstualne lingvistike. M. D u d o k	
.....	
Српски језик. M. D u d o k	
.....	
Български език. M. D o b r í k o v á	
.....	
Dve monografie o mestskej reči v Havířove. [Davidová, D.: Zájmenná deklinace v mluvě střední generace města Havířova. – Davidová, D.: Jmenná deklinace v mluvě střední generace města Havířova] D. S l a n č o v á.....	
.....	
Travaux du Cercle Linguistique de Prague / Prague Linguistic Circle Papers. J. H o r e c k ý.....	
.....	

K r o n i k a

Životné jubileum Kláry Buzássyovej. J. D o l n í k.....	139
.....	142
Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1988–1997. L. D v o n ě.....	151
.....	
Mathesiovské semináre. K. F u r d í k – M. Š i m k o v á.....	
.....	

Konferencia Bridges and Interfaces: Form, Meaning and Function. K. F u r d í k

.....

154

CONTENT

Ján B o s á k : XIIIth International Congress of Slavists	3
Stanisław G a j d a : The Theoretical and Methodological Principles of the Research Project “The Contemporary Changes of Slavonic Languages (1945–1995)”	5
Karl G u t s c h m i d t : General Tendencies and Their Specific Realisations in Contemporary Slavic Languages	15
Jan K o ř e n s k ý : On the Methodology of the Investigation of the Contemporary Changes of Slavic Languages	27
Ada V i d o v i č - M u h a : The Dynamics of the Normative Criteria in Slavic Languages (From the Slovene Experience)	35
Milorad R a d o v a n o v i ć : Language Planning and Language Policy: Principles and Tendencies (The Case of Serbo–Croatian Relation)	57
Ján B o s á k : A Dynamic Half Century in the Development of the Slavonic Languages	75

Discussion

Viktor K r u p a – Slavomír O n d r e j o v i č : On Various Possible Ways of Regulating the Development of Languages	81
---	----

Review Articles

The Theory of Proprial Lexis. By J. D o l n í k	91
Majtán, M.: From the Vocabulary of the Slovak Toponymy. By E. K r o š l á k o v á	95
Nábělková, M.: Relational Adjectives in the Slovak Language. Functional–Semantic Analysis of Denominal Derivatives. By J. H o r e c k ý	

.....	98
Žigo, P.: The Category of Tense in the Slovak Language. By J. H o r e c k ý
.....	100
Odaloš, P.: Sociolects in Basket-ball and Penitentiary Field. By D. S l a n č o v á
.....	102
The Second Collection of Papers on Sociolinguistic Research of the Slovak Language. By J. F i n d r a
.....	105
An Important Contribution to the Multidisciplinary Research. By V. P a t r á š
.....	109
The Slovak Publications on Phraseology. By J. H o r e c k ý.....
.....	119
Radovanović, M.: Papers on Contextual Linguistics. By M. D u d o k
.....	122
The Serbian Language. By M. D u d o k
.....	127
The Bulgarian Language. By M. D o b r í k o v á
.....	130
Two Monographs on Town Speech of Havířov. By D. S l a n č o v á
.....	132
Prague Linguistic Circle Papers. By J. H o r e c k ý
.....	136

C h r o n i c l e

The Jubilee of Klára Buzássyová. By J. D o l n í k
.....	139
Bibliography of the Writings of Klára Buzássyová for the Period 1988–1997. By L. D v o n ě.....
.....	142
Vilem Mathesius Lecture Series 12. By K. F u r d í k – M. Š i m k o v á.....
.....	151

Conference Bridges and Interfaces: Form, Meaning and Function. By K. F u r d í k.....
.....
154

СОДЕРЖАНИЕ

Ян Босак : Перед XII международным съездом славистов	3
Станислав Гайда : Теоретические и методологические принципы исследовательского проекта “Современные изменения в славянских языках (1945–1995)”	5
Карл Гутшмитт : Общие тенденции и специфические формы их реализации в современных славянских языках	15
Ян Корженски : Методологические проблемы исследования изменений в современных славянских языках	27
Ада Видович-Муха : Динамика нормативных критерий в славянских языках (на основании словенского опыта)	35
Милорад Радованович : Планирование языка и языковая политика: принципы и тенденции (на примере сербо–хорватских соотношений)	57
Ян Босак : Динамическое развитие славянских языков в течении лет 1945–1995	75

Д и с к у с с и я

Виктор Крупа – Славомир Ондрейович : К методам регулирования развития языка	81
---	----

Р е ц е н з и и

Теория лексики собственных имен. Ю. Долник	91
Майтан, М.: Из лексики словацкой топонимии. Э. Крошлякова	95

Набелкова, М.: Относительные прилагательные в словацком языке. Функционально-семантический анализ десубстантивных дериватов. Я. Г о р е ц к и	98
Жиго, П.: Категория времени в словацком языке. Я. Г о р е ц к и	100
Одалош, П.: Социолекты в баскетбольной и пенитенциарной среде. Д. С л а н ч о в а	102
Второй сборник по социолингвистическому исследованию словацкого языка. Я. Ф и н д р а	105
Достойный вклад в мультидисциплинарные исследования. В. П а т р а ш	109
Словацкие публикации о фразеологии. Я. Г о р е ц к и	119
Радованович, М.: Статьи из контекстуальной лингвистики. М. Д у д о к	122
Сербский язык. М. Д у д о к	127
Болгарский язык. М. Д о б р и к о в а	130
Две монографии о городской речи в Гавиржове. Д. С л а н ч о в а	132
Работы Пражского лингвистического кружка. Я. Г о р е ц к и	136

Х р о н и к а

Юбилей Клары Бузашиовой. Ю. Д о л н и к	139
Список работ Клары Бузашиовой, опубликованных в 1988–1997 гг. Л. Д в о н ч ...	142

Курсы В. Матезия. К. Фурдик – М. Шимкова	
.....	
151	
Конференция Мосты и точки соприкосновения: форма, значение и функция. К. Фурдик	
.....	
154	

OBSAH

Ján B o s á k : Pred XII. medzinárodným zjazdom slavistov v Krakove	
.....	3
Stanisław G a j d a : Teoretyczne i metodologiczne założenia programu badawczego “Współczesne przemiany języków słowiańskich (1945–1995)”	
.....	5
Карл Г у т ш м и д т : Общие тенденции и специфические формы их реализаций в современных славянских языках	
.....	15
Jan K o ř e n s k ý : Metodologické problémy zkoumání proměn současných slovanských jazyků.....	
.....	27
Ada V i d o v i č - M u h a : Dynamika normatívnych kritérií v slovanských jazykoch (na základe slovinských skúseností).....	
.....	35
Milorad R a d o v a n o v i ć : Planiranje jezika i jezička politika: principi i tendencije (na primeru srpsko–hrvatske relacije)	
.....	57
Ján B o s á k : Dynamické polstoročie vo vývine slovanských jazykov	
.....	75

Diskusie

Viktor K r u p a – Slavomír O n d r e j o v i č : K spôsobom regulovania rozvoja jazyka ..	
.....	81

Recenzie

Teória propriálnej lexiky. [Blanár, V.: Teória vlastného mena] J. D o l n í k	
.....	91
Majtán, M.: Z lexiky slovenskej toponymie. E. K r o š l á k o v á	
.....	95
Nábělková, M.: Vztahové adjektiva v slovenčine. Funkčno-sémantická analýza desubstan- tívnych derivátov. J. H o r e c k ý.....	
.....	98

Žigo, P.: Kategória času v slovenskom jazyku. J. H o r e c k ý.....	100
Odaloš, P.: Sociolekty v basketbalovom a penitenciárnom prostredí. D. S l a n ě o v á	102
Druhý zborník o sociolingvistickom výskume slovenčiny. [Sociolingvistika a areálová lingvistika. Sociolinguistica Slovaca 2.] J. F i n d r a	105
Dôstojný príspevok k multidisciplinárnym bádaniam. [Slovenčina na konci 20. storočia, jej normy a perspektívy. Sociolinguistica Slovaca 3.] V. P a t r á š	109
Slovenské publikácie o frazeológii. [Frazeológia vo vzdelávaní, vede a kultúre. – Mlacek, J. – Ďurčo, P. a kol.: Frazeologická terminológia. – Frazeologické štúdie. I.] J. H o r e c k ý.....	119
Radovanović, M.: Spisi iz kontekstualne lingvistike. M. D u d o k	122
Српски језик. M. D u d o k	127
Български език. M. D o b r í k o v á	130
Dve monografie o mestskej reči v Havířove. [Davidová, D.: Zájmenná deklinace v mluvě střední generace města Havířova. – Davidová, D.: Jmenná deklinace v mluvě střední generace města Havířova] D. S l a n ě o v á.....	132
Travaux du Cercle Linguistique de Prague / Prague Linguistic Circle Papers. J. H o r e c k ý.....	136

K r o n i k a

Životné jubileum Kláry Buzássyovej. J. D o l n í k.....	139
Súpis prác Kláry Buzássyovej za roky 1988–1997. L. D v o n ě	142

Mathesiovské semináre. K. F u r d í k – M. Š i m k o v á.....	
.....	151
Konferencia Bridges and Interfaces: Form, Meaning and Function. K. F u r d í k	
.....	154

CONTENT

Ján B o s á k : XIIth International Congress of Slavists.....	
.....	3
Stanisław G a j d a : The Theoretical and Methodological Principles of the Research Project “The Contemporary Changes of Slavonic Languages (1945–1995)”	
.....	5
Karl G u t s c h m i d t : General Tendencies and Their Specific Realisations in Contem- porary Slavic Languages	
.....	15
Jan K o ř e n s k ý : On the Methodology of the Investigation of the Contemporary Chan- ges of Slavic Languages.....	
.....	27
Ada V i d o v i č - M u h a : The Dynamics of the Normative Criteria in Slavic Languages (From the Slovene Experience).....	
.....	35
Milorad R a d o v a n o v i ć : Language Planning and Language Policy: Principles and Tendencies (The Case of Serbo–Croatian Relation).....	
.....	57
Ján B o s á k : A Dynamic Half Century in the Development of the Slavonic Languages	
.....	75

Discussion

Viktor K r u p a – Slavomír O n d r e j o v i č : On Various Possible Ways of Regulating the Development of Languages	
.....	81

Review Articles

The Theory of Proprial Lexis. By J. D o l n í k	91
Majtán, M.: From the Vocabulary of the Slovak Toponymy. By E. K r o š l á k o v á	95
Nábělková, M.: Relational Adjectives in the Slovak Language. Functional–Semantic Analysis of Denominal Derivatives. By J. H o r e c k ý	98
Žigo, P.: The Category of Tense in the Slovak Language. By J. H o r e c k ý	100
Odaloš, P.: Sociolects in Basket-ball and Penitentiary Field. By D. S l a n ě o v á	102
The Second Collection of Papers on Sociolinguistic Research of the Slovak Language. By J. F i n d r a	105
An Important Contribution to the Multidisciplinary Research. By V. P a t r á š	109
The Slovak Publications on Phraseology. By J. H o r e c k ý.....	119
Radovanović, M.: Papers on Contextual Linguistics. By M. D u d o k	122
The Serbian Language. By M. D u d o k	127
The Bulgarian Language. By M. D o b r í k o v á	130
Two Monographs on Town Speech of Havířov. By D. S l a n ě o v á	132
Prague Linguistic Circle Papers. By J. H o r e c k ý	136

C h r o n i c l e

The Jubilee of Klára Buzássyová. By J. D o l n í k	139
Bibliography of the Writings of Klára Buzássyová for the Period 1988–1997. By L. D v o n ě.....	142
Vilem Mathesius Lecture Series 12. By K. F u r d í k – M. Š i m k o v á.....	151
Conference Bridges and Interfaces: Form, Meaning and Function. By K. F u r d í k.....	154

